

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI

BİR OSMANLI KENTİNDE TAŞINIR ve TAŞINMAZ MAL
VARLIĞINA DAYALI SERVET ANALİZİ:
EDİRNE ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Gülser OĞUZ

Ankara-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI

BİR OSMANLI KENTİNDE TAŞINIR ve TAŞINMAZ MAL
VARLIĞINA DAYALI SERVET ANALİZİ:
EDİRNE ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Gülser OĞUZ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hülya TAŞ

Ankara–2013

T. C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI

BİR OSMANLI KENTİNDE TAŞINIR ve TAŞINMAZ MAL

VARLIĞINA DAYALI SERVET ANALİZİ:

EDİRNE ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hülya TAŞ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Yılmaz KURT
Prof. Dr. Abdullah GÜNDÜZ
Doç. Dr. Yılmaz KOC
Doç. Dr. Hülya TAŞ
Yrd. Doç. Dr. A. Latif ARMAĞAN

Y. Kurt
A. Gündüz
Y. Koc
H. Taş
A. Armağan

Tez Sınav Tarihi... 02.06.2013.....

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. 02.04.2013

Gülser OĞUZ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ.....	vi
TABLoların LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR.....	xi

GİRİŞ

I-ALAN YAZIM.....	1
II-TEORİK ÇERÇEVE VE ÇALIŞMA KONUSUNUN PROBLEMATİĞİ.....	6
III-TEZİN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI.....	9
IV-BELGELERİN TANITIMI.....	11
V-YÖNTEM.....	14

I. BÖLÜM

18. YÜZYILIN İLK YARISINA VE EDİRNE'YE GENEL BAKIŞ

I.I- 18. YÜZYIL OSMANLI TAŞRA İDARESİNDE YERELLEŞME EĞİLİMLERİ.....	17
Klasik Dönem Devlet Düzenindeki Değişimler ve Yerel Unsurların Taşra İdaresinde Öne Çıkışı.....	19
I.II- 18. YÜZYIL OSMANLI TİCARET VE SANAYİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	30
I.III- ASKERÎ ve İDARÎ BAKIMINDAN ÇEKİM MERKEZİ OLARAK EDİRNE.....	35
I.III.I- Edirne ve Osmanlı Devleti.....	35
I.III.II- Edirne'nin İdari Taksimatı ve Nüfusu	39

II. BÖLÜM

EDİRNE'DE FAKİRLER, ORTA HALLİLER, ZENGİNLER VE TEMSİLCİLERİ

II.I-OSMANLI DEVLETİ'NDE SOSYAL TABAKALAR ve SERVETLERİ.....	45
II.I.I-Osmanlı Devleti'nde Sosyal Tabakalaşma ve Sınırları.....	45
II.I.II- 18. Yüzyılın İlk Yarısında Edirne'de Kullanılan Unvanlar.....	52
II.II-EDİRNE TEREKE KAYITLARINDAKİ SOSYAL SINIFLAR ve YANSIMALARI.....	61
II.II.I-Askerî Sınıf-Reâyâ Oranları	61
II.II.II- Şehirliler ve Köylüler.....	72
II.II.II.I-Köylüler ve Sayısal Verileri.....	73
II.II.II.II- Şehirliler ve Sayısal Verileri.....	77
II.II.III -Müslimler ve Gayrimüslimler.....	79
II.III- TEREKELERDEKİ GURUPLAR ve SERVET ARALIKLARI.....	83
II.III.I- Askerî Sınıf ile Reâyânın Servet Oranları.....	98
II.III.II- Şehir Merkezinde ve Kırsalında Yaşayanların Servet Aralıkları..	103
II.III.III-Müslim ve Gayrimüslimlerin Servet Aralıkları.....	104

III. BÖLÜM

EDİRNE'DE BİREYLERİN SERVETLERİNİ KULLANIM ALANLARI

III.I-TAŞINIR MALLAR.....	109
III.I.I-Bireyin Yaşam Standardı ve Beğenisinin Göstergesi Olarak Kişisel Eşyalar.....	109
III.I.I.I- Kişisel Eşyası Olmayanlar.....	113
III.I.I.II- 0-10.000 Akçe Arasında Kişisel Eşyası Olanlar.....	116
III.I.I.III- 10.000-50.000 Akçe Arasında Kişisel Eşyası Olanlar ...	121
III.I.I.IV- 50.000 Akçe ve Üzeri Kişisel Eşyası Olanlar.....	125
III.I.II-Mücevher.....	136
III.I.II.I-Süslenme ve Zenginlik Göstergesi Olarak Mücevhere Yatırım Yapanlar.....	138
III.I.II.II- Yatırım İçin Mücevher Bulunduranlar.....	139
III.I.III- Nakit Para.....	142
III.I.IV - Canlı Sermaye.....	144
III.I.IV.I -Yatırım Aracı Olarak Hayvanlar.....	145
III.I.IV.II-Yatırım Aracı Olarak Köleler.....	152
III.I.V - Kitap.....	156
III.I.VI- Alacak Para: Osmanlı Toplumunda Kredi Kaynağı Olan Bireyler.....	163
III.II-TAŞINMAZ MALLAR.....	171
III.II.I -Yaşanılan Mekan Olarak Taşınmazlar..	173
III.II.II - Mülk Toprak Statüsündeki Taşınmazlar ..	179
III.II.II.I -Bağ.....	180
III.II.II.II -Çiftlik ..	181

III.II.III-Sanayi ve Ticari Faaliyet Alanı Olan Taşınmazlar	187
III.II.III.I –Dükkân.....	187
III.II.III.II–Değirmen ve Fırın.....	190
III.II.III.III–Han	191

IV. BÖLÜM

18. YÜZYILIN İLK YARISINDA EDİRNE’DE SERVET EĞİLİMLERİ

IV.I- UNVANLARA GÖRE SERVET EĞİLİMLERİ.....	196
IV.I.I–Askerî Sınıf Üyelerinin Servet Eğilimleri.....	198
IV.I.I.I–Örfiye Grubunu Temsil Edenler.....	199
IV.I.I.I.I–Paşa.....	199
IV.I.I.I.II–Bey.....	204
IV.I.I.I.III–Beşe.....	208
IV.I.I.I.IV–Ağa.....	214
IV.I.I.II – İlmiye Grubunu Temsil Edenler.....	220
IV.I.II–Çelebi Unvanına Sahip Olanların Servet Eğilimleri.....	227
IV.I.III–Reâyâ Statüsünde Olanların Servet Eğilimleri.....	230
IV.II-CİNSİYETE GÖRE SERVET EĞİLİMİ ANALİZİ.....	236
IV.III- DİNİ AİDİYETE GÖRE SERVET EĞİLİMİ ANALİZİ.....	239
IV.IV- MEKANA GÖRE SERVET EĞİLİMİ ANALİZİ	242
IV.V- TEREKE ARALIKLARINA GÖRE SERVET EĞİLİMİ ANALİZİ.....	244
IV.V.I– 0–10.000 Akçe Arasında Terekesi Olanlar.....	245
IV.V.II–10.000–100.000 Akçe Arasında Terekesi Olanlar	247
IV.V.III–100.000 Akçe ve Üzerinde Terekesi Olanlar.....	252

V. BÖLÜM

18. YÜZYILIN İLK YARISINDA EDİRNE'DEN İNSAN MANZARALARI

V.I- ÇEKİM MERKEZİ EDİRNE VE BİR TACİR: YORGANCI EL-HÂC HASAN BİN MUSTAFA.....	261
V.II- ASKERİ SINIF ÜYELERİNİN FARKLILAŞAN DÜNYALARI: EL-HÂC AHMED AĞA BİN HÜSEYİN.....	265
V.III- MÜTEŞEBBİS BİR KADI: MEHMED EFENDİ BİN ABDURRAHMAN	270
V.IV- EDİRNELİ BİR MÜLTEZİM: MUSTAFA AĞA BİN İBRAHİM	272
V.V- EDİRNE'DE ESNAF OLMAK: HAFFAF İBRAHİM ÇELEBİ BİN ALİ... ..	274
V.VI- EDİRNE'DE FAKİR OLMAK.....	276

SONUÇ

KAYNAKÇA.....	283
EK 1-EDİRNE HARİTASI.....	316
EK 2- TEREKE ÖRNEKLERİ.....	318
ÖZET.....	320
ABSTRACT.....	322

ÖNSÖZ

Bu tez, 18. yüzyılın ilk yarısında Edirne'yi ele almaktadır. Kaynak olarak tereke kayıtları kullanılmıştır ve bu sebeple şehir tarihi çalışmalarıyla karşılaştırılmamalıdır. Tezde tereke kayıtlarının sağladığı veriler başat rol oynamıştır ve bahsedilen yüzyıldaki Edirne halkının ekonomik durumu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Konunun özünde kişilerin servetlerini hangi yatırım kalemlerine ayırdıkları vardır. Bununla birlikte Edirne'de hangi grupların, hangi tereke aralıklarında temsil edildiği sorgulanmıştır. Kişinin unvanının, statüsünün, mesleğinin sahip olduğu taşınır taşınmaz malların çeşidine etki edip etmediği incelenmeye çalışılmıştır. Özelde kişilerin genelde grupların ve bütün tereke sahiplerinin servet edinme şekilleri ortaya çıkarılmış ve bunun ağırlıklı eğilimle uyuşup uyuşmadığı incelenmiştir. Bu yönü de çalışmamızı diğer çalışmalardan farklı kılan yanıdır.

Bu çalışmanın adının belirlenmesiyle başlayıp, tez bitene kadarki bütün evrelerde bana yol gösteren danışmanım Doç. Dr. Hülya TAŞ'a teşekkür ederim. Bunun yanında, çalışma ile ilgili doğrudan fikirleriyle bana yön veren Doç. Dr. Yunus KOÇ'a ve Yrd. Doç. Dr. A. Latif ARMAĞAN'a da teşekkür ederim. Ayrıca doktora ders sürecinde, Osmanlıcamın gelişmesini sağlayan Prof. Dr. Yılmaz KURT'a teşekkürü borç bilirim.

Gülser OĞUZ

Ankara-2013

TABLULARIN LİSTESİ

No:	Başlık	Sayfa
Tablo 1:	Defterlerdeki Tereke ve Mahkeme Kayıtları.....	12
Tablo 2:	Edirne Semtlerinin ve Mahallelerinin Tablosu.....	41
Tablo 3:	Defterlerdeki Unvanların Defter İçerisindeki ve Bütün Defterler Arasındaki Oranları	53
Tablo 4:	Ağaların Yaptığı Meslekler.....	55
Tablo 5:	Beylerin Yaptığı Meslekler.....	55
Tablo 6:	Beşelerin Yaptığı Meslekler.....	55
Tablo 7:	Efendilerin Yaptığı Meslekler.....	56
Tablo 8:	Çelebilerin Yaptığı Meslekler.....	58
Tablo 9:	Seyyid Lakaplı Kişilerin Terekeleri, Meslekleri ve Unvanları.....	58
Tablo 10:	El-hâc Lakaplı Kişilerin Terekeleri, Meslekleri ve Unvanları.....	60
Tablo 11:	Eşi ve Babası Nedeniyle Askeri Sınıfta Kabul Edilenler.....	62
Tablo 12:	Defterlerdeki Meslek Grupları.....	63
Tablo 13:	İcra Edilen Mesleklerin Askeri Sınıf ve Reâyâyâ Ait Olanını Gösterir Tablo.....	68
Tablo 14:	Askeri Sınıf Unvanı Taşıyıp Başka Meslekle Uğraşanların Kimlikleri ve Terekeleri.....	69

Tablo 15: Kırsalda Yaşayanların Unvanları ve Sayıları.....	75
Tablo 16: Kırsalda Yaşayanların Meslekleri.....	76
Tablo 17: Terekelerdeki Müslim ve Gayrimüslim Sayıları.....	80
Tablo 18: Terekelerin Genel Toplamları, Ortalamaları, Meydanları.....	85
Tablo 19: Defterlerin Tereke Yekûn Aralığını Gösteren Listenin Yüzdelik Oranları.....	88
Tablo 20: Tüm Defterlerde Unvanların Tereke Aralıkları.....	90
Tablo 21: En Zenginlerin Meslekleri (500.000 Akçeden Fazla Terekesi Olanlar).....	93
Tablo 22: 10000-50000 Akçe Arasında Terekesi Olanların Meslekleri.....	94
Tablo 23: 0–5000 Akçe Arasında Terekesi Olanların Meslekleri.....	96
Tablo 24: Bütün Grupların Detaylı Servet Aralıkları.....	98
Tablo 25: El-hâc Lakaplı Kişilerin Servet Aralıkları.....	102
Tablo 26: Merkez ve Kırsalında Yaşayanların Tereke Aralıkları.....	103
Tablo 27: Gayrimüslimlerin ve Müslimlerin Tereke Araklıları.....	105
Tablo 28: Ev ve Giyim Eşyalarının Defterlere Göre Toplam Değerleri.....	110
Tablo 29: 4707 ve 4763 Numaralı defterlerin Eşya Karşılaştırması.....	111
Tablo 30: Mücevheri Bulunanların Listesi.....	137
Tablo 31: Nukudu Olanların Listesi.....	142

Tablo 32: Canlı Sermayesi Olanların Listesi.....	145
Tablo 33: Terekesinde Kitap Bulunanların Listesi.....	158
Tablo 34: Terekesinde Kitap Bulunanların Unvanları.....	159
Tablo 35: Terekelerde Rastlanılan Gayrimenkul Türleri.....	171
Tablo 36: Taşınmaz Mallara Yatırım Yapanların Listesi.....	172
Tablo 37: Yatırım Kalemlerinin Yüzdeleri.....	197
Tablo 38: Paşa Unvanlıların Yatırım Araçları ve Yüzdeleri.....	199
Tablo 39: Bey Unvanlıların Yatırım Araçları ve Yüzdeleri.....	204
Tablo 40: Beşe Unvanlıların Yatırım Araçları ve Yüzdeleri.....	208
Tablo 41: Ağa Unvanlıların Yatırım Araçları ve Yüzdeleri.....	215
Tablo 42: Efendi Unvanlıların Yatırım Araçları ve Yüzdeleri.....	221
Tablo 43: Çelebi Unvanlıların Yatırım Araçları ve Yüzdeleri.....	227
Tablo 44: Reâyâ Statüsünde Olanların Yatırım Araçları ve Yüzdeleri.....	231
Tablo 45: Bütün Grupların Yatırım Araçlarının Karşılaştırması.....	235
Tablo 46: Genel Servet Eğilimi.....	235
Tablo 47: Ağırlıklı Eğilim Tablosu.....	235
Tablo 48: Kadınların Yatırım Araçları.....	237
Tablo 49: Farklı Cinslerin Yatırım Araçlarının Karşılaştırması.....	238

Tablo 50: Gayri Müslimlerin Yatırım Araçları.....	239
Tablo 51: Müslim ve Gayrimüslimlerin Yatırım Araçları.....	240
Tablo 52: Merkez Dışındakilerin Yatırım Araçları.....	242
Tablo 53: Farklı Mekânlarda Yaşayanların Yatırım Araçlarının Karşılaştırılması.....	243
Tablo 54: Terekesi 0–10.000 Arasında Olanların Yatırım Araçları.....	245
Tablo 55: Terekesi 10.000–100.000 Arasında Olanların Yatırım Araçları.....	247
Tablo 56: Terekesi 100.000’den Yukarı Olanların Yatırım Araçları.....	252
Tablo 57: Servet Aralıklarının Yatırım Araçlarının Karşılaştırılması.....	256
Tablo 58: Unvanların Ortalama Servetleri.....	257

KISALTMALAR

'a.g.m.': Adı geçen makale.

a.g.e. : Adı geçen eser.

AÜDTCF : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafiya Fakültesi

C. : Cilt.

Çev. : Çeviren.

Ed. : Editör.

EŞS : Edirne Şer'iyeye Sicili.

Gös. Yer. : Gösterilen yer.

Haz. : Hazırlayan.

İ.İ.B.F. : İktisadi İdari Bilimler Fakültesi.

s. : Sayfa.

Sa. : Sayı.

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı.

TTK: Türk Tarih Kurumu Yayınları

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğeri

Vol. : Volume.

GİRİŞ

I-ALAN YAZIM

Osmanlı tarihini ve toplumunu incelemek için pek çok birinci el kaynak bulunmaktadır. Bu kaynaklardan biri, bizim çalışmamızın temelini oluşturan tereke kayıtlarıdır. Tereke kayıtları, bazen şer'îye sicillerinin içinde yer alırken, Edirne, İstanbul, Bursa gibi büyük şehirlerde ayrı defterler halinde tutulmuştur.

Tereke, ölen bir kimsenin bıraktığı şeyler, metrukât demektir¹. Zengin veriler içeren tereke kayıtları, ölen bir kimsenin geride bıraktığı menkul ve gayrimenkul mal varlığının listesinden oluşmaktadır. Bu listelerde ev eşyaları, giysiler, ziynet eşyaları, canlı hayvanlar, taşınmaz mallar ve nukud gibi bir insanın hayatı boyunca parasını yatırmaya değer gördüğü her şey, kişinin isim ve unvanıyla beraber kayıt altına alınmıştır.² Bu kadar geniş veri yelpazesi olan tereke kayıtları, pek çok açıdan araştırmacılar tarafından incelenmiş ve incelenmektedir. Hala terekeler, veri yelpazesinin genişliğinden ötürü araştırmacılar tarafından çekiciliğini korumaktadır. Yapılan çalışmalar tezler, makaleler, kitaplar ve projeler³ şeklinde ortaya konmaktadır.

---

¹İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, 2006, s. 1694.

²Yusuf Oğuzoğlu, 'Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Kültürel Malzeme Olarak Değeri', *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1985, s. 1-5.

³Hülya Canbakal, terekelere dayanarak birden fazla, farklı özellikler gösteren şehirlerden oluşan yaklaşık 12.000 terekenin incelendiği ve yaklaşık 350 yılı kapsayan bir proje yürüttüklerini belirtmiştir. Örnek olarak yedi Osmanlı şehri seçilmiştir. Projede, seçilen şehirlerdeki servet dağılımı, servet dağılımındaki farklar ya da benzerlikler ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bkz. Hülya Canbakal, 'Barkan'dan Bu Yana Tereke Çalışmaları', *Vefatının 30. Yıldönümünde Ö. L. Barkan: Türkiye Tarihçiliğine Katkıları ve Etkileri Sempozyumu*, İstanbul, 2009, s. 7. Ayrıca Şevket Pamuk'un da yine tereke odaklı bir proje yürüttüğünü biliyoruz. Proje için yine birden fazla Osmanlı şehri seçilmiştir.

Tereke kayıtlarına ilk dikkati çekenlerden biri Ömer Lütfi Barkan'dır. Onun 1966 yılında yayınladığı makale, pek çok araştırmacıya yol göstermiştir. Barkan'ın bu çalışmasında terekelere ve miras taksimine dair genel bilgiler verildikten sonra kölelik, alacak-verecek ilişkileri; askerî sınıfın çiftlikleri ve iktisadi hayatları gibi konular ele alınmıştır. Sonunda da yazar tarafından seçilen 175 müteveffanın yatırım araçları incelenmiştir.⁴

Said Öztürk'ün İstanbul terekelerine dayalı çalışmaları, Ö. Lütfi Barkan'ın çalışmasını büyük ölçüde örnek almıştır. Said Öztürk çalışmasında terekeler ve kadılık kurumu hakkında bilgi verdikten sonra kişilerin aile yapıları, servet oluşumları ve yatırım araçları bazında sorgulamalar yapmıştır.⁵ Bu sorgulamalar, sonrasında yapılan pek çok tez çalışmasında kullanılmıştır.⁶ Bu çalışmalar hem şekil, hem de içerik yönünden birbiriyle benzerlik göstermektedir.

Ayrıca yukarıdaki çalışmalara ilave olarak belirli bir problematikten yola çıkılarak, bir kişinin ya da grubun terekelerinden hareketle çalışma yapan

---

Bu projenin makro hedefi, servetlere bakarak Osmanlı ekonomisinde uzun vadede ne gibi değişiklikler olduğunu ortaya çıkarmak olarak belirtilmiştir. Projenin mikro hedefi ise Osmanlı zenginlerinin servetlerini nasıl kullandıklarını ortaya çıkarmak olarak açıklanmıştır. Bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları Seçme Eserler I*, İstanbul, 2010, s. 147–154.

⁴Ömer Lütfi Bakan, 'Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defteri (1545–1659)', *Belgeler*, Ankara, 1966, C. III, Sa. 5–6, s. 1–479.

⁵Said Öztürk, *Askerî Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defteri*, İstanbul, 1995.

⁶Bu tezlere örnek olarak şunları verebiliriz: Levent Kuru, *29 Numaralı Edirne Şer'iyeye Sicili*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2006; İlker Er, *Balıkesir Tereke Kayıtları Üzerinde Bir Değerlendirme (1670–1700)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2008; Selma Kuşu, *Şer'iyeye Sicillerine Göre H. 1065–1079/ M. 1655–1669 Tarihleri Arasında Edirne'de Sosyo–Ekonomik Hayat*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2009; Nazik Betül Çelik, *Tereke Defterlerine Göre II. Mahmut Döneminde Tokat'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2008; İhsan Aydın, *Tanzimat Döneminde Ankara ve Gaziantep Terekelerinin Mukayeseli Bir Çalışması*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2008; Orhan Büyük, *Şer'iyeye Sicillerine göre XVII. Yüzyılın Ortalarında Edirne'de Sosyo–Ekonomik Hayat*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2009.

araştırmacılar da vardır. Bu problematik; âyânlık⁷, müsadere⁸, aile⁹, ulema¹⁰, giyim-kuşam kültürü¹¹, mutfak kültürü¹², bir yöneticinin yaşam tarzı¹³ veya yatırım araçları¹⁴ gibi kavramlar etrafında kurgulanmıştır. Son dönemlerde bu yönde eğilim gösteren tereke çalışmalarının örneklerini çoğaltmak mümkündür.¹⁵ Bunun yanında tereke kayıtlarından hareketle toplumda kurulan alacak-verecek ilişkileri sorgulanabilir.¹⁶

Tüm bu makalelerin yanında, tek bir kişinin terekesine dayalı çalışmaların yapıldığı da bilinmektedir. Bu kişiler ya bir vezir ya da âyân olabilmektedir. Bu tür

---

⁷ Yuzo Nagata-Feridun Emecen, 'Bir Âyanın Doğuşu: Karaosmanoğlu, Hacı Mustafa Ağa'ya Ait Belgeler', *Belgeler*, Ankara, 2004, C. XXV, Sa. 29, s. 1-7.

⁸Yavuz Cezar, 'Bir Âyanın Muhallefâtı', *Belleten*, C. XLI, Sa. 161, Ankara, 1977, s. 41-75; Faruk Söylemez, 'Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'nın Muhallefâtı', *OTAM*, Sa. 27, Ankara, 2011, s. 165-194.

⁹ Zeynel Özlü, 'Terekeler Işığında Göynükte Aile', *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2006, Sa. 29, s. 81-102; Nuri Köstüklü, 'Osmanlı-Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (19. yy. Örnekleri Çerçevesinde)', *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I/I, Uşak, 2008, s. 17-26.

¹⁰ Jülide Akyüz, 'Osmanlı Ulemasından Üç Efendi'nin Terekeleri', *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sa. 36, 2008, s. 188-200.

¹¹Gülser Oğuz, '61 Numaralı Edirne Şer'iyeye Siciline Göre Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü', *Milli Folklor*, Sa. 92, Ankara, 2011, s. 106-116.

¹² Zeynel Özlü, 'XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gaziantep Mutfağı', *Milli Folklor*, Sa. 72, Ankara, 2006, s. 118-128.

¹³Gülser Oğuz, 'Tereke Kaydından Hareketle Bir Osmanlı Vezirinin 18. Yüzyılın Başlarındaki Yaşam Tarzı: Amcazâde Hüseyin Paşa', *Milli Folklor*, Sa. 88, Ankara, 2010, s. 91-100.

¹⁴Gülser Oğuz, '7 Numaralı Nevşehir Şer'iyeye Sicilinin Işığında Nevşehirli Yatırım Araçları', *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildirileri*, C. 3, Nevşehir, 2011, s. 313-130.

¹⁵İlker Er, 'Balıkesirli Tereke Sahipleri Hakkında Sosyo-Kültürel Açından Bazı Değerlendirmeler (1670-1700)', *Balıkesir Üniversitesi SBED*, C. 12, Sa. 21, Balıkesir, 2009, s. 368-376; Alpay Bizbirlik, 'Osmanlı Devletinde Ticaret ve Üretime Dair Bir Kaynak: "Tereke Defteri" ve Edirne Tereke Defterleri Üzerine Bir Deneme', *Türkler*, C. 10, Ankara, 2002, s. 731-735; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, Çev. Gül Çağalı Güven-Özgür Türesay, İstanbul, 2003, s. 219-237; Tanju Demir, 'Bir Tereke, Yetmiş Denizlili', *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIV, Ankara, 2005, s.131-125; Şinasi Acar- Murat Özveri, 'Hacı Yusuf Beşe Terekesinin Düşündürdükleri', *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. X/1-2, İstanbul, 2007-2008, s.120-136.

¹⁶Gülser Oğuz, '61 Numaralı Edirne Şer'iyeye Sicili'nden Hareketle Müslim-Gayri Müslim İlişkileri Üzerine Bir Deneme', *Kök Araştırmalar Dergisi*, C. XII, Sa. 1, Ankara, 2010, s. 87-100.

makalelerde, genelde kişinin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra tek tek terekesi transkript edilmiştir.¹⁷

Diğer yandan, tereke kayıtları farklı boyutlarda da incelenmiştir. Örneğin kitabının ya da makalesinin bir bölümünde zenginlik, fakirlik ve orta hallilik kavramlarını inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Zenginlik ve fakirlik odaklı ilk çalışma, Halil İnalçık'a aittir ve makalede Bursa'ya ait iki tereke defteri kullanılmıştır. Çalışmada zengin, fakir ve orta hallilik kavramlarından hareketle, her gruptaki kişilerin meslekleri, kökenleri ve yatırım araçları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Bursa'daki ticari faaliyetler, terekelerden elde edilen veriler ölçüsünde incelenmiştir.¹⁸ Makale, Osmanlı toplumunu gelirine göre ayırması ve yatırım araçlarını irdelemeye çalışması bakımından önemlidir ve ilktir. Bu konuda yine Ö. Lütfi Barkan, bahsedilen çalışmasının son bölümünde yatırım araçları ve bunların kişilerle ilişkisine dair bir analiz yapmıştır.¹⁹

Tülay Artan ise, 18. yüzyıl Eyüp'ünde yaşam tarzı ve standardını konu ettiği makalesinde orta hallilik ve zenginlik kavramları üzerinde durmaktadır. Zira bu makale ile hangi malların hangi toplumsal tabakalar tarafından kullanıldığı ve bu eşyaların neyi ifade ettiğini vurgulanmıştır ve dikkate dikkate değerdir.²⁰ Mesela,

---

¹⁷Musa Çadırcı, 'Hüseyin Avni Paşa'nın Terekesi', *Belgeler*, C. 11, Ankara, 1986, s. 145–163; Saim Savaş, 'Dağıstani Ali Paşa'nın Muhallefatı', *Belgeler*, C. 15, Sa. 19, Ankara, 1993, s. 249–290; Orhan Kılıç, 'Harputlu Hacı Osman'ın 1725 Tarihli Terekesi ve Düşündürdükleri', *Turkish Studies*, Vol. 2/1, 2007, s. 17–28.

¹⁸Halil İnalçık, '15. Asır Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Kaynakları', *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, İstanbul, 1953, s. 51–73. Bu konuda son dönemde Kayseri terekelerine dayanılarak yapılan çalışmaya da değinmek gerekir. Bu çalışmada tereke kayıtları çok derinlemesine olmasa da farklı boyutlarda incelenmiştir. Özellikle isimler, zenginlik ve fakirlik kavramlarının sorgulanması dikkate değerdir. Muhittin Tuş, 'Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700–1730)', *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 4, Konya, 1999, s. 157–191.

¹⁹Barkan, 'Edirne Askeri Kassamı'na...', s. 455–459.

²⁰Tülay Artan, 'Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortalarında Eyüp'te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası', *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Ed. Tülay Artan, İstanbul, 1998, s. 49–64.

saatlerin, dürbünlerin ve değerli kürklerin zenginlerin terekelerinde bulunabileceği vurgulanmıştır. Aynı yazarın bir başka çalışmasında da yönetici elitin lüks tüketim mallarına karşı olan ilgisinden ve bu ilginin onların meşruiyet arayışlarıyla alakalı olduğundan bahsedilmektedir.²¹ Osmanlı'da orta hallilik ve zenginlik konularını Suraiya Faroqhi, Ankara'nın ve Kayseri'nin 17. yüzyıldaki şer'iyeye sicillerinden hareketle işlemiştir. Sicillerdeki satış kayıtlarından hareketle, Ankara ve Kayseri'deki ev satışlarını inceleyerek, halkın orta halli bir yaşam sürdüğünü ortaya koymaya çalışmıştır.²²

Değinilmesi gereken bir başka isim, Ali İhsan Karataş'tır. Bursa halkının ekonomik yapısının incelediği makalesinde ana problem, seçilen çok sayıda Müslim ve Gayrimüslim terekesinin yekûnlarından hareketle, ekonomik anlamda toplumda bir tabakalaşmanın yaşanıp yaşanmadığıdır. Çalışma, zaman zaman yapılan analizlere yeni sorular sorularak detaylandırılmıştır. Mesela, fakirler grubunun en fakiri, zenginler grubunun en zengini yapılan sorgulamalarla ortaya çıkarılmış ve bu kişilerin yaptıkları işlerle ilgili tespitlerde bulunulmuştur.²³ Çalışma bu bakış açısıyla, terekelerden daha farklı bir şekilde de yararlanılabileceğini göstermiştir.

Bahsi geçen bu tür çalışmaların yanında Hülya Canbakal'ın 17. Yüzyılda Aynatâb isimli kitaplaştırılmış doktora tezine de değinmek gerekir. Çalışmanın sorunsalı, Antep'li imtiyazlı kişilerin yaşam tarzının ve merkezle olan ilişkilerinin belirlenmesidir. Servet dağılımı, zenginlik kavramı ve askerî sınıf üyesi olma ya da

---

²¹Tülay Artan, '18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı', *Toplum ve Bilim*, No 83, s. 292–321.

²²Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar: 17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evler*, Çev. Hamit Çalışkan, İstanbul, 2009, s. 145–150.

²³Ali İhsan Karataş, 'XVIII. Yüzyılda Bursa Halkının Ekonomik Yapısı', *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, Sa. 2, Bursa, 2006, s. 231–264.

olmama gibi başlıklar altında serveti etkileyen unsurlar ve zenginlerin mallarını kullanım biçimleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın özellikle 'servet' adı altındaki ikinci kısmın üçüncü bölümü, bizim tezimiz için örnek olabilecek durumdadır.²⁴ Aynı şehri çalışan Zozan Pehlivan'ın yüksek lisans tezi de bu bağlamda dikkate değerdir. Çünkü tezde servet, statü, borçluluk, mülkiyet ve meslek gibi kavramlar arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır.²⁵ Bu çalışmanın amacı ise fakirlik, orta hallilik ve zenginlik kavramlarının ele alınmasından sonra, bu gruplara giren kişiler ve her gruptaki kişilerin statüsünün, yaşam tarzının, yatırım araçlarının belirlenmesidir.

II-TEORİK ÇERÇEVE VE ÇALIŞMA KONUSUNUN PROBLEMATİĞİ

Bireylerin servet dağılımlarının, dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısıyla da doğrudan ilişkili olacağı ortadadır. Bu açıdan bakıldığında dönem olarak 18. yüzyılın seçilmesinin bir nedeni de, devletin klasik yapısındaki değişim/dönüşümün bariz bir şekilde görüldüğü, sosyal tabakalaşmadaki hareketliliğin eskiye oranla daha fazla yaşanmaya başladığı dönem olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Örneğin yapılan bazı araştırmalar; bu dönemde âyânlar arasından pek çok kişinin yatırım aracı olarak tarım arazilerine yöneldiği, çeşitli ortaklıklar kurduğunu göstermektedir.²⁶ Kaldı ki 18. Yüzyılın hemen öncesinde

---

²⁴Hülya Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb: Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, İstanbul, 2009. Tereke kayıtlarına dair yakın zamana kadar yapılan çalışmaların detaylı listesi yine Hülya Canbakal tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Canbakal, 'Barkan'dan Bu Yana Tereke Çalışmaları...', s. 1-7.

²⁵Zozan Pehlivan, *The Rich and The Poor: Wealth Polarization in Late Eighteenth Century Ayntâb*, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

²⁶Özer Ergenç, 'XVIII. Yüzyılda Osmanlı Anadolu'sunda Tarım Üretiminde Yeni Boyutlar: Muzara'a ve Muraba'a Sözleşmeleri', *Kebikeç*, Sa. 23, Ankara, 2007, s. 129-139.

askerî sınıf üyelerinin farklı işlerle meşgul olmaya başladığını ortaya koyan çalışmalar da vardır.²⁷ Bu da devletin planlı olarak yarattığı askerî sınıf-reâyâ ayrımının sekteye uğraması demektir. Askerî sınıf üyeleri konumlarının sağladığı fırsatlardan da yararlanarak servetlerini çoğaltmanın yolunu bulmuşlardı. Bu durum 18. yüzyılda da devam etmiştir. İşte bu tezle, bütüncül olarak Edirne örneğinde toplumsal sınıfların servet birikimi ile mülkiyet ilişkileri arasındaki bağı ortaya çıkarmaya çalışacağız.

18. yüzyıl üzerine yapılan araştırmalardan biliyoruz ki bu dönemde Osmanlı yerli sanayi, Batılı sanayi ile rekabet edemez duruma gelmeye başlamıştır. Osmanlı esnafının bir yandan dış talepten, diğer yandan da kırdan kente göç neticesinde esnaf içerisine giren ‘yabancı’ların varlığından kaynaklanan hammadde sıkıntısı, kalitede yaşanan düşüşler ve enflasyon, Osmanlı esnafını seri üretim yapan Batılıların sanayi malları karşısında zayıf düşürmüştür. İşte bu noktada Edirne örneğinde toplumun bu Batı kaynaklı tüketim maddelerine ilgi gösterip göstermediklerini tespit etmek mümkün olabilecektir.

Bütün bunların yanında konuya yatırım araçları gözünden de bakılabilir. Çünkü klasik Osmanlı anlayışında reâyâ gibi topraklar da padişaha aittir. Reâyâ yanında zengin kimseleri de hâkimiyeti altına almayı amaçlayan devlet, kişilerin zenginleşmesini özellikle siyasi sebeplerden dolayı hoş karşılamamıştır. Mali konularda devlet zorlandığı dönemlerde, zaman zaman müsadere²⁸ yoluna da

---

²⁷Yaşar Yücel, ‘XVI–XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdari Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler’, *Bellekten*, Sa. 163, C. XLI, Ankara, 1977, s. 496.

²⁸Müsadere, ısrarla istemek anlamındadır. Devlet tarafından hazineye irad kaydetmek veya bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir olarak bir mala el koymaktır. Uygulamada ise hazine açıklarını kapatmak amacıyla kamu görevlilerinin veya reâyânın mallarına el konulmasıdır. Bkz. Cengiz Tomar, ‘Müsadere’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, 2006, s. 65. Müsadere özellikle 17. ve 18. yüzyılda, uzun savaşlar nedeniyle bozulan maliyenin düzeltilmesi için başvuru

gitmiştir. Zira müsadere özellikle 18. yüzyıldan itibaren paraya sıkışan Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kaynaklarından olduğu bilinir.²⁹ Bu bağlamda müsadere korkusuna rağmen kişilerin zenginliklerini gösterebilmesi büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan bazı araştırmalar göstermiştir ki, savaş alanlarındaki başarıların yavaşlamasıyla beraber yönetici guruplar kudretlerini göstermek için başka kanallar bulmuştur. Zengin bir yaşam sürmek ve padişaha yakın olduğunu hissettirmek bunlardan bazılarıdır.³⁰

Özetle özellikle kişilerin statü ve unvanlarıyla yatırım araçları arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymak, çalışmamızı farklı kılacaktır. Zira bu alanda çok fazla çalışma yapılmamıştır. Diğer bir ifadeyle, Edirne'de insanların paralarını ne tür yatırım araçlarına yatırdıklarının ve nasıl bir hayat sürdürdüklerinin belirlenmesi; tabakalar, cinsiyetler, meslekler, köylüler, kentliler arasındaki yatırım araçları bazında farklılıkların ve benzerliklerin analiz edilerek Edirne örneğinde Osmanlı toplumunun yaşam standardını ve servet dağılımını ortaya koymak, bu çalışmanın ana problemi olacaktır. Diğer yandan bütün bu grupların ağırlıklı servet eğilimlerini belirlemek tezin ana amaçlarından bir diğeridir.

çarelerden biriydi. Örnek çalışma için bkz. Mehmet Yaşar Ertuş, '17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Savaş Finansmanı ve 1715 Yılında Düzenlenen Mora Seferi'nin Maliyeti', *1. İktisat Tarihi Kongreleri Tebliğler I*, İstanbul, 2011, s. 658. Müsaderenin diğer sebebi, bağımsız toplumsal güçler olmak isteyen memur, mültezim ve tüccarların bu tür arzularının engellenmesi ve merkezi denetimin kurulmasıdır. Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek...*, s. 212; Çağlar Keyder, Osmanlı İmparatorluğu'nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?', *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul, 2010, s. 11–12. Ayrıca bkz. Mehmet Karataş, '18.–19. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Bazı Müsâdere Uygulamaları', *OTAM*, Sa. 19, s. 227–229; Sevgi Gül Akyılmaz, 'Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsâdere Uygulaması', *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, Ankara, 2008, Sa. 1–2, s. 404–406; İlber Ortaylı, '18. Yüzyılda İlimiye Sınıfının Toplumsal Durumu Üzerine Bazı Notlar', *Ödütü Geliştirme Dergisi*, Özel Sayı, Ankara, 1979–1980, s. 155; Madeline C. Zilfi, *Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası*, Çev. M. Faruk Özçınar, Ankara, 2008, s. 55. Ayrıca bkz. Tuncay Ögün, 'Müsâdere', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, 2006, s. 67–68; Cavid Baysun, 'Müsâdere', *İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1965, s. 669–673.

²⁹Cahit Telci, 'Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci', *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXII, Sa. 2, 2007, s. 147.

³⁰Artan, '18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin...' , s. 292–321.

III–TEZİN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Çalışmanın birtakım sınırlılıkları vardır. Bunlar; mekân, zaman ve tereke kayıtlarının yapısıyla ilgilidir. Öncelikle konu 18. yüzyılın ilk yarısında Edirne şehriyle sınırlıdır ve kaynak olarak sadece tereke kayıtları kullanılacaktır. İncelenen defterlerde kişilerin mal varlıklarının dökümlerinin yanında; miras paylaşımı, alacak-verecek konularına dair mahkeme kayıtları da mevcuttur. Bu çalışmada mahkeme kayıtlarına yer verilmeyecektir. Yani konunun özünü kişilerin servetleri ve servet kalemleri oluşturacaktır.

Çalışmamızı oluşturan tereke kayıtlarının bazı özellikleri vardır. Öncelikle defterlerdeki terekeler, tutulduğu şehrin bütün ölenlerinin kayıtlarını içermez. Çünkü tereke kayıtları belirli koşullarda tutulmuştur. İlki, mirasçılar arasında herhangi bir sorun yaşanması ve varislerin mahkemeye başvurmasıdır. İkincisi ölen kişinin reşit yaşa gelmemiş varisinin kalması ve “*kadı'nın sığârın haklarını korumak*” amacıyla terekeye el koymasındadır. Üçüncüsü de ölen kişinin varisinin olmaması ve mallarının devlette kalmasıdır.³¹ Dolayısıyla elimizdeki verilerin her biri, bu bahsedilen durumların ortaya çıkmasıyla kayıt altına alınmıştır.³² Tereke kayıtlarının bu özellikleri, verilerin toplumun genelini kapsamamasına sebep olmuştur.

Tereke kayıtlarında karşılaşılan bir başka sorun da güvenilirliktir. Yapılan çalışmalar ortaya çıkarmıştır ki, kadılar payını artırmak için eşya fiyatlarını

---

³¹Varissiz ölen kişi askerî sınıftan ise terekesini *hassa beytûlmâl emini*, reâyâ ise *âmme beytûlmâl emini* tarafından el konulurdu. Ölen reâyânın terekesi 10.000 akçenin üzerindeyse yine terekeye *hassa beytûlmâl emini* el koymuştur. Geniş bilgi için bkz. Arif Bilgin-Fatih Bozkurt, ‘Bir Mali Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytûlmâl Mukataaları’, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 20, Kocaeli, 2010, s. 3.

³²Barkan, ‘Edirne Askeri Kassamı’na ...’, s. 2.

olduğundan daha fazla gösterebilmektedir.³³ Dolayısıyla elde edilen verilerin sonuçlarını kesin sonuçlar olarak değil, tahmini bir değer olarak kabul edip yorumlamakta fayda vardır. Bir başka sorun da varislerin terekenin kadıya intikali esnasında yükte hafif, pahada ağır eşyaları kaçırmaları olasılığıdır. Mesela nakit para, mücevher gibi yatırım araçları çok rahat saklanabileceği için sonuç olarak elimizdeki verilerin gerçeği hangi ölçüde yansıttığı yine şüphelidir.³⁴ Her ne kadar kaydı tutan Osmanlı kadısının, terekenin toplamından belirli bir yüzde alacağı için çok titiz çalışması mümkünse de bu ihtimal her zaman mevcuttur. Ayrıca tereke kayıtlarında gösterilen fiyatlarla piyasa fiyatlarının aynı olup olmadığını da tespit etmek mümkün değildir.

Diğer yandan bazı tereke kayıtları eksiktir. Bir kişinin terekesi birkaç yerde birden kaydedilmiş olabilir. Eğer kişi misafir veya tacir ise elinizdeki veriler, sadece yanındaki eşyalar olabilir. Bunun örnekleri ileri bölümlerde görülecektir. Mesela Amcazâde Hüseyin Paşa'nın elimizdeki terekesi bir kısım malını kapsadığı izlenimi vermektedir.³⁵ İstanbul'dan ticaret için gelen Yorgancı El-hac Hasan bin Mustafa'nın

---

³³Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Ankara, 1994, s. 39; Levent Kuru, *29 Numaralı Edirne Şer'iyeye...*, s. 97–101. Kadı, tereke kaydını tutma karşılığında mirastan terekenin yekûnunun belirli bir yüzdesini alırdı. Bu sebepten yüksek yekûnlu terekeler kadıya daha çok para kazandırıyordu.

³⁴Barkan, 'Edirne Askeri Kassamı'na ...', s. 2.

³⁵*EŞS 4707*, 91–92/1. Fakat dönemin başka kayıtlarında 20 kese miktarı nukudunun zuhur eylediği söylenmektedir. Aynı kaynakta bazı değerli eşyalarla beraber Edirne Buçuktepe'deki sarayı ve Tunca kenarındaki yalının hüccetlerinin de padişaha verildiği yazmaktadır. Bizim kayıtlarımızda da Edirne'deki ve İstanbul'dan nakil edilen mallarından bahsedilmektedir. Taşınmaz olarak da taş odalar, mercan fırın, salhane ve çiftlikten bahsedilmektedir. Fakat nukut para gösterilmemektedir. Karşılaştırmak için bkz. *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704)*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara, 2000, s. 173–174.

terekesi de Edirne'deki mallarından oluşmaktadır.³⁶ Bu konudaki örnekleri çoğaltmak mümkündür.³⁷

Terekelerin bu belirtilen özelliklerinden ötürü, elde ettiğimiz sonuçlar hakkında kesin genellemelere ya da sonuçlara varmamız mümkün olamamaktadır. Çünkü görüldüğü üzere bu kayıtlar bütün ölenleri kapsamadığı gibi, kayda geçirilen rakamların da güvenilirliğinin sorgulanması gerekir. Bu sebepten elde edilen sonuçlar yorumlanırken ihtiyatlı davranmakta yarar vardır.

IV–BELGELERİN TANITIMI

Çalışmayı sürdürebilmek için birinci el kaynak olarak sadece tereke kayıtları kullanılmıştır. Defterler, Ankara'daki Milli Kütüphane'den temin edilmiştir. Defterler, kütüphanede '*Şer'iyeye Sicil Defteri*' olarak isimlendirilmiştir. Seçilen defterlere ilişkin tablo şu şekildedir:

Aşağıdaki tabloda genel bilgileri bulunan defterler incelendiğinde, defter içeriklerinin terekeler ve vasi tayini, ölen kişinin alacak-verecek davalarıyla ilgili mahkeme kayıtlarından oluştuğu görülmüştür. Vasi tayinlerinin çalışma konusunun dışında olmasından ve alacak-verecek davalarının miktarı ve kişisiyle ilgili detaylar zaten terekenin içinde yer aldığından mahkeme kayıtlarının ayrıca kayıt altına alınması gereği duyulmamıştır. Bu noktada bu çalışmanın veri tabanı, tereke listelerine dayanacaktır.

---

³⁶EŞS 4707, 32/4.

³⁷Benzer tespitler için bkz. Fatma Müge Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi ve İmparatorluğun Çöküşü: Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme*, Çev. İbrahim Yıldız, Ankara, 1999, s. 229.

Tablo 1: Defterlerdeki Tereke ve Mahkeme Kayıtları

Defter No	Defterin Tarihi	Poz Sayısı	Toplam Belge Sayısı	Toplam Mahkeme Kaydı	Toplam Tereke Sayısı	Erkek Terekesi	Kadın Terekesi	Terekeler in Toplam Belge Sayısına Oranı
4707	15 Muharrem 1114–20 Muharrem 1115 (11 Haziran 1702–5 Haziran 1703)	96	280	150 (%53.57)	130 (%46.42)	117 (%90)	13 (%10)	%46.42
4723	25 Şevval 1129–5 Cemâziye'l-âhir 1130 (2 Ekim 1717–6 Mayıs 1718)	102	386	205 (53.10)	181 (%46.89)	128 (%70.71)	53 (%29.39)	%46.89
4732	8 Şaban 1138–25 Ramazan 1139 (11 Nisan 1726–16 Mayıs 1727)	102	399	220 (%55.13)	179 (%44.86)	114 (%63.68)	65 (%36.31)	%44.86
4747	20 Muharrem 1153–5 Ramazan 1154 (17 Nisan 1740–14 Kasım 1741)	101	397	186 (%46.85)	211 (%53.14)	137 (%64.92)	74 (35.07)	%53.14
4763	8 Muharrem 1163–15 Şaban 1164 (18 Aralık 1749–9 Temmuz 1751)	72	230	85 (%36.95)	145 (%63.04)	91 (%62.75)	54 (%37.25)	%63.04
Genel Toplam	–	473	1692	846 (%50)	846 (%50)	587 (%69.38)	259 (%30.61)	%50

Defterler seçilirken öncelikle 18. yüzyılın ilk yarısına kapsamına dikkat edilmiştir. Bu amaca uygun olarak, öncelikle 4707, 4732 ve 4763 nolu defterler seçilmiştir. Bu seçimde 25'er yıllık periyod yakalanmaya çalışılmıştır. Bu üç defter

incelendikten sonra toplumun genelini yansıtacak yeterli verinin elde edilemediği düşüncesiyle iki defter daha belirlenmiştir. Yeni defterler seçilirken de 25'er yıllık periyodların aralarına denk gelmesine dikkat edilmiştir. Bu iki defter de 4723 ve 4747 numaralarını taşımaktadır.

Belirli bir periyodu yakalamak amacıyla seçilen beş defterin bazılarının farklı özelliklerinin olması, veriler kayıt altına alındıktan sonra anlaşılmıştır. Mesela 4707 nolu defterde genelde orta sınıf ve üzerinin terekeleri yer almaktadır. Ayrıca askerî sınıf üyelerinin en çok rastlandığı defter de budur. Defterde üst düzey yönetici olarak söyleyebileceğimiz kadı, vali ve vezir terekelerine rastlanılmıştır. Bu kişilerin terekeleri seçkin bir yöneticinin yatırım araçlarının ve yaşayış tarzının belirlenmesi açısından son derece önemlidir. 4763 numaralı defter de bu defterle benzerlik taşımaktadır.

4723 numaralı defterde ise Gayrimüslimlerin terekeleri önemli bir ölçüde yer almıştır. Diğer defterlerde çok az olarak rastlanılan Gayrimüslim terekelerine, bu defterde sıkça rastlanılması çalışmanın daha geniş bir alana yayılmasına fırsat vermiştir. Gayrimüslimlerin terekeleri genel itibariyle zengin olmamakla beraber bize pek çok açıdan oldukça elverişli veri sağlamıştır.

4732 ve 4747 numaralı defterlerde askerî sınıf üyeleriyle beraber reâyânın terekeleri yer almaktadır. Dolayısıyla birbirine benzeyen bu defterler, sayıca daha çok kişinin terekesine ulaşmamıza ve pek çok kesimden insanın terekesini görebilmemize olanak sağlamıştır.

Sonuç olarak beş defter en üst yöneticisinden reâyâsına, Müslim'inden Gayrimüslim'ine, zengininden fakirine, köylüsünden kentlisine Edirne'deki farklı

kişilerin terekelerini barındırmaktadır. Bu da çalışmamızın belirli bir temsil kabiliyetine sahip olduğunun en önemli kanıtıdır.

V-YÖNTEM

Bu çalışmanın yapılabilmesi için öncelikle incelenen tereke yekûnlarından hareketle servet aralıkları çıkarılmıştır. Servet aralıklarının zenginler, fakirler ve orta halliler olarak belirlenmesi, bugüne kadar yapılan tereke kayıtlarına dayalı çalışmaların bazılarında kullanılmıştır. Halil İncalcık bu konuda öncü kişilerden biridir.³⁸ Hülya Canbakal,³⁹ Cenk Reyhan⁴⁰ ve Ali İhsan Karataş⁴¹ çalışmalarında bu kavramları kullanan diğer araştırmacılardan bazılarıdır. Bu çalışmalar, ilerleyen bölümlerde de değinileceği üzere, toplumu tereke yekûnlarından hareketle gruplara ayırmıştır.

Bizim çalışmamızda bazı önemli kavramlar kullanılmıştır. Bunlar, '*medyan*, *servet eğilimi*, *ağırlıklı eğilim* ve *servet aralığı*'dır. '*Medyan*', büyükten küçüğe doğru sıralanan değerler dizisindeki ortadaki sayıya denir. Sayı dizisindeki değerlerin büyüklüğünden ya da küçüklüğünden etkilenmez. Dolayısıyla toplumdaki tereke yığılmasının en yoğun olduğu eşiği '*medyan*' sayesinde tespit etmek kolaylaşmaktadır. '*Servet aralığı*', tereke sahiplerinin belirli eşikler temel alınarak '*zenginler*, *orta halliler* ve *fakirler*' olarak ayrılmasıdır. '*Servet eğilimi*', tereke yekûnları içinde yatırım araçlarının ne kadar yer tuttuğunu gösteren terimdir. '*Ağırlıklı eğilim*', her bir yatırım kalemine sahip olan kişi sayısını verir. Önemli olan

---

³⁸İncalcık, '15. Asır Türkiye...', s. 55-56.

³⁹Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb...*, s. 115-123.

⁴⁰Cenk Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*, İstanbul, 2008, s. 246-254.

⁴¹A. Karataş, 'a.g.m.', s. 232-240.

yatırım kaleminin ne kadar değerli olduğu değil, ne kadar çok kişi tarafından sahiplenildiğidir. *Ağırlıklı eğilim*'in tespiti, çalışmanın önemli ve belirleyici özelliklerindedir. Çünkü bu güne kadar yapılan pek çok çalışma daha çok '*servet eğilimi*' üzerinden hareket etmiştir.

Bizim çalışmamızın odak noktasında olan öncelikle bireydir. Çünkü seçilen tereke defterleri, özelliği gereği ölen birinin her anlamda geride bıraktıklarını içerir. Kişilerin servetini, borçlarını, alacaklarını ve küçük çocuğu varsa ona dair alınan kararları bu defterler aracılığıyla görmek mümkündür.

Her bir kişinin terekesinden hareketle taranan veriler, elimizde bir yığın bilginin toplanmasını sağlamıştır. Bu veriler, sorgulanan konuya göre ayrıştırılmıştır. Öncelikle tereke yekûnlarından hareketle Edirne'de servet katmanları ortaya çıkarılmıştır. Servet katmanları ortaya çıkarılırken ortadaki sayı demek olan '*medyan*' göz önünde bulundurulmuştur. Yapılan alışmalar sonucunda '*fakirler, orta halliler ve zenginler*' belirlenmiştir. Sonrasında yatırım araçları ve sahipleri arasındaki ilişki her bir yatırım kalemi ayrı ayrı taranarak ortaya çıkarılmıştır. Son olarak, servet eğilimi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Servet eğilimini ortaya çıkarmak için statü, servet, servet kalemi ve servet kaleminin sahip olunma sıklığı üzerinden bazı sorgulamalar yapılmıştır. Öncelikle her bir yatırım kaleminin ve genel tereke toplamının değeri ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra aynı işlem çeşitli gruplar üzerinde denenmiştir. Son olarak da '*ağırlıklı eğilim*' ile servet yapılanması arasındaki benzerlikler ve farklar belirlenmiştir. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere, yapılan bu karmaşık sorgulamalar toplumun servet edinme refleksi hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamıştır.

Yapılan sorgulamalarla bir yandan bireylerin servetlerini oluşturan kalemlerin (nukud, borçlar, alacaklar, gayrimenkuller, çeşitli tüketim maddeleri) analiziyle tereke sahiplerinin sosyal kimliklerini anlamak; diğer yandan da verilerin bütüncül olarak nicel açıdan değerlendirilmesiyle toplumun çeşitli katmanlarındaki servet dağılımını çok farklı yönleriyle ortaya koymak mümkün olmuştur. Ayrıca her bir grubun servet yapılanmasını ayrı ayrı görme imkânı sağlanmıştır.

I. BÖLÜM

18. YÜZYILIN İLK YARISINA VE EDİRNE'YE GENEL BAKIŞ

İnsanlar hayatlarını sürdürebilmek için bazı materyallere ihtiyaç duyarlar. Bu materyallerin, kişinin yaşantısıyla orantılı olarak da önem derecesi vardır. Şöyle bir düşündüğümüzde sağlıklı bir insanın yaşaması için gerekli olan ilk şey, gıda maddesidir. Sonrasında barınma ve giyinme gelir. Bir göz odada ölmeyecek kadar yiyeceği ve giyeceği olan kişi hayatını sürdürebilir. Kişinin bu ihtiyaçlarını gidermesi için de paraya ihtiyacı vardır. Kişiler, elinde olan parasını hayatta kalmak için harcadıktan sonra, arta kalanını yaşadığı sosyal çevre, doğa koşulları, dünya görüşü ekseninde bir şeylere harcar. İşte bir kişinin eşyalarının değeri, ev sahibi olabilmesi, hayvan beslemesi ya da hiçbirini yapmayıp parasını nakde çevirmesi onun tamamen kendi seçimiyle alakalıdır. Bir de kişinin seçimlerinde statüsünün de etkisi vardır. İşte bu bölümde 18. yüzyılın ilk yarısında taşra idaresinde yaşanan gelişmeleri, bu yüzyılın ilk yarısındaki devletin sanai ve ticari durumunu ve bahsi geçen dönemdeki Edirne'nin siyasi ve ekonomik durumuyla ilgili genel bilgiler verilecektir.

I.I- 18. YÜZYIL OSMANLI TAŞRA İDARESİNDE YERELLEŞME EĞİLİMLERİ

Osmanlı tarihinde 18. yüzyıl belirli gelişmelerle bütünleşmiş gibidir. Bu yüzyılın bir geçiş dönemi olduğu bir sonraki yüzyıla bakılarak anlaşılabilir. Başka bir

ifadeyle Donald Quataert'in belirttiği üzere, bu yüzyıl bir dönüşüm dönemidir.⁴² Geçiş dönemi olarak da adlandırılabilir olan 18. yüzyılın kendine has, kendisiyle bütünleşen bazı özellikleri vardır. Mesela âyânlık kavramı, malikâne uygulaması ve diplomasinin önemini kavranması⁴³ gibi.

Yaşanan gelişmeler ise klasik görüşe göre devletin 'gerileme'si olarak algılanmıştır. Bu kavram, aynı zamanda Osmanlı tarihinin bir döneminin adı kabul edilmiştir. Osmanlı tarihi ve dönemlendirilmesi ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Klasik görüş, uzun bir ömür sürmüş olan Osmanlı Devleti'nin kuruluş, yükselme, duraklama, gerileme ve dağılma gibi dönemlerden geçtiği üzerinedir. Son dönem yapılan bazı çalışmalar ise konuya farklı açılardan bakmaya başlamıştır.⁴⁴ Özellikle devletin kurumlarında ve sosyal yapısında yaşananların gerileme değil, bir değişim; daha doğrusu Osmanlı Devleti'nin değişen dünyaya ayak uydurma çabası olduğu vurgulanmıştır. O halde 17. ve 18. yüzyılda yaşananların 'gerileme' olarak algılanmasının sebebi nedir? Bunun cevabını Douglas A. Howard, '16. ve 17. yüzyıl yazarlarının Osmanlı kurumlarında yaşanan gelişmeleri gerileme olarak algılaması ve günümüzdeki pek çok araştırmacılarının da onlara sorgusuzca bağlı kalması' olarak vermektedir.⁴⁵ Üstelik onun görüşünü farklı açılardan destekleyen pek çok

---

⁴² Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700–1922*, İstanbul, 2009, s. 73. Bu konuyla ilgili ayrıca bkz. Edhem Eldem, '18. Yüzyıl ve Değişim', *Cogito*, Sa. 19, İstanbul, 1999, s. 194–195.

⁴³ Alaaddin Yalçınkaya, 'XVIII. Yüzyıl, Islahat, Değişim ve Diplomasî Dönemi (1703–1789)', *Türkler*, C. 12, Ankara, 2002, s. 479–401.

⁴⁴ Yeni yapılan çalışmalar içinde yeni dönemlendirme denemeleri de bulunmaktadır. Mesela Linda Darling'in çalışmasında Osmanlı İmparatorluğu genişleme, tahkim ve dönüşüm olmak üzere üç döneme ayırmıştır. Bunu yaparken de amacın Osmanlılara ne olduğunun ortaya çıkarılmasının değil, Osmanlıların kendilerine ne yaptıklarının anlatmak olduğunu vurgulanmıştır. Bkz. Linda T. Darling, 'Osmanlı Tarihinde Dönemlendirmeye Farklı Bir Bakış', *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu*, Haz. Mustafa Armağan, İstanbul, 2011, s.154.

⁴⁵ Douglas A. Howard, 'Osmanlı Tarih Yazıcılığı ve 16.–17. Yüzyılların "Gerileme" Edebiyatı', *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu*, Haz. Mustafa Armağan, İstanbul, 2011, s. 224.

araştırmacı da vardır.⁴⁶ Bu tür bakış açılarının yanı sıra devletin 18. yüzyılda hem gerileme yaşadığı (özellikle hükümet yönetiminde), hem de batıya ilk defa bilinçli bakmaya başladığını düşünen yazarlar vardır.⁴⁷ Bu hareket aynı yazar tarafından ‘*gelenekçi eskimiş doğruluktan, akılcı ve bilimci batılığa kaymak*’ olarak yorumlanmıştır.⁴⁸ Bu durumda yaşanan gelişmeleri konumuz dâhilinde kısaca değinmek gerekir.

Klasik Dönem Devlet Düzenindeki Değişimler ve Yerel Unsurların Taşra İdaresinde Öne Çıkışı

Osmanlı Devleti, düzenini kurabilmek için belirli kanunlar geliştirmiştir. Bu kural ve kanunlar devletin bütün alanlarında geçerli olmuştur. Bu yapı yukarıda da değinildiği gibi zamanla dönemin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre değişmiştir. 18. yüzyılda yaşanan değişim, devletin ekonomik ve askerî faaliyetlerinin farklılaşması zorunluluğundan kaynaklanmaktaydı.⁴⁹ Bu bölümde konumuzun özünü servet eğilimleri oluşturduğu için devletin ülke içinde ekonomik sorunlarından kaynaklanan değişimlerin sebep ve sonuçları üzerinde durulacaktır. Zira dengelerin değişmesiyle ortaya çıkan yeni aktörlerin izini terekelerde sürmek mümkün olabilmektedir.

---

⁴⁶Osmanlı Devleti’nin tarihinin dönemlendirilmesine ve gerileme paradigmasına farklı açıdan bakan bazı araştırmacıların çeşitli yerlerde çıkan makaleleri Mustafa Armağan tarafından *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak, Gerileme Paradigmasının Sonu* ismiyle bir kitap altında toplanmıştır. Bu kitapta yer alan makalelerin genel bakış açısı, Osmanlı Devleti’nde 16., 17. ve 18. yüzyıllarda yaşanan bazı gelişmelerin –malikâne uygulaması gibi– gerileme değil, dönüşüm olduğu üzerinedir. Zira Cemal Kafadar, Linda T. Darling, Halil İncik, Mustafa Armağan, Jonathan Grant ve diğer ismini sayamadığımız yazarların kaleme aldığı bu makalelerde, devletin hayata geçirdiği pek çok çalışmanın, döneme ayak uydurma çabası olduğu üzerinde durulmuştur.

⁴⁷Mustafa Akdağ, ‘Osmanlı Tarihinde Âyânlık Düzeni Devri’, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. VIII, Sa. 14, Ankara, 1970, s. 51.

⁴⁸Akdağ, ‘Osmanlı Tarihinde Âyânlık...’, s. 53.

⁴⁹Ariel Salzman, ‘İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Âyânlar’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 3, Ankara, 1999, s. 228.

Osmanlı Devleti'nde kuruluş ve yükselme dönemlerinde toprakların işlenmesinde genelde tımar sistemi uygulanmıştır.⁵⁰ Tımar, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara muayyen bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsili salahiyeti ile birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına verilen ad' olarak tanımlanmıştır.⁵¹ Bu sistemde, topraklar devletin mülküdür ve miri arazi olarak adlandırılır. Toprakların arazi gelirleri belirli kaidelerle küçükten büyüğe doğru tımar, zeamet, has gibi birimlere ayrılır ve bu topraklar savaşta başarı gösteren sipahilere, bazı kapı kullarına maaş karşılığı verilir.⁵² Askerî sınıf üyesi olan tımarlı sipahi, toprak ve toprağı işleyen reâyâ üzerinde kanunun tayin ettiği bazı müdahalelerde bulunabiliyordu. Ama bahsi geçen toprak parçası devletin mülkü olmak zorundadır. Yani reâyânın özel mülküne tımar sahibinin herhangi bir yaptırımı düşünülemezdi.

---

⁵⁰Osmanlı devletinde arazi taksimatı kişilere göre Müslümanların arz-ı öşriyye, Gayrimüslimlerin arz-ı haraciyye ve fetihle ele geçirilen araziler arz-ı emiriyye olmak üzere üçe ayrılmıştır. Toprak ise beşe ayrılmıştır. İlki mülk topraklardır ve bu araziler kişilerin mülküdür. Alınıp satılabilir, miras bırakılabilir. İkincisi vakıf arazilerdir. Vakıf arazilerde toplanan vergi vakfın ihtiyaçları için harcanır. Üçüncüsü metruk arazilerdir. Bunlar miri arazi içinde kabul edilen terk edilmiş arazilerdir. Bir diğer arazi çeşidi mevat arazidir. Miri araziler içinde kabul edilen bu topraklar için işe yaramayan topraklar denilebilir. Son olarak Osmanlı Devleti'nde hayli geniş yer alan arazi-i emiriyye vardır. Miri olarak da adlandırılan bu araziler devletin mülküdür ve üstünde yaşayan halk kiracı konumundadır. Ve devletin 16. Yüzyılın ortalarına kadar ekonomisinin bel kemiği durumundaki tımar sistemi bu topraklar üzerinde uygulanmıştır. Miri araziler de kendi içlerinde yirmi beş kısma ayrılır. Toprak taksimatıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Cin, *Miri Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Konya, 1986, s. 8. vd. Tımar sistemi, sancak birimlerinde uygulanmıştır. Osmanlı'da bazı toprakların özel durumları yani özerklikleri vardı. Salyane eyaletleri denilen bu yerlere Mısır, Habeşistan, Basra gibi yerler örnek verilebilir. Sultan bu eyaletlere kalabalık yeniçeri garnizonu yerleştirirdi. Ayrıca yönetici olarak vali, kadı ve defterdar atardı. Buradaki vergiler valiler tarafından toplanır görevlerin ihtiyaçları karşılandıktan sonra kalanı yılda bir kere merkeze gönderilirdi. Dolayısıyla eyaletlerde tımar sistemi uygulanmazdı. Tımar sancak sistemiyle Osmanlı yasa ve yönetiminin yeterince yerleştiği bölgelerde uygulanırdı. Halil İncelik, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul, 2004, s. 109-111.

⁵¹Ömer Lütfi Barkan, 'Tımar', *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Eskişehir, 1997, s. 286.

⁵²Miri arazi, yani devletin mülkiyet hakkını elinde tuttuğu arazi bütün tarım topraklarını kapsamaz. Miri arazi yalnız hububat tarımı yapılan arazidir. Dolayısıyla bağlar, bahçeler bunun dışındadır. Çünkü büyük kitlelerin ve ordunun geçimi hububat ekimine bağlıdır. Bkz. Halil İncelik, 'Köy, Köylü ve İmparatorluk', *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Konferansı*, Ankara, 1990, s. 2; ayrıca bkz. Cin, *a.g.e.*, s. 154-55.

Bu sistem, devletin pek çok yükünü hafifletmiştir.⁵³ Ekonomisi tarıma dayanan bir devlet için son derece uygun olan tımar uygulaması, aynı zamanda devletin en uçlara kadar otoritesini de hissettirdiği bir sistemdir.⁵⁴ Şunu da belirtmek gerekir ki, büyük dirliklere genelde kul sisteminden yetişen kapıkulları sahip olmuştur.⁵⁵ Bu da devletin taşradan yükselebilecek olan sipahi sınıfının gücünü kırmasına yaramıştır.⁵⁶ Cemal Kafadar'a göre tımar sistemiyle yönetim, tımar sahiplerini ve yerli soyluyu köksüzleştirmeye çalışmıştır.⁵⁷

Devlet bu şekilde topraklarının genelini kendine bağlamış ve yöneticilerini ehl-i örften seçmişken, toprağı işleyen reâyânın görev ve sorumlulukları nelerdi?⁵⁸ Hemen belirtmek gerekir ki kiracısı durumunda olduğu toprağı işleyen ve vergi veren halkın önemi ehl-i örf mensuplarından daha az değildi. Çünkü kendi karnını doyurmak kadar, en büyüğünden en küçüğüne yöneticilerin karnını doyurmak için

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ...*, s. 111–117.

⁵⁴ Taner Timur, *Kuruluş ve Yükselme Dönemlerinde Osmanlı Toplumsal Düzeni*, Ankara, 1994, s. 190.

⁵⁵ Barkan, 'Tımar', s. 315.

⁵⁶ Osmanlı İmparatorluğu yönetiminin bütün alanlarında etkisini gösterebilmek için 'kul sistemi'ni geliştirmiştir. O kadar ki kul sistemi hem padişaha bağlı bir ordunun yaratılması hem de direk padişahın emir alan memur sınıfının oluşturulmasında kullanılmıştır. Bu sistemin oluşturulması için öncelikle 'pencik oğlan'ları kullanılmıştır. Pencik oğlanı devletin savaş esirlerinin beşte birinin alınıp bir asker ocağı oluşturulmasıdır. Devşirme sisteminden farklı olan bu yöntem, yeniçeri ocağının başlangıcı olarak kabul edilir. I. Bayezid döneminden itibaren bu yöntem büyüyen devletin asker ihtiyacını gideremeyince, devşirme sistemi geliştirilmiştir. Devşirme sistemi kısaca imparatorlukta Gayrimüslim ailelerinin erkek çocuklarının küçük yaşta devlet hizmeti için toplanması demektir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, C. I, Ankara, 1984, s. 6–20; Yavuz Ercan, 'Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşmeye ve İslamlaşmaya Etkisi', *Belleten*, C. L, Ankara, 1986, s. 712. Devşirilen çocuklar, eğitimden geçtikten sonra kabiliyetleri doğrultusunda çeşitli görevlere verilmiştir. Devşirme usulüyle oluşturulan askerî birimler acemi, yeniçeri, topçu, top arabacı, cebeci ocakları ve kapıkulu süvarileri olmak üzere altı ocak halinde teşkilatlanmıştır. Bkz. Bahaeddin Yediyıldız, 'Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış', *Türkler*, 2002, s. 196. Devşirme kökenli kullar devletin pek çok kademesinde önemli işlerde görev yapmışlardır. Geniş bilgi için bkz. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ...*, s. 83–88.

⁵⁷ Cemal Kafadar, 'Osmanlı Tarihinde Gerileme Meselesi', *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu*, İstanbul, 2011, s. 108.

⁵⁸ Osmanlı Devleti merkezi bir devlettir ve merkezileşmeyi birkaç yolla hayata geçirmiştir. Öncelikle padişah kulu olan, onun emriyle hareket eden yeniçeriler kurulmuştur. Bunun yanında devlet hizmetleri padişahın kullarına verilmiştir. Son olarak da adaletin sağlayıcısı kadılar yine kazasker vasıtasıyla merkeze bağlanmıştır. Geniş bilgi için bkz. Yaşar Yücel, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyon', *Belleten*, C. XXXVIII, No 152, Ankara, 1970, s. 659.

ürünü yetiştirenler onlardı. Bu yüzden reâyâ da durmadan toprağı işlemek durumundaydı. Devlet de üretimi sürekli hale getirmek için bazı vergilerle yaptırımlarda bulunabiliyordu.⁵⁹

Tımar sistemi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 16. yüzyılın ortalarına kadar etkin bir şekilde uygulanmıştır. Bu tarihten sonra çeşitli sebeplerle tımar sisteminde aksaklıklar görülmüştür. Dirliklerin dağıtılmasında kanunlara uyulmaması, devlet adamların dirliklerin dağıtılmasına müdahale etmesi, dağıtımlarda rüşvetin etkili olması, sipahi olmayanlara da dirlik tahsisi sistemin bozulmasının sebeplerinden bazılarıdır. 17. yüzyıla gelindiğinde ise tımar ve zeamet sahiplerinin giderek azaldığı ve bu alanların yerini mukataaların aldığı bilinmektedir.⁶⁰ Tımar ve zeamet sahiplerinin 18. yüzyıla gelindiğinde artık eski itibarı da kalmamıştır. Sivrilten âyânlar ve diğer ehl-i örf mensuplarının tımar sahipleri üzerinde baskıda bulunması, tımar sahiplerinin savaşılar katılmak istememesi bu yeni durumun diğer sebeplerindendir.⁶¹

Tımar sisteminin bu denli bozulması ya da gözden düşmesi yukarıda belirtildiği gibi sadece devletin kurumlarının bozulmasından mı kaynaklanıyordu? sorusu bazı araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir. Görülen o ki, bozulmanın bir askerî, bir de ekonomik boyutu vardır. Askerî boyutu, 16. yüzyıla gelindiğinde geleneksel savaş tekniğinin ateşli silahlar karşısında yetersiz kalmasıdır. Bunu

---

⁵⁹ Osmanlı Devleti'nin ekonomik anlayışı iç pazarda halkın herhangi bir ihtiyaç maddesini kolay bir şekilde elde edebilmesine dayanır. İaşe olarak adlandırılan bu ilkenin ana amacı, tüketicinin piyasada istediği ürüne kolayca elde edebilmesidir. Zira bunun için ihracatı kısıtlayıp, ithalatı teşvik ettiği durumlar olmuştur. Bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, 2009, s. 61–62.

⁶⁰ Mustafa Oflaz, 'Osmanlı Dirlik Sistemi', *Türkler*, C. 10, Ankara, 2002, s. 697–699.

⁶¹ Yücel Özkaya, 'XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları', *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. XXXII, İstanbul, 1979, s. 219–247.

anlayan Osmanlı yöneticileri ateşli silahlarla kendini savunan düşmana karşı, aynı tekniği kullanabilen yeniçerilerin sayısını sürekli artırmıştır. Buna karşı sipahiler de gözden düşmeye başlamıştır. Hatta Anadolu'daki Türkler yeniçeriliğe kabul edilmeye ve paralı asker olarak yazılmaya başlamıştır.⁶² Yeniçerilerin çoğaltılması ve askerî gelişmeler paraya daha çok ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Üstelik fetihlerin de eski hızını yitirmesiyle hazine ekonomik krize girmiştir.⁶³ Tımar sisteminin bozuluş sebebi buradan çıkan sonuca göre askerî ve ekonomiktir. Daha doğrusu bu iki sebep birbirleriyle iç içedir. Dönemin askerî ve ekonomik gelişmeleri Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı bu süreci gerekli kılmıştır.

Diğer yandan pek çok getirisi olan tımar sistemi, tek başına devletin ekonomisi için yeterli olmamıştır.⁶⁴ Yetersizliği, sıcak paranın hazineye akmasının sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü her şeyden önce devletin maaşlı kullarına para bulması gerekiyordu. Devletin bu ihtiyacını gidermek için Osmanlı yöneticileri, kuruluştan beri uygulanan ve tımar sisteminin tamamlayıcısı gibi görünen iltizam usulünü yaygınlaştırmıştır.⁶⁵ Mehmet Genç iltizam usulünün kullanılmasının sebeplerinden birini de aynî olarak toplanan vergilerin merkeze

---

⁶² İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ...*, s. 53; Özer Ergenç, 'Osmanlı Merkez Askerinin Nitelik ve Fonksiyonları Üzerine', *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler II*, Ankara, 1983, s. 81. Cemal Kafadar bu konuyla ilgili Halil İnalçık gibi devletin yeni teknolojiyle donatılmış orduya duyduğu ihtiyaca 'sistem yararlılığını kaybetmedikçe ve devlet kendisini oldukça sıkıntılı bir gruptan kurtarmayı benimsemedikçe, tımarların rolünde kilit rol oynayan bu kadar önemli bir kitleyi süratle nasıl azledebilirdi? Şeklindeki sorusuyla vurgu yapmaktadır. Bkz. Kafadar, 'a.g.m.', s. 211.

⁶³ Aslan Eren, 'Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 3, Ed. Güler Eren, Ankara, 1999, s. 240.

⁶⁴ Tımar sisteminin ekonomik açıdan bir başka yetersizliği, üretim artışının yeterince teşvik edilmemesidir. Ahmet Şahinöz ve Özgür Teoman'a göre doğrudan üretici reâyânın geçimini sağlayıp, tarımsal artığın tımar sahibinin payının dışında kalan kısmını merkeze aktarmasını sağlayacak biçimde oluşturulmuş bir toprak rejiminde kayda değer bir üretim artışı beklenemez. Üstelik 16. Yüzyıldan itibaren de tımar sahiplerinin reâyânın tarımsal artıktan elde ettikleri payın düşmesi iki tarafı da rahatsız etmiştir. Bu durum onların yerlerini bırakma durumuna kadar gitmiştir. Ahmet Şahinöz – Özgür Teoman, 'Osmanlı Tarımında Bir Sistem Tartışması: Tımar', *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sa. 3, Ankara, 2002, s. 72.

⁶⁵ Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, İstanbul, 2010, s. 101; Eftal Şükrü Batmaz, 'İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 3, Ed. Güler Eren, Ankara, 1999, s. 250–257.

ulaştırılmasının çoğu zaman o günün teknolojisi düşünüldüğünde imkânsız olması olarak açıklamıştır.⁶⁶

İltizam, maden ocağı, tuzla, ispence, gümrük ve yıllık geliri tespit edilmiş mukataaların⁶⁷ işletilmesinin veya vergisinin toplanmasının açık arttırma usulü ile birine 3, 6 ve 9 yıllık sürelerle verilmesidir. Bu sistemde açık arttırmayı kazanan kişi vaat ettiği paranın belirli bir kısmını peşin olarak vermektedir.⁶⁸ Nakit para ihtiyacının artması, iltizam sisteminin öne çıkmasının en önemli sebeplerindendir.

Diğer yandan iltizam sistemi, ehl-i örf mensuplarının, özellikle sancakbeylerinin ve beylerbeylerinin gelirlerinde de kısıtlamaya sebep olmuştur. Çünkü tımar alanlarının mukataalaşması sürecine bakıldığında, sistem özellikle küçük dirliklerden başlanmış, daha sonra hasları da içine almıştır. Bu da yeni sistemin yaygınlaşmasını sağladığı kadar, sistemin uygulayıcısı mültezimin ehl-i örf mensubu sıfatıyla yeni bir unsur olarak yer almasını sağlamıştır.⁶⁹ Bu da yönetici tipinde değişimi beraberinde getirmiştir. Geline nokta eski idarecilerin hoşuna gitmemiştir.⁷⁰

---

⁶⁶Mehmet Genç, 'Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi', *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara, 1973, s. 232.

⁶⁷Mukataa uygulaması ilk önce Fatih Sultan Mehmet döneminde İstanbul'un fethinden sonra uygulanmaya başlamıştır. Kentte iskânı sağlamak için kişilere evler, kira yani mukataa karşılığı veriliyordu. Daha sonra mukataa, ekonominin tüm alanlarını ilgilendirmeye başlamıştı. Bunun sebebi ise İstanbul'un fethinden sonra merkezi devletini kurmak isteyen Fatih Sultan Mehmet'in, kapıkullarının sayısını arttırmasıdır. Bu durum da hazinenin daha fazla nakit para ihtiyacını gerektirmiştir. Çare ise mukataaların yaygınlaştırılması olmuştur. Bkz. Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul, 2003, s. 30-35. Mukataa, Osmanlı'da vergilerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi olarak tanımlanmıştır. Ama zamanla mukataanın anlamı iltizamın konusu olan vergi birimine doğru kaymıştır. Bkz. Mehmet Genç, 'Mukâtaa', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul, 2006, s. 129.

⁶⁸ Mehmet Genç, 'İltizam', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul, 2000, s. 155.

⁶⁹Batmaz, 'a.g.m.', s. 252.

⁷⁰Yücel Özkaya, 'Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, Ankara, 1999, s. 167.

İltizamları elde eden zenginlerin görev yerine gitmeyip, yerlerine alt mültezim olarak halktan kişileri görevlendirmeleri, yine ülke yönetiminde farklı bir boyutun oluşmasına sebep olmuştur.⁷¹ Aynı zamanda bazı valiler ve kapıkulları da kendi dirliklerini bu mültezimlere satmıştır. Bu tür alt sözleşmeler Eftal Şükrü Batmaz'a göre toprak üzerindeki sahiplik, mülkiyet hakları ve iddiaların dağılımına; merkezi hükümete karşı sorumluluk bağlarının belirsizleşmesine sebep olabiliyordu. Bu durumdan en zararlı çıkan ise kime vergi vereceğini bilemeyen reâyâdır.⁷²

İltizam sisteminin başka riskleri de bulunmaktaydı. Öncelikle mukataanın yukarıda belirtildiği gibi belirli süreler için iltizamı kazanan mültezime verilmesi, mukataanın aşırı derecede sömürülmesine sebep olmuştur. Çünkü mültezim belirlenen bu süre içinde en fazla parayı toplama gayretindeydi. Bu durum iltizam usulünde vergi veren halkın ezilmesine, sömürülmesine sebep olmuştur. Özellikle müzayedeye girilen süre garanti değildi ve araya giren bir başka mültezimin aynı saha için daha fazla para teklif etmesi mümkün olabilmekte ve bu kişi önceki mültezimin yerine geçebilmekteydi. Böyle bir ortamda iltizamı alan kişi, en kısa sürede kâr elde etmek için halka baskı yapabiliyordu. Özellikle üretici reâyânın vermekle yükümlü oldukları vergileri ödeyebilmek için tefecilerin eline düştüğü görülmüştür.⁷³

Devlet bu ortamda halkı korumak ve kollamak için yeni bir sistem geliştirmiştir. Bu sistem de malikâne sistemidir. Malikâne sisteminin seçilmesinin

---

⁷¹Bu alt mültezimler daha çok bölgenin yerel güçlü sakinlerinden oluşmaktaydı. Bu da yönetimde daha çok yerelleşmeye sebep olmaktaydı. Hülya Taş, 'Merkezi Mutlak Yönetim Modeli İçinde Yerel Unsurlar', *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Ed. Erol Özvar- Arif Bilgin, İstanbul, 2008, s. 202-203.

⁷²Batmaz, 'a.g.m.', s. 250-251.

⁷³Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu...*, s. 102; İltizam usulündeki aksaklıkları için ayrıca bkz. Murat Çizakça, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Borçlanmanın Evrimi (XV. Yüzyıldan, XIX Yüzyıla)', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 3, Ed. Güler Eren, Ankara, 1999, s. 224.

sebebi ise 18. yüzyılın başında tımar sisteminin artık tarihi fonksiyonlarını tamamlaması, ihyasının mümkün olmaması olarak belirtilmiştir.⁷⁴ O halde malikâne sisteminin farkı nedir?

1695 yılında uygulanmaya başlanan malikâne sistemi, esasen iltizam sisteminin genişletilmiş şeklidir. Yani iltizamın kayd-ı hayat şartıyla verilmeye başlanmasıdır.⁷⁵ Bu sistemin iki önemli getirisi olacaktır. İlki, devlet yüksek maaşlı bu kişilere maaş vermeyecekti. İkincisi, malikâne sahibi ömür boyu sahip olduğu mukataaya en azından gelirlerinin sürekliliğini sağlamak için koruyacaktı.⁷⁶ Görüldüğü üzere malikâne usulü, aynı zamanda devletin mali sıkıntılarına ve yönetim sorunlarına çözüm olarak geliştirdiği bir sistemdir.⁷⁷

Malikâne usulünün Osmanlı Devleti'nde farklı bir boyutu daha vardır. O da merkezde bürokrat sayısının fazlalığından ötürü bir görev edinemeyen devlet bürokratlarına sancak ve eyaletlerde görevler çıkarılmasıdır. 18. yüzyıla gelindiğinde

---

⁷⁴ Genç, 'Osmanlı Maliyesinde Malikâne...', s. 235.

⁷⁵Malikâne uygulamasının çeşitli yönleri için bkz. Mehmet Genç, 'Malikâne', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, İstanbul, 2003, s. 517; Jane Hathaway, 'Osmanlı Tarihinin Dönemlere Ayrılması Sorunu: 15. ve 18. Yüzyıllar', *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu*, Haz. Mustafa Armağan, İstanbul, 2011, s. 171; Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, İstanbul, 2003, s. 26. Mehmet Genç, '18. Yüzyıla Ait Osmanlı Mali Verilerinin İktisadi Faaliyetin Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği Üzerine Bir Çalışma', *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 2, Sa. 10, 1981, s. 38. İltizam ve malikâne sistemlerinin uygulamasıyla ilgili bkz. Hüseyin Çınar, '18. Yüzyılda Ayıntab (Antep) Sancağı'nın İdari ve Mali Yapısı', *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Ed. Erol Özvar – Arif Bilgin, İstanbul, 2008, s. 267–297.

⁷⁶Genç, 'Osmanlı Maliyesinde Malikâne...', s. 234.

⁷⁷Özer Ergenç, 'XVIII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Yönetiminin Mali Nitelikleri', *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. 10, Ankara, 1986, s. 93. Malikâne usulünün bazı zaruretlerin bir sonucu olduğu genel bir kanıdır. B. McGowan malikâne usulünün devletin idari ve mali zaruretlerinden doğduğunu şu şekilde anlatmıştır: 'Eyalet, sancak ve kazaların geçici sürelerle mütezim, mütesellimlerin eline geçmesi daha 17. yüzyılda olağan bir uygulama olmuştur. Valiler ya tercih gereği ya da savaşta oldukları için görev yerlerinde bulunamıyordu. Fakat ertelenmeye tahammülü olmayan vergilerin toplanması için tam yetkili mütesellimler gönderiliyordu. Aynı zamanda eyaletlerdeki hazine arazileri ihale yoluyla iltizama veriliyordu. Buraların vergilerinin toplanması ise mütezimlerin işiydi. Bu iki sistem 18. yüzyıl başlarında tek bir iltizam sistemi halinde birleştirildi. Buna göre askerî sınıf mensuplarına tahsis edilmiş olan dirlikler hazineye ait mukataalar arasında sayıldı. Bunların bir kısmı valilere tahsis edildi. Ortaya mukataaların hayat boyu iltizama verilmesi yani malikâne sistemi çıktı.' Bkz. Bruce McGowan, 'Âyânlar Çağı 1699–1812', *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Ed. Halil İncalcık- Donald Quataert, C. 2, İstanbul, 2004, s. 784.

sancak düzeyindeki bazı bölgeler, malikânelere çevrilerek paşalara verilmiştir. Aslında bu durum devletin mali ve ekonomik sorunlarına bulunan bir çözümdür.⁷⁸ Ancak bu hareketlilik yerel unsurlarla sıkı bağların tesisine ve bölgeselleşmeye yol açmıştır.⁷⁹ Çünkü yüksek rütbeli kişiler, malikâne olarak ele geçirdikleri yerlere bizzat kendileri gitmemiş ya mültezimlere devretmiş ya da kendi adamları arasında paylaşmıştır.⁸⁰ Böylece devlet kentlinin de yönetime katılmasını sağlamış ve büyük ölçüde desantralize etmiştir.⁸¹ İşte bu iltizamı alan kişiler 18. yüzyıla damgasını vuran âyânlar olmuştur.⁸² Dolayısıyla askerî sınıf üyeleri yine bir vergi biriminin yöneticisi durumunda kalırken, taşrada bölgesini tanıyan zengin kişiler reâyâ ile sıcak ilişki içine girmiştir. Bu diyalogu hem reâyâ, hem devlet, hem de kendileri açısından kullanmışlardır.⁸³ Bu tür imkânları kullanan kimi kişiler ve aileleri yerli hanedanlıklar olarak taşrada güçlenmiştir.⁸⁴ 18. yüzyıla gelindiğinde

---

⁷⁸Ergenç, 'XVIII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Yönetiminin ...', s. 93

⁷⁹Hathaway, 'a.g.m.', s. 169.

⁸⁰Bu kişilerin daha sonra kapucubaşı, mirahur ve mir-i miran gibi unvanların sahibi olup askerî sınıfa dâhil olmuşlardır. Batmaz, 'a.g.m.', s. 256.

⁸¹Özer Ergenç, 'Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler', 8. *Türk Tarih Kongresi*, C. 2, Ankara, 1981, s. 1268. Bu kişiler genellikle bölgenin tanınmış ailelerinin üyesi olmalarıyla dikkat çekmektedir. Mesela Malikâne uygulamasının ilk yıllarında voyvoda olanlar yani voyvodalık mukâta'asını iltizamla deruhte eden mültezimler, Milli Aşireti içerisinden gelmekteydi. Bkz. Özlem Başarır, *18. Yüzyılda Malikâne Uygulaması ve Diyarbekir Voyvodalığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 155 vd.

⁸²Genç, 'Osmanlı MaliyesindeMalikâne ...', s. 244; Salzman, 'a.g.m.', s. 231; Özcan Mert, 'Âyan', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1991, s. 196–197.

⁸³Bu konuda Dağdevirenoğlu Mehmet Ağa örnek verilebilir. Adı geçen kişi 1802 yılında âyân olmuştur. Edirne'nin eşkiyadan korunması görevini üstlenmiştir ve halk tarafından çok sevildiği bilinmektedir. Âyân olduktan sonra da bazı kazalara kendi akrabalarını yerleştirek bölgeye hâkim olmuştur. Bkz. Cemal Gökçe, 'Edirne Âyânı Dağdevirenoğlu Mehmed Ağa', *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. XVII, Sa. 22, İstanbul, 1967, s. 97–98. Âyân olan kişilerde aranan özellikler şunlardı: Devlet tarafından gönderilen emirleri uygulayabilmek, halkı zulümden korumak, herkes tarafından tasvip edilmek. Bkz. Yücel Özkaya, 'Rumeli'de Âyânlık ile İlgili Bazı Bilgiler', 8. *Türk Tarih Kongresi*, C. 2, Ankara, 1982, s. 1407. Bu konuyla ilgili ayrıca bkz. V.P. Mutaşçieva, 'XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi', *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sa. 31, İstanbul, 1978, s. 166.

⁸⁴Özkaya, 'XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları EleGeçirışleri...', s. 668. Bu konuda ayrıca bkz. Yücel Özkaya, 'Merkezi Devlet Yapısının Zayıflamasının Sonuçları: Ayanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, Ankara, 1999, s. 168–169.

Osmanlı Devleti'nde toprak üzerinde yaşanan süreç Kemal Karpat'ın da belirttiği gibi özetle şöyledir: Merkeze bağlı kul ve sipahilerin yerini taşra seçkinleri almıştır.⁸⁵

Diğer yandan malikâne sahibinin, malikâne sahasında geniş yetkilerle donatıldığını görürüz. Şöyle ki, malikâne sahibi sahasındaki reâyânın her türlü sorununun çözümünde tek yetki sahibiydi. Bu sahaya kaza organları dışında hiçbir mahalli otorite müdahale edememekteydi.⁸⁶ Ancak malikâne sahiplerinin yetkileri ne olursa olsun bu sistemde de devletin toprak üzerindeki hâkimiyet haklarından ödün vermediğini belirtmek gerekir.⁸⁷

Uygulanmaya başlandığı andan itibaren hızla genişleyen malikâne sistemi 1716 yılında Şam, Halep ve Diyarbakır eyaletleri dışındaki bölgelerde kaldırıldı ve iltizam sistemine geri dönüldü. Bunun asıl sebebi süren savaşın giderlerini karşılayabilmektir.⁸⁸ Bir yıl sonra da ihtiyaçlar karşılandıktan sonra malikâne sistemine tekrar geri dönüldü. Bu yapılanların da mali sıkıntılara çözüm getiremediği bilinmektedir. Malikâne uygulamasından istenilen mali sonucun alınamamasının sebebi, mukataaların yıllık vergi miktarlarının uzun süre aynı kalmasıydı. Sonraki yıllarda da malikâne sahiplerinin kazançlarında gerileme görülmeye başlandı. Fakat bu durum dahi malikâne usulünün 1775 yılında esham sisteminin doğmasına kadar genişlemesinin önüne geçemedi.⁸⁹

---

⁸⁵Kemal Karpat, 'Osmanlı Tarihinin Dönemleri: Yapısal Bir Karşılaştırmalı Yaklaşım', *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu*, Haz. Mustafa Armağan, İstanbul, 2011, s. 209.

⁸⁶Genç, 'Malikâne', s. 517.

⁸⁷İnalçık, 'Köy, Köylü ve İmparatorluk...', s. 1-11.

⁸⁸Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplum...*, s. 247. Bahsedilen savaş 1715-1718 yılları arasında Avusturya ile yapılan savaştır.

⁸⁹Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Tolumu...*, s. 123.

Osmanlı topraklarında 18. yüzyılda ağırlıklı olarak yaşanan bu değişimlerin, Edirne’de nasıl yaşandığından ve bunun tereke kayıtlarına nasıl yansıtıldığından bahsetmek gerekir. Pek çok kayıt içinden bir kişinin malikâne sahibi, mültezim ya da alt mültezim olanlarını bulabilmek, zor bir iştir. Bunun yanında bu kişilerin mültezim olduklarına dair de hiçbir açıklama yapılmadığından, tespitleri daha da güçleşmiştir. Bu tür kişilerin kesin olarak tespit edilememesinin ilk sebebi, tereke kayıtlarının sadece müteveffaların servetleri hakkında bilgi vermesi olarak açıklanabilir. Diğer yandan elde edilen verilerin daha çok Edirne merkeze ait olması ve mukataa alanlarının daha çok kırsalda yer alması ikinci sebep olarak değerlendirilebilir.

Bu noktada ipuçlarından hareketle bazı kişiler tespit edilmiştir. Mesela bazı kişilerin bir ya da birden fazla köyden alacağı kalmıştır. Bir kişinin topyekûn bir köyün ahalisinden alacağına olması şüpheyle yaklaşılması gereken bir konudur. Diğer yandan yine bir kişinin öldüğünde köy ahalisinden alacağına kalması ve bunların toplanması için ‘*vekil*’ tayin edildiği görülmüştür.⁹⁰ Son olarak benzer özellikler gösteren bir kişinin devlete yüklü miktarda borcunun kalması bizim bu konudaki tahminlerimizi güçlendirmiştir.⁹¹ Diğer yandan bu kişilerin hepsinin zengin olması vurgulanması gereken diğer konudur.⁹²

---

⁹⁰EŞS 4732, 69/1.

⁹¹EŞS 4732, 88/5. Bu konuyla ilgili başka çalışmalardaki veriler ipucu olarak değerlendirilmiştir. Ayıntâb’da ikamet eden ve 25 Zi’l-hicce 1184 (25 Eylül 1771) tarihli kayda göre maktulen öldürülen Seyyid El-hâc Mehmed Ağa bin Seyyid Bâttal Ağa’nın devlete borcu kalmıştır. Terekisi incelendiğinde ölümünden önce Birecik iskele mukataasını aldığı görülmüştür. Bkz. Mehmet Karagöz, ‘Ayıntab (Antep) A’yanı Es-Seyyid El-Hac Mehmed Ağa Bin Es-Seyyid Battal Ağa’nın Terekisi’, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, Sa. 2, Elazığ, 2009, s. 320; yine Malatya Mutasarrıfı Ömer Paşa’nın Malatya’da başka mukataaların yanında Karye-i Arga Mukataasını aldığı bilinmektedir ve devlete borçlu ölmüştür. Bkz. Söylemez, ‘a.g.m.’, s. 197–199. ‘*Topyekûn köy ahalisinde alacağı kalmak*’ başka çalışmalarda da iltizamdan kalan alacak olarak yorumlanmıştır. Bkz. Emecen-Nagata, ‘a.g.m.’, s. 4.

⁹² Bu konu ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı işlenecektir.

I.II- 18. YÜZYIL OSMANLI TİCARET VE SANAYİNE GENEL BİR BAKIŞ

18. yüzyılın ilk yarısında Edirne'nin kendisine has sanat dalları olan bir şehirdir. Edirne, kendisine ve çevresine yeten bir üretim ve ticaret merkezidir. Bu konuya değinilmeden önce Osmanlı Devleti'nin sanayi ve ticaretinin genel hatlarına değinmek yerinde olacaktır.

Osmanlı sanayi ve ticaretinin belirli özellikleri vardır. Bu özellikler devletin her döneminde gündemde kalmıştır. Kendine has özelliklerin oluşmasında da toplumdaki dini ve tasavvufi inanış ile devletin ekonomi politikası belirleyici olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ekonomi politikası üç temel unsura dayanmaktadır. Bu üç temel unsur, devletin bütün ekonomik faaliyetlerini etkilemiştir. İlki, iâşe yani provizyonizm'dir. Bu ilkede iktisadi faaliyetin amacı, insanların ihtiyacını karşılamaktır. Üretilen mal ve hizmetlerin mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olması, yani piyasada mal arzının mümkün olduğu en yüksek düzeyde tutulması esas hedeftir. Çağın şartları gereği ulaşımın zor olması, genel verimliliğin düşük olması gibi etmenler böyle bir yolun seçilmesini zorunlu kılmıştır. Bu ilkeyi hayata geçirmek için de devlet üretim ve ticaret üzerinde sıkı denetim uygulamıştır. İkinci ilke gelenekçiliktir. Gelenekçilik sosyal ve iktisadi ilişkilerde var olan dengeleri, eğilimleri mümkün olduğu kadar muhafaza etme, değişme eğilimlerini engelleme olarak tanımlanabilir. Ziraat, sanayi ve ticarete iâşe ilkesinden kaynaklanan düzenlemelerin hedefi, bunalıma düşülmemesi kaygısından dengenin bozulmamasının sağlanmasıdır. Son ilke ise fiskalizmdir ve hazineye ait gelirleri

mümkün olduğu kadar yüksek düzeye çıkarmaya çalışmak olarak açıklanabilir.⁹³ Dolayısıyla Osmanlı yönetimi kapitülasyonlar, narh, devlet tekeli gibi uygulamalarını hayata geçirirken yukarıda açıklanan ilkeler doğrultusunda hareket ediyordu.⁹⁴ Yine aynı sebepten Osmanlı yönetimi bir bölgede kıtlık yaşanmaması gayesiyle kazanın kapalılığı prensibini benimsemişti. Bu prensibe göre bir kazada yetişen hububat öncelikle kendi bölgesinin ihtiyacını karşılamalıydı. İhtiyacı karşıladıktan sonra ancak fazlası diğer bölgelere gönderilebilirdi.⁹⁵

Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı yönetimi üreticilere ve esnafa önem veriyordu. Öyle ki tüccarlar sosyal mertebede köylü, esnaf hatta bir kısım askerî zümre mensubunun üstünde bir saygınlığa sahipti. Ticaret sevilen, korunan bir sektördü. Vergilendirmede de daha az vergi ödüyorlardı. Çünkü tacirler iâşe ilkesinden hareketle piyasadaki malı ihtiyaç sahiplerine ulaştırıyordu.⁹⁶ Fakat Osmanlı Devleti'nin esnafa bakışının da belirli kalıpları vardı. Öncelikle merkezi bürokrasi diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da en üstte kendisini görürdü. Esnafların, loncaların, sarrafların faaliyetleri toplumun ihtiyaçlarını karşıladığı ve düzenin yeniden üretilmesine katkıda bulunduğu sürece devlet bu gruplara hoşgörüyle yaklaşıyor hatta destekliyordu.⁹⁷ Dolayısıyla üreticinin zenginleşmesi, düzeni bozacağı düşüncesiyle tasvip edilmiyordu. Ticaret hem iâşe amacıyla destekleniyor, hem de kâr amaçlı yatırımların piyasada kıtlığa sebep olacağı endişesiyle engelleniyordu.⁹⁸ Bu sebeple olmalı ki esnaf örgütlerinin en fakiriyle en

---

⁹³Geniş bilgi için bkz. Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet...*, s. 61–66.

⁹⁴Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet...*, s. 69.

⁹⁵Mübahat Kütükoğlu, 'Osmanlı İktisadi Yapısı', *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ed. Eklemedin İslamoğlu, C. 2, İstanbul, 1999, s. 571.

⁹⁶Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet...*, s. 207–208.

⁹⁷Şevket Pamuk, 'Osmanlı Devlet Müdahaleciliğine Yeniden Bakış', *Toplum Bilim*, No 83, 133–143, İstanbul, 1999, s. 134–135.

⁹⁸Pamuk, 'a.g.m.', s. 136.

zengini arasında farklılaşma Mehmet Genç'e göre 1/4 ile 1/7 arasını pek aşmazdı.⁹⁹ Bu durum da esnafın ve tüccarların bir güç olarak ya da kapitalist müteşebbis olarak ortaya çıkmasını engellemiştir.

Bu kalıplarda örgütlenen Osmanlı sanayisi, pamuklu, yünlü dokuma, gıda, metal, inşaat malzemesi, ev eşyası, kap-kacak malzeme yapımı gibi alanlarda orta kalitede üretim yapmaktaydı.¹⁰⁰ Diğer lüks eşyalar ise ithal edilmekteydi.¹⁰¹ İthal edilen mallar genelde yönetici sınıf tarafından kullanılmıştır ve en önemlileri ipekli ve pahalı kumaşlar, güzel kokular, süs boyaları, inciler, Çin porselenleri, değerli taşlardı.¹⁰²

Osmanlı ekonomisi 18. yüzyılın ilk yarısında bir önceki yüzyıla oranla hemen bütün dalları kapsayan bir genişleme içindedir. Devletin Edirne'nin de içinde bulunduğu büyük merkezlerinde üretim artmaktadır. Bunun en açık göstergesi devletin gelirlerinin yüzyılın başındaki orana göre % 50 yukarı çıkmıştır.¹⁰³ Devlet, bahsi geçen tarihlerde pek çok alanda yeni manifaktürler kurmuştur. Mesela 1709'da gemi çapası dökümhanesi, 1718'de çini imalathanesi, 1720'de basma imalathanesi, 1744'te kâğıt manifaktürü kuruldu.¹⁰⁴ Özellikle 1720'de kurulan ipekli manifaktürü Venedik'ten ithal edilen diba, hatayî, atlas gibi kaliteli ipeklilerin ülkede imal

---

⁹⁹Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet...*, s. 236.

¹⁰⁰Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet...*, s. 237.

¹⁰¹Batıdan ithal edilen malların Osmanlı toplumunun batılılaşmasını etkilediği yönündeki fikirler için bkz. Göçek, *a.g.e.*, s. 261. Bu görüşü desteklemeyen ya da eleştiren çalışmalar için bkz. Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin...*, s. 261; Cristoph K. Neumann, 'Birey Olmanın Alamiyeti Olarak Tüketim Kalıpları: 18. Yüzyıl Osmanlı Meta Evreninden Örnek Vakalar', *Tarih ve Toplum*, Sa. 8, İstanbul, 2009, s. 15.

¹⁰²Robert Mantran, 'XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Asya Ticareti', *Belleten*, Çev. Zeki Arıkan, C. LI, Ankara, 1978, s. 1438.

¹⁰³Özer Ergenç, 'XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler', *Belleten*, C. LII, Sa. 203, Ankara, 1988, s. 517-518.

¹⁰⁴Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet...*, s. 256-258.

edilmesi amacıyla kurulmuştu.¹⁰⁵ Yine 1703'te ince yünlü manifaktürü açılmıştı.¹⁰⁶ Yani 18. yüzyıla gelindiğinde devlet gerek kendi ihtiyaçlarını karşılamak gerekse para kaybının önüne geçmek için ekonomik politikasına da uygun olarak sanayi alanında teşviklerde, yatırımlarda bulunmuştur. Dolayısıyla sanayi ve ticarete de 18. yüzyılın ilk yarısında canlanma olmuştur.

Sonuç olarak, Osmanlı sanayisi 18. yüzyılın ilk yarısında kapitalist emellerden çok kendi yağında kavrulma ve dışarıya para akışını önleme amacından da olsa ufak bir canlanma yaşamıştır. Yukarıda da değinilen manifaktürlerin, Avrupa mallarıyla rekabeti zor olsa da bu kıpırdanma ekonomiyi olumlu etkilemiş olmalıdır. Bu canlanmadan Edirne de nasibini almıştır.

Edirne'nin ticari imkânlarına baktığımız zaman da yine canlı bir konumda olduğunu görüyoruz. Öncelikle tarımın önemli bir geçim kaynağı olduğu Edirne'de tarım ürünleri alınıp satılmaktaydı.¹⁰⁷ Diğer yandan, Akdeniz ve Tuna arasında nehir üzerinden taşımacılıkla ticaret yapılmaktaydı. Edirne, Rumeli'ye ve kuzeye ihraç yapan önemli bir pamuklu sanayi ve transit merkeziydi.¹⁰⁸ Edirne boyahaneleri, bu merkezileşmenin en önemli nedenidir.¹⁰⁹ Halil Sahillioğlu'nun çalışmasından

---

¹⁰⁵ Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet...*, s. 244–245.

¹⁰⁶ Devleti, bu manifaktürü kurmaya iten sebep 1683–1699 yılları arasındaki savaş sırasında devletin bu tür yünülerin ithalinde sıkıntı yaşamasıdır. Çünkü 17. yüzyıla beraber bu kumaş türü aynı zamanda orta tabaka tarafından da kullanılmaya başlamıştı. Kaliteli yünlü kumaş ithali devletin ithalatının %50'sini oluşturuyordu. Bkz. Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet...*, s. 239. Bu tür manifaktürlerin kurulmasının bir başka sebebi, ülke içimde üretilen ipeklilerin ithal mallar karşısında tutunamayacak seviyeye gelmesi olarak gösterilmiştir. Bkz. Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Tolumu...*, s.47.

¹⁰⁷ Darkot, 'a.g.m.', s. 11.

¹⁰⁸ İbrahim Sezgin, 'XVIII. Asırda Edirne'nin İktisadi ve Ticari Durumu', *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, Sa. 1, 2006, s. 28.

¹⁰⁹ Halil İnalçık, 'Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü', *Odtü Geliştirme Dergisi Özel Sayısı*, Ankara, 1979–1980, s. 6.

yabancı tüccarların özellikle Venediklilerin ve Fransızların Edirne pazarında etkin olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁰

Edirne'nin ihraç ettiği mallar arasında da yün, manda derisi, ipek ve balmumu bulunmaktadır.¹¹¹ Ayrıca 1703'te yapılmasına karar verilen ve 1708 yılında Avrupa'da üretilen kalitede yünlü imal edilebilmesi için inşa edilen tesislerden biri de Edirne'de bulunmaktadır.¹¹² Şüphesiz bu durum Edirne'nin 18. yüzyılın ilk yarısında ticari manada canlanmasında etkili olmuştur. Diğer yandan Edirne'de hırfet erbabı dericilik, ayakkabıcılık, çizmecilik ve at koşum aletleri üretimi gibi alanlar gelişme göstermiştir. Bu mallar özellikle Balkanlar'a ihraç edilmiştir.¹¹³ Kuzey bölgelere ve Rumeli'ye Edirne işi pamukluların ithal edildiği de bilinir.¹¹⁴ Bu bilgiler, Edirne'nin aynı zamanda tüccar ve zanaatkârların da konuşlandığı bir merkez olduğunu göstermektedir.

Bunun yanında Edirne'nin kendine has sanat dalları da vardır. Lâke kaplar ve kutular, kitapların ve defterlerin çeşitli yerlerine işlenen çiçek ve buketler, altı köşe çiniler, nakışlı mezar taşları Osmanlı medeniyetinin Edirne'ye özgü taraflarıdır.¹¹⁵ Bu tür faaliyetler de bir Edirne medeniyetinin doğmasını sağlamıştır.¹¹⁶

---

¹¹⁰Halil Sahillioğlu, 'XVIII. Yüzyılda Edirne'nin Ticari İmkânları', *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, C. III, Sa. 13, 1968, s. 62. Özer Ergenç 18. yüzyılın ilk yarısında Edirne'de sanayi ve ticaret hayatının yerel çerçevede kaldığını belirtmiştir. Özer Ergenç, 'XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler', *IX. Türk Tarih Kongresi*, C.III, Ankara, 1989, s. 1423.

¹¹¹Sahillioğlu, 'a.g.m.', s. 62.

¹¹²Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet...*, s. 240.

¹¹³Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul, 2009, s. 292.

¹¹⁴İnalçık, 'Osmanlı Pamuklu Pazarı...', s. 6.

¹¹⁵Aziz Nazmi Şakir Taş, *Adrianopol'den Edirne'ye*, İstanbul, 2009, s. 213.

¹¹⁶Süheyl Ünver, 'Edirne Medeniyetimiz ve Tezyini Misalleri', *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 253; İsmail Öztürk, 'Edirne'de Geleneksel Sanatlar, Edirnekârî ve Edirne Kırmızısı', *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. Emin Nedret İşle- M. Sabri Koz, İstanbul, 1998, s. 485-493.

I.III– ASKERÎ ve İDARÎ BAKIMINDAN ÇEKİM MERKEZİ OLARAK EDİRNE

Edirne, Balkan yarımadasının güney doğu uzantısını teşkil eden Trakya kesiminde, Tunca ile Meriç nehirlerinin buluştuğu yerin yakınında kurulmuştur.¹¹⁷ Anadolu'yu Avrupa'ya bağlayan yol üzerindedir. Dolayısıyla coğrafi konum olarak çok önemli bir yerde olan Edirne, bu özelliğinden dolayı ve birçok devlete başkentlik yapmış olan İstanbul'a da yakın olması nedeniyle önemini hep korumuştur. Ayrıca İstanbul'un başkent oluşundan sonra, bazı padişahlar tarafından ikametgâh olarak kullanılması ikinci başkent olarak algılanmasına sebep olmuştur.

I.III.I – Edirne ve Osmanlı Devleti

Tarihte Orestia, Hadrianopolis, Edronos¹¹⁸, Edranaboli ve Edrene gibi isimlerle anılan şehrin, Edirne ismini 18. yüzyıldan itibaren aldığı bilinir.¹¹⁹ Ayrıca Türk tarihçiler tarafından da Dâr-ün Nasır ve Dâr-ül Karar olarak anılmıştır,¹²⁰

Edirne, 1361 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmiştir.¹²¹ Bu fetih, Balkanlar ve Avrupa için bir dönüm noktasını oluşturduğu gibi İstanbul'un fethini de

---

¹¹⁷Besim Darkot, 'Edirne, Coğrafi Giriş', *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 1.

¹¹⁸Edirne'nin Osmanlı Devleti'nden önceki tarihi için bkz. Arif Müfit Mansel, 'İlk Çağlarda Edirne', *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s.20–37; A. Şevket Kansu, 'Edirne'nin Tarih Öncesine Ait Araştırmalar', *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 13–19; Burçin Erdoğan, 'Tarih Öncesi Dönemde Edirne', *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. Emin Nedret İşle-M. Sabri Koz, İstanbul, 1998, s. 13-18; Semavi Eyice, 'Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler', *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. Emin Nedret İşle- M. Sabri Koz, İstanbul, 1998, s.19-48.

¹¹⁹Tayyip Gökbilgin, 'Edirne', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, 1994, s. 425.

¹²⁰Tayyip Gökbilgin, 'Edirne Şehrinin Kurucuları', *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 161.

kolaylaştırmıştır.¹²² Rumeli'nin fethinde bir üst olarak kullanılan Edirne, İstanbul'un fetih hazırlıklarına da tanıklık etmiştir.¹²³ Daha sonraki dönemlerde de Edirne'nin Balkanlar'a yapılan seferlerin başlangıcında ve bitişindeki konumundan ötürü büyük önemi olmuştur. Yine ordunun ihtiyacı olan erzakların temininde ve orduya ulaştırılmasında Edirne'nin büyük katkısı bulunmaktadır.¹²⁴ Özellikle büyük savaşların yaşandığı 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyılda bu önem daha da artmıştır.¹²⁵ Çünkü Edirne, İstanbul ile Balkanlar arasında önemli bir menzil durumundaydı.¹²⁶

17. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde padişahlar arasında moda halini alan avcılıkla beraber, Edirne daha da önem kazanmaya başlamıştır. Çünkü Edirne'nin çevresindeki Çorlu, Filibe, Yanbolu, Ferecik'e kadar uzanan av alanları, Osmanlı padişahları için başkentin yanı başında aranılan yerlerdi.¹²⁷ Av merakı olan padişahlar arasında IV. Murat, IV. Mehmet, İbrahim, II. Mustafa vardı. I. Ahmet de Tunca nehri üzerinde kayıkla gezerdi. Özellikle IV. Mehmet'in saltanatında zamanının pek çoğunu bu şehirde geçirdiği bilinir. Dolayısıyla Edirne Sarayı'nın en şaşıla zamanları bu dönemde yaşanmıştır.¹²⁸ 17. yüzyılın sonu, 18. yüzyılın başında padişah olan II. Mustafa'nın tamamen Edirne'de ikamet etmesi, şehrin canlı bir

---

¹²¹Edirne'nin fetih tarihini 1363 olarak belirten çalışmalar da vardır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara, 1982, s. 163. Ayrıca bu tarih karmaşası ve nedenleri için bkz. Halil İnalçık, 'Edirne'nin Fethi', *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 137–159.

¹²²Feridun M. Emecen, 'Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne', *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. Emin Nedret İşle-M. Sabri Koz, İstanbul, 1998, s. 53.

¹²³Gökbilgin, 'Edirne', s. 426.

¹²⁴Mustafa Nuri Türkmen, 'XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü ve Esnafın Katkısı', *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S 34, Ankara, 1963, s. 135–140; İsmet Parmaksızoğlu, 'Edirne', *Türk Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara, 1966, s. 342.

¹²⁵Sema Altunan, 'XVIII. Yüzyılda Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri', *OTAM*, Sa. 18, Ankara, 1990, s. 4. vd.

¹²⁶Sema Altunan, 'XVII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul-Edirne Arasındaki Menziller ve Bazı Menzilkeş Köyler', *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 25, Sa. 39, Ankara, 1963, s. 89.

¹²⁷Bu tercihte, Avrupa'yla devam eden savaşlar nedeniyle padişahların yakın sayılabilecek bir mevkide bulunma arzusunun da etkili olabileceği belirtilmiştir. Emecen, 'Tarih Koridorlarında...', s. 57.

¹²⁸Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Haz. Süheyl Ünver, Ankara, 1989, s. 31.

dönem yaşamasına sebep olmuştur.¹²⁹ Zaman zaman devletin yaşadığı bunalımlarda kilit rol oynamıştır.¹³⁰ Bazen isyan hareketlerinin merkezi,¹³¹ bazen de elçilerin kabul edildiği yer olmuştur. Edirne sarayı, düğünlere¹³² ve çeşitli kutlamalara yine ev sahipliği yapmıştır.¹³³

Edirne'nin devlet için önemi sadece işaret edilen bu faktörlere dayanmamaktadır elbette. Edirne İstanbul'un ve zaruri ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda da son derece önemli olmuştur. Mesela İstanbul'un ayakkabı ihtiyacının giderilmesi için Edirne şehriden de sahtiyan gönderiliyordu. Aynı şekilde yeniçerilerin giyiminde kullanılan çukanın hammaddesi olan yapağının bir kısmı da yine Edirne'den temin ediliyordu.¹³⁴

Edirne'nin bu kilit durumu ve padişahların ikamet ve uğrak yeri olması, diğer önemli devlet adamlarının da burayı ikamet yeri olarak kullanmasına sebep olmuştur.

---

¹²⁹Engin Özendes, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne*, İstanbul, 2005, s. 17. II. Mustafa ile ilgili bkz. Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*, İstanbul, 1981, s. 278-285.

¹³⁰Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı yenilgisinden sonra şehzadeler kavgasında Emir Süleyman hazineyi ve devletin resmi evraklarını alıp Edirne'ye gelmiştir. Bu kavgada Edirne'yi ağabeyinden alan Musa Çelebi burada kendi adına para bastırması ve burayı üst olarak kullanmıştır. Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 330–339.

¹³¹ Örnek olarak Osmanlı tarihinde iki tane Edirne Vak'ası vardır. Bunlardan biri 1703 yılında II. Mustafa'nın hocası olan Şeyhülislam Seyyid Fezullah Efendi'nin devlet adamları üzerinde büyük tahakkümünün olması ve padişahın da sürekli Edirne'de ikamet etmesi sebebiyle İstanbul'dan hareket eden bir grup isyan başlattı. İsyancılar Edirne'ye gelip padişahı tahttan indirip yerine III. Ahmed'i tahta çıkardılar. Feridun Emecen, 'Osmanlı Siyasi Tarihi Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya', **Osmanlı Devleti Tarihi**, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C.I, İstanbul, 1999, s. 57. İkinci olay da 1806 yılında yaşandı. İsyanın nedeni Rumeli ayanının III. Selim'in ıslahatlarına muhalif olmasıydı. Kemal Beydilli, 'Osmanlı Siyasi Tarihi Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa', *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C. I, İstanbul, 1999, s. 79.

¹³² IV. Mehmed'in oğulları Şehzade Mustafa ve Ahmed için 1674 yılındaki sünnet düğünleri için bkz. Salih Zorlutuna, '17. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne'nin Sahne Olduğu Şahane Sünnet ve Evlenme Düğünleri', *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara,1993, s. 265–296. Bunun yanında Edirne özellikle 15. yüzyılda şenliklerin merkezi durumundadır. İstanbul'un fethinden sonra da ilk büyük şenlik 1457 yılında Fatih Sultan Mehmet'in şehzadeleri için yaptırdığı sünnet düğünleri dolayısıyla olmuştur. Haydar Bayat, 'Edirne Sarayı Sosyal Hayatından Bir Kesit 861/1457 Sünnet Şenliği', *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne, 1999, s. 62–67. Edirne'de yaşanan şenlikler için ayrıca Bkz. Özdemir Nutku, *IV. Mehmed'in Edirne Şenliği*, Ankara, 1987, s. 31–32.

¹³³ Mesela IV. Mehmed, Venedik ve Leh seferleri sırasında elçileri burada kabul etmiştir. Kızının ve oğulları Mustafa ve Ahmed'in sünnet düğünlerini de burada yapmıştır. Gökbilgin, 'Edirne', s. 426.

¹³⁴M. Esat Sarıcalıoğlu, *Mali Tarih Açısından Osmanlı Devletinde Merkez Taşra İlişkileri (II. Mahmut Dönemi Edirne Örneği)*, Ankara, 2001, s. 152–154.

Ayrıca görevinden azledilen ve emekli olan devlet görevlileri de Edirne’de ikamet etmeye başlıyordu. Bu kişilerden bazıları mülk edinirken bazıları da kiracı oluyordu.¹³⁵ Şehre gelen kişilerin ve ün yapmış insanların isimleri şehrin mahallelerinde hayat bulmuştur.¹³⁶ Örneğin Edirne’nin fethiyle birlikte bu kişilerden bazıları cami, mescit, imarethane yaptırmıştır.¹³⁷ Bazı kişilerin de sarayları, çiftlikleri burada bulunmaktadır.¹³⁸ Dolayısıyla Edirne, Osmanlı döneminde pek çok alanda canlı bir şehir olmuştur.

Edirne’nin önemini vurgulayan bir başka husus ise, devletin önemli askerî birliklerinin yine burada konuşlanmasıdır. İstanbul’un fethine kadar Edirne, Osmanlı merkez ordusunun üssüydü. Dolayısıyla yeniçerilerin ilk odaları Edirne’de tesis edildi. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Edirne’de 40 oda yeniçeri bulunmaktaydı. İstanbul’un fethiyle İstanbul’a kışlak adı verilen yeni odalar tesis edildi ve bir kısmı buraya taşındı. Ancak Edirne’deki odalar da ihmal edilmedi. Özellikle 17. yüzyılın sonları ile 18. yüzyılın ilk yarısında bazı padişahların burada ikamet etmesiyle Edirne’deki ocakların tamamen mamur olduğu tahmin edilmektedir.¹³⁹

---

¹³⁵Ergenç, ‘XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne’nin...’, s. 1420.

¹³⁶Gökbilgin, ‘Edirne Şehrinin Kurucuları...’, s. 163 vd.; Devletşah Hatun Mahallesi (Çelebi Mehmet’in annesi), Ali Kuşçu Mahallesi, Beylerbeyi Sinan Paşa Mahallesi, Baba Timur Taş(II. Murad döneminde yaşamış ve Edirne’de nüfuzu olan bir zat) örnek verilebilir. Şehrin mahalleleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Ratip Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 2–106.

¹³⁷Seyit A. Kahraman - Yücel Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 3, 2. Kitap, İstanbul, 1996, s. 592; Örnek olarak Sitti Sultan Camii ve sarayı (Fatih Sultan Mehmet’in eşi); Esma Han Sultan Camii (II. Selim’in kızı, Sokullu Mehmet Paşa’nın eşi), vezir Saruca Paşa’nın eşi Gülçiçek Camii ve Mescidi örnek olarak verilebilir. Bkz. Gökbilgin, ‘Edirne’, s. 428.

¹³⁸Beylerbeyi Sinan Paşa Sarayı, Sitti Hatun Sarayı’nın yerinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sarayı, Vezir-i âzam Arabacı Ali Paşa’nın ve Amcazâde Hüseyin Paşa’nın sarayları Edirne’de bulunmaktadır. Gökbilgin, ‘Edirne’, s. 428. Vezirler Amcazâde Hüseyin Paşa ve Daltaban Mustafa Paşa’nın tereke dökümleri 4707 numaralı defterin 89–91 sayfalarında bulunmaktadır. Mal varlıklarına dair dökümleri ileriki bölümlerde ele alınacaktır.

¹³⁹Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında...*, s. 238.

Bunlardan başka Edirne’de askerî birlik olarak Dergâh-ı Alî Sipahileri, cebeci, topçu ve top arabacı ocakları bulunmaktaydı. Bostancıbaşı ocağı ise 17. yüzyıldan sonra büyük önem kazandı. Edirne’nin güvenliği, başlarda padişahlar sefere gittiklerinde büyük komutanlara bırakılırdı. Ama padişah Edirne’de ise koruma işi sadrazama verilirdi. 17. yüzyıldan sonra da bu görevi Edirne Bostancıbaşısı aldı. Dolayısıyla, bu ocak önemli bir seviyeye geldi. 10 bölüm olan ocak, 1679’da 751; 1741’de 954 neferdı. Edirne’deki bostancıbaşı sadece güvenlik değil, İstanbul’un ihtiyacı olan zahirenin İstanbul’a ulaştırılmasından da sorumluydu.¹⁴⁰ Ayrıca askerî imalat olarak ok temrenleri yine Edirne’de yapılmıştır.¹⁴¹

I.III.II – Edirne’nin İdari Taksimatı ve Nüfusu

Edirne’nin fethinin ardından yarı yarıya hükümet merkezi halini alışı, şehrin yönetimi ile bölgenin yönetimi arasında bir ayırım yapılmasına sebep olmuştur. Bölgenin yönetimi 1826 yılına kadar Çirmen sancakbeyine bırakılmıştır. Böylece Edirne, paşa livasında bir nahiye ve Çirmen sancağı içinde bir kale ve kadılık olmuştur.¹⁴²

Nüfusu ise 1570’lere doğru 30.000’e ulaşmıştır.¹⁴³ 18. yüzyılın başında ise Özer Ergenç’in belirttiği üzere 30.000–40.000 arasında değişmektedir.¹⁴⁴ 17.

---

¹⁴⁰Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁴¹Parmaksızoğlu, ‘a.g.m.’, s. 347.

¹⁴²Parmaksızoğlu, ‘a.g.m.’, s. 346.

¹⁴³Gökbilgin, ‘Edirne’, s. 428.

¹⁴⁴Ergenç, ‘XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne’nin...’, s. 1419. Feridun Emecen 18. yüzyılın başlarında 35.000 nüfustan bahseder. Ayrıca kapı kulları ve padişahın emrindeki kişiler düşünüldüğünde sayının daha da artacağını işaret eder. Bkz. Emecen, ‘Tarih Koridorlarında...’, s. 67. Bazı araştırmacılar da 17. Yüzyılda Edirne’nin nüfusunun 280.000 nüfusa sahip olduğu belirtmiştir. Parmaksızoğlu, ‘a.g.m.’, s. 347. 18. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye’yi ziyaret eden Alman seyyah

yüzyılın sonlarında Ayntâb'ın tahmini nüfusu yaklaşık 14.000 olarak belirtilmiştir.¹⁴⁵ Bu örnek, Edirne'nin büyüklüğünün göstergesidir. Şehirde yaklaşık 3.797 hane vardır. Nüfusun % 12.2'si zimmî, % 87.8'i Müslüman'dır. Zimmîler 26 mahallede Müslümanlarla birlikte oturmaktadır. Gayrimüslimler arasında Rum, Ermeni, Yahudi¹⁴⁶ ve 81 aile Kıptî bulunmaktadır.¹⁴⁷

Yüz ölçümü 850 hektar olarak belirtilen¹⁴⁸ Edirne'nin mahalle sayısı yaklaşık en az 137 olarak verilmiştir.¹⁴⁹ Edirne'nin mahallelerinin sayısı ile ilgili değişik bilgiler verilmektedir. Bazı çalışmalarda Edirne mahalle sayısının 18. yüzyılın ortalarında 160 civarında olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁰ Bu karmaşa bazı eserlerde mahallelerin birleştirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira bizim kayıtlarımızda da 160 civarında mahalle bulunmaktadır. Bu büyük bir rakamdır. Çünkü 18. yüzyılın başında devletin merkezinden çok uzak olan Antakya'da mahalle sayısı 23 olarak belirtilmektedir.¹⁵¹ 18. yüzyılda ticari bir merkez olan Trabzon'un mahalle sayısı da

---

Edirne'nin nüfusunu 39.000 olarak vermiştir. Turgut Akpınar, 'Alman Seyahatnamelerinde Edirne', *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. E. Nedret İşli-Sabri Koz, İstanbul, 1998, s. 274.

¹⁴⁵Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb...*, s. 48.

¹⁴⁶17. yüzyılın sonlarında 420 Yahudi hanesinin varlığı bilinmektedir. Gürer Karagedikli, *In Search of a Jewish Community in the Early Modern Ottoman Empire: The Case of Edirne Jews (c. 1686- 1750)*, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s. 28.

¹⁴⁷Ergenç, 'XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin...', s. 1421.

¹⁴⁸Gönül Tankut, 'Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı', *VII. Türk Tarih Kongresi*, C. II, Ankara, 1973, s. 755.

¹⁴⁹Emecen, 'Tarih Koridorlarında...', s. 61. Özer Ergenç de 65 mahallenin varlığına işaret etmektedir. Ergenç, 'XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin...', s. 1418. Bu karmaşanın sebebi, Özer Ergenç'in çalışmasını yaptığı iki defterin tasnife açılmaması olarak belirtilmiştir. Bkz. Emecen, 'Tarih Koridorlarında...', s. 61. Edirne'deki mahallelerin değişik tarihlerdeki sayıları hakkında detaylı bilgiler için bkz. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 31 vd.

¹⁵⁰Tosyavizade Rifat Osman, *Edirne Rehnüması*, Haz. Ratip Kazancıgil, Edirne, 1994, s. 27; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Edirne, 2011, s. 327-161; Darkot, 'a.g.m.', s. 11. Bu konuda Feridun Emecen 1703'te 110 Müslüman, 14 Hristiyan, 13 Yahudi mahallesi olduğunu belirtmiştir. Bkz. Emecen, 'Tarih Koridorlarında...', s. 61.

¹⁵¹Doğan Gün, *XVIII. Yüzyılda Antakya'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1708-1777)*, Elazığ, 2012, s. 10.

51 olarak verilmiştir.¹⁵² Önemli bir ticaret merkezi olan Tokat'ın 1772'de 75 mahallesi vardır.¹⁵³ Bir şehrin büyüklüğü sadece mahalle sayısı ile ölçülemese de bu örnekler, Edirne'nin bazılarına göre daha büyük olduğunu işaret eder.

Şehir kale içi ve dışındaki mahallelerden oluşmuştur. Kale dışındaki mahalleler özellikle Türk hâkimiyetinden sonra kurulmuştur. Kale içinde daha çok Rumlar ve Yahudiler ikamet etmektedir.¹⁵⁴ Ayrıca çok sayıda bekâr odası vardır. Nüfusun % 54.7'si Tunca kavisinde, geri kalanı ise nehrin öte tarafında oturmaktadır.¹⁵⁵ Tunca kavisinin dışında kalan semtler harita 1'de de görüldüğü üzere Yıldırım, Orta ve Yeni İmaret'tir. Esnafların yoğunlaştığı mahalleler ise Hadım Firuz, Şehâbeddin Paşa, Malkoç, Sultan Bayezîd, Emirşah'tır.¹⁵⁶ Emirşah ve Hadım Firuz mahalleleri Yeni İmaret semti içinde bulunmaktadır. Bu durumda Edirne'de zanaat ve ticaret merkezleri hem Tunca kavisinde, hem de dışında bulunmaktadır. Dolayısıyla şehrin hem Balkanlara, hem de İstanbul'a açılan kapı olması, zanaat merkezlerinin çeşitli noktalara yayılmasını sağlamış görünmektedir.

Tablo 2: Edirne Semtlerinin ve Mahallelerinin Tablosu¹⁵⁷

<i>Sarçahane başı</i>	<i>Horozlu</i>	<i>Güzelce Baba</i>	<i>Tahmis</i>	<i>Süleymaniye-Küçük Pazarı</i>	<i>Taşlık</i>	<i>Kanlıpınar-İstanbul yolu</i>	<i>Sarıca Paşa</i>
Çakır Ağa	Çavuş Bey	Cedit Kasım Paşa	Hacı Safa	Hacı Mercimek	Derviş Abdullah	Rakkas Ali Bey	Sarıca Paşa
Kiremitçi Hacı Halil	Hocarati Şah melek	Hafız Ahmet		Hacı Hallac	Medresi-i Ali Bey	Kasap Abdülaziz	Mahmut Ağa
Mirimiran	Gazi Hoca	Hacı İslam		Hoca Bâli	Derviş Abi	Mehmet Ağa (Rifat Osman)	

¹⁵²Melek Öksüz, *Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, Trabzon, 2006, s. 60. 18. Yüzyılın son çeyreğinde Adana'nın mahalle sayısı 54 olarak gösterilmiştir. Kenan Ziya Taş, '18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri', *OTAM*, Sa. 9, Ankara, 1998, s. 373.

¹⁵³Mehmet Beşirli, '17. ve 19. Yüzyılda Bir Orta Karadeniz Kenti: Tokat', *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Ed. Erol Özvar– Arif Bilgin, İstanbul, 2008, s. 233.

¹⁵⁴Darkot, 'a.g.m.', s. 7.

¹⁵⁵Bkz. Harita I.

¹⁵⁶Ergenç, 'XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin...', s. 1417–1420.

¹⁵⁷ Bu tabloda İtalik ve koyu yazılan isimler semt adlarını, onların altındaki sütunlardaki isimler o semtteki mahalleleri gösterir.

Papazoğlu (Rifat Osman)	Hoca Uveyz (Rifat Osman)	Bevab Sinan (Rifat Osman)		Kavaklı Kürt Hoca		Sabuni (Rifat Osman)	
		Yancıkçı Şahin (Rifat Osman)		Zen-i Firuz (Rifat Osman)			
Hasfırın	Selimiye	Çöplüce Hendek	Tahtalı Hamam	Tekke Kapı	Tabakhane	Ağaç Pazarı	Ayvallı Göl
Hasan Paşa	Hadım Balaban	Hazinedar Sinan (Peremeci)	Hoceki	Daye Hatun	Tabak Hacı Halil	Zincirlikuy u	Zeni Sarıca Paşa
Mehmet Ağa	Hızır Ağa		Hadım Timurtaş	İsmail ağa (Rifat Osman)	Şeyh Şücaaddin	Mumcular	
	Taş odalar		Arif Ağa		Kadı Bedreddin		
	Tekye-i Ali Paşa (Rifat Osman)				Kınalızâde Ali		
	Hazinedar Sinan (Rifat Osman)				Sitti Hatun		
					Ahi hasan (Rifat Osman)		
At Pazarı	Tarlakapı	Kadirhan e	Kasım paşa	Gazi Mihal Köprüsü	Arastabaşı	Laleli	
Sitti Hatun	Süle Çelebi	Sevindik Fakih	Şerbettar Hamza Bey	Şah Melek	Şahabettin Paşa	Sabuni Hacı Halil	
İskirlet oğlu	Abdurrahman	Köseç Balaban		Bezirci Hatun (Rifat Osman)	Nişdoğan (Rifat Osman)		
Girgap (Rifat Osman)							
Manyas	Germe Kapı	Abdullah Hamamı	Üç Şerefli Cami	Yeni Tophane	Arpakervan	Beylerbe yi	Köprüba şı
İbn-i Arab	Ahi Hasan	Eskici Hamza	Altuni	Teftin Ağa	Baba Timurtaş	Beyce	Balaban Paşa
	Attar Hacı Halil (Rifat Osman)	Üsküfcü Hamza (Rifat Osman)	Baba Demirtaş (Rifat Osman)	Selçuk Hatun			Alemdar
Süpürgecil er	Kıyık	Yıldırım	Yeni İmaret	Ayşekadın	Muradiye	Kirişhane	Kale İçi
Arpacı Hacı Hamza	Üsküfcü Hızır	Sinan Bey	Emir Mescit	Bevab Sinan	Onur Bey	Evliya Kasım Paşa	Ayastefano s
İskirlet oğlu	Orta Karaağaç	Bülbül Hatun	Emirşah	Dartis-siyade	Baruthane	Büyük Hacı Veli	Ayayani
Papazoğlu	Orta çukur	Geniş Vakıf	Hacı Kılavuz	Durgut Bezircan	Tekke-i Ali Paşa	Ali Kuş	Ayastratı
Çirkapı	Buçuktepe	Göl	Hacı Hoşkadem	Külahdüz	Sofu İlyas	İmaret-i Mezit Bey	Ayanikola
Süpürgeciler	Berkuk Ağa	Köfteciler	Hacı Sarraf	Yancıkçı Şahin	Sofu Bayezid	Karakaş	Papa Kaçanos
Neccar Penayut	Cami-i İbrahim Paşa	Maruf Hoca	Has Murat	Şerbettar Hamza	Muradiye	Kazaz Salih	Panayia
	Çokalca	Menzil Ahır	Hadım Firuz	Kadı Bedreddin	Menzil Ahır	Konduk Osman	Hacı Ömer
	Zeni İbrahim Paşa	Münin Hoca	Sultan Bayezid		Mirahur Ayas Bey	Küçük Hacı Veli	Hristos
	Karaca Ahmed	Meydan Vakıf	Malkoç		Yelpınarı	Mahmut Ağa	Metropolit
	Kara Bulut	Naip Çelebi	Mirim		umur bey	Madanoğlu	Kuru

			Çelebi		(Rifat Osman)		Çeşme
	Mumhane	Yeni İmaret	Hayali			Miskinler	Kemer Havlu
	Meydan (yeniçeri meydanı)	Yıldırım Bayezid	Mihal Koç			Vize Çelebi	Kilise Camisi
	Nişancı Paşa	Ak mescit (Rifat Osman)				Yeşilce	Kahtalu
	Noktacızade	Saçlı Dede (Rifat Osman)					Yahşi Fakih
	Şeyh çelebi	Kum (Rifat Osman)					Yakut Paşa
	Baruthane (Rifat Osman)	Kızıl Mescit					
	Boşnak (Rifat Osman)						
Orta İmaret	Kovacılar	Rüstem Paşa (Rifat Osman)	Yedi yol Ağızı (Rifat Osman)	Paşa Kapısı (Rifat Osman)	Eski Tophane	Zagonoz Paşa	
Gazi Mihal Bey	Fındık Fakih	Hacı Sefa (Rifat Osman)	Yakup Kılını (Rifat Osman)	Sıkça Murat (Rifat Osman)	Kubuzcu Ali Bey	Kızıl Minare	
		Kıncı Firuz (Rifat Osman)					

Yukarıdaki tablo, Osman Nuri Peremeci'nin Edirne Tarihi ve Tosyavizade Rifat Osman'ın Edirne Rehnüması isimli kitaplarına dayanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca bazı mahalleler terekelerden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda tabloya yerleştirilmiştir. Fakat bu tablo hazırlanırken iki yazarın aynı mahalleyi başka semtlerde gösterdiği görülmüştür. Mesela Hazinekar Sinan Mahallesi'ni Tosyavizade Rifat Osman Selimiye, Osman Nuri Peremeci Çöplüce Hendek Semti'nde göstermiştir.¹⁵⁸

Edirne'ye dair yapılan diğer çalışmalara dayanarak semtlere dair detaylı bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Mesela Edirne şehrinin lüks denilebilecek mahallelerinin şehrin doğu yakasında yani İstanbul yolu üzerinde olduğu belirtilmiştir. Özellikle Kirişhane ve devamında Ayşe Kadın; güzel bahçelerin

¹⁵⁸Karışıklığın giderilmesi için Tosyavizade Rifat Osman'ın farklı semtlerde gösterdiği mahalleler ayrıca tablo içinde gösterilmiştir.

olduğu, devlet adamlarının ve eşlerinin cami ve medreselerle semti şenlendirdiği yerlerdir. Diğer adı Buçuktepe olan Kıyık Senti'nin de Amcazâde Hüseyin Paşa ve Arabacı Ali Paşa gibi vezirlerin saraylarına ev sahipliği ettiği bilinmektedir.¹⁵⁹ Tabakhane semti de Darü'l-Hadis gibi eğitim merkezlerinin kurulduğu yerdir ve şehrin aydınlarının yaşamak için burayı tercih ettiği belirtilmiştir.¹⁶⁰ Tunca kıyısında bulunan semtte Merzifonlu Kara Mustafa Paşa saray yaptırmıştır. Bu bilgilerden Edirne'nin lüks semtlerinin Kıyık, Kirişhane ve İstanbul yolu üzerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür.¹⁶¹

Öte yandan tarihi dönemler içinde anılan şehirde bazı olumsuzluklar da yaşanmıştır. Mesela 1702 yılında şehrin ilk yerleşim yerlerinden olan Kaleiçi'nde büyük bir yangın çıkmıştır. Buradaki kiliseler, camiler ve yeniçeri kışlaları tamamen yanmıştır.¹⁶² Ayrıca şehir, 1745 yılında büyük bir depremle yıkıma uğramıştır.¹⁶³

Sonuç olarak Edirne 18. Yüzyılın ilk yarısında nüfus ve mekân olarak belirli büyüklüğe ulaşmış bir şehir durumundadır. Bunda etkili olan coğrafi, ticari ve siyasi konumudur.

---

¹⁵⁹Gökbilgin, 'Edirne', s. 120.

¹⁶⁰Parmaksızođlu, 'a.g.m.', s. 348.

¹⁶¹Bkz. Harita 1.

¹⁶²Parmaksızođlu, 'a.g.m.', s. 348.

¹⁶³Özendes, *a.g.e.*, s. 17.

II. BÖLÜM

EDİRNE'DE FAKİRLER, ORTA HALLİLER, ZENGİNLER VE TEMSİLCİLERİ

II.I-OSMANLI DEVLETİ'NDE SOSYAL TABAKALAR ve SERVETLERİ

II.I.I-Osmanlı Devleti'nde Sosyal Tabakalaşma ve Sınırları

Teşkilatlanmış gruplar halinde yaşayan insanlardan oluşan bütünlüğe toplum¹⁶⁴, insanların bir arada yaşadığı en üst seviyedeki teşkilatlanma biçimineyse devlet denir. Devlet, en az üç unsurun bir araya gelmesini zorunlu kılar: Halk, ülke ve hükümlanlık.¹⁶⁵ Osmanlı Devleti'nde hükümlanlık padişahındır ve diğer iki faktör büyük oranda onun hâkimiyetindedir. Klasik Osmanlı kanunlarında halk padişaha Allah'ın bir emanetidir ve padişah bu emaneti korumak zorundadır. Halkı korumanın yolu ise adaletten geçer.¹⁶⁶ Bu düşüncenin oluşmasında İslam dinin etkisi büyüktür.

---

¹⁶⁴Toplumun bir başka tanımlaması da şu şekildedir: Gündelik yaşamın sürdürülebilmesi amacıyla çok çeşitli yapılar ve kurumlar oluşturarak, bu kurum ve yapıların belirlediği ilişkiler içinde iletişim kuran bireylerden oluşan topluluğa denir. Sibel Kalaycıoğlu, 'Toplumsal Yapı: Toplumsal Kurumlar, Gruplar ve Toplumsal Değişme', *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Ed. Memet Zencirkıran, Bursa, 2011, s. 5.

¹⁶⁵Bahaeddin Yediyıldız, 'Osmanlı Toplumunu', *Osmanlı Toplumunu Tarihi*, C. 2, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1999, s. 441.

¹⁶⁶Mehmet Öz, 'Klasik Dönem Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler', *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. XII/1, 1999, s. 30. Osmanlı yönetiminin temel kavramlarından biri adalet kavramıdır. Bu temel kavram, 'adalet çemberi' olarak tanımlanan bazı unsurların bileşiminden oluşur. Şöyle ki, adalet dünyanın kurtuluşunu sağlar; dünya, duvarı devlet olan bir bağdır; devleti düzenleyen şeriat; hükümdar olmadan şeriat korunamaz; askersiz hükümdar duruma hâkim olamaz; malı toplayacak olan halktır; halkı padişaha kul eden ise adalettir (Gös. Yer). Ayrıca bkz. Mustafa Öztürk, 'Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlihi', *Türkler*, C. 10, Ankara, 2002, s. 844.

Çünkü İslam anlayışına göre, yönetenler yönettiklerinden sorumludur. Buna göre yönetenlerle yönetilenler arasında bir tahakküm değil, sorumluluk ilişkisi vardı.¹⁶⁷

Osmanlı toplumunda insanlar devletle olan ilişkisine göre farklı tabakalara ayrılmıştır. Sosyal tabaka, nesnel ölçütlere göre benzer özellikleri gösteren kişilerin tümü diye tanımlanır. Bu ölçütler, kuvvet ve otorite, servet, dini ahlaki inanç ve davranışların verdiği moral nitelikler, eğitim yoluyla veya uğraş ile geliştirilen kimi yetenekler, dil, giyim-kuşam ve yaşayış biçimi vb. olarak sıralanabilir. Birbirine yakın nitelikleri taşıyan insanlardan oluşan sosyal gruplar da, sahip oldukları değerlerin, parçası buldukları toplumdaki geçerliliğine göre yukarıdan aşağıya doğru sıralanırlar.¹⁶⁸ Bu açıdan Osmanlı toplumuna baktığımızda şu tablo ile karşılaşırız: Osmanlılarda toplumun bütün kesimleri ve bütün zenginlik kaynakları, hükümdarın kuvvetini korumak ve devam ettirmekle yükümlü sayılmış, toplumda başlıca iki sınıf oluşmuştur. Birincisi *askerî* diye tanımlanırken, ikincisi bu sınıfın dışında kalan *reâyâ*dir.¹⁶⁹ Askerî sınıftakiler vergiden muafır. Üretime dâhil değillerdir. Askerî sınıfın dışında kalan *reâyâ* ise üretkendir ve vergi yükümlüsüdür.¹⁷⁰ Bu iki grubu *yönetenler* ve *yönetilenler* olarak da ayırmak mümkündür. Yönetenler yani askerî sınıf üyeleri, toplumda hâkim unsurdur.¹⁷¹

---

¹⁶⁷ Ahmet Tabakoğlu, 'Osmanlı İktisadi Yapısı'nın Ana Hatları', *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Ed. Memet Zencirkıran, Bursa, 2011, s. 28.

¹⁶⁸ Ergenç, 'XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin...', s. 1421.

¹⁶⁹ Askerî sınıf ve *reâyâ* '*denetici ve üretici*' olarak da ifade edilmiştir. Bkz. İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul, 2009, s. 51; Bahaeddin Yediyıldız, 'Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800', *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sa. 3, İstanbul, 1982, s. 147.

¹⁷⁰ Ergenç, 'XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin...', s. 1421. Osmanlı toplumundaki ayrımı farklı bakış açısıyla farklı boyutlarda yapanlar da vardır. Mesela Naîma'ya göre toplumda 4 sınıf vardır. Bunlar kana benzetilen bilginler sınıfı yani ulemâ, balgama benzetilen askerî sınıf, safraya benzetilen tüccar sınıfı ve sevdaya benzetilen *reâyâ* (köylü) sınıfıdır. Zeki Aslantürk, *Na'ima'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*, İstanbul, 1997, s. 69-70.

¹⁷¹ Hâlid Ziyâde, 'Osmanlı Devleti'nin Laikleşmesinde Bürokratların Rolü', *AÜDTCF Dergisi*, Çev. Eyüp Baş, C. XLIV, Sa. 2, Ankara, 2003, s. 302.

Yönetenler bazında en tepede de saray halkı ve padişah bulunmaktadır.¹⁷² Bu ayrımda etkili olan, toplum üyelerinin fonksiyonlarıdır.¹⁷³

Osmanlı Devleti'nde askerî sınıf kavramı çok geniş tutulmuştur. Bu sınıf içinde hakiki olarak askerlik yapanlar ve bunların çocukları¹⁷⁴, eşleri, azat edilmiş köleleri, emeklileri; imam, müezzin, vakıf hademesi gibi vazifelere padişah beratı ile tayin edilmiş memurlar; hizmetleri ile vergiden muaf tutulduklarına dair muafiyetname almış olan imtiyazlı tuzcu, madenci gibi hizmet mukabili kişiler bulunmaktadır.¹⁷⁵ Yel pazenin bu kadar geniş tutulmasının sebebi ise Ömer Lütfi Barkan'a göre *'padişah divanında nüfuzlu bir mevkide olan kadıaskerin yararına daha fazla resim toplayabilmesi'*dir. Çünkü askerî sınıftan olanların terekelerinin gelirlerini Anadolu'dakilerin Anadolu kadıaskeri, Rumeli'dekinin Rumeli kadıaskeri almaktaydı. Reâyânın tereke kayıtlarının gelirleri ise bölge kadılarına aitti.¹⁷⁶

Bu konuya Ömer Lütfi Barkan görev ve hizmetler açısından bakmakta ve askerî sınıf kavramının kifayetsizliğinden bahsetmektedir. Ona göre;

'Tımarlı sipahilerle padişahın kapıkulu ocaklarının asker ve subayların ve saray mensuplarının, kadı, imam, şeyh veya mütevellî gibi idari ve dini hizmetlerin bir arada tetkik edilmesinin imkânı yoktur. Dahası resmi görevleri olan sanatkârlarla madenci, tuzcu gibi ağır işlerle meşgul

¹⁷²Yediyıldız, 'Osmanlı Toplumı', s. 444.

¹⁷³Suna Başak Avcılar, 'Osmanlı Tabakalaşma Sitemine İlişkin Görüşler Üzerine Bir Değerlendirme', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara, 1999, s. 57.

¹⁷⁴Babaları fiilen asker olduğu için askerî sınıfta kabul edilenlerin, bazı araştırmacıların dikkatinden kaçabileceği görülmüştür. Mesela Güçlü Tülüveli çalışmasında üzerine 'askerî' notu düşülen örneklerden 'Beşir bin Derviş Beşe' ibaresini sorgulamaktadır. Adı geçen Beşir'in askerî ibaresi olmasa reâyadan olarak düşünüleceğini belirtmektedir. Güçlü Tülüveli, 'Osmanlı İmparatorluğunda Askerî-Reaya Ayrışması', *CIÉPO XIV. Sempozyumu Bildirileri 18-22 Eylül 2000 Çeşme*, Ankara, 2004, s. 769.

¹⁷⁵Barkan, 'Edirne Askeri Kassamı'na ...', s. 4. Ayrıca bkz. Yücel, 'XVI-XVII Yüzyıllarda Osmanlı İdari Yapısında ...' s. 495.

¹⁷⁶Barkan, 'Edirne Askeri Kassamı'na ...', s. 6.

*oldukları için aynı sınıfın içinde yer aldığını söylemek mümkün değildir. Bir de Osmanlı toplumunda yine aynı sınıf içinde yer alan ve seyyid unvanıyla peygamber soyundan gelen kişilerin durumu vardır. Dolayısıyla askerî sınıf içinde seyyidler giderek büyüyen bir parazit gibidir ve toplumdaki saygı ve itibar görmüşlerdir.*¹⁷⁷

Bazı araştırmacılar, olayların kaleme alındığı dönemde de toplumda askerî sınıf üyesi olup olmama anlamında kargaşa yaşandığını belirtmiştir. Mesela 1651 yılında Trabzon'da Derbentçi Gorgor, vergiden muaf olduğunu kanıtlamak için büyük çaba harcamak zorunda kalmıştır. Çünkü derbentçi olmadan önce vergi yükümlüsüydü. Yeni görevine geçtiğinde vergi vermemek için mahkemeye gitmek durumunda kalmıştır ve mahkemeyi kazanmıştır.¹⁷⁸

Askerî sınıf içindeki görevliler kendi içlerinde seyfiye, kalemiye ve ilmiye olmak üzere üçe ayrılmıştır.¹⁷⁹ Kısaca değinmek gerekirse seyfiyedekiler gerçekten askerlik hizmeti yapanlardan oluşur. Kalemiye ise devlet kademelerinde çalışan her seviyedeki idari memurları kapsamaktadır. Büyük çoğunluğu kul sisteminden yetişen ümera olarak da adlandırılan bu gruplar, servet edinme olanağı bulabilmektedir. İlimiyede görev yapanlarsa toplumun din, yargı, eğitim ve öğretim işlerinden sorumludur. Bu yüzden de toplumsal piramidin en üstünde yer almıştır.¹⁸⁰

---

¹⁷⁷Barkan, 'Edirne Askeri Kassamı'na ...', s. 7-8.

¹⁷⁸Tülüveli, 'a.g.m.', s. 766.

¹⁷⁹Bu konuda geniş bilgi için bkz. Cenk Reyhan, 'İlim-Kılıç-Kalem: Osmanlı Kamu Personeli Rejiminde Üçlü İşlevsel Ayrışma', *Bellekten*, Sa. 263, C. LXXII, Ankara, 2008, s. 97.

¹⁸⁰Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara, 2006, s. 240; Toplumsal tabakalaşmayla ilgili bkz. Coşkun Yılmaz, 'Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara, 1999, s. 76-79. Bahaeddin Yediyıldız askerî sınıfın tamamlayıcı unsurlarından 'dervişler'den bahseder. Bunlar resmi din ulemasından farklıdır ve onlara nazaran halk sınıflarına çok daha yakındır. Yediyıldız, 'Türk Vakıf Kurucularının...', s. 153.

Burada belirtmek gerekir ki, geniş askerî sınıf yelpazesinde benzer yaşam standartlarının aranması mümkün değildir.¹⁸¹ Çünkü toplumun genelinde olduğu gibi askerî sınıfta da bireylerin hayatlarını şekillendiren cinsiyet, din, meslek, hukuki statü, aile, coğrafi menşe vb. ayrımlar vardı.¹⁸² Tereke kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla, aynı unvanı taşıyan iki kişi arasında dahi yüzde yüz bir standarttan bahsedilemez. Çünkü görülen o ki, kişilerin hayat standartlarının oluşumunda askerî sınıfa üye olmak kadar, yukarıda belirtilen faktörler ve ‘*müteşebbis*’ ruh da etkilidir.

Askerî sınıfın dışında kalan reâyâ da geniş bir yelpazeyi içermektedir. Kırsal kesimde yaşayıp üretim yapanlar, kasaba ve şehirlerde oturan ticaret ve zanaatla uğraşanlar ve göçebeler, reâyâyı oluşturmaktadır. Bu haliyle reâyâ sınıfı, geniş üretim alanlarını ve farklı gelir gruplarını içine alan bir yapı sergilemektedir.¹⁸³

Toplumun bütün katmanlarında hâkimiyeti amaçlayan Osmanlı Devleti’nde, yönetilen halk üzerinde uygulanan politika, hızlı toplumsal değişmeler hoş karşılanmazdı. Devlet, sosyal mobilitayı bireyin hür iradesine bırakmazdı. Reâyânın oğlunun reâyâ olması anlayışı, görevlilerin büyük kısmının kul sisteminden yetişmesi, bu sistemin oturmasında etkili olan faktörlerdi.¹⁸⁴ Yalnız padişahın teb’asına bakış açısıyla şekillenen bu yapı, katı sınırları olan bir tabakalaşma da değildir. Yani reâyâ da daha yüksek tabakalara geçebilirdi. Fakat bunun bir yolu eğitim ve öğretimden geçmekteydi.¹⁸⁵ Aynı zamanda askerî başarılar ilerlemenin ya

---

¹⁸¹Yediyıldız, ‘Türk Vakıf Kurucularının...’, s. 151.

¹⁸²Neumann, ‘a.g.m.’, s. 9.

¹⁸³Gül Akyılmaz, ‘Osmanlı Devleti’nde Reaya Kavramı ve Devlet–Reaya İlişkileri’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara, 1999, s. 41.

¹⁸⁴Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 245; Orhan Türkoğlan, *Osmanlı’dan Günümüze Türk Toplumsal Yapısı*, İstanbul, 2004, s. 51.

¹⁸⁵Yediyıldız, ‘Osmanlı Toplum...’, s. 484–487.

da sınıf atlamanın yollarından biriydi.¹⁸⁶ Yukarıda da belirtildiği gibi iki sınıf arasındaki hareketlilik imkânsız değildi, sadece ‘hoş karşılanmazdı’.¹⁸⁷ Fakat son zamanlarda yapılan bazı çalışmalar, farklı bakış açıları sergilemektedir. Mesela farklı bir meslekle uğraşan yeniçerilerin devletçe serbest bırakıldığına dair örnekler vardır.¹⁸⁸

Toplumsal hareketlilik devlet tarafından çok fazla onaylanmazdı. Toplumsal hareketlilik, toplumda farklı toplumsal konumlar, pozisyonlar arasında yer değiştirme demektir. Yatay ve dikey olmak üzere iki şekilde olabilmektedir. Yatay hareketlilikte esas olan bir kişinin, grubun ya da ailenin bulunduğu yerden başka yere taşınmasıdır. Yani değiştirilen, yaşanılan mekândır. Dikey hareketlilikte de esas, bir kişinin bulunduğu statüden ya da tabakadan bir alt ya da bir üst tabakaya geçmesidir.¹⁸⁹

Yatay hareketlilik, bu çalışmanın dışında bulunmaktadır. Fakat dikey hareketliliğe konu olan kişilerin terekelerine verilerimizde rastlamamız, bu konuya da değinmemizi gerekli kılmaktadır. Konuya ilişkin örneklere ilerleyen bölümlerde değinilecektir. Fakat neden halkın dikey hareketlilikte bulunduğunu burada ele almak gerekir. Çünkü dikey hareketlilik, özellikle halk tarafından zorlanan bir durumdur. Çünkü Osmanlı toplumunda sosyal iktidarı sağlayan iki unsur vardır. Bunlardan biri devlet otoritesinin temsilcisi olmak, diğeri din ve dinsel bilimlerde eğitim almaktır. Bireyin aidiyetinin temel göstergelerinden olan bu statüler, mensubu olduğu kişilere

---

¹⁸⁶Bu konudaki örnekler için bkz. Yunus Koç, ‘Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum’, *Bilig*, Sa. 35, 2005, s. 233–235.

¹⁸⁷Osmanlı aydınlarının sosyal hareketliliğe hoş bakmamasının sebebi, bu hareketliliğin içtimai dengeyi bozmalarından korkmalarıdır. C. Yılmaz, ‘a.g.m.’, s. 77.

¹⁸⁸Cafer Çiftçi, ‘Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri’, *OTAM*, Sa. 27, Ankara, 2010, s. 40–41. Bu konu ilerleyen sayfalarda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

¹⁸⁹Kalaycıoğlu, ‘a.g.m.’, s. 12.

değer ve zenginlik katmaktadır. Bunun yanında, toplumu ilgilendiren bir uğraş dalında sivrilererek maddi zenginliğe ulaşmak, aynı zamanda manevi zenginliğin, itibarın kaynağı olmaktadır. Bu yüzden askerî sınıf üyeleri ile tüccarlar, yüksek tabakadan sayılmıştır. İşte Osmanlı toplumunda dikey hareketlilik denilince, akla ilk gelen reâyâdan birinin, herhangi bir yolla askerî sınıfa girmesidir.¹⁹⁰ Nitekim büyük çabalarla yetiştirdiği ürünü, belirli aralıklarla gelip zahmetsizce toplayan askerî sınıf üyelerine halk çoğu zaman özenmiştir.

17. ve 18. yüzyılda devletin ekonomisinin ve dolayısıyla klasik iktisadi yapısının değişime uğramasıyla birlikte dikey hareketlilikte artış olduğu söylenebilir. Hülya Canbakal'ın 17. yüzyıl Ayntâb'ına dair yaptığı çalışmasında, bunun örneklerini görmek mümkündür. Adı geçen çalışmada köylülerin ve göçebelerin askerî sınıfa geçmek için çaba harcadıkları belirtilmiştir. Yine aşiret üyeleri de nüfuzlarını kullanarak askerî sınıfa geçmek için çabalamıştır. Fakat aynı çalışmada dikey hareketliliğin sadece alttan üste doğru olmadığını da altı çizilmiştir. Mesela asker olan birinin reâyâ statüsüne geçmek için mahkemeye başvurmasının örnekleri vardır.¹⁹¹

Osmanlı Devleti'ndeki bu ana ayrımın dışında toplumu, buldukları yere ve dini inançlarına göre ayırmak da mümkündür. Reâyâ, Müslim-Gayrimüslim olarak

---

¹⁹⁰Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa...*, s. 114. Güçlü Tülüveli yaptığı çalışmasında cinayetle yargılanan beşe unvanlı iki kardeşin aynı zamanda tüccar olduğunu belirtmiştir. Bu iki kardeş yargılanmaları esnasında asker kimliklerine karşı tüccar kimliklerini daha önde tutmuşlardır. Bu konuda yazarın ifadesi aynen şu şekildedir: '*Osmanlı tebaasından bir bireyin, beklediğimiz gibi prestijli yeniçeri kimliği, yani askerî gruba aidiyet yerine tüccar kimliğini, yani reâyâ kalmayı, tercih edebileceği gerçeğine işaret etmektedir.*' Bkz. Tülüveli, 'a.g.m.', s. 711.

¹⁹¹Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb...*, s. 111.

ayrılabilirliği gibi¹⁹², yaşadığı mekâna göre köylü-şehirli olarak da sınıflandırılabilir.¹⁹³

II.II- 18. Yüzyılın İlk Yarısında Edirne’de Kullanılan Unvanlar

Osmanlı toplumunda, bazı kişilerin unvanları bulunmaktadır.¹⁹⁴ Unvanlar, mikro-düzeyde bir kişinin başkasından ayırt edilmesini sağlarken, makro düzeyde bir kişinin sosyal konumunu anlatır.¹⁹⁵ Yani bir kişinin unvanına bakarak yaptığı işi, bulunduğu sosyal tabakayı tespit etmek mümkündür. Fakat sicillerde bir kişinin, birden çok unvanı taşıdığını gösteren araştırmalar mevcuttur.¹⁹⁶ Bu durum, unvanlara yaklaşırken dikkatli olmayı gerektirir. Bizim incelediğimiz terekelerde de sıkça rastlanılan unvanlar ve anlamları bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

---

¹⁹²Osmanlı’da yaşayan toplulukların din ya da mezhep esasına göre teşkilatlandırmak suretiyle yönetme biçimine millet sistemi denilmiştir. Osmanlı Devleti’nde zimmîler yani Gayrimüslimler, bir taraftan İslam hukukunda zimmet hükümlerine tâbi tutulurken, bir yandan da mensup oldukları din ya da mezheplere göre ‘millet’ adı verilen farklı guruplarda toplanmışlardır. Açık bir ifadeyle ‘millet’, Osmanlı Devleti’nde dini toplulukların ismidir. Kitap ehli olan Gayrimüslim zümrelerin zimmi statüsü altında hukuk ve mükellefiyeti oluşmuştur. Yani Gayrimüslimler devlet himayesi altındadır. Bkz. İlber Ortaylı, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 10, Ankara, 2002, s. 216–219. Gayrimüslimler arasında yapılan bir başka ayırım da şu şekildedir: Kitap sahibi (ehl-i kitap) olanlar, kitap sahibi olup olmadıklarına şüphe bulunanlar ve diğer inanç sahipleri olmak üzere üçe ayrılmıştır. Örneğin Yahudiler ve Hıristiyanlar ehl-i kitap sahibidir. Zerdüstlerin ehl-i kitap olup olmadıkları tartışmalıdır. Ateistler, putperestler, ateşe ve yıldızlara tapanlar da diğer inanç sahipleri arasında sayılmaktadır. Geni bilgi için bkz. Ahmet Özel, ‘Gayrimüslim’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul, 1996, s. 418.

¹⁹³Osmanlı toplumunu askerî sınıf, şehirli sınıf ve köylüler olmak üzere üçe ayıran çalışmalar mevcuttur. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: ‘Celâli İsyanları’*, İstanbul, 2009, s. 113–114. Bunun yanında yerleşim durumuna göre şehirli, köylüler ve göçebeler olmak üzere üçe ayıran çalışmalar da mevcuttur. Yediyıldız, ‘Osmanlı Toplumu...’, s. 471–481.

¹⁹⁴Burada birbiriyle karıştırılan lakap ve unvan terimlerinin açıklanması gerekir. Lakap, kişinin severek aldığı, onu toplum içinde yücelten adıdır. Nebi Bozkurt, ‘Lakap’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara, 2003, s. 65. Unvan, Bir kimsenin payesini, durumunu veya memuriyet rütbesini gösteren sözdür. İlhan Ayverdi, *Büyük Misalli Türkçe Sözlük*, C. 3, İstanbul, 2008, s. 3282.

¹⁹⁵Tülüveli, ‘a.g.m.’, s. 767.

¹⁹⁶Bu konuda verilen örnek şu şekildedir: Trabzon Miralay Mustafa’nın bir belgede unvanı bulunmamaktadır. Aynı kişi başka belgelerde ağa, bey, beşe ve çelebi unvanını kullanmıştır. Bu konuda yazar örnekleri çoğaltmıştır. Mesela İmam Mustafa Efendi’nin aynı zamanda çelebi unvanını kullandığı belirtilmiştir. Bkz. Tülüveli, ‘a.g.m.’, s. 768.

Tablo 3'te görüldüğü üzere tereke sahiplerinden 259'u kadındır. Kadınların genel terekelere oranı yaklaşık % 30 civarındadır. Erkek terekesi 587 adettir ve genel terekelere oranı yaklaşık % 70'tir. Bu tabloda, erkeklerin tereke kayıtlarında temsiliyetinin daha çok olduğu görülmektedir. Kadınların ise tereke kayıtlarında ikinci planda kaldıkları anlaşılmaktadır. Bunun sebepleri tartışılabilir. Kayıtlardaki bazı verilerin ticaret için Edirne'ye gelen erkeklere ve bir kısım kaydın varissiz ölen yeniçerilere ait olması bu sayının erkekler lehine yükselmesine sebep olmuştur.

Tablo 3: Defterlerdeki Unvanların Defter İçerisindeki ve Bütün Defterler Arasındaki Oranları

Unvanlar	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Genelde yüzde oranı	Topla m
Paşa	6(%6,1)	–	–	–	–	%0,94	6
Bey	9(%6.9)	–	9(%7.8)	10(%4.7)	4(%3.4)	%4.49	32
Beşe	17(%12.3)	–	27(%19.5)	38(%18.9)	22(%15.1)	%13.82	103
Çelebi	12(%10)	2(%1.1)	8(%5)	15(%7.5)	9(%6.2)	%5.59	46
Ağa	24(%20.7)	–	12(%6.7)	17(%8.5)	11(%9.5)	%8.39	63
Efendi	16(%13.8)	1(%0.5)	5(%4.4)	14(%7.1)	9(%6.8)	%6.14	45
Kadın	13(%10)	53(%29.2)	65(%36.3)	74(%35.0)	54(%37.2)	%30.61	259
Unvansız Erkek	26(%17.6)	125(%68.5)	34(%18.4)	38(%16.5)	31(%20.6)	%29.75	292
Toplam	130	181	179	211	145	% 99,73	846

Osmanlı Devleti'nde paşa, beşe, ağa, efendi gibi unvanları taşımak belirli bir statü göstergesidir. Hele hele bir tarım toplumu olan Osmanlı'da unvanları taşımak daha anlamlıdır.¹⁹⁷ 587 erkekten 295 tanesi unvan sahibiyken, diğer 292 tanesinin herhangi bir unvanının bulunmadığı görülmüştür. Yani erkeklerin yaklaşık yarısı, % 49,7'si

¹⁹⁷Hayri Erten, *Konya Şer'iyye Sicillerinin Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Ankara, 2001, s. 63.

unvansızdır. Geriye kalan % 50,1'lik erkeğin bir unvanı bulunmaktadır. Edirne terekelerinde unvan sahiplerinin daha çok temsil edilmesinde, Edirne'nin devlet içindeki konumu etkili olmuş olmalıdır. Diğer yandan belirtmek gerekir ki, unvansız erkek sayısının çoğalmasının sebebi 4723 (1717–1718) nolu defterdir. Bu defterin özelliği, içerisinde hemen hemen hiç askerî sınıf üyesinin yer almamasıdır.

Tablo 3'te de görüldüğü üzere incelenen defterlerde en sık rastlanan unvan beşedir.¹⁹⁸ Sonrasında devlet teşkilatı içinde büyük bir yer işgal eden ağa unvanlılar bulunmaktadır.¹⁹⁹ Bunun yanında ilmiye sınıfı mensubu efendi, ehl-i örf mensuplarının kullandığı bey²⁰⁰, vezirlik ve valilik yapan paşa unvanlılar verilerimizde temsil edilmektedir.²⁰¹ En az temsil edilenler de paşalardır.²⁰² Paşa unvanlıların 4707 (1702–1703) nolu defterde yer alması da sadece tesadüfle ilişkilendirilemez. Tam tersine bunda, yukarıda değinildiği gibi o yıllarda Edirne'nin birinci yönetim üssü gibi kullanılmasının büyük etkisi olmalıdır.

---

¹⁹⁸Paşa kelimesinin hafifletilmiş şekli olarak tanımlanan beşe, Osmanlı Devleti'nde daha çok yeniçeriler tarafından kullanılmıştır. Bkz. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, 2010, s. 71.

¹⁹⁹Ağa kelimesi Moğolca 'büyük erkek kardeş' manasındaki aka kelimesinden gelir. Daha sonra 'ağabey' manasında kullanılmaya başlamıştır. Dede Korkut Destanları'nda da 'büyük ve muhterem bey' manasında kullanılmıştır. Faruk Sümer, 'Ağa', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1992, s. 451–452. Ağa siyasal olarak önceleri eyalet ve sancakların askerî valileri olan paşalar ve beyler için kullanılan bir unvan iken, daha sonra seyfiye sınıfından bütün amirler ve saray ricalinin reisleri ve mülki amirleri de kapsamaya başladı. Toplumsal olarak, toplumun önde gelenleri, esnaf kethüda ve yiğitbaşları, taşra esnaf ve ayarı da bu unvanı kullanır. Bkz. Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin...*, s. 275.

²⁰⁰Bu unvan, Türklerin İslamiyet'ten kabulünden önce ve sonra kullanılmıştır. Bey, Göktürklerde kabile veya çeşitli kabilelerden oluşan büyük toplulukların başında bulunan kişilerin kullandığı unvandır ve han unvanından daha aşağıdır. İslamiyet'in kabulünden sonra da aynı şekilde kullanılmaya devam etmiştir. Osmanlıların ilk hükümdarları bu unvanı taşımıştır. Daha sonraki dönemlerde de ağa gibi ehl-i örf tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Fuat Köprülü, 'Bey', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, 1992, s. 11–12.

²⁰¹Osmanlı Devleti'nde askerî ve mülki unvan olarak bilinen paşa kelimesi, daha ziyade hanedandan olmayan yüksek rütbeli şahsiyetlere verilir. Abdülkadir Özcan, 'Paşa', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul, 2007, s. 182.

²⁰²Sancakbeyi ve daha yüksek rütbede olan idari ve askerî amirlerin, beylerbeyi ve vezirlerin ve Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar yüksek ilmiye paye sahiplerinin unvanıdır. 16. yüzyıldan itibaren sancakbeylerine bey yerine paşa denilmeye başlamıştır. 19. yüzyıldan sonra da yüksek askerî rütbeli askerlerde kullanılmaya devam etmiştir. F. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 523.

Askeri sınıfın mesleklerine dair sayısal verilerini tablo 4, 5, 6 ve 7’de görmek mümkündür.

Tablo 4: Ağaların Yaptığı Meslekler

	Meslek	Kişi Sayısı
Askerî sınıftan reaya statüsüne geçen	Attâr	1
	Bezzaz	1
	Hamamcı	2
Askerî sınıf içinde varlığını sürdürenler	Çavuş	1
	Fetva Emini ²⁰³	1
	Kethüda	4
	Silahşor	1
	Yeniçeri Çorbacısı	2
	Yeniçeri Zabiti	1

Tablo 5: ‘Bey’lerin Yaptığı Meslekler

	Meslek	Kişi Sayısı
Askerî sınıftan reaya statüsüne geçen	Haffâf	1
	Yağlıkçı	1
Askerî sınıf içinde varlığını sürdürenler	Hassa İşçisi	1
	Hassa Şerbetçisi	1
	Bostancı	5
	Kâtib	1
	Enderûn Hazinesi Kethüdası	1

Tablo 6: Beşelerin Yaptığı Meslekler

	Meslek	Kişi Sayısı
Askerî sınıftan reaya statüsüne geçen	Arabacı	2
	Cambaz	1

²⁰³ Şeyhülislam dairesinde bulunan ve şeyhülislamlara sorulan dini meselelerin cevabını hazırlamakla ve mahkemece verilen ilamları incelemekle görevli memur. F. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 182.

	Çiftçi	1
	Ekmekçi	1
	Haffâf	1
	Helvacı	1
	Kalaycı	1
	Nalçacı	1
	Pazarcı	1
	Serrâc	2
	Tüfekci	1
Askerî sınıf içinde varlığını sürdürenler	Cebeci	2
	Kethüda	2
	Mehter	1
	Yeniçeri	26

Tablo 7: ‘Efendi’lerin Yaptığı Meslekler

	Meslek	Kişi Sayısı
Askerî sınıftan reaya statüsüne geçen	–	–
Askerî sınıf içinde varlığını sürdürenler	Evkâf Müfettişi	1
	Kadı	5
	Kâtib	1
	Mevkûfât Halifesi ²⁰⁴	1
	Sultan Müderrisi	1
Muaf	İmam	2

Bu tablolarda da açık şekilde görüldüğü üzere en çok dikey hareketlilik yaşayanlar beşe unvanlılardır.²⁰⁵ Bunların icra ettikleri meslekler görüldüğü üzere

²⁰⁴Mevkûfât Kalemî’nde görevli kimse. Mevkufât Kalemî, Bâb-i defteri kalemlerinden olup doğrudan doğruya Başdefterdarlığa bağlıydı. ‘Mevkuf akçe’nin hazineye intikalini sağlamak, arazi tahriri yapılırken dışarıda kalan araziye hazine namına zapt etmek görevleri arasındaydı. Bu dairede dört halife mevcut olup en kıdemlisi baş halife diye anılırdı. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul, 1986, s. 223.

hüner ve belirli bir beceri gerektirmektedir. Bazıları da belirli bir eğitimden geçtikten sonra yapılabilecek mesleklerdir. Dolayısıyla geçiş yapanların, bu işi yapmadan önce belirli bir hazırlık yaptığı söylenebilir.

Burada ayrıca çelebi unvanlılara dair bir parantez açmak gerekir. Çelebi kelimesinin menşei hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüşse de bugüne kadar kesin bir sonuca varılamamıştır. Osmanlılarda özellikle 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar kültürlü yüksek tabakaya mensup olanlar, ilmiye ricali, divan şairleri, kalem erbabı, divan-ı hümayun kâtipleri gibi okumuş, bilgili kimselere, hatta Gayrimüslimlere verilen bu unvan, ilk dönemlerde şehzadeler için de kullanılmıştır. Çelebi unvanını şehrli halk yaygın olarak kullanmıştır.²⁰⁶ Diğer bir görüşe göre soyluluk ve değerlilik gösteren bu unvan, ilmiye mensuplarının, din görevlilerinin, büyük tüccarların²⁰⁷ ve bilgi ve deneyim sahibi kişilerin oğulları olan, babalarının sosyal statüsünü, kültürel değerlerini ve servetlerini sürdüren kişilere verilmiştir.²⁰⁸ Mesela Özer Ergenç'in tespitine göre '*ilmiye mensuplarının soylulukları ve üst tabakada oluşları çelebi unvanı taşımalarıyla açıklık kazanmaktadır.*'²⁰⁹ Daha sonra da görüleceği üzere, incelenen terekelerdeki çelebiler çok zengin değildir. Fakat unvanlar içinde en çok ticaretle uğraşanlar onlardır. Diğer yandan özel eşyaları arasında yer alan devâtları ve kitapları dikkat çekmektedir. Tablo 8'de görüldüğü

---

²⁰⁵Yeniçerilerin bu eğilimi yüzyılın başında da tespit edilmiştir. Bkz. Ergenç, 'XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin...', s. 1423.

²⁰⁶ Mehmet İşpirli, 'Çelebi', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 259. Çelebi unvanı için '*yüksek memuriyete bağlanmaksızın, yazı bilen, edebiyattan anlayan kişiler*' tanımlaması da yapılmıştır. Fekete Lajos, 'XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi', *Bellekten*, Çev. Tayyip Gökbilgin, C. XLIII, Sa. 170, Ankara, 1979, s. 457.

²⁰⁷Suraiya Faroqhi'nin 15. yüzyılda 32 tüccar terekesine dayanarak oluşturduğu makalesinde bu kişilerin çelebi unvanının olmaması da dikkat çekicidir. Bkz. Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek...*, s. 170. Burada terekelerdeki tesadüfi durumu göz önünde tutmak da son derece önemlidir.

²⁰⁸Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 245-246.

²⁰⁹Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 241.

üzere çelebilerin bazılarının bakırcı, derzi, kazzâz, haffâf, hurdacı, serrâc, tacir, üsküfcü, ve müezzin şeklinde meslekleri bellidir.

Tablo 8: Çelebilerin Yaptığı Meslekler

	Meslek	Kişi Sayısı
Reâyâ	Bakırcı	1
	Derzi	1
	Gazzâz	1
	Haffâf	2
	Hurdacı	1
	Serrâc	1
	Tacir	1
	Üsküfcü	1
Muaf	Müezzin	2

Diğer yandan peygamber soyundan gelen kişilerin kullandığı düşünülen *seyyid* unvanına da değinmek gerekir.²¹⁰ Bu unvanı taşıyanların ailevi durumlarından ötürü toplumda büyük saygınlıkları bulunmaktaydı. Ayrıca vergiden muaf olmaları, insanları cezbeden bir durumdu. Bu sebeple çeşitli usulsüzlüklerle, *seyyid* unvanını ele geçirmeye çalışan kişilerin olduğu bilinir.²¹¹

Tablo 9: Seyyid Lakaplı Kişilerin Terekeleri, Meslekleri ve Unvanları.²¹²

4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)
31.127	-	4.155	6.546 (Çelebi)	2.176 (Beşe)

²¹⁰Seyyidlerle ilgili geniş bilgi için bkz. Rüya Kılıç, *Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler*, İstanbul, 2005.

²¹¹R. Kılıç, *a.g.e.*, s. 64.

²¹²Seyyid ve el-hâc lakapları aynı zamanda farklı unvan taşıyan kişiler tarafından da kullanılabilir. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere unvanların tereke aralıkları ayrıca verilecektir. Tereke aralıklarının çıkarıldığı çalışmada, bir kişinin iki unvanlı olmasından dolayı kargaşa yaşanacağı malumdur. Biz de bunun önüne geçmek için *seyyid* ve *el-hâc* lakaplarının terekelerini burada vermeyi uygun gördük.

31.813 (Çelebi)	-	13.760 (Çelebi)	8.904 (Efendi)	8.085 (Efendi)
74.590	-	16.381	9.360 (Çelebi)	19.180
278.990 (Efendi)	-	65.210 (Çelebi)	9.400 (Efendi)	20.244 (Dede)
-	-	-	9.449	38.171 (Efendi)
-	-	-	11.321 (El-hâc)	52.200 (Ağa)
-	-	-	23.640 (Çelebi)	-
-	-	-	24.570 (Çelebi)	-
-	-	-	31.530 (El-hâc, Çelebi)	-
-	-	-	32.535 (Efendi)	-
-	-	-	63.810 (Şeyh, Efendi)	-
Toplam	4	-	4	11
				6

İncelediğimiz kayıtlarda bu unvanı taşıyan 25 tereke sahibi bulunmakla beraber, hiç birinin mesleğiyle ilgili bilgi verilmemiştir. Tablo 9’da görüldüğü üzere seyyidlerden 8’si aynı zamanda çelebi, 6’sı da efendi unvanını taşımaktadır. Ayrıca bir kişinin *dede*, bir kişinin de *şeyh* tanımlarını kullanmaları dolayısıyla herhangi bir tarikata bağlı olduklarını düşünebiliriz. Seyyid lakaplı kişilerden biri beşe, biri de ağa unvanı taşımaktadır. Peygamber soyundan olan bu kişilerin devşirme kökenli olmadıklarını söylemek mümkündür. O halde beşe unvanının yeniçeriler arasında kullanıldığı düşünüldüğünde, bu kişilerin devşirme yöntemiyle değil, başka yollarla askerî sınıfa dâhil olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla hem beşe, hem de seyyid unvanlı askerî sınıf üyeleri, alttan üste bir dikey hareketliliğe örnektir.

Terekelerde derviş, şeyh, baba, dede, gibi unvanlara da rastlanılmıştır. Bunlar genelde tarikat liderlerinin kullandığı unvanlardandır. Ayrıca terekelerde isimlerin önünde el-hâc lakabına da rastlanılmıştır. Genelde hac görevini yerine

getirenlerin kullandığı bu lakap²¹³, bu görevi yerine getirmek pahalı bir iş olduğu için zenginlik belirtisidir. Dolayısıyla hacca gitmiş olmak erkekler için statü göstergesidir. Hacca gitmenin, kadınlara daha da önemli bir statü sağlayacağı açıktır.²¹⁴ Diğer yandan büyük tüccarlar da bu unvanı kullanmıştır.²¹⁵ Bizim terekelerimizde de 70 kişi el-hâc unvanı taşımaktadır. Bu kişilerin bazıları aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere aynı zamanda ağa, bey, beşe ve efendi gibi farklı unvanların da sahibidir.

Tablo 10: El-hâc Lakaplı Kişilerin Terekeleri, Meslekleri ve Unvanları

4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)
15.085 (Kadın)	2.969	8.005 (Bey)	3.180	9.760
21.144 (Nalçacı)	4174	14.800	5.655	13.605
22.505 (Efendi)	4.374	17.170	10.940 (Yorganî)	29.660
67.390 (Arpacı)	5.046 (Nalbant)	18.237 (Kadın)	11.312 (Seyyid)	49.755 (Ağa)
68.847	7.256	47.330 (Beşe)	15.288	60.000 (Yorgancı)
83.860 (Nalbant)	7.597 (Sabuncu)	50.813 (Bakırcı)	22.715 (Ağa)	60.700
86.334 (Efendi)	12.730	51.400 (Beşe)	31.530 (Seyyid, Çelebi)	61.600
94.730 (Efendi)	30.680	99.168 (Ağa)	31.853 (Ağa)	65.695
101.325 (Beşe)	71.104	113.948	34.095	73.710
104.439		152.695	34.400	263.120 (Ağa)
188.722 (Ağa)		158.880	48.667 (Efendi)	278.960
205.298		1.707.400 (Ağa) (Hamamcı)	51.640 (Nalbant)	366.500 (Ağa)
207.473 (Keresteci)		2.995.805 (Ağa)	51.815 (Ağa)	2.590.309 (Sultan Vakfî Kâtibi Efendi)
228.994			71.159 (Beşe)	4.281.960 (Ağa)
335.500 (Efendi)			89.800 (Serrâc)	

²¹³ Parlatır, *a.g.e.*, s. 396.

²¹⁴ Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar...*, s. 231.

²¹⁵ Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 242.

711.254 (Yorgancı)			117.562 (Ağa)	
713.640 (Beşe)			335.459	
Toplam	17	9	13	14

Tablo 10’da da görüldüğü üzere El-hâc lakaplılar, 1/3’ü belirli bir düzeyin üzerinde birikime sahiptir. Dolayısıyla bu unvanın, zenginlikle belirli bir ilişkisinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

II.II-EDİRNE TEREKE KAYITLARINDAKİ SOSYAL SINIFLAR ve YANSIMALARI

Bu bölümde genel olarak askerî sınıf-reâyâ; köylü-kentli, Müslim-Gayrimüslim unsurların Edirne terekelerine yansımaları incelenecektir. Amaç, bu grupların ne ölçüde temsil edildiğinin ortaya çıkarılmasıdır.

II.II.I-Askerî Sınıf-Reâyâ Oranları

Bilindiği gibi askerî sınıf, Osmanlı’da çok geniş bir yelpazeyi içermektedir. Vergiden muaf olan bu sınıf, kendi içinde bir hiyerarşi halinde görev yapmıştır. Genel kanı, padişaha yakın olan üst düzey yöneticilerin, servet biriktirmede daha üstte olduğudur.²¹⁶ Bu yüzden askerî sınıfa geçmek için, bazı kesimlerin güç ve nüfuzlarını kullandıkları bilinir.²¹⁷ Bu cümleden askerî sınıf üyesi olmanın zenginleşmenin sebebi olup olmadığının izi sürülmeye çalışılacaktır.

²¹⁶ Yücel, ‘XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdari Yapısında...’, s. 496.

²¹⁷ Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb...*, s. 93.

Tablo 11: Eşi ve Babası Nedeniyle Askerî Sınıfta Kabul Edilenler

	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Toplam
Kadın	11	2	28	38	36	115
Erkek	1	–	–	–	2	3
Toplam	12	2	28	38	38	118

Elimizdeki verilere göre tüm defterlerde askerî sınıf unvanları taşıyanlar toplam 249 kişidir. Ayrıca eşi ya da babası nedeniyle askerî sınıfta olan kişi sayısı tablo 11’de de görüldüğü üzere 118’dir. Bunlardan 3’ü erkek, 115’i kadındır. Yani elimizdeki toplam kadın sayısı 259 olduğuna göre bu kadınlardan %44.4’ü askerî sınıf üyesidir. Yukarıda unvanlarına bakarak erkek tereke sahipleri arasında yapılan değerlendirmede askerî sınıf üyelerinin reâyâ nüfustan daha az olduğu görülmüştü.²¹⁸ Fakat askerî sınıf grubuna eş ve babasının unvanı nedeniyle askerî sınıfta kabul edilen kişileri de katarsak, Edirne’nin devlet erkânı ve kurumları bakımından önemli bir merkez ve ikamet yeri olduğunu bir kez daha vurgulamış oluruz. 249 askerî sınıf unvanlıya 118 kişi de dâhil edildiğinde toplamda 367 askerî sınıf üyesi bulunmaktadır. Bu toplama, toplumda farklı konumlarda bulunmaları dolayısıyla çelebiler ve seyyidler katılmamıştır.

Yukarıda elde edilen sonuçlar genel sonuçlardır. Daha özele inilerek meslekleri kesin olarak belirtilenler de ayrıca incelenmiştir. Tablo 12’de görüldüğü üzere 18. yüzyılın ilk yarısında Edirne’de çok sayıda meslek icra edilmektedir. Elimizdeki verilerde hiçbir ayırım yapmaksızın % 22 oranla toplam 186 kişinin

²¹⁸Tablo 3.

mesleği kesin olarak belirtilmiştir. 259 kadın terekesini çıkarırsak mesleği belirtilmeyen²¹⁹ kişi sayısı 401'dir. Yani elimizdeki verilerde erkeklerin % 47.3'ünün mesleği belli değildir. Meslekler anlamında bu şekilde bir muğlâklığın sebebi, mesleği belli olmayanların hepsinin sağır yani çocuk²²⁰ olması mümkün olmadığına göre kâtibin detaylı kayıt tutmaması olarak yorumlanabilir.

Tablo 12: Defterlerdeki Meslek Grupları

Defter No	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Top lam
Abacı	–	1	–	–	–	1
Arabacı	–	1	3	–	–	4

²¹⁹Kadınları, mesleği belli olmayan kişiler arasından çıkarılmıştır. Çünkü, Osmanlı'da genelde kadınların evindeki tezgâhlarda dokuma yapmak, iplik eğirmek, sütannelik yapmak ve tarlada çalışmak gibi kayıt dışı işlerin dışında nitelikli mesleği yoktur. Var olanlarda da kadının mesleğiyle anılmasının örnekleri yok denecek kadar azdır. Fakat bu, kadınların ev ekonomisine katkıda bulunmadıkları ve bir işle meşgul olmadıkları anlamına gelmez. Bugüne kadar yapılan pek çok çalışma, kadınların toplumda etkin olarak ürettiklerini, ticaret yaptıklarını göstermiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Tiğınçe Oktar, *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı*, İstanbul, 1998, s. 17–30. Mesela 18. yüzyılın İstanbul'unda kadınların mezbahadaki kuzu postlarını temizleyip sattıklarına dair kayıtlar mevcuttur. Bkz. Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar...*, s. 238. Hatta mukataa sahibi kadınların varlığı tespit edilmiştir. Saadet Maydaer, 'Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)', *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, Sa. 2, Bursa, 2006, s. 376. Başka araştırmaların satır aralarından da kadınların iş hayatlarına dair bilgiler edinmek mümkündür. Mesela Bursa mahkeme kayıtlarındaki 12 Aralık 1760 tarihli kayda göre Emir Sultan mahallesinde sâkine Fatma binti Sâlih beş yıl boyunca hizmet ettiği Emine binti Hasan'ı dava etmiştir. Çünkü anlaşıldığı kadarıyla Emine, Fatma'ya hizmetinin karşılığını vermemiştir. Bkz. Zeynep Dörtok Abacı, 'Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri', *OTAM*, Sa. 20, Ankara, 2006, s. 109. Bunun yanında Suraiya Faroqhi kadınların paralarını bir ortağa verip, 'mudarebe' denen sözleşme imzalayıp paralarını işlettiklerini belirtmektedir. Kadınların ticarete etkin rol oynadıklarına dair çalışmalar mevcuttur. Bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam –Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla–*, İstanbul, 2009, s. 141. Ayrıca bkz. Haim Gerber, 'Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa'da Kadının Sosyo-Ekonomik Statüsü (1600–1700)', *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çev. Hayri Erten, Sa. 8, Konya, 1998, s. 331; Esra Baş, *Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatında Kadın*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 81–110; Sibel Dulum, *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839–1918)*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2006, s. 54–60; Margeret L. Meriwther, 'Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: 1770–1840', *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, 2000, s. 125-129; Erten, *a.g.e.*, s. 90-91. Mudarebe ile ilgili bkz. Nuri Kavak, 'Osmanlı'da Girişimcilik ve Mudarebe Usulü', 8. *Uluslararası Türk Dünyası Bilimler Kongresi*, 2010, s. 464. Diğer yandan çiçek hastalığına karşı mesleği açıcılık olan kadınların olduğu da belirtilmiştir. A. Refik Altınay, *Lale Devri*, Haz. Haydar Ali Dirioz, Ankara, 1973, s. 91.

²²⁰Elimizdeki verilerde çocuk terekesine, çok nadir rastlanılmıştır. Çocuklara dair veriler, daha çok vasi tayinine dair olan mahkeme kayıtlarıdır.

Arpacı	1	-	-	-	-	1
Attâr	-	-	-	-	1	1
Bağçevan	-	6	-	-	-	6
Bakırcı	-	-	1	-	-	1
Bakkal	-	7	-	-	-	7
Balıkçı	-	1	-	-	-	1
Bazarcı	-	-	1	-	-	1
Berber	-	-	-	-	1	1
Bevvâb ²²¹	-	-	1	-	-	1
Bezzaz ²²²	-	-	-	1	-	1
Bostancı	-	-	3	2	-	5
Boyacı	-	-	1	-	-	1
Bölükbaşı ²²³	-	-	-	1	-	1
Cambaz	-	-	1	-	-	1
Cebeci ²²⁴	-	-	1	1	-	2
Çavuş	-	-	-	1	-	1
Çerçi	-	-	-	1	-	1
Çiftçi	-	3	-	3	-	6
Çoban	-	1	-	-	-	1
Çukacı	-	1	-	-	-	1
Debbağ	-	-	-	1	-	1
Değirmenci	-	3	-	-	-	3
Dergâh-ı Âli Odabaşı ²²⁵	1	-	-	-	-	1
Derzi	-	-	-	-	1	1
Divan Efendisi ²²⁶	-	-	1	-	-	1

²²¹Saray kapıcıları. F. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 72.

²²²Bezci, kumaş satan kimse. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 1986, s. 123.

²²³Yeniçeri teşkilatında ağa bölüklerinin komutanı. F. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 85.

²²⁴Silah Yapan, tamir ve muhafaza eden ve savaş zamanı ordunun harp malzemesini ileri hatlara kadar ulaştırmakla görevli yaya kapıkulu ocaklarından bir sınıf asker. Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 61.

²²⁵Yeniçeri ocağında ağa bölüklerinde baş odabaşından ve cemaat ortalarında oda kethüdasından sonra gelen kıdemli amir. Enderûn veya iç ağaları denilen ağaların birincisinin unvanı. Padişahı giyindirip soyundurmakla görevliydi. F. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 511.

²²⁶Vezir ve beylerbeylerinin yazı işlerini yürüten görevli. F. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 138.

Duhânî	-	-	-	-	1	1
Dülger	-	1	-	-	-	1
Ekmekçi	-	-	-	1	-	1
Enderûn Hazinesi Kethüdası	-	-	-	-	1	1
Eskici	-	1	-	-	-	1
Evkâf Müfettişi ²²⁷	1	-	-	-	-	1
Fetva Emini	1	-	-	-	-	1
Haffâf ²²⁸	1	-	1	1	2	5
Hamamcı	-	-	1	-	-	1
Hassa işçisi	1	-	-	-	-	1
Hassa ustası	1	-	-	-	-	1
Helvacı	-	-	1	-	-	1
Hurdacı	1	-	-	-	-	1
İmam	-	-	-	-	3	3
İşci	-	2	-	-	-	2
İşkembeci	-	1	-	-	-	1
Kadı	3	-	-	-	-	3
Kalaycı	-	-	-	1	-	1
Kâtib	-	-	2	1	1	4
Kazgancı	-	3	-	-	-	3
Kazzâz	1	-	-	1	-	2
Keresteci	1	1	-	-	-	2
Kethüda	5	-	-	-	-	5
Kettânî	1	-	-	-	-	1
Kılar-ı Hassa Şerbetçisi	1	-	-	-	-	1
Kiremidci	-	1	-	-	-	1
Kumcu	-	1	-	-	-	1
Kürkcü	-	1	-	-	-	1
Mehter	1	-	-	-	-	1

²²⁷Diğer adı şadd-ı vakıf'tır. Vakıf işlerini denetleyen görevli. F. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 599.

²²⁸Aykkabı, terlik yapan ve satan kimse. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 370.

Mevkûfât Halifesi	1	-	-	-	-	1
Muhzu ²²⁹	1	-	-	-	-	1
Mutasarrıf-ı Şehriyarî	1	-	-	-	-	1
Müderris	-	-	-	1	-	1
Müezzin	1	-	1	-	-	2
Nalband	1	1	-	-	-	2
Nalçacı	2	-	-	2	-	4
Sabuncu	-	1	-	-	-	1
Sandalcı	-	1	-	-	-	1
Saray Paşası	-	-	-	-	1	1
Sârbân ²³⁰	-	-	1	-	-	1
Sarraf	-	1	-	-	-	1
Serdar	-	-	-	1	-	1
Serrâc	1	1	1	2	-	5
Silahşör-i ²³¹ Şehriyarî	1	-	-	-	-	1
Sipahi	-	-	-	1	-	1
Soğancı	-	1	-	-	-	1
Şahî	-	-	-	1	-	1
Şişeci	-	1	-	-	-	1
Tercüman	1	-	-	-	-	1
Terlikçi	-	-	-	1	-	1
Tuhafiyeci	-	1	-	-	-	1
Tüccar	2	-	-	-	-	2
Tüfekci	-	-	1	-	-	1
Üsküfcü	1	-	-	-	-	1
Vali	4	-	-	-	-	4
Vezir-i azam	2	-	-	-	-	2
Yağlıkcı	1	-	-	-	-	1
Yeniçeri	15	-	8	9	5	37

²²⁹Mahkemelerde davalıyı ve davacıyı mahkemeye getiren kişi. F. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 454.

²³⁰Has ahıra ait deve bakıcısı. F. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 568.

²³¹Yeniçeri ocağında silah kullanmada yetenekli olanlardan oluşturulan ve padişahın muhafızlığını yapan grup. F. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 586.

Yeniçeri Çorbacısı ²³²	2	-	-	-	-	2
Yeniçeri Zabiti ²³³	-	-	-	-	1	1
Yorgancı	1	-	-	1	1	3
Toplam	55	44	33	35	19	186

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere toplam 186 kişinin mesleği belirlenmiştir. Askerî sınıfla ilişkili mesleğe sahip 25 kişi vardır. Meslek anlamında en çok 37 kişiyle yeniçeriye rastlanılmıştır. Bilindiği gibi kayıtlarımızda yeniçerilerin kullandığı beşe unvanı 103'tür. Bu durumda beşe unvanı taşıyanlardan % 35.9'unun mesleği kesin olarak belirtilmiştir.

Diğer yandan askerî sınıf üyesi dışında reâyâyâya ait yaklaşık 70 meslek çeşidine rastlanmıştır. Bu meslek sahiplerinin terekelerine baktığımız zaman uluslararası yoğun üretim ve ticari faaliyetlerin varlığı hissedilememiştir. Daha ziyade, şehrin ve civarının ihtiyaçlarını karşılayacak kadar üretimin ve ticaretin yapıldığı izlenimi vermektedir.²³⁴

Son olarak mesleği kesin olarak belirtilen kişilerden hareketle, askerî sınıfla reâyâyâ ayrımı yapılabilir. Bu amaçla yapılan tablo 13 oluşturulurken paşa, bey, beşe, ağa, efendi unvanlı ve mesleği kesin olarak bildirilenler sadece askerî sınıfı temsil edenler sütununda gösterilmiştir. Mesleği belirtilip de herhangi bir zümreye mensup olmayanlar ise sadece reâyâyâyı temsil edenler sütununda yer almıştır. Diğer sütunda ise askerî kökenli olup sonradan esnaf arasına katılanlar belirtilmiştir.

²³² Çorbacı, Yeniçeri ocağının cemaat ortaları ile ağa bölükleri subaylarına müşterek olarak verilen isim. (Bu bölükler özelde yayabaşı veya bölükbaşılardır.) F. Yılmaz *a.g.e.*, s. 116, 704.

²³³ Yeniçeri ocağının birinci derecede itibarlı ve büyük amirleri. F. Yılmaz *a.g.e.*, s. 703.

²³⁴ Benzer izlenimler yüzyılın başında da tespit edilmiştir. Ergenç, 'XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin...', s. 1423. Özer Ergenç adı geçen makalede Edirne'nin bölgeler arası ticarete ve üretimde de çok etkin olmadığını belirtmiştir. Yalnız incelediğimiz kayıtlarda Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Edirne'ye ticaret için gelenlere de rastlanmıştır. Bu durumda etkin olmasa da Edirne'nin de belirli bir çekim merkezi olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 13: İcra Edilen Mesleklerin Askerî Sınıf-Reâyâyâ Ait Olanını Gösterir

Tablo

Defter No	Toplam Meslek	Sadece Askerî Sınıfı Temsil Edenler	Sadece Reâyâyâ Temsil Edenler	İkinci Meslek Edinenler	Çelebiler	Muaf (İmam, Müezzin)	Defterin Genelinde Mesleği Belli Olanların Yüzdesi	Tereke Sayısı
4707	60	41 (%68)	8(%14)	4(%5.2)	7(%10.5)	1(Çelebi)(%1.6)	% 43.84	130
4723	44	–	44(%100)	–	–	–	% 24.30	181
4732	30	15(%39.3)	2(%6)	11(%45.4)	2(%6)	1(Çelebi)(%3)	%18.43	179
4747	35	20(%45.7)	7(%25.7)	4(%20)	4(%8.5)	–	% 16.58	211
4763	17	7(%47.3)	3(%15.7)	2(%10.5)	2(%10.5)	3(Efendi)(%15.78)	% 13.10	145
Toplam	186	81	64	21	15	5	%22.22	846

Bu tablodan hareketle denilebilir ki, öncelikle askerî sınıfta olanların meslekleri tereke kayıtlarında daha çok vurgulanmıştır. Fakat belirlenebilen mesleklerden reâyâyâ ait olanlar önemli bir yekûn tutmaktadır. Bu sonuç, reâyâyâ ait kayıtların hiç de azımsanamayacak sayıda olmasıyla alakalıdır.

846 tereke kaydının içinde ağa, beşe, bey gibi unvan taşıyıp farklı bir işle uğraşan ve dikey hareketliliğe sebep olanların sayısı 21'dir. 15'i beşe, 4'ü ağa ve 2'si bey unvanlıdır. Yani tereke sahiplerinin % 2.4'i meslek edinip topluma karışmıştır. Yukarıda unvanlara göre tasnifler yaparken seyyid unvanlı 1 ağa, 1 beşenin olduğuna dikkat çekmiştik. Sonuç olarak meslek değiştirenler genellikle yeniçerilerdir. Yeniçerilerin bu hareketleri aynı yüzyılda İstanbul'da ve başka şehirlerde de tespit edilmiştir.²³⁵ Bu konuda Cafer Çiftçi, yeniçerilerin İstanbul'da değişik meslekler

²³⁵Halil İnalçık, 'Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü', 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, Ed. Tülay Artan, İstanbul, 1998, s. 11; Andre Raymond, Yeniçerilerin Kahiresi: Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul, 1999, s. 34-37; Selda Güner, 'On Sekizinci Yüzyıl Şam'ına Dair Bazı Gözlemler', Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sa. 1, Ankara, 2011, s. 143.

edinmekle birlikte en çok fırıncılık yaptığından bahsetmektedir. Ayrıca yazar, devletin esnaf olan yeniçerilere istemeyerek de olsa göz yumduğunu vurgulamaktadır.²³⁶

Tablo 14: Askerî Sınıf Unvanı Taşıyıp Başka Meslekle Uğraşanların Kimlikleri ve Terekeleri

Adı	Meslek	Terekesinin Değeri	Tereke Aralığı
Mehmed Beşe	Kadıkçı?	883	0-10 Bin 6 kişi
Ahmed Beşe	Helvacı	4.822	
Boşnak Mustafa Beşe	Arabacı	5,187	
Mehmed Beşe	Kalaycı	5,697	
Mehmed Beşe	Boyacı	8,060	
Mustafa Beşe	Tüfekçi	9,471	
Ali Beşe	Arabacı	11.316	10 Bin-50 Bin 6 kişi
Ömer Beşe	Serrâc	11.960	
Eyüb Beşe	Tacir	16.60	
Mustafa Beşe	Canbaz	19.610	
Mustafa Beşe	Çiftçi	20.240	
Yusuf Bey	Haffâf	26.091	
Ahmed Beşe	Pazarcı	83.452	50-100 Bin 4 kişi
Ali Beşe	Serrâc	85.550	
Osman Ağa	Aktar	86.633	
Ahmed Beşe	Haffâf	99.220	
Ali Ağa	Hamamcı	145.941	100-200 Bin
Mehmed Bey	Yağlıkçı	153.065	2 kişi

²³⁶C. Çiftçi, 'Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı...', s. 40-41. Askerlerin ekonomik faaliyetlerde yer alması, seyrek görünmekle birlikte 16. yüzyılın başına kadar götürülebilir. 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu yöndeki faaliyetleri artmıştır. Geniş bilgi için bkz. Arif Bilgin-Ümit Ekin, 'Bir Kimliğin Dönüşümü: "Asker"likten "Asker-Esnaf"lığa', *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 2, Sa. 1, 2007, s. 218-219. Bu konuda pek çok örnek verilebilir. Bkz. Yusuf Oğuzoğlu, 'Osmanlı Şehirlerindeki Askerlerin Ekonomik Durumuna İlişkin Bazı Bilgiler', *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler II*, Ankara, 1983, s. 174; İnalçık, 'Eyüp Sicillerinde Toprak...', s. 10-11; Raymond, *a.g.e.*, s. 37; Barkan, 'Edirne Askeri Kassamı'na ...', s. 59 vd.; Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Ankara, 2006, s. 149-150.

Receb Beşe	Nalçacı	520.836	500 Bin ve üzeri 3 kişi
El-hâc Ahmed Ağa	Bezzaz	1.154.149	
El-hâc Ahmed Ağa	Hamamcı	2.411.320	

Geçiş yapan kişilerin meslekleri tablo 14’te görüldüğü üzere helvacı, arabacı, tüfekçi, kalaycı, boyacı, haffâf, serrâc, çiftçi ve canbaz olarak belirtilmiştir. Ayrıca ticaret ya da işletmecilikle meşgul olanlar da vardır. Meşgul olunan mesleklerin pek çoğunun hüner ve belirli bir eğitimden geçmeyi gerektirdiği de dikkatten kaçmamaktadır.

Geçiş yapan askerî sınıf üyelerinin bunu nasıl başardıkları sorgulanabilir. Bazı reâyâdan kişilerin imtiyaz elde edebilmek için askerî sınıfa geçebildikleri bilinmektedir.²³⁷ Bunun yanında yeniçerilerin acemi ocaklarındaki eğitimleri sürecinde devlete ve vezirlere ait inşaatlarda çalıştıkları bilinir. Bu yolla farklı meslekler edinebilmektedirler.²³⁸ Ayrıca yeniçerilerin fiyat artışları karşısında ulufelerinin artmamasının ikinci bir meslek edinmelerinde etkili olduğu belirtilmiştir.²³⁹ Yine bu kişilerin emekli olup evlendikten sonra toplumun içine karışmış olabileceğini de ihtimal dâhilinde tutmak gerekmektedir.²⁴⁰ Zira 16.

²³⁷Yeniçerilerin devşirme kökenli olmadan ve acemi ocağına gitmeden reâyâdan üye kabul etmesi Şehzade Sultan Mehmet’in 1494–94’teki sünnet düğünü sonrasında olmuştur. Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu...*, s. 33. Reâyâdan bazı kişiler askerî sınıfın avantajlarından yararlanmak için bu kadroları parayla dahi satın alabiliyordu. Bu kişilerin amacı yukarıda da değinildiği gibi ‘asker’ kimliğinin prestijinden yararlanmaktı. En başta vergi muafiyeti olmak üzere, ürünlerinin üretim ve pazarlama sürecinde pek çok avantajı ellerinde tutabiliyorlardı. Bkz. Bilgin –Ekin, ‘a.g.m.’, s. 220.

²³⁸Barkan, ‘Edirne Askeri Kassamı’na ...’, s. 59–60.

²³⁹Bilgin –Ekin, ‘a.g.m.’, s. 220-221; Oğuzoğlu, ‘Osmanlı Şehirlerindeki Askerlerin Ekonomik Durumuna...’, s. 176.

²⁴⁰Donald Quataert’in bu konudaki fikirleri şu şekildedir: ‘18. yüzyıla gelindiğinde yeniçeriler askerî etkinliklerini büyük ölçüde yitirmişlerdi. Ama hala savaşa katılmaktaydılar. O kadar kötüydüler ki ordunun savaş çekirdeği Kırım Tatarları’nın ve eyalet askerlerinin elindeydi. 18. yüzyılda bozulan devlet ekonomisiyle birlikte maaşları yeniçerilere yetmez olmuştu. Bir kısmı büyük şehirlerdeki bazı kişileri koruyup ekonomik bağ kurdu. Buralarda fırıncı, kayıkçı, hamal olup başka zanaatlarla uğraştılar ya da bu işleri para karşılığı koruyan çete lideri oldular. Böylelikle tüccar loncalarının birer parçası oldular. Ayrıca yeniçeri olmalarıyla da seçkinler zümresinin üyesi olmayı da sürdürdüler.

yüzyıldan itibaren yeniçerilerin evlenip sosyal hayata karışmalarıyla loncalarla ilişki kurmaları arasında bağ olduğu görüşü mevcuttur.²⁴¹ Arif Bilgin ve Ümit Ekin bu söylenenlerden başka, askerin maaşını ödeyemeyen devletin, onları iltizam sahipliğine yöneltmesi ve *hazine-mande* denen uygulamayla, askerîlerin ordu mensubu olmanın imtiyazı koruyarak, maaş feragati karşılığında ekonomik faaliyetlerde bulunmalarına göz yummasına işaret eder.²⁴² Burada dikey hareketlilik alttan üste de olabilir. Yani usulsüz yollarla reâyânın askerî sınıfa geçtiği de bilinmektedir.²⁴³ Toplumsal hareketliliği konu alan bir çalışmada, 15. yüzyılda sefer zamanı devletin halka eli silah tutanların orduya katılmaları yönünde çağrı yaptığı belirtilmiştir.²⁴⁴ Yani hareketlilik, zaman zaman devletçe koşulları hazırlanmış bir durumdur.

İncelenen defterlerde dikey hareketlilik yaşayan 21 kişinin neden bu durumu yapmış olabileceği sorgulanmıştır. Yapılan incelemede bu yeniçerilerin pek çoğunun varisinin bulunduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla yukarıda belirtilen evlenip toplumsal hayata karışma olasılığı makul görünmektedir. Bunun yanında tereke aralıklarına bakarak denilebilir ki, tablo 14’te de görüldüğü üzere bu kişiler çok fakir ve çok zengin olabilmektedir. Yani geçiş yapmak her zaman zenginlik vaat etmiyordu. Dolayısıyla bunları maaşları yetmediği için meslek edinenler, müteşebbis ruhla hareket edenler olarak sınıflandırmak mümkündür. Dikey harekette bulunan kişilerin

---

Devşirmenin sona ermesiyle bu yeniçerilerin çocukları yeniçeri yazılmaya başladı ve böylece bu piyade gücü kalıtsal bir nitelik aldı. Dolayısıyla yeniçeriler bu yüzyılda hem halkın içinde hem de seçkinler sınıfındaydı. Halkı yüksek zümreden korudukları gibi padişah ve vezir de değiştirebiliyorlardı.’ Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu...*, s. 84–85. Ayrıca bkz. Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik...*, s. 65.

²⁴¹Onur Yıldırım, ‘Osmanlı Esnafında Uyum ve Dönüşüm: 1650–1826’, *Toplum Bilim*, No. 83, İstanbul, 1999, s. 167.

²⁴²Bilgin–Ekin, ‘a.g.m.’, s. 220.

²⁴³Ergenç, ‘Osmanlı Merkez Askerinin...’, s. 80.

²⁴⁴Bu faaliyetlerin öne 16. yüzyılın başından itibaren tıkanmıştır. Bu dönemden sonra halk medreselerin önünde aynı amaçla yığılmaya başlamıştır. Koç, ‘a.g.m.’, s. 239.

en alt basamağındakilerin içinde buldukları sosyal ve ekonomik şartlar, belki de seçkinliğin dışında kalanlardan ayırt edilebilir bir durum da değildi. Yine de elit bir grubun içinde olmak, önemli kanuni muafiyetler ve dokunulmazlıklarla dışarıdakilerden ayrılıyordu. Başka bir söylemle, ‘*askerî sınıf üyesi olmak, bireyi her zaman samur kürk sahibi yapmıyordu. Fakat bazı ayrıcalıklardan yararlandığı gibi haydutlardan ve adaletsizlikten de koruyordu*’.²⁴⁵

II.II.II– Şehirliler ve Köylüler

Osmanlı Devleti’nde ikamet yerine göre kişiler köylüler, kentliler ve göçebeler olarak üçe ayrılabilir.²⁴⁶ Bu bölümde terekelere yansıdığı haliyle sadece köylüler ve kentlilerden bahsedilecektir.

Edirne, Rumeli’deki 24 livadan biri olan Çirmen Livası’na bağlı bir kaza merkezidir. Edirne’nin de kendisine bağlı Ada, Çöke, Manastır²⁴⁷ ve Üsküdar²⁴⁸

---

²⁴⁵ Bu söylemler için bkz. Zilfi, *a.g.e.*, s. 87-88. En azından bazı vergi muafiyetleri bile reâyâ tarafından zorlanan dikey hareketliliği açıklamakta yeterince iyi bir gerekçedir. Benzer görüşler için bkz. Reyhan, *Osmanlı’da Kapitalizmin...*, s. 218. Fakat burada şunu da belirtmek gerekir ki, askerî sınıf olmak vergiden, en azından vergilerin tümünden muaf olmak anlamına gelmiyordu. Askerî zümrenin vergi muafiyetleri doğrudan ekonomik faaliyette bulunmayanlar için geçerliydi. Bu zümrenin mensupları üretimle ilgilenmeye başladıklarında vergi ödemek zorundaydılar. Bunun örneklerine klasik çağda da rastlanmaktadır. Bu kişiler emlak sahiplerinden alınan avarızdan muaf olmakla birlikte, öşürü vermek zorundaydılar. Bkz. Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb...*, s. 88; Barkan, ‘Edirne Askerî Kassamı’na ...’, s. 435-439. Bunun yanında bazı şehirlerde hane sahibi oldukları için avarız vergisi mükellefi olan yeniçerilerin varlığı tespit edilmiştir. Özvar, *a.g.e.*, s. 58. Bunun örneklerine kanunnamelerde de rastlamak mümkündür. Bkz. Selami Puhala-Yaşar Yücel, *I. Selimin Kânünnâmesi, (1512–1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları*, Ankara, 1988, s. 45.

²⁴⁶ Göçebeler terekelerde kayıtlarına rastlanmadığı için ayrıca ele alınmayacaktır. Kışın kışlaklarda yaşarlar ve küçük çaplı ziraatle uğraşmaktadırlar. Yazın da yaylaklarda hayvancılıkla meşgul olmaktadırlar. Geçimleri büyük oranda hayvancılığa dayanmaktadır. Geniş bilgi için bkz. A. Latif Armağan, ‘Osmanlı Devleti’nde Konar Göçerler’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1999, s. 142–143; İlhan Şahin, ‘Göçebeler’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1999, s. 132.

²⁴⁷ *EŞS* 4732, 77/2.

²⁴⁸ *EŞS* 4747, 12/3.

olmak üzere dört nahiyesi bulunmaktadır.²⁴⁹ Çöke nahiyesinin 71, Üsküdar nahiyesinin 62, Manastır nahiyesinin 39, Ada nahiyesinin 38 köye sahip olduğu bilinmektedir.²⁵⁰ 19. yüzyılda Üsküdar ve Manastır'ın 6000, Çöke'nin 3000, Ada'nın 2000 dolayında reâyâ nüfusunun olduğu tahmin edilmektedir.²⁵¹

Çalışmaya kaynak olan defterlerde yukarıda belirtilen nahiyelere dair kayıtlar bulunmakla beraber, bu nahiyelere bağlı köylere de zaman zaman rastlanılmıştır. Aynı zamanda merkeze bağlı köylerin verileri bulunmaktadır. Terekelerdeki kırsala dair veriler, en çok Ada ve Çöke nahiyelerine aittir.

II.II.II.I–Köylüler ve Sayısal Verileri

Köylüler, ekonomisi tarıma dayanan Osmanlı Devleti için ekonominin bel kemiğini oluşturuyordu. Tımar sisteminin işleyip üretenleri köylülerdi. Bu bakımdan Osmanlı köylüsünün devlet nazarında temel vasfı, toprakla doğrudan irtibatlandırılmış olmasıdır.²⁵² Bunun yanında, kereste ve odun temin etmek, öküz, katır ve beygir vermek, köprü yapımında ve tamirinde görev almak, maden işleme hizmetinde bulunmak gibi yükümlülükleri vardı.²⁵³ Daha sonraki dönemlerde de vergilendirme sisteminin değişmesi, köylünün bu konumunu değiştirmedir. Yani tımarlı sipahinin denetimindeki yerlerde olsun, malikâne sisteminin uygulandığı topraklarda olsun köylü üretmeye devam etmek durumundaydı. Sadece sistemin değişmesiyle köylünün ürününün artığını yani vergisini kime vereceğinin

---

²⁴⁹ Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 16.

²⁵⁰ Bu veriler 19. yüzyılın başlarına aittir. Bkz. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 16.

²⁵¹ Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 19.

²⁵² Feridun M. Emecen, 'Osmanlı'da Yerleşik Hayat Şehirliler Köylüler', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1999, s. 95.

²⁵³ İbrahim Güler, 'XVIII. Yüzyılda Köylüler', *Türkler*, C. 14, Ankara, 2002, s. 74.

belirlenmesini değiştirmişti. Sonuçta klasik dönem olarak adlandırılan dönemde ve daha sonraki dönemlerde genelde köylünün ürettiği üründen alınan vergiler devletin ekonomisinin temelini oluşturuyordu. Aslına bakılırsa Huri İslamoğlu'nun söylemiyle, merkezi devletin gözünde reâyâ devletin mali temeliydi.²⁵⁴ Aslında köylü nüfus, şehirlerin iaşesinin kaynağıdır ve bu halleriyle '*resmi belgelerde tahl, yağ, et, meyve ya da gümüş para miktarlarına dönüşmüş vergi yükümlüleri listesi olarak görülürler*'.²⁵⁵

Edirne örneğinde kırsal kesimde yaşayanların geride bıraktığı terekelere bakılarak; tarım sektöründe çalışan, hem bağlı olduğu sancağın şehir ve kasabalarının iaşesinde, hem de gerektiğinde ordunun ve başkent in iaşesinde rol oynayan köylülerin yaşam standartlarını irdelemek mümkün olacaktır.

İncelenen verilere göre 846 tereke sahibinden 91'i Edirne merkezinin dışında yaşamaktadır. Bu da elimizdeki verilerin % 10.75'inin merkez dışındaki kişilerin terekelerinden oluştuğunu göstermektedir. Merkez dışında yaşayan kişilerden 12'si kadındır ve karyede yaşayanlar içindeki oranı % 13'tür. Kadın terekesinin genel toplamda 259 kişi olduğu göz önüne alındığında, merkez dışındaki kadınların verilerinin çok sınırlı sayıda olduğunu belirtmemiz gerekir. Bunun sebebi kırsaldaki kadınların mahkemeye ancak olağanüstü durumlarda gitmesiyle açıklanabilir.²⁵⁶

Görüldüğü üzere elimizdeki defterde köylü sayısı yaklaşık %10'la çok az temsil edilmektedir. Bunun sebebi ne ya da neler olabilir? Kırsala ait verilerin az

---

²⁵⁴Huri İslamoğlu, '16. Yüzyıl Anadolu'sunda Köylüler, Ticarileşme ve Devlet İktidarının Meşrulaştırılması', *Osmanlıda Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul, 2010, s. 59.

²⁵⁵Amy Singer, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*, İstanbul, 1996, s. 4.

²⁵⁶Suraiya Faroğhi, '18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet', *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Çev. Necmiye Alpay, Ed. Madeline C. Zilfi, İstanbul, 2000, s. 13.

olmasının nedeni, gündelik yaşamda yolculuk şartlarına bağlanabilir. Merkezden uzaklık, tereke dağılımının aile arasında yapılmasına etkide bulunmuş olabilir. Nüfus yoğunluğunun merkezde daha çok olması da sebepler arasında gösterilebilir.

Tablo 15: Kırsalda Yaşayanların Unvanları ve Sayıları

Unvanlar	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Toplam
Ağa	2	–	–	3	–	5
Bey	2	–	6	4	–	12
Beşe	2	–	6	7	4	19
Çelebi	1	–	1	1	–	3
Efendi	–	–	–	–	–	–
Unvansız	2	25	7	3	4	41
Kadın	2	4	1	4	–	11
Toplam	11	29	21	22	8	91

Unvanlar açısından bakıldığında ise, tablo 15'te de görüldüğü üzere kırsal kesimde yaşayanların merkezdekilere göre daha azı unvan sahibidir. Bu durum şaşırtıcı olmasa gerektir. Çünkü askerî kökenli olanların işlerinin çoğunlukla merkezde yaşamayı gerektirmesi, çiftçilik, hayvancılık vb. işlerle uğraşan reâyânın da kırsal kesimde yoğunlaşması son derece doğaldır. Netice olarak kırsal kesimde unvanı olan kişi sayısı sınırlıdır. Diğer yandan kayıtlarda merkez dışında yaşayanlardan %39.5'i askerî sınıf unvanı taşımaktadır. Bu askerî sınıf üyelerinin de çoktan kırsal kesimin hayat şartlarına ayak uydurduğu görülmüştür. Çünkü terekelerinde çift aletleri, sabanlar, hububat çeşitleri bulunmaktadır.²⁵⁷ Bu noktada

²⁵⁷EŞS 4732, 34/2; EŞS 4732, 47/5; EŞS 4707, 6/2; EŞS 4747, 19/7. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

kırsaldaki askerî sınıf üyelerinin görev sebebiyle mi, yoksa kesin yerleşiklik sebebiyle mi yaşadıkları belirlenememiştir.

Tablo 16: Kırsalda Yaşayanların Meslekleri

Meslekler	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Toplam
Arabacı	–	–	1	–	–	1
Bahçıvan	–	1	–	–	–	1
Bakkal	–	1	–	–	–	1
Bostanî	1	–	1	1	–	3
Çiftçi	–	2	–	1	–	3
Çoban	–	1	–	–	–	1
Değirmenci	–	1	–	–	–	1
İşçi	–	2	–	–	–	2
Kazgancı	–	1	–	–	–	1
Mehter	1	–	–	–	–	1
Sârbân	–	–	2	–	–	2
Sernefer	–	–	–	1	–	1
Sipahi	–	–	1	–	–	1
Soğancı	–	1	–	–	–	1
Toplam	2	10	5	3	0	20

Merkez dışında yaşayan 91 kişinin mesleklerine baktığımız zaman tahmin edilebileceği gibi önümüze çok geniş bir yelpaze gelmemektedir. Tablo 16’da görüldüğü gibi 91 kişiden 20’sinin mesleği belirtilmiştir. Geriye kalanların büyük olasılıkla çiftçilikle uğraştığı düşünülebilir. Sonuç olarak Edirne merkezinin dışındaki halkın, kırsalda yaşamanın gerek ve zorunluluklarına bağlı olarak mütevazı bir hayat sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Mesleklerinin bile olmayışı ya da kaydedilmeye gerek görülmeysi yukarıda Amy Singer’in de belirttiği gibi üretici olarak büyük önemlerine rağmen, toplumdaki silikliklerine işaret etmektedir.

II.II.II.II– Şehirliler ve Sayısal Verileri

Şehir merkezleri sosyal ve ekonomik bakımdan Osmanlı toplumunun en canlı mekânlarıdır. Özellikle sulak yerlerde kurulan, tarımın daha elverişli olduğu şehirlerde bağ ve bahçelerin önemli yer tuttuğu görülmektedir. Şehirler köy ve kasabalar için birer pazar yeri olmanın yanında, dini ve idari merkezlerdir.²⁵⁸ Dolayısıyla şehir merkezleri, pek çok bakımdan köy ve kasabalara göre daha canlı yerlerdir.²⁵⁹

Osmanlı Devleti'nde, şehirlerdeki insan toplulukları genellikle değişik gruplardan meydana gelmiştir. Bunlar, ehli örf mensupları, ehl-i ilm mensupları, büyük yönetici zümre ile halk arasında aracı durumundaki âyân ve eşraf²⁶⁰ denilen kesim ve bu grupların dışında kalan reâyâdır.²⁶¹ Şehirli reâyânın büyük bir çoğunluğunu esnaflar oluşturuyordu. Esnafın da devlete karşı köylüler gibi vergi vermenin dışında bazı yükümlülükleri vardı. Mesela savaş sırasında üyelerinden bir kısmını *orducu* adıyla sefere gönderme zorunlulukları gibi. Buradaki amaç, seferdeki ordunun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için esnaftan yararlanılmasıdır.²⁶² Bu açıdan şehirlerde nüfus bakımından önemli bir yer tutan esnaflar ve onları barındıran

---

²⁵⁸Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu ...*, s. 67; Mehmet Karagöz, 'Osmanlı'da Şehir ve Şehirli Mekan İnsan-Beşeri Münasebetler (XV-XVIII. Yüzyıl)', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara, 1999, s. 103.

²⁵⁹Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyılda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, Çev. Aslı Ataöv, İstanbul, 2001, s. 115; Mehmet Bayartan, 'Tarihi Coğrafya Çalışmaları Açısından Osmanlı Şehri', *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sa. 13, İstanbul, 2005, s. 86.

²⁶⁰Osmanlı Devleti'nde devletle halk arasında aracı konumunda bir zümre bulunmaktaydı. Şehrin bilgili, zengin ve soylu kişileri olarak tanınırlar. Üyeleri din adamları, tarikat şeyhleri, zengin tüccarlar, esnafın yaşlılarından oluşur. Özer Ergenç, 'Osmanlı Klasik Dönemindeki "Eşraf ve A'yan" Üzerine Bazı Bilgiler', *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sa. 3, İstanbul, 1982, s. 106-107.

²⁶¹Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara, 1986, s. 133.

²⁶²Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 199; Emecen, 'Osmanlı'da Yerleşik Hayat...', s. 93.

şehirler, devlet için büyük önem taşıyorlardı. Edirne'nin merkezine dair veriler aşağıdaki gibidir.

846 tereke kaydının 755 tanesi merkezde yaşayan kişilere aittir. Bu durumda elimizdeki verilerin % 89'u merkezde ikamet edenlerden oluşmaktadır. Bu kişilerden 247 tanesi kadındır. Geriye kalan 508 kişi de erkektir. Merkezde yaşayanlar açısından erkelerin oranı % 67, kadınların oranı da % 32'dir. Şunu da belirtmek gerekir ki, başka şehirlerden ticaret için gelmiş ve Edirne merkezde ölmüş olan kişiler de bu bölüm içinde yer almıştır.

Yaptığımız sorgulamalar sonucunda unvan sahiplerinin daha çok merkezde yaşamayı tercih ettiği görülmüştür. Aslında meslekleri düşünüldüğünde bu çok doğal bir durumdur. Paşa unvanlı kişilerin eşyaları, mahalleleri kesin olarak gösterilmemekle beraber Edirne merkezdedir.²⁶³ Bunun dışında 84 beşenin büyük çoğunluğu merkezdeki evinde ya da yeniçeri odalarında vefat etmiştir. Bey unvanlı 32 kişiden 18'i, ağa unvanlıların büyük çoğunluğu yani 63'ünden 57'si ve efendi unvanlıların tamamı merkezde yaşamaktadır. Diğer yandan 46 çelebiden 43'ü yine merkezde ikamet etmektedir.

Merkezde yaşayanların kırsala göre daha geniş bir yelpazede meslek icra ettikleri görülmektedir. Tablo 12'de defterlerde rastlanılan mesleklerin sayısı ve

---

²⁶³İleriki bölümlerde ayrıntılı olarak değerlendirileceği üzere, verilerimizdeki paşa unvanlıların terekeleri Edirne'de bulunan malları ya da borçlarının ödenmesi için satılan mallarından ibarettir. Dolayısıyla onların tüm terekesi elimizde değildir. Bu konuda Daltaban Mustafa Paşa'nın durumu kesin değildir. İstanbul'daki mülk menziline bahsedilmesi durumu karmaşıklaştırmaktadır. Mesela Vezir Amcazâde Hüseyin Paşa'nın elimizdeki taşınır taşınmaz malları '*diyun-u müsbeti*' için satılan mallarıdır. *EŞS 4707*, 91/1. Amcazâde'nin mal varlığının daha çok olduğu bilinmektedir. Bkz. Selim Hilmi Özkan, *Amcazade Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2006, s. 246. Karşılaştırma yapmak için 1655'te ölen Vezir Derviş Mehmet Paşa'nın terekesi verilebilir. Bu vezirin paraları ve mücevherleri toplamı, sadece tereke sahiplerinin en zengini olan Daltaban Mustafa Paşa'nın elimizdeki terekesinin üç katından fazladır. Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin...*, s. 136.

çeşitlerinin detaylı verilerini görmek mümkündür. Karyede yaşayanlardan 20 kişinin mesleğini tam olarak belirlenebilmiştir. Buna karşın merkezde yaşayanların da 166'sının mesleği bellidir. Bu iki yerleşim yerindeki farkı şu şekilde açıklayabiliriz: Şehir merkezinde daha çok askerî sınıf üyesinin ve zanaatkârın oturması nedeniyle elimizde daha çok meslek sahibinin verileri bulunmaktadır.²⁶⁴ Genelde merkez dışında yapılan çiftçilik ise pek çok kişi tarafından yapıldığı ve bu nedenle sıradanlaştığı için ayrıca terekelerde meslekle ilgili detaylı bilgi verilmemiş olabilir. Şehir ile kırsalı ayıran en önemli özelliklerde biri şehirde kırsala göre işbölümünün fazlalığıdır. Yani şehirde genelde farklı esnaf grupları yer alırken, köyde ise tarım ya da hayvancılıkla geçimini sağlayan kesime rastlanır. Bunlar köy ve şehrin belirleyici özelliğidir. Bu da kırsalda meslek çeşidinin daha az rastlanmasına sebep olmuştur.

II.II.III–Müslimler ve Gayrimüslimler

Osmanlı Devleti bünyesinde pek çok ırk ve dinden insan bulunuyordu. Bilindiği gibi bir ülke İslam devleti hâkimiyetine geçtiği zaman burada bulunan Gayrimüslimler ya İslam ülkesini terk edip diledikleri bir yere gidebilirler ya da İslam devletiyle anlaşma yapıp bu anlaşmadaki esaslar dâhilinde eski yurtlarında yaşamaya devam ederlerdi. Bu anlaşmayla Gayrimüslimler, esas itibariyle İslam'ın hükümlerine uymayı ve cizye denilen bir vergi vermeyi kabul ederlerdi. Devlet de buna karşılık onların can ve mal güvenliğini garanti etmiştir.²⁶⁵ Osmanlı teb'asının parçası olan Gayrimüslimler de istedikleri meslekleri yapabiliyordu. Yaşam alanları olarak istedikleri mahalleleri seçebiliyordu. Örneğin 16. yüzyıl Bursa'sında

²⁶⁴ Benzer görüşler için bkz. Cerasi, *Osmanlı Kenti...*, s. 64.

²⁶⁵ M. Âkif Aydın, 'Osmanlı'da Hukuk', *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ed. Eklemeddin İhsanoğlu, C. II, s. 420.

Gayrimüslimlerin belirli mahallelerde toplandıkları bilinmekle beraber, Müslüman halkla karışık olarak da ikamet ettikleri görülmüştür.²⁶⁶ Bu konudaki Edirne'deki bulgular şu şekildedir:

Tablo 17: Terekelerdeki Müslim ve Gayrimüslim Sayıları

Defter No	Müslim Kadın	Müslim Erkek	Gayrimüslim Kadın	Gayrimüslim Erkek	Toplam	Gayrimüslim Terekesinin Müslim Terekesine Oranı
4707(1702-1703)	13(%30)	117(%90)	–	1	130	%0
4723(1717-1718)	36(%1.8)	55(%30.3)	16(%8.8)	72 (%39.7)	181	%49.72
4732(1726-1727)	65(%36.3)	114(%63.1)	–	1 (%0.5)	179	%0.55
4747(1740-1741)	75(%35.4)	136(%64.9)	–	–	211	%0
4763(1749-1751)	54(%37.2)	91(%62)	–	–	145	%0.68
Toplam	243	587	16	74	846	

846 tereke kaydından 90'ı Gayrimüslimlere aittir. Yani elimizdeki verilerin %10'u Gayrimüslim, % 90'ı Müslim terekesidir. 18. yüzyılda Edirne nüfusunun % 87'si Müslim, % 12'si Gayrimüslim olduğu düşünüldüğünde²⁶⁷ elimizdeki verilerin birbiriyle uyumlu olduğu söylenilebilir. Edirne'nin toplam nüfusuyla elimizdeki veriler arasında paralellik söz konusudur. Dolayısıyla Gayrimüslimlerin ve Müslimlerin, terekelerini kaydettirmede benzer refleksi gösterdiğini söyleyebiliriz.

Tereke kayıtlarındaki Gayrimüslimlerden 16'sı kadın, 74'ü erkektir. 90 kişinin 88'i, 4723 numaralı defterde yer almaktadır. Diğer 2 kişi 4707 ve 4732 numaralı defterlerde bulunmaktadır. Yoğunlaşmanın neden 4723 numaralı defterde

²⁶⁶Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 115.

²⁶⁷Ergenç, 'XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin...', s. 1420.

olduğuna dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Gayrimüslimler, aralarındaki hukuki ihtilafları kendi mahkemelerine götürme hakkına sahip oldukları gibi, İslam mahkemelerine de başvurabiliyorlardı. Bu durumda şer’i hukuk uygulanırdı.²⁶⁸ Hatta 19. yüzyılda Rize üzerine yapılan bir çalışmada Gayrimüslimlerin miras taksimi ile ilgili konularda kendi mahkemeleri yerine daha çok şer’i mahkemeye başvurduğu belirtilmiştir.²⁶⁹ Bu tespitlerin Edirne için de geçerli olup olmadığını belirtmek de yoğunlaşmanın neden tek defterde toplandığını açıklamak da elimizdeki verilerle mümkün değildir.

Merkez dışında yaşayanlardan 73’ü Müslim, 18’i de Gayrimüslimdir. Dolayısıyla Gayrimüslimlerin yaşam alanı olarak daha çok şehir merkezini seçtiğini söyleyebiliriz. Diğer yandan Gayrimüslimlerin belirli nahiye ya da köylerde yoğun olarak yaşamadığı görölmektedir. Yine de elimizdeki verilere bakarak Ada Nahiyesi’nde diğerlerine oranla bir yoğunlaşma olduğunu söylemek mümkündür.

Merkezde yaşayan Gayrimüslim sayısı ise 75’tir. Yaşadıkları mahallelere de Ali Kuş, Baba Timurtaş, Ayastefanos, Cami-i Kebir, Çelebi Oğlu, El-hâc Sarraf, El-hâc Tufan, Firuz Ağa, Kuru Çeşmesi, Kuru Kapu, Naib Çelebi, Orta Cami, Papa Nikola, Zincirli Kuyu örnek verilebilir. Bu mahallelerden Ayastefanos, Papa Nikola ve Kuru Çeşme gibi mahalleler semt olarak Kaleiçi’ndedir. Kaleiçi semt olarak Edirne’deki en eski yerleşim yeridir. Yoğun olarak da Gayrimüslimlerin buralarda yaşadıkları bilinir.²⁷⁰ Elimizdeki verilerle bu bilgiler birbirini doğrulamaktadır. Diğer yandan tereke kayıtları, Gayrimüslimlerin Edirne’nin diğer semtlerinde de

---

²⁶⁸ Özel, ‘a.g.m.’, s. 423.

²⁶⁹ Ali Açık, ‘Rize Kazası’nda Müslim-Gayrimüslim İlişkisi’, *I. Rize Sempozyumu*, Rize, 2006, s. 603.

²⁷⁰ Gökbilgin, ‘Edirne’, s. 429.

yaşadıklarını göstermektedir.²⁷¹ Örneğin Edirne'nin güzel semtlerinden olduğu bilinen Kirişhane Semti'nde bulunan Ali Kuş Mahallesi bunlardandır.²⁷² Esnafların yoğunlaştığı mahallelerin Hadım Firuz, Şehâbeddin Paşa, Malkoç, Sultan Bayezîd, Emirşah olduğu bilinmektedir.²⁷³ Bu tablodan, Gayrimüslimlerin birkaç örnek dışında çok da esnaf ve ticaret merkezlerinde yoğunlaşmadıklarını söyleyebiliriz. Burada verilerin Edirne'nin genelini kapsayan bilgiler içermediğini bir kez daha vurgulamakta yarar vardır.

Tereke sahiplerinden mahalleleri belirlenebilen Müslimlerin hangi semtlerde yaşamayı tercih ettiklerine dair yapılan analizden çok da net bilgilere ulaşılamamıştır, Şöyle ki, her defterde ayrı ayrı yapılan sorgulamada, müteveffaların belirli mahallelerde yoğunlaştıkları gibi bir intiba uyanmamaktadır. Bir defter içinde en fazla 4723 (1717-1718) nolu defterde Kuru Çeşme Mahallesi'nde 10 kişilik bir yığılma tespit edilmiştir. 4747 (1740-1741) nolu defterde de 9 kişinin Fındık Fakih Mahallesi'nde yaşadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla belirli mahallelerde yoğunlaşmak anlamında Müslimler hakkında genelleme yapmak mümkün görünmemektedir. Bunun en büyük sebebi de 18. yüzyılın başında 30–40 bin arasında nüfusu olduğu düşünülen Edirne'nin sâkinlerinden ancak yaklaşık 850 kişinin verilerimizde temsil edilmesi olmalıdır. Bir diğer sebep de daha önce değinilen tereke kayıtlarının belirli koşullarda tutulması ve şehrin genelini yansıtmamasıdır.

---

²⁷¹17. yüzyılın sonlarında Rumların Kaleiçi'nden diğer semtlere çıkmaya başladığı belirtilmiştir. Peremeci, *a.g.e.*, s. 327.

²⁷²Parmaksızoğlu, 'a.g.m.', s. 348.

²⁷³Ergenç, 'XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin...', s.1417–1420.

II.III– TEREKELERDEKİ GURUPLAR ve SERVET ARALIKLARI

Osmanlı'da devletin yönetim anlayışı üzerine biçimlenmiş bir sınıf kavramı bulunmaktadır. O da net olarak askerî sınıf–reâyâ şeklindedir. Bu sınıflar, gündelik hayata baktığımızda birbirleriyle ilişki içindedir. Şüphesiz bu durum gurupların birbirinden tamamen ayrı bir yaşam tarzı geliştirememelerini etkilemiş olmalıdır. Bu kısımda da grupların servet aralıkları arasında farkın bulunup bulunmadığı incelenmeye çalışılacaktır.

Konuya servetleri açısından zenginler, fakirler ve orta halliler olarak bakmak mümkündür. Bugüne kadar yapılan bazı çalışmalarda kimi şehirlerde orta sınıfın gelişmediğine işaret edilmiştir. Mesela Hülya Canbakal'ın Ayntâb üzerine yaptığı çalışmasında 17. yüzyılda bu şehirde zenginler ve fakirler arasında bir kutuplaşmanın olduğu, orta tabakanın çok fazla temsil edilmediği vurgulanmıştır. Yazar ikinci başkent olan Edirne'nin ise bu tabloda daha farklı bir yerde olduğunu da belirtmiştir. Zira Edirne'de orta hallilerin fakirlerden daha çok olmamakla birlikte en azından birbirine yakın bir tablo çizdiğini söylemiştir. Bu kanıya da Nikolai Todorov'un The Balkan City 1400–1900 isimli çalışmasına bakarak varmış görünmektedir. Ayntâb ile benzer durumun Rusçuk ve Vidin'de de tespit edildiğini yine aynı çalışmaya dayanarak vurgulamıştır.²⁷⁴ Yani önemli bir ticaret ve yönetim merkezi olmayan şehirlerde, servet aralıkları bakımından bir kutuplaşmanın varlığına işaret edilmiştir.²⁷⁵ Bu böyle olmakla beraber, çok büyük olmayan, fakat 18. yüzyılda

²⁷⁴Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb...*, s. 117. Bu tespit, başka çalışmalarda da vurgulanmıştır. *Muhittin Tuş*, 18. yüzyılın ilk yarısında Kayseri terekelerine dair yaptığı çalışmasında yoğunluğun % 76'lik oranla fakirlerde olduğunu vurgulamıştır. Çalışmada görüldüğü kadarıyla orta sınıftakiler %15, zenginler % 17'lik oranla temsil edilmektedir. Bkz. Tuş, 'Kayseri Tereke Defterleri...', s. 181.

²⁷⁵Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb...*, s. 122.

Ankara ve İstanbul arasında önemli bir ticaret merkezi olarak tanımlanan Bolu'da orta sınıfın geliştiği belirtilmiştir.²⁷⁶

Bu noktada, orta hallilik kavramı üzerinde yoğunlaşmak yerinde olabilir. Orta hallilik, '*gelir düzeyi ne yüksek, ne düşük olan*' olarak tanımlanmıştır.²⁷⁷ Peki, kimdir orta halli kişiler? Bu soruya bizim verilerimizden verilecek cevap şu olabilir: Orta hallilerin içine devlet yönetiminin üst kademesinde yer almayan askerî sınıf üyeleri ve reâyâdan hayatın her alanında çalışabilen kişiler girmektedir.²⁷⁸ O halde küçük şehirlerde, ara kadrolardaki askerî sınıf üyelerinin daha az yer alması, ticaret ve zanaatın gelişmemiş olması nedeniyle orta sınıfın gelişmediği söylenebilir.

Bizim elimizdeki verilerden toplumsal tabakaları ortaya çıkarmaya çalışırken bir kez daha tereke kayıtlarının var olan sınırlılıklarını hatırlatmak gerekir.²⁷⁹ O halde ortaya çıkan verileri, kesin sonuçlar olarak almamak yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Bütün bu koşulları göz önüne alarak yapılacak sorgulamada ikinci sorun, toplumun alt tabakasıyla üst tabakasındaki ayrımın nasıl belirleneceğidir. Yani servetlerine bakarak kime zengin, orta halli ve fakir denileceğinin kararlaştırılmasıdır. Bu konuda uygulanabilecek birkaç yöntem şu şekildedir:

İlk olarak 846 tereke kaydının ortalamasının alınması bir yöntem olabilir. Ortalamanın altında kalanlar fakir, üstünde kalanlar zengin olarak gruplandırıldıktan

---

²⁷⁶Rafet Metin, '1699–1718 Yıllarında Bolu'da Yatırım Araçları', *Karadeniz Araştırmaları*, Sa. 33, 2012, s. 57.

²⁷⁷ www.tdk.gov.tr.

²⁷⁸ Bu konuyla ilgili Tablo 24'e bakılabilir.

²⁷⁹Hülya Canbakkal başka bir noktaya dikkat çekmiştir. Ona göre farklı toplumsal gruplar, noterlik hizmetleri için mahkemeye aynı sıklıkla gitmiyordu. Seleflerinin terekelerini kaydettirme, yüksek statülü kişiler arasında belirgin bir eğilimdi. Bu yüzden onun inceleme alanı olan Ayntâb'da tereke kayıtlarının % 20'si zengin kişilerin terekelerine ait görünüyorsa da büyük olasılıkla, bu gibi terekelerin sahipleri aslında nüfusun daha küçük bir oranını oluşturmaktaydı. Canbakkal, *17. Yüzyılda Ayntâb...*, s. 122.

sonra en zenginler, en fakirler gibi ayrımlara gitmek de mümkündür. Ancak, böyle bir çalışma bizi yanıltabilir. Çünkü elimizdeki veriler içindeki en zengin ile en fakir kişi arasında bir uçurum bulunmaktadır. Mesela Vezir Daltaban Mustafa Paşa'nın 15.877.581 akçelik serveti vardır.²⁸⁰ 15.000.000 akçenin küsuratındaki 877.000 akçenin bile, başka birinin serveti olsa, zengin kategorisine gireceği elimizdeki verilere göre malumdur. Bu sebepten, bütün verilerin ortalamasının alınması, toplumun katmanlarının belirlenmesinde bir tercih sebebi olsa da doğru yol olmadığı kanısındayız. Ki, aşağıdaki tabloda ortalamalar alındığında, en yüksek değerle en düşük değer arasındaki farkın çok yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 18:Terekelerin Genel Toplamları, Ortalamaları, Meydanları

	4707(1702-03)	4723(1717-18)	4732(1726-27)	4747(1740-41)	4763(1749-51)
Genel Toplam	50.420.221	4.516.179	12.261.443	9.868.068	13.250.267
Ortalama	379.099	24.951	70.468	46.718	94.644
Medyan	75.817	10.890	17.929	16.999	14.430

Diğer bir yol her defterin *meydanının* belirlenmesi olabilir. Medyan, sıralanmış bir veri grubunun tam ortasındaki sayıdır. Ölçme sonuçlarına dair dağılımdaki uç değerlerden ve bu değerlerin sayısal büyüklüklerinden etkilenmez. Bu yöntemde ana hedef, en yüksek değerle en düşük değerlerin ortalamasının bulunması değildir. Ana hedef, sıralanmış değerler dizisinde orta sıradaki değer bulunmasıdır. Mesela elimizdeki verilerde en yüksek tereke yaklaşık 15 milyon akçedir. En düşük tereke ise 50 akçe bile olabilmektedir. O halde bu iki değerlerin ortalaması çok yüksek çıkacaktır. Orta sınıftakilerin servetleri bile bu değerlerin üstünde olacaktır. Medyanda terekeleri sıralanmış kişi grubunun en ortasındaki kişi

²⁸⁰EŞS 4707, 90/1.

bulunur ki, orta sınıf hakkında medyanla fikir yürütmenin daha sağlıklı olduğu düşüncesindeyiz. ‘*Medyan*’ın bu özelliği, diğer merkezi eğilim ölçülerinden üstün olan yönüdür. Defterlerde yapılan incelemeye göre her bir defterin medyanı çıkarılmıştır. Buna göre medyanı en yüksek ve en düşük çıkan defterler 4707 (1702-1703) ve 4723 (1717-1718)’dir. Sonuç olarak yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere medyan değerleri yaklaşık 10.000–75.000 akçe arasında değişmektedir.

Bu noktada, bugüne kadar yapılmış çalışmaların servet aralığı belirleme yöntemlerinin neler olduğuna bakarak bir tablo çıkarmak yerinde olacaktır. Servet aralığı belirleme konusunda ilk çalışmalardan biri olan Halil İncalcık’ın 15. yüzyıla ait Bursa terekelerine dayalı çalışmasında toplumsal katmanlar şu şekilde açıklanmıştır: 0–1.000, 1.000–5.000, 5.000–10.000, 10.000–50.000, 50.000–100.000 ve 100.000 akçeden yukarı. Bu grupta 10.000’den yukarı terekesi olanlar varlıklı sınıf olarak kabul edilmiştir. 1.000–10.000 akçe arasındakiler orta sınıf, 1.000 akçeden aşağısı ise fakir sınıf olarak ele alınmıştır.²⁸¹ Yazarın bu eşikleri belirlerken 1,5,10 gibi sıralı sayıları temel aldığı anlaşılmaktadır.

Hülya Canbakal ise 17. yüzyıl *Ayntâb*’a dair yaptığı çalışmasında zenginlik eşiğini daha önceki çalışmalara ve verilerindeki ortalama değerlere dayanarak 1.000 kuruş olarak belirlemiştir.²⁸² Bu yüzyılın ortalarında yani 1640 yılında kuruşun cinsine göre (arсланlı)70–(tam)80 akçe olduğu bilinir. 1669’da da her ikisi de 1 kuruş 100 akçedir.²⁸³ Buradan hareketle zenginlik eşiği en az 70.000–80.000 akçe olarak alınmıştır.

---

²⁸¹İncalcık, ‘15. Asır Türkiye...’, s. 55–56.

²⁸²Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb...*, s. 115.

²⁸³S. Öztürk, *Askerî Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul...*, s. 245–247.

Bu konuda Cenk Reyhan'ın 1768-1800 yılları arasında Bursa Şer'iyeye sicillerindeki terekelere dayanarak yaptığı çalışmasında belirlediği eşikler oldukça farklıdır. Bu çalışmada zenginler 1.000.000, orta halliler 250.000-1.000.000, fakirler 250.000 akçeden aşağı terekesi olanları kapsamaktadır. Verdiği örneklerden 1 kuruşun 120 akçe olduğu anlaşılmıştır.²⁸⁴ Bu değer, çalışmamızın kapsadığı dönemde de aynıdır. Bizim çalışmamızla adı geçen çalışma yakın zaman aralıklarında olduğu için burada şu değerlendirmeyi yapabiliriz: En azından incelediğimiz dönemde Edirne'de yaşayan ve 100.000 akçeden yukarı terekesi olan birinin hayatına baktığımızda o kişiyi fakir olarak tanımlamak mümkün değildir.

Halil İnalçık, Ömer Lütfi Barkan'ın Edirne terekelerine dayalı 16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın ortalarına kadar olan verileri kullanarak yaptığı çalışmada, bir sancak beyinin has gelirlerinin 200.000–600.000 akçe arasında değiştiği vurgusundan hareketle üst tabakada görülenleri incelemiş ve eşiği 300.000 akçe olarak belirlemiştir.²⁸⁵

Servet aralıklarını belirlemeden önce 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nde paranın değerinde hareketlenme olup olmadığını belirtmekte yarar vardır. Çünkü eğer bir fiyat hareketlenmesi varsa ve bu hareket büyük bir dalgalanma yaratmışsa 1700 yıllarını kapsayan defterdeki 1.000 akçelik tereke ile 1750 yıllarını kapsayan defterdeki benzer değerdeki terekenin aynı anlamı ifade etmeyeceği malumdur. Bu konuda Şevket Pamuk'un yaptığı çalışmaya göre 1690 ile 1768 yılları arasında fiyat istikrarı vardır. Paranın gümüş içeriği yılda sadece % 0.03 oranında

---

²⁸⁴ Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin...*, s. 246–254.

²⁸⁵ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Üzerine...*, s. 286.

azalmış; buna karşılık fiyatlar yılda % 0.44 oranında artmıştır.²⁸⁶ Dolayısıyla farklı yıllar arasındaki terekelerin değeriyle ilgili hesaplama yaparken ayrıca bir hesaplama yapmaya gerek olmadığı düşünülmektedir.

Tablo 19: Defterlerin Tereke Yekûn Aralığını Gösteren Listenin Yüzdelik Oranları

Yekûn aralığı	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Toplam
0–5 Bin	7(%5.3)	41(%22.5)	22(%12.2)	28(%13.2)	27(%18.6)	125(%14,7)
5–10 Bin	6(%4.6)	40(%22)	30(%16.7)	41(%19.4)	28(%19.3)	145(%17,1)
10–50 Bin	36(%26.9)	81(%44.7)	84(%46.9)	105(%49.6)	59(%40.6)	365(%43)
50–100 Bin	31(%23.8)	12(%6.6)	23(%12.8)	17(%8)	14(%9.6)	97(%11,4)
100–200 Bin	19(%14.6)	2(%1.1)	12(%6.7)	13(%6.1)	7(%4.8)	53(%6,2)
200–300 Bin	10(%8.4)	4(%2.0)	3(%1.6)	1(%0.4)	5(%3.4)	24(%2,8)
300–400 Bin	5(%3.8)	1(%0.5)	2(%1.1)	3(%1,4)	2(%1.3)	13(%1,5)
400–500 Bin	0	0	0	0	1(%0.6)	1(%0,1)
500 Bin– +	16(%12.3)	0	3(%1.6)	3(%1.4)	2(%1.3)	23(%2,8)
Toplam	130	181	179	211	145	846

Tereke yekûnlarından hareketle yapılan çalışmaları dikkate almakla beraber, medyanı da göz önünde bulundurarak servet aralıkları çıkarılmıştır. Servet aralıklarını çıkarırken en çok önem verilen faktör, kişi olarak yığılmanın olduğu aralığın tespit edilmesidir. Medyan değerlerini de göz önünde bulundurarak yığılmanın olduğu aralık, orta tabaka olarak kabul edilmiştir. Aralığın altında kalanlar fakir, üstünde kalanlar da zengin olarak değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmayı tablo 19’da görmek mümkündür.

²⁸⁶Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi...*, s.111–112.

Buna göre tereke aralıklarındaki yığılmaya ve tablo 18'deki verilere bakarak oluşturulan tereke katmanları şu şekildedir: 10.000 akçeden az terekesi olanlar '*fakir grup*' olarak tanımlanmıştır. 10.000 ile 100.000 akçe arasında terekesi olanlar '*orta tabaka*'yı temsil etmektedir. 100.000 akçe ve üzerinde terekesi olanlar ise '*zengin sınıf*' olarak belirlenmiştir.²⁸⁷ Eşiklerin bu şekilde belirlenmesinde tablo 18'de görüldüğü üzere ortalama değerler alınsaydı, 4707 (1702-1703) nolu defter nedeniyle orta hallilerin üst eşiği yaklaşık 380.000 akçe olacaktı. Oysaki bu değer, tablo 19'da da görüldüğü üzere pek çok zenginin dahi ulaşamadığı bir değerdir. Bu sebeple büyük oranda medyan da göz önünde bulundurulmuştur. Dikkat edilen bir başka husus, medyan değerinin tam ortadaki sayı olması nedeniyle sınırın ortadaki sayıda belirlenemeyeceğidir. Yani tablo 19'da görüldüğü üzere 75.000 akçe olan medyan değerinin sınır belirlenemeyeceği, üst değerdeki bir kısım değerlerin de orta tabakaya dâhil edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Yukarıdaki tabloya göre 846 kişiden 270'i yani yaklaşık % 32'si alt tabakadadır. 462 kişi ile orta takadakiler, % 54'lük bir

---

²⁸⁷ Osmanlı Devleti, teb'a arasındaki gelir farkını vergilendirmede göz önünde bulundurmıştır. Mesela önceleri olağanüstü durumlarda alınan ve 18. yüzyılla birlikte rutinleşen avarız vergisinde vergi haneleri oluşturulmuştur. Avarız, gerçek yükümlülere tek tek değil emlak sahibi bireylerin oluşturduğu hanelerden alınmıştır. Bkz. Jülide Akyüz Orat, 'Avarız Vergisi Üzerine Bir Çalışma: 18. Yüzyıl Başlarında Ankara Uygulamaları', *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, Sa. 12, 2012, s. 220. Avarız hanesi içinde 3,5,10,15 evli kimse bulunabilir. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, 'Avarız', *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara, 1970, s. 15. Avarız hanesine düşen verginin bu hane meydana getirenler arasında eşit oranda alınmadığı; a'lâ, evsat ve edna olarak isimlendirilen gelir seviyelerine göre alındığı bilinmektedir. Mesela 1604 yılında Alaiye Vilayeti'ne bağlı Karye-i Kayı'da hane adedi 3'tür. Alınan akçe 350'dir. Aynı yıl aynı vilayete bağlı Karye-i Yoncacabi'den yine 350 akçe toplanmıştır. Fakat bu sefer hane sayısı 20'dir. Hatta bu listede 80 hanenin bile toplamda 350 akçe vergi verdiği görülmüştür. Bkz. Levent Küçük, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s.156. Bunun yanında bu avarız gruplarından farklı değerlerde vergi alınır. Mesela 16. yüzyılın ilk yarısında a'lâdan 50, evsattan 30-40, ednadan 10-20 akçe vergi alınır. Puhala-Yücel, *a.g.e.*, s. 45,

oranla verilerimizdeki en çok temsil edilen gruptur. Zenginler ise 114 kişidir ve elimizdeki verilerde % 13.4'ü temsil etmektedirler.²⁸⁸

Bu grupları kendi içinde ayırtırmak da mümkündür. Şöyle ki 5.000 akçeden az terekesi olanlar en fakir kişiler olarak tanımlanabilir. Diğer yandan da 500.000 akçeden çok terekesi olanlar en zengin kesim olmalıdır. Aşağıda detaylı şekilde görüleceği üzere bu kişilerin görev ve statüleri de bunu doğrular niteliktedir.

Tablo 20: Tüm Defterlerde Unvanların Tereke Aralıkları

Unvan	0–10 Bin	10–50 Bin	50–100 Bin	100–200 Bin	200–300 Bin	300–400 Bin	400–500 Bin	500 Bin ve üzeri	Toplam
Paşa	–	–	1	–	–	–	–	5	6
Ağa	2	18	16	9	4	5	1	8	63
Bey	9	17	3	1	1	–	–	1	32
Beşe	44	41	9	7	–	–	–	2	103
Efendi	7	19	8	1	3	4	–	3	45
Çelebi	11	22	6	4	3	–	–	–	46
Seyyid	8	12	4	1	–	–	–	–	25
Unvan Sahipleri	81	129	47	23	11	9	1	20	320
% Olarak	%25	%40	%14	%7	%3	%3	%0.3	%6	
Unvansızlar	189	236	50	30	13	4	0	3	526
% Olarak	%35	%45	%9	%5	%2	%0.7	%0	%0.7	

Diğer yandan tablo 20'de de görüldüğü üzere dikkat çeken husus, unvan sahipleri de unvansızlar da 0–50.000 aralığında yoğunlaşırken, fakir sınıfta unvanlılar unvansızlara göre daha az yer almaktadır. Zenginlik söz konusu

²⁸⁸ Bu oranlar aynı dönemin Kayseri'sinde birbirinden çok farklıdır. Muhittin Tuş'un tespitine göre oranlar şu şekildedir: % 67 fakir, % 15 orta tabaka, % 17 zengin tabaka. Tuş, 'Kayseri Tereke Defterleri...', s. 181.

olduğunda da unvan sahiplerinin daha üstte yer aldığı görülmektedir.²⁸⁹ Bu veriler, bize orta sınıf kavramının Edirne’de var olduğunu göstermektedir.

Bu arada defter bazında bakacak olursak 4707 nolu defterin diğer defterlere göre zengin kişileri daha çok barındırdığı dikkat çekmektedir. Bunun belki birden fazla nedeni olabilir. 1702–1703 tarihli bu defter aslında padişah değişikliğinin yaşandığı bir döneme aittir. Bilindiği gibi II. Mustafa 1695–1703 tarihleri arasında padişahlık yapmış ve genelde Edirne’de ikamet etmiştir.²⁹⁰ Bu sebepten, devlet erkânı da daha çok Edirne’ye rağbet etmiş olmalıdır. Devlet erkânının Edirne’de bulunması terekelere yansımıştır. Örneğin dönemin iki sadrazamı Amcazâde Hüseyin Paşa²⁹¹ ile Daltaban Mustafa Paşa²⁹² 1702 yılında ölmüştür. İkisinin de terekeleri bu defterde yer almaktadır. Bu durum öngörümüzü doğrular niteliktedir. Yine bazı kadı, vali ve çoğu yeniçerinin terekesi bu defterde bulunmaktadır.

Fakir olarak sınıfladığımız kişiler en çok 4723 (1717-1718) nolu defterde bulunmaktadır. 89 kişiyle en çok Gayrimüslim terekesi bu defterde bulunmaktadır. Dahası bu defter, açık bir şekilde askerî sınıf üyelerinin temsil edilmediği defterdir.²⁹³ Diğer yandan askerî sınıf üyesinin en çok tespit edilebildiği 4707 nolu defterde bütün terekelerin toplamı 50.099.343 akçedir.²⁹⁴ Genelini reâyânın oluşturduğu 4723 nolu defterdeki bütün terekelerin toplamı ise 4.516.197 akçedir. Burada şu hususa da çok dikkat etmek gerekir. 4707 nolu defterde 130 tereke kaydı varken, bu sayı 4723 nolu defterde 181’e çıkmaktadır. Bu durum yukarıdaki tespit

---

²⁸⁹ Tablo 24.

²⁹⁰ Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul, 2003, s. 303–314.

²⁹¹ Amcazâde Hüseyin Paşa ile ilgili geniş bilgi için bkz. Özkan, *a.g.e.*, s. 10 vd.

²⁹² Daltaban Mustafa Paşa ile ilgili bkz. Abdülkadir Özcan, ‘Daltaban Mustafa Paşa’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 433–434.

²⁹³ Tablo 13.

²⁹⁴ Servetin askerî sınıf üyelerinin elinde toplandığını gösteren bir başka çalışma için bkz. İnalçık, ‘Eyüp Sicillerinde Toprak...’, s. 11.

daha da güçlü bir şekilde doğruluğunu kanıtlamaktadır. Konuyu çok ilginç bir örnekle de desteklemek mümkündür. Eldeki verilerden hareketle en zengin ikinci kişi olan Amcazâde Hüseyin Paşa'nın serveti 7.304.465 akçe iken²⁹⁵ 4723 nolu defterdeki 181 kişinin toplam servetinin bu rakama ulaşamadığı görülmüştür.

Bu noktada servet aralıkları konusuna bir de zenginler, fakirler ve orta halliler açısından bakmakta yarar vardır. Zenginlere bakacak olursak öncelikle bütün kesimlerde reâyâ ya da askerî sınıf olsun görülen o ki 18. yüzyılın ilk yarısında imkânı olan ya da müteşebbis Edirneliler servet edinebiliyordu. Yani zenginlik, öncelik askerî sınıf üyelerinin olmakla birlikte, sadece belirli grupların sahip olabildiği bir durum değildi. Zira reâyâdan 35 kişi zengin kategorisinde görülmektedir. O halde üst tabakada bulunan ve 500.000'den fazla terekesi olanların bazılarının kimliklerinden ve mesleklerinden bahsetmekte yarar vardır.

Zenginlerin üst tabakada yer alanlarının mesleklerini sorguladığımızda elde edilen verileri tablo 21'de görmek mümkündür: Bunlardan 5 kişi ağa lakaplıdır ve bunlardan ikisinin mesleği fetva emini, dergâh-ı âli odabaşısı olarak belirtilmiştir. Beşe unvanlı 2 kişi vardır ve birinin mesleği nalçacı olarak belirtilmiştir. Efendi unvanlı 1 kişi bulunmaktadır ve Medine-i Münevvere kadısıdır.²⁹⁶ Bunlardan 6 kişi paşa unvanlıdır, 2'si vezir ve 4'ü validir. Bunun yanında 1 kişi yorgancı, 1 kişi tercüman (Gayrimüslim), 1 kişi hassa ustası olarak belirtilmiştir. Bu hususta üst

---

²⁹⁵ EŞS 4707, 89/1.

²⁹⁶ Medine-i Münevvere kadılığı paye olarak en üst kadılıklardan biridir. Sıralama şu şekildedir: Rumeli kazaskerliği, Anadolu kazaskerliği, İstanbul, Mekke, Edirne, Bursa, Mısır ve Medine-i Münevvere kadılıkları. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Medine-i Münevvere kadılığı Mekke kadılığıyla beraber dördüncü sıraya yerleşmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İltiye Teşkilatı*, Ankara, 1988, s. 98-99; Zilfi, *a.g.e.*, s. 4. Bu durum, Medine-i Münevvere kadısı Edineli Mehmet Efendi'nin terekesiyle de kendini göstermiştir. Mehmet Efendi'nin Edirne'deki mallarının yekûnu 3.202.291 akçedir. EŞS 4707, 76/4. Fakat aynı dönemde Antalya kadısı olan Muslu Efendi'nin terekesinden Mehmet Efendiye göre daha mütevazı yaşadığı anlaşılmaktadır. Ahmet Köç, 'XVIII. Yüzyılın Başlarında Ankaralı Bir Kadı: Muslu Efendi ve Terekesi', *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler 25-26 Ekim 2011*, C. I, Ed. Yılmaz Kurt, Ankara, 2012, s. 323-342.

düzyer askerî sınıf üyelerinin daha çok yer aldığı 4707 (1702-1703) nolu defter, diğeryer defterlere göre daha çok dikkat çekmektedir.

Tablo 21: En Zenginlerin Meslekleri (500.000 Akçeden Fazla Terekesi Olanlar)

Meslek	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Top lam
Nalçacı	1	–	–	–	–	1
Tercüman	1	–	–	–	–	1
Yorgancı	1	–	–	–	–	1
Fetva Emini	1	–	–	–	–	1
Dergâh-ı Âli Odabaşısı	1	–	–	–	–	1
Vali	3	–	–	–	–	3
Hassa ustası	1	–	–	–	–	1
Kadı	1	–	–	–	–	1
Vezir	2	–	–	–	–	2
Hamamcı	–	–	1	–	–	1
Müdürris	–	–	–	1	–	1
Bezzaz	–	–	–	1	–	1
Kethüda	–	–	–	–	1	1

4723 nolu defterde belirtilen aralıkta tereke sahibi bulunmamaktadır. 4732 numaralı defterde ise El-hâc Hüseyin Ağa ile Hamamcı El-hâc Ahmed Ağa'nın zengin olduklarını görüyoruz. 4747 nolu defterde iki kişi eşiğı geçmiştir. Biri bezzaz, biri de Sultan Selim'in²⁹⁷ müdürrisidir. 4763 numaralı defterde de 2 kişinin zenginlik eşiğini geçtiğini ve birinin Enderûn hazinesi kethüdası, diğeryerinin de mesleğı belirtilmeyen Bektaş usta olduğunu görüyoruz. Bu verilerle servet birikimi ve statü arasında bir ilişkinin olduğu açıkça görülmektedir. Sonuç olarak çok zengin 23

²⁹⁷ II. Mustafa'nın oğlu olan bu şehzade, 7 Eylül 1699– 8 Haziran 1701 yılları arasında yaşamıştır. Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, C.I, İstanbul, 1996, s. 40.

kişiden 16'sının, % 70'inin mesleği belirtilmiştir. Bunlar da çoğunlukla askerî sınıf üyesidir.

Orta halliler olarak tanımladığımız kişilerin 10.000–100.000 arasında yer aldığını belirtmiştik. Burada dikkatten kaçmayan nokta, tablo 19'da da görüldüğü üzere asıl yığılmanın 10.000–50.000 akçe arasında olduğudur. Bu sebeple yığılmanın olduğu aralıktaki kişilerin mesleklerine ve unvanlarına dair veriler şu şekildedir:

Tablo 20'de bu aralıkta bulunan 129 kişinin bir unvanının olduğu görülmektedir. Paşa hariç bütün unvanlar bu aralıkta temsil edilmiştir. Fakat elimizdeki veriler, her unvan sahibinin mesleğiyle ilgili yeterince açık değildir. Tablo 22'de görüldüğü üzere orta sınıftan 64 kişinin (% 49'unun) mesleği bellidir ve bunların da genelde reâyâ olduğu anlaşılmaktadır. Askerî sınıfta olanlar arasında sipahi, mehter, hassa işçisi ve 8 yeniçeri bulunmaktadır. 5 kişinin de askerî sınıf unvanı olup farklı meslekle meşgul olduğu görülmektedir. Bunların unvanları da genelde beşedir.

Tablo 22: 10.000-50.000 Akçe Arasında Terekesi Olanların Meslekleri

Meslek	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Toplam
Abacı	–	1	–	–	–	1
Arabacı	–	1	2	–	–	3
Bağçevan	–	3	–	–	–	3
Bakkal	–	3	–	–	–	3
Balıkcı	–	1	–	–	–	1
Berber	–	–	–	–	1	1
Bostancı	–	–	2	2	–	4
Canbaz	–	–	1	–	–	1
Çiftçi	–	2	–	1	–	3

Debbağ	–	–	–	1	–	1
Değirmenci	–	3	–	–	–	3
Haffâf	1	–	–	1	–	2
Hassa işçisi	1	–	–	–	–	1
Hurdacı	1	–	–	–	–	1
İşçi	–	2	–	–	–	2
İşkembeci	–	1	–	–	–	1
Kazgancı	–	1	–	–	–	1
Kazzaz	–	–	–	1	–	1
Keresteci	–	1	–	–	–	1
Kethüda	–	–	1	–	–	1
Kiremidci	–	1	–	–	–	1
Kumcu	–	1	–	–	–	1
Kürkçü	–	1	–	–	–	1
Mehter	1	–	–	–	–	1
Muhzır	1	–	–	–	–	1
Nalçacı	1	–	–	1	–	2
Serrâc	2	–	1	–	–	3
Sipahi	–	–	–	1	–	1
?	–	–	–	1	–	1
Şişeci	–	2	–	–	–	3
Tacir	1	–	–	1	–	2
Terlikci	–	–	–	1	–	1
Üsküfcü	1	–	–	–	–	1
Yeniçeri	5	–	1	2	–	8
Yorgancı	–	–	–	1	–	1
Toplam	16	24	8	14	1	64

En fakirler olarak kabul ettiğimiz 0–5.000 akçe arasında terekesi olanlar ise toplam 125 kişidir. Bu 125 kişinin 81'inin herhangi bir unvanı bulunmamaktadır. Bu kişilerin mesleklerine dair elde edilen veriler daha azdır. Fakirler grubunun 23 kişiyle

% 18'inin mesleği bellidir. En çok sayıyı 14 kişi ile yeniçeriler oluşturmaktadır. 1 kethüda, 1 Divan Efendisi²⁹⁸ ve muaf olarak tuttuğumuz 1 imamı saymazsak bu gruptaki tek askerî sınıf üyesi de bunlardır. Reâyâdan olan kişilerin ise bakkal, eskici, soğancı gibi meslekleri vardır.²⁹⁹ Elde edilen veriler, genelleme yapmamıza olanak vermese de şunu söylemek yanlış olmayacaktır. Askerî sınıf üyelerinin bazıları da fakirlik sınırının altında yaşamaktadır. Bunların büyük oranda yeniçeri odalarında varissiz ölen yeniçerilerde odaklandığı görülmektedir.

Tablo 23: 0–5000 Akçe Arasında Terekesi Olanların Meslekleri

Meslek	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Top lam
Yeniçeri	6	–	2	3	3	14
Eskici	–	1	–	–	–	1
Dülger	–	1	–	–	–	1
Soğancı	–	1	–	–	–	1
Tâcir	–	1	–	–	–	1
Çoban	–	1	–	–	–	1
Bakkal	–	1	–	–	–	1
Divan Efendisi	–	–	1	–	–	1
Kethüda	–	–	1	–	–	1
İmam	–	–	–	–	1	1
Mesleği Belirtilen	6	6	4	3	4	23
Kişi Sayısı Toplam	7	41	22	28	27	125

Bu noktada şu tespiti yapmak mümkün görünmektedir. Servet listesinde en tepede olan kişilerin unvanları ve meslekleri bütün detayıyla genelde yazılmıştır. Ama orta halli askerî sınıf üyelerinin meslekleri üzerinde daha az durulmuştur. Bu

²⁹⁸ Divan Efendisi: Osmanlı yönetiminde vezirlerin özel ve başkâtiplerine verilen isim. Parlatur, *a.g.e.*, s. 355.

²⁹⁹ Tablo 23.

tür açıklamalar en fakirlerde daha da azdır. Bunun sebepleriyle ilgili şu olasılıklar vardır: İlk olarak, işsizlik akla geliyorsa da bu kadar çok kişinin bir mesleğinin olmaması pek mantıklı görünmemektedir. İkinci olarak, tereke kaydını tutan kâtibin mesleklerin yazımı hususunda çok özen göstermemesi düşünülebilir. Fakat bu ihtimal genelde zenginlerin detaylı bilgisinin verilmesi nedeniyle çok düşüktür. Zengin olanların hem yaptıkları iş, hem de gelirleri bakımından genelde toplumun itibarlı kişilerinden olduğu görülmektedir. Dolayısıyla orta halli ve fakir kişilerin biraz daha sıradanlaşması, belki de toplum içinde silikleşmesi, onlar hakkında detaylı bilgi verilmemesine neden olmuş olabilir.

Burada bir başka husus üzerinde durmak gerekir. Osmanlı toplumunda meslekler bazında yaşam standardı bakımından bir tabakalaşmadan bahsetmek mümkün değildir. Yani askerî sınıf üyesi bir yeniçerinin her zaman orta halli olacağına dair kesin bir kanı yoktur. Örneğin ikisi de yeniçeri olan ve aynı dönemde yaşayan kişilerden birinin serveti 121.300 akçe olabilirken, diğerinin serveti yalnızca 2.772 akçe düzeyinde kalabilmektedir³⁰⁰ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Dolayısıyla ister askerî sınıf, ister reâyâ olsun kişilerin zenginleşmelerinde hangi makamda çalıştıkları kadar kişisel özellikleri de etkilidir. Yani kişisel müteşebbislik ruhu, ilişki kurduğu çevre ve aile, bireyin üst düzeylerde servet ediniminde önemli olmalıdır.³⁰¹

---

³⁰⁰ EŞS 4707, 27/1; EŞS 4707, 23/2.

³⁰¹ Bunu başka araştırmacıların da çalışmalarında görmek mümkündür. Serap Yılmaz, 18. yüzyılın sonlarında İzmir'in en zenginlerinden Hacı Osman Efendi'yi İstanbul'la ilişkisini iyi tutan ve boşluklardan yararlanarak zengin olan biri olarak anlatmaktadır. Bkz. Serap Yılmaz, '18. Yüzyıl Sonlarının En Zengin İzmirli: Hacı Osman Efendi', *1. İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler 2*, İstanbul, 2011, s. 655. Yine Yuzo Nagata'nın Karaosmanoğulları'yla ilgili eserinde, Karaosmanoğulları'nın zenginliklerini oluşturma döneminde devletle ilişkilerini iyi tuttukları ve savaşlara katıldıkları belirtilmiştir. Bkz. Yuzo Nagata, *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara, 1997, s. 26, 59.

II.III.I– Askerî Sınıf ile Reâyânın Servet Oranları

Bu bölümde elimizdeki bütün tereke sahiplerinin servet aralıkları çıkarılacaktır. Öncelikle genel servet aralıkları çıkarıldıktan sonra detaylı analizlere gidilecektir. Bu noktada farklı sorgulamalar yapılabilir. Bunlardan biri unvanlarına, diğeri de temsil ettikleri sınıfa bakarak servet aralıklarını çıkarmaktır.

İncelenen verilerde ağa, beşe, paşa, çelebi, efendi, seyyid, bey gibi unvanlardan herhangi birini taşıyan 302 kişi vardır. 7 seyyid unvanlı, aynı zamanda diğ er unvanlardan birini taşımaktadır. Dolayısıyla 7 kişiyi çıkarırsak 295 kişi kalır. Unvanlara dair genel izlenimler tablo 24’te de görüldüğü üzere şu şekildedir:

Tablo 24: Bütün Grupların Detaylı Servet Aralıkları

	Unvan	0–10 Bin	10–50Bin	50–100Bin	100–200Bin	200–300Bin	300–40Bin	40–500Bin	500 Bin ve üzeri	Toplam
Askerî Sınıf	Paşa	–	–	1	–	–	–	–	5	6
	Ağa	2	18	16	9	4	5	1	8	63
	Bey	9	17	3	1	1	–	–	1	32
	Beşe	44	41	9	7	–	–	–	2	103
	Efendi	7	18	8	1	3	4	–	4	45
	Eş ve baba nedeniyle	27	65	11	13	2	–	–	–	118
Askerî Sınıf Toplam	–	89 %24	160 %43	48 %13	31 %8	10 %2	9 %2	1 %0.2	20 %5	368
Belirsiz	Çelebi	11	22	6	4	3	–	–	–	46
Vergiden Muaf	Seyyid	8	12	4	1	–	–	–	–	25
Reâyâ	Reâyâ	162 %39,8	171 %42	39 %9,5	17 %4,1	11 %2,7	4 %0,9	0	3 %0,7	407

Ağa unvanlılar, bütün aralıklarda düzenli denilebilecek şekilde yer almaktadır. Paşa unvanlıların, bir kişi hariç 500.000 akçenin üzerinde servete sahip olmaları dikkat çekmektedir. Aslında 50.000–100.000 arasında terekesi olan kişi Evâhir-i Cemâziye'l-evvel 1114 tarihli (1702 Ekim ayının ortaları) kayda göre Çirmen Kasabası'ndan Konya Valisi Mustafa Paşa bin Süleyman'dır. Kayıtlarımızdaki yaklaşık 84.000 akçelik terekesi sadece Edirne'deki mallarını kapsamaktadır. Yani memleketindeki ve Konya'daki mallarının kaydı elimizde bulunmamaktadır.³⁰² Dolayısıyla yaşadığı yerde de mallarının olma olasılığı son derece yüksektir. Bu ihtimal Mustafa Paşa'nın da zengin kişilerden biri olma olasılığını arttırmaktadır. Beşe unvanlılar genelde orta sınıf ve fakir tabakada yoğunlaşmakla beraber, çok zengin de olabilmektedirler. 'Bey'lerin durumu da beşelerle benzerlik taşımaktadır. Seyyid unvanlıların daha çok orta tabakada yer aldığı ve zenginlik eşiğini çok fazla aşmadığı görülmektedir. Çelebiler de seyyidlere benzemekle beraber, onlardan biraz daha fazla kişiyle zenginlik barajını aştıkları görülmektedir. Efendi lakaplıların da hemen hemen bütün aralıklarda temsilcisi bulunmaktadır.

0– 10.000 akçe arasında en çok rastlanılan unvan, 44 kişiyle beşedir. Diğer unvanların bu aralıkta daha az yer aldığı görülmektedir. Bunun sebebi yeniçerilerin kazanç bakımından diğer unvanlara göre daha alt seviyede olması olabilir.

Unvan sahiplerinin 81'i yani % 25'i fakir sınıf içindedir. Oranın bu denli yüksek çıkmasının sebebi ise yeniçerilerdir. Çünkü yeniçerilerin pek çoğu yeniçeri odalarında ve çok az eşyayla ölmüştür. Unvansızlardan fakir olanlar 197 kişidir ve kendi içlerinde oranları % 35'tir.

---

³⁰²EŞS 4707, 23/4.

Tereke anlamında yığılmanın da 10.000–50.000 arasında olduğu görülmektedir. Unvan sahiplerinin % 42’si 129 kişiyle bu aralıkta bulunmaktadır. Unvansız olanların sayısı da 236 kişidir ve kendi içlerinde % 43’ü bu aralıkta bulunmaktadır. Bu aralık, görülüyor ki toplumun ortalama hayatını süren ‘orta direk’ olarak tanımlanabilecek grubu temsil etmektedir. Yine bu aralıkta da en çok rastlanılan unvan sahibi 41 kişiyle beşelerdir. 10.000–50.000 aralığında diğer unvan sahiplerinin 0–10.000 aralığına göre kendilerine daha çok yer edindikleri anlaşılmaktadır.

50.000–100.000 akçe arasında da unvanlıların sayısının azaldığı dikkatten kaçmamaktadır. Herhangi bir unvanı olan 47 kişi bu aralıkta yer almaktadır. Orta sınıf ya da ‘orta halliler’³⁰³ olarak tanımlanan 10.000–100.000 aralığında toplamda 176 unvan sahibi bulunmaktadır. Oranları ise % 54’tür. Unvansız olan 286 kişi de yine aynı sınıfta bulunmaktadır. Toplamda da 366 kişi orta tabakadadır.³⁰⁴

100.000 akçe ve yukarısında iki grubun da belirli oranlarda temsil edildiği görülmektedir. Dikkat çeken husus zenginlik eşiği yükseldikçe unvansızların sayısının azalmasıdır. Aynı zamanda her unvanın da en zenginler arasına giremediği görülmüştür.

Diğer yandan seyyid unvanını taşıyan 25 kişi bulunmaktadır. Servet aralıkları bir kişi hariç diğerlerinin terekeleri genelde 10.000–100.000 akçe arasında değişmektedir. En çok yığılmanın da 10.000–50.000 akçe arasında olduğu görülmektedir. 0– 10 bin akçe arasında da 8 kişi bulunmaktadır. Dolayısıyla

---

³⁰³ Artan, ‘Terekeler Işığında...’, s. 49.

³⁰⁴ Tablo 24.

elimizdeki verilere göre vergiden muaf seyyid unvanlıların genelde orta halli insanlar olduğunu söylemek mümkündür.³⁰⁵

Çelebi unvanı taşıyan kişi sayısı 46'dır. Tablo 24'te görüldüğü üzere bunların da kendi içlerinde % 84.7'si orta halli ya da fakirdir. Geri kalan % 15.3'ü zengindir. Bu zengin çelebilerin de 300.000 akçe eşiğini aşamadığı görülmektedir.

Eş ve baba dolayısıyla askerî sınıfta kabul edilenlerin sayısı 118'dir. Bunlardan 4'ü babası, 10'u da hem babası hem de eşi, geri kalan 102'si ise eşi nedeniyle askerî sınıfta yer almaktadır. Cinsiyet olarak 3'ü erkek, 115'i kadındır. Servet aralıkları olarak tablo 24'te görüldüğü üzere % 22'si fakir, % 55'i orta ve % 9'u zengin sınıfta bulunmaktadır. Bu kişiler arasında yığılma yine orta tabakada olmuştur. Bu kategoride çok zengin kişiler bulunmamakla beraber %12'sinin 100.000–200.000 arasında terekeye sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak belirlenebilen askerî sınıf üyelerinin ve diğer tereke sahiplerinin tereke aralıkları şu şekildedir: İçlerindeki orana göre askerî sınıf üyelerinin % 24'ü, reâyânın % 39'ü fakir sınıftadır. Orta sınıfta ise reâyânın yaklaşık % 52'lik bir bölümü bulunurken, bu sayı askerîler arasında yaklaşık % 57'dir. Zenginlik sınırı olarak belirlediğimiz 100.000 akçe üzerinde kendi içinde askerî sınıf üyeleri % 18 oranında kişi barındırabilirken, reâyâ içinde bu oran % 8'lerde kalmaktadır. Sonuçlar aşağı yukarı unvan sahibi olan kişilerinkiyle tıpatıp olmamakla beraber uyumlu görülmektedir. Yalnız bu tabloda askerî sınıf üyesi olmak servet biriktirmede bir basamak önde olmak olarak değerlendirilebilir. Şöyle ki fakirlik sınırında reâyâ daha fakirken, orta hallilikte askerî sınıf üste çıkmaktadır. Zenginlik eşiğine

---

³⁰⁵ Tablo 24.

gelindiğinde de reâyâ ve askerî sınıf arasındaki fark reâyâ aleyhine neredeyse ikiye katlanmaktadır.

Askerî sınıf üyelerinin unvanlarını taşıyan ve başka bir meslekle uğraşanların kimliklerini ve tereke aralıklarını tablo 14’te görmek mümkündür. Bu tabloda görüldüğü üzere başka mesleği olanların hepsi zengin değildir. Dolayısıyla ikinci bir iş edinmenin zengin olmakla doğrudan bir ilişkisi yoktur. Fakat şöyle bir bağ kurmak mümkündür: Bu kişilerden zanaat sahipleri daha çok orta ve aşağı tabakada yer alırken, ticaretle uğraşanlar daha zengindir.

Tablo 25: El-hâc Lakaplı Kişilerin Servet Aralıkları

Yekûn Aralığı	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Toplam
0-5000	–	3	–	1	–	4
5000-10000	–	3	1	1	1	6
10000-50000	3	2	4	9	3	21
50.000-100.000	5	1	3	4	5	18
100.000-200.000	3	–	3	1	–	7
200.000-300.000	3	–	–	–	2	5
300.000- +	3	–	2	1	3	9
Toplam	16	9	13	17	14	70

Son olarak el-hâc lakabıyla ilgili de bir parantez açmak faydalı olacaktır. Bu unvanı taşıyan 70 kişi bulunmaktadır. Bunların bütün aralıklarda yer aldığını söyleyebiliriz. Fakir olarak 10 kişi vardır. Yığılma ise 39 kişiyle 10.000-100.000 arasındadır. 100.000 akçenin üzerinde de 21 kişinin terekesi bulunmaktadır. O halde bu tablo karşısında söylenebilecek olanlar şunlardır: Genel tereke sahiplerinin % 8.2’si el-hâc unvanı taşımaktadır. Bu unvanı taşıyanlardan da % 30’u zengin

kategorisindedir.³⁰⁶ Genel tereke sahiplerinin de yaklaşık % 14'ü zengindir. Bu durumda el-hâc lakaplıların zenginlik kategorisinde daha çok yer aldığını söylemek mümkündür. Daha doğru bir ifadeyle doğuştan getirilemeyen, yani kazanılan el-hâc lakabı, kişilerin zenginlik göstergelerinden biridir.

II.III.II– Şehir Merkezinde ve Kırsalında Yaşayanların Servet Aralıkları

Yukarıda merkezde ve kırsalda yaşayanların sayıları ve mesleklerine dair bilgi vermiştik. Bizim elimizdeki verilere göre iki grup arasındaki servet farkları ya da benzerlikleri şu şekildedir:

Tablo 26: Merkez ve Kırsalında Yaşayanların Tereke Aralıkları

	0–10 Bin	10– 50Bin	50– 100Bin	100– 200Bin	200– 300Bin	300– 400Bin	400– 500Bin	500Bin– +	Toplam
Merkez	247	316	87	50	22	13	–	23	757
%	%32	%41	%11	%6	%3	%1	0	%3	
Merkez Dışı	23	50	10	3	2	–	1	–	89
%	%25	%56	%11	%3	%2	0	%1	0	
Toplam	270	366	97	53	24	13	1	23	846

Kırsal kesimde yaşayan 89 kişi vardır. 757 kişi de şehir merkezinde yaşamaktadır. Tablo 26'da da görüldüğü üzere karyede yaşayanların % 67'si 10.000–100.000 aralığında yer almaktadır. Bu oran merkezdekilerde % 52'dir. Karyede % 25'lik, merkezde % 32'lik kesim fakirdir. Köyle kent arasındaki asıl fark ise zenginlik sınırında yaşanmaktadır. Çünkü merkezde yaşayanlardan % 14'ü zenginlik

³⁰⁶ Tablo 25.

sınırını aşabilmiş durumdadır. Bu oran karyede % 6'dır. Kişi bazında bakıldığında da karyede yaşayanların 6'sı 100.000–500.000 arasında servet biriktirebilmiştir. 500.000 akçeyi aşabilen ise yoktur. Şehir merkezinde yaşayanların ve 100.000–500.000 akçe arasında servet biriktirebilenlerin sayısı ise 108 kişidir. Bunlardan 23'ü çok zengindir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; köylü nüfus, şehirli nüfusa göre biraz daha fakirdir. Bunun sebepleri ise çeşitli olabilir. En azından bizim terekelerimizde elde ettiğimiz sonuca göre askerî sınıf üyeleri daha çok merkezde yaşamaktadır. Ticaret ve zanaat merkezleri, şehirlerdir. Bunlar da merkezdeki kişilerin servet edinme durumlarını etkilemiş olmalıdır.

II.III.III–Müslim ve Gayrimüslimlerin Servet Aralıkları

Elimizdeki defterlerin üçünde Gayrimüslimlere ait 89 tereke bulunmaktadır. Geri kalanlarsa Müslüman terekeleridir. Aralarında yaklaşık olarak % 10 ile % 90'lık bir oran farkı bulunmaktadır. İki grubun temsiliyetinin eşit ya da birbirine yakın olmaması nedeniyle, kazanç farklarıyla ilgili kesin sonuca varmak zor olsa da elimizdeki veriler bize fikir verebilir. İki grubun servet aralıkları tablo 27'de görülmektedir. Bu tablo ortaya çıkarılırken hem aralıklar arasındaki kişi sayısı belirlenmiş, hem de bu sayıların ait olduğu grup içindeki oranı verilmiştir. Buna göre 89 Gayrimüslimden % 38'i fakir aralığında bulunmaktadır. Bu aralık Müslümanlar için % 31'dir. Toplamda yığılmanın yaşandığı 10.000–50.000 aralığında Müslimlerin oranı % 43, Gayrimüslimlerin oranı % 42'dir. Yine orta sınıf olarak kabul edilen

50.000–100.000 aralığındaysa Müslimler % 11, Gayrimüslimlerde % 10'luk bir dilimle temsil edilmektedir. Zengin aralığında ise, oranlar % 10.2'ye % 8'dir.

Tablo 27: Gayrimüslimlerin ve Müslimlerin Tereke Aralıkları

	0–10 Bin	10–50Bin	50–100Bin	100–200Bin	200–300Bin	300–400Bin	400–500Bin	500Bin ve +	Toplam
Müslim	236	328	89	51	20	12	1	22	757
%	%31.1	%43.3	%11.7	%6.7	%2.6	%1.5	%0.2	%2.9	
G. Müslim	34	38	9	2	4	1	–	1	89
%	%38.2	%42.6	%10.1	%2.2	%4.4	%1.1	0	%1.1	
Toplam	270	366	96	53	24	13	1	23	846

Sonuç olarak elimizdeki sayısal veriler, birbirine yakın olmasa dahi grupların kendi içlerinde yaptığımız oranlamalarından elde edilen sonuçlar şöyledir: Öncelikle iki grup arasında bir ahenk bulunmaktadır. Özellikle orta hallilik ve fakirlik anlamında Gayrimüslimler daha fakirdir. Zenginlik anlamında baktığımız zaman da iki grup arasında Gayrimüslimler aleyhine yaklaşık % 5'lik bir fark görünmektedir. Bu fark da zenginler içinde üst düzey yöneticilerin olmasından kaynaklanmaktadır. Genel itibariyle, incelenen kayıtlarda Gayrimüslimler daha fakirdir.

III. BÖLÜM

EDİRNE'DE BİREYLERİN SERVETLERİNİ KULLANIM ALANLARI

Öncelikle Osmanlı'daki özel mülkiyetin kapsamından bahsetmek gerekir. Çünkü terekelerdeki bütün veriler o kişinin malı durumundadır. Özel mülkiyet denince akla büyük oranda ev, bağ, bahçe, değirmen, vb. gibi taşınmaz mallar gelse de esasen ev eşyaları, giyim-kuşam, tarım ve imalatta kullanılan aletler de bu kalemin unsurları arasındadır.³⁰⁷

Osmanlı'da şehirler ve kasabalar içindeki arsalar, bağ ve bahçeler, 'mülk' sayılmıştır. Bunun sebebi bağ ve bahçelerde meyve ağacı yetiştirip bunların meyve vermesinin çok uzun bir zaman almasıdır. Bu açıdan bağ ve bahçeler, 17. ve 18. yüzyıl belgelerinde ev, ağıl gibi taşınmazlarla birlikte gerçek bir mülk olarak anılmıştır.³⁰⁸ Bizim terekelerimizde büyük oranda rastlanan mülk türleri de bunlardır.³⁰⁹

---

³⁰⁷ Mehmet Öz, *XV.-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara, 1999, s. 137.

³⁰⁸ Mustafa Akdağ, 'Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar', *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XIII (1-2), s. 42; Özer Ergenç-Hülya Taş, 'Assasments on Land Usufruct and Ownership in Anatolia during the 17th and 18th Centuries', *Ajames*, No 23-2, Japan, 2007, s. 4; Gilles Veinstein, 'Çiftlik Tartışması Üzerine', *Osmanlıda Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, İstanbul, 2010, s. 42.

³⁰⁹ Osmanlı'da özel mülkiyet konusunda değişik fikirler bulunmaktadır. Örneğin Murat Çiftçi'ye göre Osmanlı'da özel mülkiyet köylerde ve ağırlıklı olarak şehirlerde mevcut olup, devletçe koruma altına alınmıştır. Murat Çiftçi, 'Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Özel Mülkiyet ve Yapısal Özellikleri' *Turkish Studies*, Vol. 6/3, s. 642. Çağlar Keyder de Osmanlı'daki hukuki ve siyasi sistemin mülkün serbestçe alınıp satılmasına izin veren mülkiyet haklarına sahip olmadığını savunmaktadır.³⁰⁹ Onun fikrine göre, padişah tüm imparatorluğun topraklarının sahibiydi ve uygulamada teb'anın malları icap ettiği müsadere ediliyordu. Keyder, 'a.g.m.', s. 11. Bu örneklerden anlaşıldığı kadarıyla tartışmalı

Yapılan araştırmalar zenginlerin taşınmaz malların yanında, mäsadere ihtimaline karşı nakit para ve mücevhere de önem verdiğini göstermektedir. Çünkü bu tür eşyaların saklanması gayet kolaydır.³¹⁰ O halde mülk türlerinin her birinin ayrı bir özelliğinin olduğunu ve bazılarının kişilerin servetleri ölçüsünde elde edilebildiğini söyleyebiliriz.

‘Zenginlik, mal mülk’ olarak tanımlanan servet³¹¹, toplumsal statüyü belirleyen etkenlerden biridir. Bir önceki bölümde de değinildiği gibi Osmanlı Devleti’nde devlet ve din, sosyal statüyü belirleyen iki temel unsur olmuştur. Ayrıca bu iki kaynağın yanında üçüncü unsur servettir. Bunların dışında deneyim ve bilgi birikimiyle toplumun üst tabakasında yer olmak mümkündür.³¹² Ayrıca Osmanlı Devleti’nde, servetin yüksek rütbeli memur ve asker, tefeci ve büyük tüccar gibi belirli grupların elinde bulunduğu yönünde görüş birliğine varılmış görünmektedir.³¹³ Bu bakımdan konumuz açasından çok önemli olan serveti oluşturan unsurların neler ve kişilerle ilişkisinin nasıl olduğuna bakmak gerekir.

Bu bölümde bireylerin servetlerini hangi yatırım araçlarına yatırdıkları, bireyin toplumsal statüsü ile tüketim malları arasında nasıl bir bağ olduğunu sorgulayarak, 18. yüzyılda Osmanlı toplumundaki tüketim ilişkilerini analiz etmeye çalışacağız. Çünkü tüketimde asıl olan yalnızca gereksinimler değil, aynı zamanda

---

olan nokta, tarımın yapıldığı toprağa dair olan özel mülkiyettir. Daha açık bir ifadeyle tartışma, tarım yapılabilen topraklarda özel mülkiyetin gelişip gelişmediği noktasındadır. Osmanlı’da tarım yapılabilir topraklar devletin malı kabul edilmiştir. Bunun sebebi, bu toprakların ekonomik açasından kıt meta sayılması ve bu topraklarda üretilen ürünlerden alınacak vergilerin tumar sistemine göre görevlilere tevcih edilmesidir. Bu topraklar miri arazi olarak adlandırılır. Bu toprakların ‘*kullanım hakkı*’, reâyaya bırakılmıştır. Bununla birlikte kargaşa tarım yapılan toprakların ‘*kullanım hakkı*’ ile ‘*mülkiyet hakkı*’nın kimde olduğunun belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bkz. Ergenç-Taş, ‘a.g.m.’, s. 13–18.

³¹⁰Feridun M. Emecen, ‘Âyân ve Muhallefâtı: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa’, *CIÉPO XIV. Sempozyumu Bildirileri 18–22 Eylül 2000, Çeşme*, Ankara, 2004, s. 146.

³¹¹www.tdk.gov.tr.

³¹²Ergenç, ‘XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne’nin...’, s. 1421.

³¹³İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Üzerine...*, s. 286–291; Eren, ‘a.g.m.’, s. 239.

arzulanan olgulardır.³¹⁴ İşte bu ‘arzulanan olgular’ farklı tüketim kültürlerinin oluşmasını sağlamış olmalıdır. *Tüketim kültürü* kavramı genel olarak iki anlamda kullanılır. Birincisi, üretilen ürün ve hizmetlerin tüketiciye ulaştırılması için kültürün baskın hale gelmesini anlatır. İkincisi, bireysel beğeniler, sosyal değerler ve tüketicilerin bireysel yaşam tarzlarını ifade etmek için sıkça başvurulan kavramdır.³¹⁵ Bizim ele alacağımız tanımlama ikincisidir. Zira bugün olduğu gibi geçmişte de insanlar kazançları, düşünce yapıları, yaşadıkları çevre, ihtiyaçları, meslekleri, arzuları vb. doğrultusunda yatırımlarını belirli alanlara yapmışlardır. Bu sebeple servet, meslek, unvan ve yaşanan mekân kavramlarının yatırım araçlarıyla ilişkisi incelemeye değerdir.

İnceleme yapmak için elimizdeki her bir kişinin terekesi, belirli başlıklar altında tasnif edilmiştir. Aynı zamanda her bir yatırım aracının değeri ayrıca yazılmıştır. Bu sayede, her bir yatırım aracının grubu oluşmuştur. Bu yöntemle kişilerin bir havuza dâhil olup olmaması, en çok rağbet gören yatırım araçları vb. konuları belirleme olanağı elde edilmiştir.

Her bir havuzda yer alan yatırım araçları, ayrıca taşınır ve taşınmaz mallar olarak ikiye ayrılmıştır. Taşınır malların içinde ev mobilyaları, giyim eşyası, nakit para, mücevher, köle, canlı hayvan, para, kitap vb. bulunmaktadır. Taşınmaz malların içinde de bağ, değirmen, dükkân, ‘*mülk menzil*’ olarak tanımlanan ev vb. bulunmaktadır. Tasnifin bu şekilde yapılmasında mülkün niteliği etkili olmuştur.³¹⁶

---

³¹⁴Robert Bocoock, *Tüketim*, Çev. İrem Kutluk, Ankara, 2009, s. 13.

³¹⁵Abdülkadir Zorlu, ‘Batılı Bir Yaşam Tarzı Olarak Tüketim: Türkiye’de Tüketim Ürünlerinin ve Kültürünün Tarihi Gelişimi’, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e_dergisi*.

³¹⁶Bugüne kadar yapılan çalışmalarda, terekelere dayalı yatırım araçlarının tasnifleniş şekli bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Mesela Ömer Lütfi Barkan çalışmasını şu başlıklar altında toplamıştır: Köleler, gayrimenkul mallar (içerisinde ev ve dükkânlar bulunmaktadır), nukud, alacak,

Hangi ayrıma tabi tutulursa tutulsun sahip olunan mallar, kişiler için bir anlam ifade ediyor olmalıdır? Öncelikle bir kişinin bir malı, mesela ‘ayna’yı niçin edindiğinin sorgulanması bu bölümün amacı olacaktır. Acaba ayna kişinin günlük ihtiyacından mı, yoksa bir gösterge olmasından mı sahiplenilmiştir?³¹⁷ Dönemin verileri doğrultusunda bu gibi konular aydınlatılmaya çalışılacaktır.

III.I-TAŞINIR MALLAR

III.I.I-Bireyin Yaşam Standardı ve Beğenisinin Göstergesi Olarak Kişisel Eşyalar

Bu kalem, kendi içinde pek çok farklı yatırım aracını barındırabilecek bir yapı arz etmektedir. Zira bizim tasnifimizde giyim-kuşam, mutfak eşyası, ev mobilyaları, bakliyat, kişinin günlük hayatta ihtiyaç duyduğu alet-edevat bu bölümün içine girmektedir. Dolayısıyla ev ve giyim eşyası çok geniş bir yelpazeyi içermektedir.

Yaptığımız çalışmalara göre bütün defterlerde kişiler mallarının % 49’unu çeşitli eşyalara ayırmıştır. Eşya oranının, genel tereke toplamının yaklaşık yarısını oluşturması ilgi çekicidir. Bunun nedenleri sorgulanabilir. Aşağıda değinileceği

---

ticari ve sanai mallar, ev eşyası ve elbise, zirai yatırım (içerisinde çiftlik, değirmen, canlı hayvan, çift aletleri bulunmaktadır). Barkan, ‘Edirne Askeri Kassamı’na...’, s. 455–459. Hülya Canbakal yürüttüğü projesinde ev eşyaları ve giysinin yer almadığı 200’ü aşkın kalemden oluşturulan bir veri tabanından bahsetmektedir. Bkz. Canbakal, ‘Barkan’dan Bu Yana Tereke Çalışmaları...’, s. 7. Şevket Pamuk da projesinde ev eşyası, mücevher, nukud, köle, ev, dükkân, diğer gayrimenkul, çiftlik, hayvan, alacak para şeklinde bir tasnif yapmıştır. Bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi...*, s. 152–153. Said Öztürk’ün yaptığı tasnifle, bizim yaptığımız tasnif arasında benzerlik olduğu gözlenmiştir. Bkz. S. Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul...*, s. 166–212.

³¹⁷Bu bölüm ve diğer bölümler incelenirken tereke kayıtlarına dayalı çeşitli şehirlere ve dönemlere ait çalışmalara zaman zaman yer verilecektir. Ancak dönem farkının bulunması yapılan her hangi bir karşılaştırmayı anlamsız kılabilir. Fakat bizi buna iten, aynı dönemi inceleyen tereke çalışmasının çok az olmasıdır. Bu sebepten karşılaştırma yapmaktan ziyade var olan ortaklıkların vurgusunda, bu çalışmalar bizim tezimize katkıda bulunacaktır.

üzere ilk sebep, eşya kategorisinin çok geniş bir yelpazeyi içermesi olabilir. Fakat aynı tasnif yöntemiyle Nevşehir terekelerine dair yapılan bir çalışmada eşya %32’lik bir oranla ikinci sıraya yerleşmiştir. İlk sırada % 62 ile taşınmaz mallar yer almıştır.³¹⁸ Bu iki Osmanlı şehrindeki fark, Nevşehir’deki taşınmazların daha değerli olmasından kaynaklanmamaktadır. Farkın asıl sebebi, Edirne’nin devlet erkânının ikinci üssü olması ve bu kişilerin zenginliklerinin eşya anlamında hayatlarına yansımadır.

Tablo 28: Ev ve Giyim Eşyalarının Defterlere Göre Toplam Değerleri

	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Toplam
Eşya Toplamı	28.590.003	1.967.495	3.208.480	4.761.609	2.939.017	41.466.604
Tereke Toplamı	50.099.343	4.516.197	12.256.111	9.868.068	13.229.882	89.969.601
Ortalama	208.686	10.930	18.439	22674	20.552	49.014
Medyan	31.865	5.524	7.714	7.194	5.660	–
Eşya Tereke Toplamının Oran	%57.06	%43.56	%26.17	%48.25	%22.21	%46.08

Edirne’de yaklaşık elli yıllık süreçte her defterde ev ve giyim eşyasına yapılan yatırımın farklı meblağlarda olduğu görülmüştür. Tablo 28’de görüldüğü üzere, bu farklılığın defterdeki bütün terekelerin toplamı sonucunda en yüksek ya da en düşük meblağlı defter olmakla da bir alakası yoktur. Çünkü en düşük meblağlı 4723 numaralı defterde eşyaya yapılan yatırım % 43 dolaylarında iken, bu oran en yüksek meblağlı 4707 nolu defterde yaklaşık % 57’dir. Tereke toplamları birbirine yakın olan 4732 nolu defterle 4747 nolu defter arasında da bu anlamda farklar

³¹⁸Oğuz, ‘7 Numaralı Nevşehir Şer’iye Sicilinin...’, s. 313–322. Buna benzer bir örnek her ne kadar 50 yıllık bir dönem farkı olsa da Kayseri odaklı yapılan çalışmada da mevcuttur. Çeşitli unsurlardan oluşan eşyalar yaklaşık % 15’lik bir yer kaplarken, taşınmaz mallar %36’lık bir yer işgal etmiştir. Bkz. Said Öztürk, ‘19. Yüzyılın Başlarında Kayseri’de Ailenin Sosyal ve Ekonomi Durumu Üzerine Gözlemler’, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Dr. Fikret Işıltan Hatıra Sayısı, İstanbul, 2000, s. 445.

bulunmaktadır. Bu amaçla eşyaya yapılan yatırımın neden ve nasıl olduğunu belirleyebilmek için bazı sorgulamalar yapılmış ve sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Defterler arasındaki bu dalgalanmanın nedenini bulabilmek için eşya toplamının tereke toplamına oranının en yüksek ve en düşük olan 4707 defterle 4763 nolu defterin verilerini ayrıca inceledik. Terekesinin yarısından çoğunu eşyaya yatıranlar, terekesinin yarısından azını eşyaya yatıranlar, bütün malını eşyaya yatıranlar ve hiç eşyası gösterilmeyenler olarak dört farklı sorgulama yapılmıştır. Çıkan sonuçlar tablo 29'daki gibidir.

Tablo 29: 4707 ve 4763 Numaralı Defterlerin Eşya Karşılaştırması

Defter No	4707(1702-1703)	4763(1749-1751)
Malının yarısından azını eşyaya yatıranlar	54 (%41)	66 (%45)
Malının yarısından çoğunu eşyaya yatıranlar	51(%39)	59 (%40)
Malının tamamını eşyaya yatıranlar	25(%19)	19(%13)
Eşyası olmayanlar	-	5 (%3)

Görülen o ki iki defterde eşyası olmayan ve malının tamamını eşyaya yatıranlar bazında bir uyuma yoktur. Fakat tereke toplamalarının oranlarının eşya toplamalarına oranları çok farklı olan bu iki defter, iki açıdan aynı eğilimde görülmektedir. İki defterde paralarının yarısından azını eşyaya yatıranlar çoğunluktadır. Fakat genel toplamda da bütün defterlerde paranın % 49'u eşyaya yatırılmış görülmektedir. O halde eğilim aşağı yönlüken fark nereden kaynaklanmaktadır?

Bu noktada iki sorgulama daha yaptık. İlki yukarıda bahsedilen aralıkların iki uç değerini her defterde bulmaktır. Yani 4707 nolu defterdeki malının yarısından azını eşyaya yatıran kişilerin eşya fiyatlarının en az ve en çok değerleri belirlenmiştir. Mesela 4707 nolu defterde parasının yarısından azını eşyaya

yatırımların paralarının değerleri 40 ile 847.076 akçe arasında değişmektedir.³¹⁹ Bu oran 4763 nolu defterde 360 ile 402.263 akçe arasındadır.³²⁰ Buradan şu sonucu elde ettik: Parasının azını ya da çoğunu eşyaya yatıran kişilerin servet aralıkları farklı, hatta çok farklı olabilmektedir. Yani, benzer terekelere sahip kişilerin benzer oranlarda eşyaya yatırım yapmadıkları görülmektedir.

İkinci sorgulama da kişilerin parasının çoğunu ya da azını eşyaya yatırmada unvan ve mesleklerinin etkili olup olmadığı üzerinedir. İnceleme sonucunda bu hususta net bir sonuca varmanın mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü iki defterde genellemeye gidecek kadar yeterli veri bulunmamaktadır. Mesela iki defterde de 100.000 akçe eşiğini eşya anlamında aşan kişileri sorguladık. Aynı eşiği temel alarak parasının yarısından çoğunu eşyaya yatıran kişi sayısı 4707 nolu defterde 16'dır. Aynı defter için, aynı eşik temel alınarak parasının yarısından azını eşyaya yatıran kişi sayısı 7'dir. Bu oran diğer defter için sırayla 1 ve 4 kişidir. Dolayısıyla bu rakamlar, genelleme yapmak için çok yetersizdir.

Meslekler anlamında da eşyaya yatırım yapanlar hakkında net bir şey söylemek mümkün değildir. Fakat parasının yarısından çoğunu eşyaya yatıran kişilerin 5'i, valilik ve vezirlik yapan paşa unvanlı kişilerdir. İşte parasının yarısından azını eşyaya yatıranlar oğunluktayken, eşya oranının neredeyse tereke yekûnlarının yarısını kapsamasının nedeni bu zengin azınlıktır. Çok zengin olan kişilerin şatafatlı yaşamı, eşya oranının yukarı çekilmesini sağlamıştır.

Son olarak belirli aralıklar belirleyerek eşyaya yatırım yapanların hayat standartlarını belirlemek gerekir. Belirlenen fiyat aralıklarında eşyaya sahip olanlar

---

³¹⁹ EşS 4707, 77/2; EşS 4707 43/3.

³²⁰ EşS 4763, 34/2; EşS 4763, 49/1.

ve bunların yaşam standartlarını ortaya çıkarmaya çalıştık. İncelenecek aralıklar 0–10.000; 10.000–50.000; 50.000 ve üzeri olarak belirlenerek her aralıktan seçilen 15'er kişilik örneklerle konu açıklanmaya çalışılacaktır.

III.I.I.I–Kişisel Eşyası Olmayanlar

Öncelikle, bir kişinin hiç kişisel eşyasının olmaması şüpheyle yaklaşılması gereken bir konudur. Zira insanların en azından giyinmek için eşyasının bulunması gerekir. Çünkü giyim yoluyla insan, yeryüzünün neresinde olursa olsun kendisini, vücudunu, hava ve diğer çevresel etmenlerden korur. Bu bakımdan giyim, insanın ilk elde ettiği, sahip olduğu nesnedir. Yoksul bir kimsenin bile giysisi vardır.³²¹ Bu noktada neden kişilerin hiç eşyasının gösterilmediği sorgulanabilir. Fakat tereke kayıtları bu konuda net bir açıklamadan yoksundur. Bu noktada birkaç ihtimal akla gelmektedir. Kişilerin eşyaları satılamayacak kadar çok yıpranmış olabilir. Birine hayır amaçlı verilmiş olabilir. Fakat hayır amaçlı dağıtılan paraların genelde kayıt altına alındığı terekelerde görülmektedir. Ailenin malı kabul edilmiş olabilir. Bu sıralanan gerekçeler, elbette ihtimalden ve yorumdan öteye geçmemektedir.

O nedenle hiç kişisel eşyası olmayan bireyleri diğer yatırım araçlarına bakarak yorumlamak mümkündür. Bu kişilerin tereke yekûnlarına bakıldığında görüldü ki, bu grupta her servet eşliğinden müteveffa bulunmaktadır. Yani içlerinde çok fakirler olabildiği gibi, orta halliler, hatta zenginler de vardır. Dolayısıyla bir kişinin eşyasının olmaması servetinin miktarıyla ilişkili değildir denilebilir.

---

³²¹Naşide Yıldırım, 'Kadın Giyim ve Süslerinin Aileye Kazandırdığı Statü (İbecik Beldesi, Yeşildere ve Belevi Köyleri Örneği)', *Halk Kültürü'nde Giyim–Kuşam ve Süslenme Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Tekin Koçkar, Eskişehir, 2008, s. 272.

Kişisel eşyası olmayan bazı kişilerin terekelerine bakıldığında fakir bir hayat sürdükleri görülmüştür. Aynı zamanda bunların terekelerinin de borçlarına yetmediği anlaşılmaktadır. Fakat bir parça bağ, küçük bir dükkân ve menzile yatırım yaptıkları görülmektedir ki bunların değerleri de 10.000 akçeyi geçmemektedir. Örneğin 5 Zi'l-hicce 1129 (10 Kasım 1717) tarihli kayda göre Üsküdar Nahiyesi'ne bağlı Mavin nam karye sakinlerinden babası ve kendi ismi belirlenemeyen erkek müteveffanın iki bağının toplam değeri 5.400 akçedir. Zaten bütün terekesi de bundan oluşmaktadır.³²² Başka bir örnek de 5 Cemâziye'l-evvel 1163 (12 Nisan 1750) tarihli kayıta bulunmaktadır. Umur Bey Mahallesi'nden Mehmed bin Hasan Beşe'nin toplamda 2.640 akçe değerinde bir bab debbağ dükkânı, 2,5 dönüm bağ bulunmektedir.³²³ Bu tip kişilerin hayatını garantiye almak için mülke yatırım yaptığını ve hayatlarının sonraki dönemlerinde maddi zorluklar yaşadıklarını düşünebiliriz. Belki de sahip oldukları taşınmaz mallar onlara miras kalmıştı.

Fakat bu örneklerin yanında zengin, hatta çok zengin olup da kişisel eşyası gösterilmeyen müteveffalar da vardır. Mesela Fındık Fakih Mahallesi'nden İvaz Beşe bin Abdullah'ın 48.000 akçelik terekesi, sadece Edirne'ye tâbi Bosız Karyesi ahalisinden toplanan paralardan oluşmaktadır. Tereke kaydına göre bunun dışında hiçbir yatırımı görülmemektedir. Bir mültezim olması kuvvetle muhtemel olan bu kişinin alacaklarının toplanması için vekil gönderilmiştir.³²⁴ Yine 24 Rebî'ü'l-âhir 1139 (16 Şubat 1727) tarihli kayda göre Alimüddin Mahallesi sakini Serrâc El-hâc Musa bin Mehmed'in yaklaşık 371.000 akçelik terekesi, sattığı mallarından kalan

³²² EŞS 4723, 19/1. EŞS 4763, 18/2; EŞS 4763, 67/1.

³²³ EŞS 4763, 18/2; Benzer örnek için bkz. EŞS 4763, 67/1.

³²⁴ EŞS 4732, 69/1. Bütün köy ahalisinden alacağının olması İvaz Beşe'nin mültezim olabileceğini düşündürmektedir. İvaz Beşe'nin bahsedilen köy ahalisinden alacağının toplanması için bir vekil görevlendirilmiştir.

alacağından oluşmaktadır.³²⁵ Bu iki örnek, bahsedilen kayıtların alacak tahsili için tutulmuş olabileceğini akla getirmektedir. Diğer bir örnek 20 Safer 1130 (23 Ocak 1718) tarihli kayda göre mahallesi belirlenemeyen Gayrimüslim Deraku veled-i Serat'a aittir. 56.000 akçesi olan Deraku'nun bahsedilen nakdinin tamamı iki alacaklıya dağıtılmıştır.³²⁶ Deraku'nun, hem mesleği, hem de neden kişisel eşyasının bulunmadığına dair de bilgi yoktur.

Öte yandan ölen kişi eğer çocuksa, bu müteveffaların da eşyalarının gösterilmediği anlaşılmıştır. Bu noktada evdeki eşyaların ailenin sayılması, ölen çocuk müteveffanın kişisel eşyasının gösterilmemesine sebep olmuş olabilir. Fakat ilginç olan, az sayıdaki çocuk müteveffaların yüklü tereklerinin olması ve hatta başkalarıyla alacak-verecek ilişkisinde bulunabilmeleridir. Örneğin 15 Zi'l-ka'de 1138 (15 Temmuz 1726) tarihli kayda göre Edirne merkez sakinlerinden zengin bir ailenin çocuğu olan Mehmed kızı Emine'nin yaklaşık 25.000 akçelik gayrimenkulü bulunmaktadır; annesi ve babasındaki alacağını saymazsak bir başkasına 27.840 akçelik borç verebilmiştir.³²⁷ Yine Edirne merkezde yaşayan çocuk müteveffa Halil bin Halil'in 8 Muharrem 1139 (5 Eylül 1726) tarihli kaydında servetinin ailesinden gelen hisselerinden oluştuğu görülmüştür. Borç listesinden, onun adına vasilerinin ticari ve zirai faaliyetlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira Halil bin Halil'in dükkân kirası ve bağ bakımından borcunun olduğu anlaşılmaktadır.³²⁸ Son örnek 28 Rebî'ü'l-evvel 1139 (21 Ocak 1727) tarihli kaydın sahibi Hüseyin bin Ahmed'dir. 406.882 akçelik terekesinde değirmen ve gayrimenkul hisseleri olan, Fındık Fakih Mahallesi'nde yaşayan Hüseyin bin Ahmed'in servetinin diğer parçasını 240.126

---

³²⁵ EŞS 4732, 60/3.

³²⁶ EŞS 4723, 56/2.

³²⁷ EŞS 4732, 19/4.

³²⁸ EŞS 4732, 26/1.

akçelik nakdi oluşturmaktadır. Bu haliyle Hüseyin, kişisel eşyası olamayan çocuk zenginlere güzel bir örnektir.³²⁹

Sonuç olarak eşyası gösterilmeyen bu kişilerin, fakir, zengin ya da çocuk olma gibi çok farklı özellikler gösterdiği söylenebilir. Bu tür terekelerin asıl tutulma sebebi müteveffanın alacak-verecek davalarının kalması ve bunların çözüme kavuşturulması gibi görünmektedir.³³⁰

III.I.I.II– 0–10.000 Akçe Arasında Kişisel Eşyası Olanlar

Eşyası 0–10.000 akçe arasında olan kişilerin terekeleri farklı farklı olabilmektedir. Yani tereke sahipleri arasında fakir olup az eşyası olanlar kadar, orta halli olup az eşyası olanlar da vardır. 1702–1703 yılları arasını kapsayan 4707 nolu defterde belirtilen aralıkta kişisel eşyası olanlardan en zengininin terekesi 75.000 akçe civarındadır. Bu oran 4723 (1717–1718) ve 4747 (1740–1741) nolu defterlerde yaklaşık 25–30.000 akçedir. 4732 (1726–1727) nolu defter de bu genellemeye uymaktadır. Fakat bu genellemelerin dışında kalan örnekler de vardır. Çok az eşyası bulunan kişilerin servetleri, tereke toplamında en fazla ‘*ortalama tereke aralığına*’ girebilmektedir. Sonuç olarak bu verilere dayanılarak servet düzeyinin kişisel eşya alımında etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bunu örneklerle daha iyi açıklayabiliriz.

0–10.000 aralığındaki seçtiğimiz en fakir kişilerin kişisel eşya anlamında terekelerinde bulunanlar şunlardır: Maruf Hoca Mahallesi’nden Ayşe binti Ali’nin 1.921 akçelik terekesi, 340 akçelik bağının ve 300 akçelik mehr-i müeccelinin

³²⁹ EŞS 4732, 53/2.

³³⁰ Mesela Yorgancı El-hâc Mehmed’in meslektaşı Abdurrahman Efendi’den 60.000 akçe alacağı vardır. Hiç kişisel eşyası gösterilmemiştir. Bu kayıta terekenin tutulma amacının bahsedilen alacağın tahsili olduğu izlenimi oluşmaktadır. EŞS 4763, 15/1.

dışında eşyasından oluşmaktadır. 27 Rebî'ü'l-evvel 1163 (6 Mart 1750) tarihli terekesinde eşyasının içinde giyim-kuşam anlamında yemeni ve serpuş, ihram, don, sarık, zıbin ve yaşmak³³¹ bulunmaktadır. Bu eşyaların değerleri 36–140 akçe arasında değişmektedir. Ev eşyası olarak 2 minder, 2 yastık, köhne keçe, havlu bez, alaca çarşafı vardır.³³² Bu tablo babasının ve mahallesinin ismi belirlenemeyen Gayrimüslim İstoyu için daha da küçülmektedir. 20 Muharrem 1130 (24 Aralık 1717) tarihli tereke kaydında eşya anlamında köhne şalvarı ve köhne kesmesi vardır; ikisinin toplam değeri 35 akçedir.³³³ Toplamda 635 akçelik terekesinden şartlarının son derece kısıtlı olduğunu anladığımız İstoyu, elinde 600 akçe nakit parasını tutmasını da bilmiştir.³³⁴ 22 Zi'l-ka'de 1129 (2 Kasım 1717) tarihli kayda göre Firuz Bey Mahallesi'nden Nalbant El-hâc Mehmed bin Abdullah da 5.046 akçelik terekesinden mutfağında 30 akçelik pirinç ve darı; 2 tencere, 2 güğüm bırakmıştır.³³⁵ Görüldüğü üzere fakir olan bu insanların eşyaları, belki de zaruri ihtiyaçlarına bile cevap verememektedir.

Daha önceki bölümde tereke toplamında 0–10.000 tereke aralığında askerî sınıftan en çok yeniçerilerin bulunduğunu belirtmiştik. Burada da bu fakir

³³¹Kadınların ferace giydikleri zaman başlarını ve yüzlerini sardıkları beyaz örtü. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1821.

³³²*EŞS* 4763, 17/2.

³³³Müslimlerle Gayrimüslimlerin giyecek anlamında farklı giyindikleri bilinir. Asıl fark giyilen giysinin renginde ve kullanılan malzemenin cinsinde olabiliyordu. Müslümanlarla aynı başlıkları takmamaları, sadece siyah renkli gösterişsiz kumaştan ferace kullanabilmeleri gibi. Bu tür sınırlamalar sadece giysi üzerine de değildi. Mesela gayrimüslimler kılıç kuşanıp ata binemezlerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Ercan, 'Gayri Müslimlerin Giyimi, Mesken ve Davranış Hukuku', *OTAM*, Sa. 1, Ankara, 1990, s. 122; Namık Sinan Turan, '16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Kılık Kıyafetine Dair Düzenlemeler', *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 60(4), Ankara, 2005, s. 239-267. Bu konuda *M. De M. D'Ohsson'un* tespitleri şöyledir: Gayrimüslimlerle Müslimlerin bazı kıyafetlerinin farklı renklerde olduğu bilinir. Mesela en açık kaidelerden biri ayakkabıda yaşanmıştır. Şöyle ki, ulema dışında herkes sarı deriden yapılmış ayakkabı giyer. Ulemanın pabucu koyu mavi renktedir. Askerîlerin bazı sınıfları kırmızı çizme giyer. Müslümanların dışında kalanlar ise siyah pabuç giyer. Bkz. *M. De M. D'Ohsson, 18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, Çev. Zerhan Yüksel, Tarihsiz, (Tercüman 1001 Temel Eser), s. 84–85.

³³⁴*EŞS* 4723, 35/2.

³³⁵*EŞS* 4723, 8/1.

yeniçerilerin hayat standartlarından bahsedilebilir. 1.203 akçelik terekesiyle Mehmed Beşe bin Abdullah'ın 21 akçelik 1 bıçağı, 39 akçelik 1 kahve ibriği ve 1 fincanından başka hiçbir mutfak eşyasının bulunmadığı görülmektedir. 25 Zi'l-ka'de 1114 (12 Nisan 1703) tarihli kayda göre yeniçeri odalarında ölen, en değerli eşyası 240 akçelik köhne kılıcı olan Mehmed Beşe'nin kırmızı kürkü, 3 zıbını, köhne çizmesi, çakşiri, kırmızı yemenisi bulunmaktadır. Yere de yazgı olarak 159 akçelik Yanbolu kebesi³³⁶ sermektedir. Yattığında da 1 yorganla ısınmaktadır.³³⁷ Diğer yeniçeri Hızır Beşe bin Abdullah'ın kaydı 8 Rebî'ü'l-evvel 1115 (2 Ağustos 1702) tarihlidir. Kaldığı yer ve mahallesi bildirilmediği için Yeniçeri odalarında öldüğü düşünülen Hızır Beşe'nin Mehmed Beşe'den bu anlamda çok fazla artışı görülmemektedir. 3.051 akçelik terekesinde Mehmed Beşe'den farklı olarak mest pabuç, fener, tas, sahan ve tenceresi vardır. Ayrıca neredeyse terekesinin 1/3'ini oluşturan bir de Mushaf-ı Şerif'i bulunmaktadır.³³⁸ Terekesinin toplamı bu örneklerin 7-8 katı olup eşyaya az yatırım yapan, Arabacı Hamiz Mahallesi'nde yaşayan Mustafa Beşe'nin giyimine ve evine biraz daha düşkün olduğu görülmektedir. Çünkü benzer diğer eşyaların yanında 1.230 akçelik sansar kürkü, 1.200 akçelik mor mukaddem kuşağı, değerleri 420 akçeyi geçmese de altın hatemi ve sim yüzüğü bulunmaktadır. Ayrıca 1.800 akçelik sim akrep saat sahibidir.³³⁹ Yine Emirşah Mahallesi'nde ikamet eden ve eşyalarının değeri 6.715 akçe olan Mehmed Beşe bin Ahmed'in terekesi örnek verilebilir. Mehmed Beşe'nin de evi yeniçeri odalarında ölenlerden daha bakımlı görünmektedir.³⁴⁰ Burada dikkat çeken durum, 0-10.000 aralığında kişisel eşyası olanlardan 10.000 akçeye yaklaşanların eşyalarının, değerleri çok fazla değişmese de

---

³³⁶Çobanların ve köylülerin yere serdikleri yünden kaba, aba. Parlatur, *a.g.e.*, s. 870.

³³⁷*EŞS 4707, 65/1.*

³³⁸*EŞS 4707, 86/2.*

³³⁹*EŞS 4707, 20/2.*

³⁴⁰*EŞS 4707, 38/5.*

çeşidinin artmasıdır.³⁴¹ Bu durum genelde böyledir. Diğer yandan yeniçerilerle ilgili örneklerde dikkat çekilmesi gereken diğer nokta kendi evlerinde mi, yeniçeri odalarında mı öldükleridir. Zira yeniçeri odalarında ölenlerin daha yoksul yaşadıkları görülmektedir.

Bu kategoride olup da muhallelâtının toplamı 10.000–20.000 akçe arasında olan kadınların terekelerindeki eşyalar ise şunlardır: Ev eşyası olarak minder, yastık, döşek, çarşeb, çeşitli boğçalar, tencere, maşraba, faraşa, pekmez tabası, kahve ibriği, tepsi, sini, çeşitli perdeler, şamedan ve takım halinde zikredilen orta keçesi ve yan. Giyim eşyası olarak da ferace³⁴², zıbın, gömlek, don³⁴³, şalvar, sarık, fes³⁴⁴, serpuş, ferace, kuzu kürk genellikle rastlanan eşyalardır.³⁴⁵ Bu kişilerin bazılarında ayrıca 80 akçeyi geçmeyen aynalar, çeşitli değerlerde altın küpe, bilezik ve yüzük bulunmaktadır.³⁴⁶ Toparlamak gerekirse kadınlar erkeklere göre biraz daha süsüne düşkün görünmektedir. Anlaşılan evdeki mobilya ve mutfak eşyaları da büyük oranda ‘kadın’ın malı sayılmaktadır. Bu eşyalar muhtemelen çeyiz sırasında gelin tarafından getirilen eşyalar olmalıdır.

³⁴¹EŞS 4707, 85/3; EŞS 4763, 29/2.

³⁴²Önden açık, bedeni ve kolları bol, eteği yere kadar uzun giysi türü. Hülya Tezcan, ‘Ferace’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul, 1995, s. 349–350. Ferace için başka bir kaynaktan ‘*tahsil görmüş insanların giysi*’ tanımı yapılmıştır. Bkz. Lajos, ‘a.g.m.’, s. 464.

³⁴³Don, gömlek ve zıbın en çok rastlanılan eşyalardır. Bu diğer şehirler için de böyledir. Artan, ‘Terekeler Işığında...’, 59.

³⁴⁴Fes kayıtlarda sıklıkla rastlanılan eşyalardandır. Fas ülkesinde yapılan bir tür kırmızı baş takkesi şeklinde tanımlanmıştır. Bkz. Parlatır, *a.g.e.*, s. 457; Fesin kalın kırmızı çuhadan yapıldığı bilinir. Bkz. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2010, s. 379. Diğer yandan M. D’Ohsson yine kırmızı renkli fes adındaki başa takılan takkeden bahseder. Bu takkenin üstüne de sarık sarıldığından bahsetmektedir. D’Ohsson, *a.g.e.*, s. 86. Bizim kanaatimizce terekelerde rastladığımız fesler bu tanıma uymaktadır.

³⁴⁵Benzer giyim eşyalarına aynı yüzyılda başka şehirlerde de rastlanmıştır. Bkz. Meryem Kaçan Erdoğan, ‘Tereke Kayıtlarına Göre XVIII. Yüzyılın Ortalarında Rusçuk’ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat’, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sa. 45, 2010, s. 191. Kadın giyim kuşamıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sevgi Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, Ankara, 1999; Sevgi Gürtuna, ‘Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara, 1999, s. 190–203; Lady Montagu, *Şark Mektupları*, Haz. Dursun Gürlek, İstanbul, 2008, s. 40–43.

³⁴⁶EŞS 4763, 18/1; EŞS 4763, 22/2; EŞS 4763, 17/1.

Ayrıca eşyalarının toplam değeri belirtilen aralıkta olup da, tereke yekûnu 70.000 akçeye kadar çıkabilen kayıtlar da mevcuttur. Bunların da terekelerindeki eşyalara bakıp, diğerleriyle aralarında farkın olup olmadığı sorgulanabilir. Seçtiğimiz örneklerden 18 Zi'l-hicce 1114 (5 Mayıs 1703) tarihli kaydın sahibi, Baba Timur Taş Mahallesi sakinlerinden 74.812 akçelik terekesiyle Mustafa Çelebi bin Süleyman Çelebi'dir. Servetinin % 90'ı gayrimenkul ve hayvandan oluşmaktadır. Eşya bakımından biraz daha fazla çeşidinin olduğunu söylemek mümkündür. Hatta değerleri 900 akçeyi geçmeyen iki kürkünün yanında 1.650 akçelik çuka feracesi bulunmaktadır.³⁴⁷ 10 Zi'l-hicce 1129 (15 Kasım 1717) tarihli kayıta yine aynı kategoride olup terekesi yaklaşık 51.000 akçe olan, Kara Ağaç Karyesi'nde yaşayan Kazgancı Koniri veled-i Yani'nin terekesinin yaklaşık % 95'i altın ve mülke dayanmaktadır. Geriye kalan eşyası, büyük oranda mesleğiyle ilgili mallardan oluşmaktadır.³⁴⁸ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.³⁴⁹

0-10.000 akçe arasında kişisel eşyası bulunan bu kişilerin toplam tereke aralıklarına bakıldığında en fazla 80.000 akçe eşiğine ulaşabildiği görülmüştür. Yani tereke yekûnuyla eşya yekûnu arasında bir bağ mevcuttur. Kişisel eşyası toplamda 10.000 akçeden düşük olup da tereke toplamı 50.000, 70.000 akçelere varan kişilerin zenginliği diğer yatırım kalemlerinden gelmektedir. Tereke aralığı ne olursa olsun eşya aralığı en fazla 10.000 akçeye çıkabilen kişilerin sahip olduğu kişisel eşyalar ve yaşam standardı benzerlikler taşımaktadır. Tabii ki en fakir kişi ile aralığın sonundaki kişinin eşyaları birebir aynı değildir. 10.000 akçeye yaklaşanlar, görüldüğü gibi biraz daha fazla eşyaya sahiptir. Yaşadıkları ortamı da şu şekilde

---

³⁴⁷ EŞS 4707, 4/2.

³⁴⁸ EŞS 4723, 12/4.

³⁴⁹ EŞS 4723, 33/4; EŞS 4707, 59/1.

tasvir etmek mümkündür: Zaruri ihtiyaçları karşılayacak birkaç giysi, bir yer yazgısı, duvarlara yakın yanlar, yerlerde minderler ve yaslanılan yastıklar. Yatmak için de yine yastık, döşek ve yorgan bulunmaktadır. Bazen rastlanılan şamdan ve fener, evi aydınlatmada kullanılırken, nadiren de olsa zamanı görmek için saat bulunmaktadır. Mutfakta da yemek yapmak ve yemek için zaruri eşyalar vardır.³⁵⁰ Ayrıca kahveye olan düşkünlük de anlaşılabilir. ³⁵¹ En fakir yeniçerinin terekesinden bile bir fincan, bir de kahve ibriği bulunabilmektedir. Çok az eşyasının içinde kahve ibriği ya da fincanı bulunan kişilerin örneklerini çoğaltmak mümkündür.³⁵² Hatta 10 Rebi'ü'l-evvel 1130 (11 Nisan 1718) tarihli kayıta görüldüğü üzere, mahallesi belirlenemeyen Hüseyin bin Mehmed'in 830 akçe olan toplam terekesi, 230 akçelik hırdavat hanesinden ve 600 akçelik 5 kahve ibriğinden oluşmaktadır.³⁵³

III.I.I.III– 10.000–50.000 Akçe Arasında Kişisel Eşyası Olanlar

Eşya bakımından en çok yığılmanın 10.000–50.000 aralığında yaşandığı görülmektedir. 10.000–50.000 akçe arasında eşyası olanlar iki farklı özellik göstermektedir. 10.000 akçe aralığına yakın eşyası olan kişilerin lükse kaçmayan, hayatlarını idame ettirecek kadar ev ve giyim eşyasına sahip oldukları görülmüştür. Önceki gruptan farkları, eşyalarının sayısının ve çeşidinin biraz daha fazla olmasıdır.

³⁵⁰Terekelerde bolca rastlanılan ve genellikle yapımında bakır kullanılan mutfak eşyaları kazgan, sini, tencere, çeşitli taslar, ibrik, tepsidir. Bu kaplarla ilgili bkz. Emine Karpuz, 'Anadolu Mutfaklarında Kullanılan Bakır Kaplar ve Osmanlı Dönemi Örnekleri', *Türkler*, C. 12, Ankara, 2002, s. 426–431.

³⁵¹Kahveye olan düşkünlüğü başka araştırmacılar başka bölgeler için de tespit etmiştir. Zeynel Özlü, 'XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gaziantep Mutfağı', *Milli Folklor*, Sa. 72, Ankara, 2006, s.126; Özlem Başarır, 'XVIII. Yüzyılın Taşrasında Statü Servet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme', *History Studies*, Vol. 3/3, 2011, s. 57; D'Ohsson, *a.g.e.*, s. 58.

³⁵²*EŞS* 4732, 48/2; *EŞS* 4732, 56/1; *EŞS* 4732, 58/4; *EŞS* 4723, 4/3. Başka şehirlerde benzer örneklerle rastlanılmıştır. Faroqi, *Osmanlı Kültürü...*, s. 193.

³⁵³*EŞS* 4723, 68/1.

Bu kişilerin tereke toplamları da orta halli olduklarını göstermektedir.³⁵⁴ Fakat tereke yekûnlarının yükselmesiyle beraber, bazı eşyalara daha çok rastlanılmaya başlamıştır. Mesela kürkler, at takımları³⁵⁵, kaftanlar, kemerler ve evin güzel kokmasını sağlamak için kullanılan gülabdan ve buhurdanlar gibi.³⁵⁶ Giysilerde de aba³⁵⁷ ve çukanın yanında kumaşın geldiği yerin ve çeşidinin özellikle belirtildiği görülmüştür. Şam alacası, sandal, atlas, Acem kuşağı, yemeni yorgan ve bürümcek gibi. Cins olarak şallar, kadifeler ve ipeklilere daha çok rastlanır olmuştur. Ayrıca eşyaların da işlemeli olması durumu söz konusudur. Çünkü işlemeli makramalara³⁵⁸ rastlanılmıştır. Henüz bu aralıkta herhangi bir ev mobilyasının sıklıkla kullanıldığından bahsetmek mümkün değildir. Yere kebe, kilim, kaliçe serilmekte; duvar kenarlarında yanlar bulunmaktadır. Ev mobilyası olarak görülebilecek 7–8 adet kadife yastık, özellikle kadın terekelerinde sıklıkla geçmektedir. Oturmak için minderlerin vazgeçilmez olduğu anlaşılmaktadır. Rastlanılan eşyalar arasında saatleri de belirtmek gerekir.³⁵⁹

10.000–50.000 aralığında kişisel eşyası yer alıp terekesinin yekûnu çok fazla olan kişilerin eşyaları ise bahsettiğimiz bu özelliklerden farklılık göstermektedir. Hem aynı eşyaların değer olarak biraz daha kıymetlendiğini, hem de çeşitlerinin daha

---

³⁵⁴ EŞS 4723, 92/5; EŞS 4723, 50/3.

³⁵⁵ At ve silah kullanımı aslında uygulamada bütün Osmanlı tebaasında yasaklanmıştı. Faroqi, '18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında...', s. 18. Fakat reâyâ arasında silah sahipliği ve at sahipliği rastlanılan bir durumdu. Örnek için bkz. EŞS 4707, 32/4; EŞS 4707, 17/1; EŞS 4707, 18/3. Bu örneklerle başka çalışmalarda da rastlanılmıştır. Bu tür silah sahiplerinin bölgenin sağlam ve saygın kentlileri olduğu vurgulanmıştır. Faroqi, Gös. Yer. Diğer yandan bazı tereke kayıtları kullanılan çalışmalarda da reâyâda hiç silaha rastlanılmadığı belirtilmiştir. Göçek, *a.g.e.*, s. 236.

³⁵⁶ 18. yüzyılın ilk yarısına dair bu tespitleri, 17. yüzyıla ait Edirne terekelerinde de görmek mümkündür. İki yüzyıla ait kayıtlarda da fark, giysi modelinden ziyade değerinde ve çeşidindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oğuz, '61 Numaralı Edirne Şer'iyeye Siciline Göre Edirneli Kadınların ...', s. 115.

³⁵⁷ Kalın yünlü kumaş. Melek Sevüktekin vd., *Osmanlı Kadın Giyimleri*, Ankara, 1997, s. 21.

³⁵⁸ Kumaş parçası, nakışlı başörtüsü. Parlatur, *a.g.e.*, s. 1004.

³⁵⁹ Bu konuda örnekler için bkz. EŞS 4723, 28/1; EŞS 4723, 50/3; EŞS 4723, 55/1; EŞS 4747, 17/4; EŞS 4747, 63/3; EŞS 4747, 34/2; EŞS 4707, 18/3; EŞS 4732, 47/2; EŞS 4732, 45/2.

da arttığını söyleyebiliriz.³⁶⁰ Örneğin rastlanılan fincan örneği ve sayısında gözle görülür artış hissedilmiştir. Don ve gömlek sayısı da aynı şekildedir.³⁶¹ Mesela 23 Safer 1139 (20 Ekim 1726) tarihli kayıta Sulu İlyas Mahallesi'nde yaşayan Sülükçüzâde El-hâc Ahmed Ağa bin El-hâc Mahmud'un 139.018 akçelik terekesinde hem giyim, hem ev eşyalarının cins değil ama sayı olarak çokluğu dikkat çekmektedir. Bunun yanında kürklerinin şimdiye kadar bahsedilen kürklerden daha değerli ve sayıca daha çok olduğu görülmüştür. Terekesinde 500 akçelik sof sincab kürkü, 1.250 akçelik şal çuka nâfe³⁶² kürkü, 2.000 akçelik zerdeva³⁶³ kürkü bulunmaktadır. Ayrıca peşmîn³⁶⁴ kaftan sahibidir.³⁶⁵

Kişisel eşya anlamında 10 Şevval 1163 (12 Eylül 1750) tarihli kayda göre 10.000–50.000 aralığında bulunup, en çok eşyaya yatırım yapan, mahallesi belirlenemeyen Edirne Bostancıbaşı³⁶⁶ Hüseyin Ağa'nın damadı El-hâc Ömer Ağa bin Abdullah'ın terekesi de bahsedilmeye değerdir. Çünkü Ömer Ağa'nın giyimine ve evine özen gösterdiğini terekesinden anlamak mümkündür. Öncelikle servet değerinde 11.360 akçelik sim raht³⁶⁷ sahibidir. Sim kılıcı 1.530 akçedir. Nâfe, sincab,

---

³⁶⁰ EŞS 4707, 74/4.

³⁶¹ EŞS 4707, 55/3.

³⁶² Tilki ve benzeri kürkü makbul hayvanların göbeğinin altındaki deri. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1249.

³⁶³ Çöl samuru, su samuru. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1867.

³⁶⁴ Yünden veya yapağıdan yapılma. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1359.

³⁶⁵ EŞS 4732, 49/4.

³⁶⁶ Şehrin Bostancı Ocağı ilgili kısa malumat vermek yerinde olacaktır. Bostancıbaşı Ocağı, devşirmelerden has bahçe ve bostan hizmetine verilenlerin oluşturduğu birliktir. Bunlar, saraya ait İstanbul ve civarındaki sahil saray ve kasırların bahçe ve bostanlarında hizmet ederlerdi. Daha sonra da kapuya çıkma zamanları gelince yeniçeri ocağına kaydedilirlerdi. 17. ve 18. yüzyılda da kapıkulu süvari ocağına verildikleri görülmüştür. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında...*, s. 65. Edirne'de Bostancı Ocağı 17. yüzyıldan sonra büyük önem kazandı. Şöyle ki, Edirne'nin güvenliği başlarda padişahlar sefere gittiklerinde büyük komutanlara bırakılırdı. Bu iş 16. yüzyıldan itibaren şehzadelere verilen görevler arasında yer aldı. Ama padişah Edirne'de ise koruma işi sadrazama verilirdi. 17. yüzyıldan sonra da bu görevi Edirne Bostancıbaşı aldı. Dolayısıyla bu ocak önemli bir seviyeye geldi. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara, 1988, s. 485–486; Parmaksızoğlu, 'a.g.m.', s. 347.

³⁶⁷ At takımı. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1384.

kâkum³⁶⁸ kürkleri vardır ve değerleri 300–2.330 akçe arasında değişmektedir. Ayrıca genelde Hint'ten gelen³⁶⁹, lüks mallardan olan şala düşkün olduğu da görülmektedir.³⁷⁰ Zamanı da 2.060 akçelik sim saatiyle takip ettiği anlaşılmaktadır.³⁷¹ Dolayısıyla şehrin önemli kişilerinden birinin damadı olan bu müteveffanın, göz kamaştırıcı kişisel eşyaları, onun statüsü düşünüldüğünde normal görünmektedir. Çünkü bilindiği üzere statü, zenginlik ve lüks paralel ilerlemektedir. Burada ufak bir parantez açmak yerinde olacaktır. Üst düzey yöneticilerin terekelerinde bulunan lüks malların hepsi kişinin satın alma gücüyle ilişkilendirilmemelidir. Çünkü yapılan araştırmalarda görülmüştür ki kişilere çeşitli nedenlerden bazı eşyalar hediye olarak takdim edilmekteydi. Bu hediye padişahın bir vezire³⁷² ya da evlenen vezirin kızının ailesine verilebildiği³⁷³ gibi, yabancı bir görevlinin çeşitli kademelerdeki devlet görevlilerine verdiği hediyeler de olabilmektedir.³⁷⁴

Toparlamak gerekirse şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür: 10.000–50.000 akçe arasında eşyası bulunanlar, tereke olarak 10.000'e yakınsa genelde ortalama hayat süren, ihtiyaçları kadar eşya edinenlerdir. Ama aynı aralıkta eşyası olup, bu

---

³⁶⁸Kuzey bölgelerinde bulunan sansar ve gelinciğe benzer boz ve siyah kuyruklu, kürkü pek makbul hayvan. Parlatır, *a.g.e.*, s. 823.

³⁶⁹Hint'ten gelen kumaş ağırlıklı mallar, Osmanlı Devleti'nde özellikle zenginler tarafından aranılmaktaydı. Bu da bu iki bölge arasında yoğun bir ticari faaliyetin kurulmasına sebep olmuştu. Geniş bilgi için bkz. Serap Yılmaz, 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu ile Ekonomik İlişkileri: XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Hint Ticareti ile İlgili Bir Araştırma', *Bellekten*, C. LVI, Sa. 215, Ankara, 1992, s. 44–48.

³⁷⁰Şal, son derece ince yünden yapılan ve son derece pahalı olan kumaşlardandır. Şallar yılın her mevsiminde olduğu gibi erkeklerde de kemer vazifesi görür. Kışın erkekler kötü havalarda başlarına örterler. Kadınlarda kışın şalları soğuktan korunmak için başlarına ve omuzlarına örterler. Halk memlekette üretilen sıradan şalları kullanır. Bkz. D'Ohsson, *a.g.e.*, s. 90.

³⁷¹*EŞS* 4763, 26/4.

³⁷²*Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 163.

³⁷³Salih Zorlutuna, '17. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne'nin Sahne Olduğu Şahane Sünnet ve Evlenme Düğünleri', *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 292–293.

³⁷⁴Mary Lucille Shay, *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu: Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)*, Çev. Münir Akın, İstanbul, 2009, s. 60–71.

aralığın sonunda yer alanlar, daha lüks bir hayat benimsemişlerdir. Farkı en iyi gösteren de eşyaların daha pahalı ve sayılarının daha çok oluşudur.

III.I.IV– 50.000 Akçe ve Üzeri Kişisel Eşyası Olanlar

Kişisel eşyaya 50.000 ve üzeri yatırım yapanların sayısında azalma görülmüştür. Bu aralıkta, tahmin edilebileceği gibi genellikle zengin ve itibarlı kişiler yer almaktadır. Lüks eşyaların belirli kişilerde sıklıkla rastlanması, askerlik, kahramanlık ve kutsallık gibi değerleri karşılayamayan askerî sınıf üyelerinin bu eksikliklerini karşılamak için lükse yönelmesi olarak değerlendirilmiştir. Pek çok eşya aslında bu açıdan bakıldığında birer semboldür.³⁷⁵ Bu semboller, kutsallık sembolleri, askerî semboller ve bazı giyim-kuşam eşyalarından oluşabilmektedir.

Askerî sembollerin içinde ok, yay, tüfek, at koşum aletleri, bıçak ve hançer yer almaktadır. Hemen hepsinin mücevherle bezeli olması, birçoğunun yapan ustanın adıyla kaydedilmesi, taşıdıkları törensel ve geleneksel değerlere işaret etmektedir. Böyle değerli silahlardan oluşan koleksiyonların ne savaş meydanlarında kullanılmak için, ne de savaş meydanlarında zapt edilmiş ganimetlerden oluşturulmadığı açıktır.³⁷⁶

Bizim kayıtlarımıza gelince elde edilen veriler şu şekildedir. Kılıç, kara kılıç ve tüfek gibi savaş malzemeleri bey, ağa, beşe gibi unvanları taşıyan kişilerin terekelerinde bütün defterlerde genelde bulunmaktadır. Değerleri de genel olarak 100–200 akçe arasında değişmektedir. 50.000 akçenin üzerinde eşyaya yatırım

³⁷⁵ Artan, '18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin...', s. 302–305. Bu açıklamadan lüks malların kullanımının sadece 18. yüzyıla başladığı anlamı çıkarılmamalıdır. Daha önceki yıllarda, Osmanlı zenginlerinin lüks mallara düşkünlüğünün olduğu bilinmektedir. Mantran, 'a.g.m.', s. 1438.

³⁷⁶ Artan, '18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin...', s. 311.

yapmış olan yaklaşık 20 tereke kaydında, özellikle yine aynı unvanları taşıyanların terekelerinde de aynı savaş aletlerine rastlanılmıştır. Fakat hem sayılarında, hem değerlerinde, hem de savaş aletlerinin çeşitlerinde büyük farklılıkların olduğu görülmüştür. Eğer söz konusu kişi, üst düzey bir yöneticiyse durum daha da farklılaşmaktadır. Mesela 27 Zi'l-hicce 1114 (14 Mayıs 1703) tarihli kayda göre maktulen öldürülen Diyarbekir Valisi İbrahim Paşa bin Ebubekir'in altın kılıcı 3.500 akçedir. Aynı zamanda 20.000 akçeyle bir servet değerinde sim kebir alemi³⁷⁷ bulunmaktadır.³⁷⁸ Çankırı Valisi Kahraman Mustafa Paşa'nın 7 Zi'l-ka'de 1114 (25 Mart 1703) tarihli tereke kaydında Mushaf-ı Şerifle fiyatlandırılan alemi ise 8.000 akçedir. Ayrıca 12.000 akçe değerinde sim savaş kuşağı ve fiyatları 7.000 ile 11.000 akçe arasında değişen sim terkeşleri³⁷⁹ bulunmaktadır.³⁸⁰ Vezir Daltaban Mustafa Paşa'nın 20 Muharrem 1115 tarihli tereke kaydındaki terkeşinin değeri 12.000 akçedir. Çok sayıda değerli tüfek ve kılıcının yanında özellikle 60.100 akçelik Şam altın kılıcı, 15.480 akçelik sim alemi, 50.500 akçelik 14 altın kılıcı ve 6.400 akçelik sim topuzu dikkat çekmektedir.³⁸¹ Yine Vezir Amcazâde Hüseyin Paşa'nın 25 Cemâziye'l-evvel 1114 (17 Ekim 1702) tarihli tereke kaydında çeşitli kılıç ve tüfeklerinin yanında 44.000 akçelik İstanbulî altın kılıcı kayda değerdir.³⁸² Mîr-i alem³⁸³ El-hâc Mehmed Ağa'nın yaklaşık 2.000 akçe değerlerinde sim külünk³⁸⁴ ve

---

³⁷⁷Hem silah, hem de sembol olarak kullanılan bir tür balta, teber. Parlatur, *a.g.e.*, s. 75.

³⁷⁸*EŞS 4707*, 69/2.

³⁷⁹Okluk. Parlatur, *a.g.e.*, s. 1697.

³⁸⁰*EŞS 4707*, 64/1.

³⁸¹*EŞS 4707*, 87-93.

³⁸²*EŞS 4707*, 89/2. Ayrıca dönemin canlı tanıklarının anlattığı kadarıyla Amcazâde Hüseyin Paşa görevden ayrılırken 7 adet mücevher hançerini, 3 altın kılıcını padişaha verdi. Padişah da ondan memnuniyetini belli etmek için 1 kabza mücevher hançer verdi. *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 163.

³⁸³Mehteran-ı Tabl-ü alem denilen saltanat sancakları ile mehterhane takımını ihtiva eden bölüklerin baş amiri. Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 226.

³⁸⁴Baltanın sivri tarafı. Parlatur, *a.g.e.*, s. 948.

topuzu; diba kîşi³⁸⁵ ve 7.800 akçelik zer³⁸⁶ saplı kılıcı, 9 Safer 1114 (5 Temmuz 1702) tarihli tereke kaydında dikkat çekmektedir.³⁸⁷ Bu konudaki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Sonuç olarak denilebilir ki, silah sahibi olmak, askerî sınıf üyeleri arasında yaygın bir eğilimdi. Ancak servet ve statü yükseldikçe silahların sayısı ve değeri artmaktadır.

Osmanlı toplumunda zenginlik ve statü göstergesi olarak çeşitli eşyalar, birer araç olarak kullanılmıştır. Çünkü kişiler, giyim-kuşamıyla da serveti hakkında dışarıya mesaj verebiliyordu. Bu noktada kişinin servetini ve zarafetini gösteren etkili giysi türleri kaftan ve Osmanlı toplumunda önemli bir yere sahip olan kürktür.³⁸⁸ Kürkün önemi, işlevinden ve yapımında kullanılan malzemenin değerliliğinden kaynaklanmaktadır. Kürk, genelde terekelerde bulunmaktadır; fakat zenginlerin terekelerinde hem sayıları, hem de değerleri dikkat çekmektedir.³⁸⁹ Tereke kayıtlarında görüldüğü üzere kürk, kişinin alım gücüne göre farklı değer ve cinsten olabilmektedir. Bu anlamda kürke olan rağbetin artmasının bir sebebi, belirli bir servet biriktirebilen kişilerin yüksek tabakadakilerin kullanabildiği kürkü edinmek için çaba harcamalarıdır.³⁹⁰ Mesela fakir birinin terekesinde ısınma amaçlı bulunan kürk, genelde ‘kuzu kürk’ ve ‘tavşan kürk’³⁹¹ olarak tanımlanmakta, değeri

---

³⁸⁵Okluk. Parlatır, *a.g.e.*, s. 921.

³⁸⁶Altın.Parlatır, *a.g.e.*, s. 1180.

³⁸⁷*EŞS* 4707, 7/1.

³⁸⁸Zeki Tekin, ‘Osmanlı Devleti’nde Kürk Ticareti’, *Türkler*, C. 10, 2002, s. 755–756. Ülkenin kürk ihtiyacı hemen hemen sadece Rusya’dan temin edilir. M. D’Ohsson, *a.g.e.*, s. 93.

³⁸⁹Zenginlerin kürke verdiği önem başka çalışmalarda da vurgulanmıştır. Savaş, ‘a.g.m.’, s. 252.

³⁹⁰Artan, ‘18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin...’, s. 312. O dönemde yaşamış M. D’Ohsson’un bu konuyla ilgili izlenimi şu şekildedir: ‘Kürk her iki cinsin de en büyük lüksüdür.’ Bkz. M. D’Ohsson, *a.g.e.*, s. 90.

³⁹¹Koyun, kuzu, kedi ve sincap kürkü kışın asker, zanaatkar ve köylüler giyer. Hatta bazıları tilki ve tavşan kürkü de giyer. Bunlar basit şehirlilerin normal olarak kullandığı kürklerdir. Ermin, zerdeva, beyaz tilki, sincap ve nihayet samur gibi kürkler ancak zenginlerin gardırobunda bulunur. Bütün kürklerin en değerlisi siyah tilki münhasıran padişaha mahsustur. D’Ohsson, *a.g.e.*, s. 91. Bu arada kürklerin cinsinin de havanın durumuna göre terci sebebi olduğu anlatılmaktadır. Mesela, sonbaharda

genelde 50–1.000 akçe arasında olabilmektedir.³⁹² Bunun yanında orta halli insanların da çeşitli değerlerde kürklerinin olduğu belirlenmiştir.³⁹³ Mesela 20 Cemâziye'l-evvel 1114 (12 Ekim 1702) tarihli kayda göre Cami-i Şerif Mahallesi'nden ortalama terekesi olan Mustafa Ağa bin İbrahim'in kırmızı çuka kürkü 6.570 akçe değerindedir.³⁹⁴ 23 Ramazan 1114 (10 Şubat 1703) tarihli kayda göre Emirmescid Mahallesi'nden Abdullah kızı Emine'nin Yemenî olarak tanımlanan kürkü de 1.300 akçe değerindedir.³⁹⁵

Yapılan inceleme sonucu görülmüştür ki 50.000 akçenin üzerinde terekesi olan kişilerin gardırobunda genelde kürk bulunmaktadır.³⁹⁶ Ayrıca kişilerin meslekleri ya da padişaha yakınlıkları, kürkün fiyatının yukarı yönlü değişmesine sebep olmuştur. Diyarbekir Valisi İbrahim Paşa'nın yanında bulunan eşyaları sayıca diğer zenginlere göre azdır. Fakat her biri bir servet değerindedir. Turuncu ve yeşil renklerde 3 ayrı çuka kaplı sırt samur kürkleri yaklaşık 140.000 ile 190.000 akçe arasında değişebilmektedir.³⁹⁷ Çankırı valisinin beyaz çuka işlemeli kürkü 112.000 akçe değerindedir.³⁹⁸ Silifke valisinin en değerli kürkü 28.500 akçedir.³⁹⁹ 7 Ramazan 1114 (25 Ocak 1703) tarihli kayda göre Dergâh-ı Ali Kapucubaşlarından İbrahim

---

ermin, üç hafta sonra sincap ve bütün kış samur kürk giyilir. Bu döngü, ilkbaharda da takip edilir. Yazın da ince Ankara yününden yapılmış ferace giyilir. Bkz. Gös. Yer.

³⁹²EŞS 4732, 59/4; EŞS 4723, 57/3.

³⁹³Mesela eşyaları olarak ticari emtiaları gösterilen Kürkçü Mihalasi'nin terekesinde çok sayıda kürkü bulunmaktadır. Buradan yeni kürklerin fiyatlarıyla ilgili bilgi edinilebilir. Mihalasi'nin eşyalarının toplam değeri yaklaşık 10.000 akçedir. EŞS 4723, 76/1. Demek ki Kürkçü Mihalasi'nin malları alıcı olarak alt ve orta tabakadakilere hitap etmektedir.

³⁹⁴EŞS 4707, 30/1.

³⁹⁵EŞS 4707, 48/1.

³⁹⁶Osmanlı toplumunda kürke verilen önem yapılan bazı çalışmalarda da vurgulanmıştır. Mesela 1730'lu yıllarda ölen Ayasofya Vaizi İspirizâde Ahmed Efendi'nin terekesindeki en göze çarpan türler kürklerdir. Bkz. Selim Karahasanoğlu, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirizâde Ahmed Efendi'nin Terekesi', *OTAM*, Sa. 24, 2008, s. 109.

³⁹⁷EŞS 4707, 69/2.

³⁹⁸EŞS 4707, 64/1.

³⁹⁹EŞS 4707, 80/3.

Ağa bin Abdurrahman'nın divan kürkü de yaklaşık 20.000 akçedir.⁴⁰⁰ Vezir Daltaban Mustafa Paşa'nın da pek çok kürkü bulunmaktadır. Fakat bunların içinde 160.000 akçelik beyaz atlas samur kürkü dikkat çekmektedir.⁴⁰¹ Vezir Amcazâde Hüseyin Paşa'nın Daltaban Mustafa Paşa'ya göre en yüksek 50.000 akçelik kürküyle daha mütevazı seçimler yaptığı görülmektedir.⁴⁰² Kürke olan düşkünlük, başka çalışmalarda da tespit edilmiştir.⁴⁰³

Kürkün Osmanlı toplumunda ne kadar önemli bir yer işgal ettiğini anlatan bir başka örnek, IV. Mehmet'in kerimesi Hatice Sultan ve Vezir Mustafa Paşa'nın düğün törenindeki detaylardır. Vezir Mustafa Paşa, düğün hediyesi olarak valide sultan, şehzadeler ve ileri gelen kişilere samur kürkleri hediye etmiştir.⁴⁰⁴ Birine değerli bir hediye vermede akla gelen kürkün örneklerini çoğaltmak mümkündür.⁴⁰⁵ Yine 18. yüzyıla ait bir albümde önemli saray görevlilerinin resimlerinde kürk mutlaka bulunmaktadır.⁴⁰⁶

Kürklerin yanında bazı giyim eşyaları da özellikle zenginlerin terekesinde daha çok görülmektedir. Kaftan, kemer çeşitleri, kopça ve şal, bu giyim eşyalarına örnektir. Kuşak ve kemer genelde Osmanlı toplumunda kullanılmaktadır. Yapımlarında sıklıkla sim tercih edilmektedir. Bir valinin sim kuşağı 40.000,⁴⁰⁷ bir mîr-i alemin aynı cins kemeri 19.000⁴⁰⁸ ve diğer valinin uçlarıyla beraber aynı

---

⁴⁰⁰EŞS 4707, 43/3.

⁴⁰¹EŞS 4707, 87/1.

⁴⁰²EŞS 4707, 91/1.

⁴⁰³Emecen, 'Âyân ve Muhallefatı...', s. 146; Savaş, 'a.g.m.', s. 252.

⁴⁰⁴Zorlutuna, 'a.g.m.', s. 292-293.

⁴⁰⁵Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, No 7, C 13, İstanbul, 1998, s. 54; *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 174.

⁴⁰⁶Süheyl Ünver, *Geçmiş Yüzyullarda Kıyafet Resimlerimiz*, Ankara, 1999, Resim 2, 11, 16.

⁴⁰⁷EŞS 4707, 64/1.

⁴⁰⁸EŞS 4707, 7/1.

kemerini 100.000 ve altın ön kuşağı 50.000 akçe olabilmektedir.⁴⁰⁹ Silifke valisinin 35.000 akçelik sim kemeri ‘*mükemmel*’ olarak tanımlanmıştır.⁴¹⁰

Bunun yanında kumaş türleri de kişinin zenginliğini gösteren önemli unsurlardan biridir. Örneğin sof, Osmanlı’da en yüksek kademedekilerin giydiği ipek gibi dökümlü bir görünüme sahip yünlü lüks bir kumaştır.⁴¹¹ Diğer yandan yine yünlü bir kumaş türü olan aba, devletin sınırları içinde üretilen kaba bir kumaştı ve genellikle fakir ve orta tabakadakiler tarafından alıcı bulurdu. Bu kumaş zenginlerin de döşemelerinde kullanılırdı. Lüks kumaşlar Osmanlı ithal mallarının 3/4’ünü oluşturuyordu. Bunun en büyük sebebi 18. yüzyıla gelindiğinde sınıf atlamaya çalışan kişilerin de bu ithal malları kullanmaya özen göstermesidir.⁴¹² Bu durumu elimizdeki tereke kayıtlarından takip etmek mümkündür.

Zenginlik ve statü göstergesi bir başka eşya çeşidi de at koşum aletleridir.⁴¹³ Raht⁴¹⁴, rikâb⁴¹⁵, rişme⁴¹⁶ ve eğer en önemli parçalardır. Zengin erkekler arasında kabul gören bu eşyalar, farklı fiyatlarda olabilmektedir. Yapımında genellikle simin kullanıldığı at koşum aletlerinde, eğerlerde kadife ve farklı kumaşların seçildiği görülmüştür. 30 atı olan Daltaban Mustafa Paşa’nın çok sayıda rikâb ve rahtı bulunmaktadır. Ayrıca atın cinsine göre –midilli gibi– raht çeşitleri bulunmaktadır. Fiyatları 10.000’den 40.000’e kadar çıkabilmektedir.⁴¹⁷ Amcazâde Hüseyin Paşa’nın

---

⁴⁰⁹EŞS 4707, 69/2.

⁴¹⁰EŞS 4707, 81/1.

⁴¹¹Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar...*, s. 263.

⁴¹²Donald Quataert, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, Çev. Tansel Güney, İstanbul, 2011, s. 49.

⁴¹³At koşum takımlarının önemini şu örnek çok iyi vurgular: Daltaban Mustafa Paşa vezir olduğunda padişah, valide sultan ve gözde Hatice sadrazama değerli at koşum takımları hediye etmiştir. Hammer, *Büyük Osmanlı...*, s. 54.

⁴¹⁴At takımı, koşum. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1385.

⁴¹⁵Ata binmeye yarayan demir ayaklık. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1413.

⁴¹⁶Zincirden gem. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1414.

⁴¹⁷EŞS 4707, 89/1.

8.000–10.000 akçelerle yine daha mütevazı seçimler yaptığı görülmektedir. Diyarbekir Valisi İbrahim Paşa bin Ebubekir'in de 27 Zi'l-hicce 1114 (14 Mayıs 1703) tarihli kaydından anlaşıldığı kadarıyla yaklaşık 15.000 akçeden başlayıp 60.000 akçeye kadar çıkabilen raht ve eğer takımları bulunmaktadır.⁴¹⁸ 9 Safer 1114 (5 Temmuz 1702) tarihli kayıttan sarayda üst düzey görevli olduğu anlaşılan El-hâc Mehmed Ağa bin Mustafa'nın diğer at koşum takımlarının yanında 38.200 akçelik divan rahtı dikkat çekmektedir.⁴¹⁹ Ayrıca bazı kişilerde çeşitli sim kamçılar bulunmaktadır.⁴²⁰ Zengin olup da üst düzey devlet görevlisi olmayan diğer kişilerde de at takımları mevcuttur. Fakat onların at takımları 200 akçeden başlayıp ancak 15.000 akçeye kadar çıkabilmektedir.⁴²¹ Zaman zaman servet değerinde olabilen at koşum aletleri, toplumda kullanıcısının da itibarını göstermektedir.⁴²² Bu konuda Suraiya Faroqhi ata binnelerine cevaz verilmeyen Gayrimüslimler arasında bile at koşum aletlerinin alıcı bulduğunu belirtmektedir.⁴²³ Mesela bizim terekelerimizde 20 Receb 1114 (10 Aralık 1702) tarihli kayda göre Papa Kaçanoz Mahallesi'nde yaşayan Tercüman Yanaki veled-i Tenayut'un 820 akçelik eğer ve rikâbı bulunmaktadır.⁴²⁴ 20 Safer 1130 (23 Ocak 1718) tarihli kayıttan görüldüğü üzere

---

⁴¹⁸EŞS 4707, 69/2.

⁴¹⁹EŞS 4707, 7/1.

⁴²⁰EŞS 4707, 64/1; EŞS 4707, 89/1.

⁴²¹EŞS 4707, 43/3; EŞS 4732, 85/5; EŞS 4763, 27/1; EŞS 4732, 75/5; EŞS 4707, 81/1.

⁴²²At ve at takımları, Osmanlı Devleti'nde çok önemli bir yere sahiptir. Bu önemi atın padişaha sunulan hediyeler arasında ilk akla gelen meta olması da vurgulamaktadır. Bu bakımdan üst düzey yönetici kesimin at takımları servet değerinde olabilmekteydi. Bu konuda bkz. Emine Dinceç, '18. Yüzyılın İkinci Yarısında Saray Atlarının Binit Takımları', *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 20, 2011, s. 3. Bu yüzden üst düzey yöneticilerin terekelerinde genellikle at takımlarına rastlanması hem atın işlevi hem de simgesel konumuyla alakalı olmalıdır. Örnek için bkz. Cahit Telci, 'Muhassılın Serveti: Aydın Muhassılları Polad Ahmed ve Veli Paşa'nın Muhallefatları', *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIV, Sa. 2, 2009, s.182.

⁴²³Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar...*, s. 201.

⁴²⁴EŞS 4707, 34/1. Burada bir ayrıntıya dikkat çekmek gerekir. Osmanlı Devleti diplomatik ilişkilerin kurulmasında çok önemli bir mevkiide bulunan tercümanlara diğer gayri Müslim teb'aya göre bazı ayrıcalıklar vermişti. Dört hizmetçi bulundurabilmeleri, ata binebilmeleri, kürk giyebilmeleri, sakal bırakabilmeleri ve kayıkla gezebilmeleri gibi. Cahit Bilim, 'Tercüme Odası', *OTAM*, Sa 1, Ankara, 1990, s. 31.

İstanbul'dan Edirne'ye ticaret için gelen ve Yusuf Efendi Hanı'nda kalan Nikola veled-i Serrâc Vilot diğer örnektir.⁴²⁵

Zenginlerin ev dekorasyonunda, mobilya tarzı eşyalara nadiren rastlanılmıştır. En gözle görülür örnek mak'adların⁴²⁶ varlığıdır.⁴²⁷ Bunun yanında iskemleler, çekmeceler, sandıklar da kendini fark ettirmektedir. Örneğin Amcazâde Hüseyin Paşa'nın 'Ala Hind Çekmecesi' 6.000, 'Sarı Hind Sandığı' 10.000 akçe değerindedir.⁴²⁸ Evin aydınlatılmasında şamdanlar kullanılırken; şamdanların yapımında da daha pahalı olan sim ve zaman zaman çini tercih edilmiştir. Bu eşyaların pek çoğu üretildiği yerin –Mardin, Yemen gibi– ismiyle tanımlanmıştır. Evin güzel kokmasında kullanılan buhurdan ve gülabdanlar da varlıklı kişilerin evlerinin vazgeçilmezidir.⁴²⁹

Mutfakta kullanılan eşyalar zenginlerde daha çeşitlidir. Kap-kacak sayı olarak artmakla birlikte yeni bazı kapların devreye girdiği görülmektedir. Özellikle cam ve porselen olan bu kaplar, genelde ancak belirli gruplar tarafından kullanılabilir. ⁴³⁰ En çok rastlanılan çeşitler fağfûr⁴³¹ kâse, fağfûr büyük çanak, yemeni kâse, Şam dirgidir.⁴³² Cam, kâse ve bardak yapımında daha çok kullanılmıştır. Bu ürünler, bazı zenginlerin terekelerinde bulunmakla birlikte,⁴³³ en

---

⁴²⁵EŞS 4723, 56/4. Tabi Serrac Vilot'un durumu biraz daha farklılık göstermektedir. Onun at ve koşum aletlerine sahip olması yaptığı işin gereği gibi durmaktadır.

⁴²⁶Oturak, otaracak yer. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1001.

⁴²⁷Ma'kad, bizim verilerimizde genellikle zenginlerde rastlanılmıştır. Fakir terekelerinde yok denecek kadar az ya da yoktur. Tülay Artan aynı yüzyılda Eyüp'te farklı tabakadaki insanlarda köhne de olsa bulunduğuna işaret etmektedir. Artan, 'Terekeler Işığında...', s. 57.

⁴²⁸EŞS 4707, 91/1.

⁴²⁹EŞS 4707, 89/1; EŞS 4707, 34/1; EŞS 4707, 7/1; EŞS 4707, 64/1; EŞS 4763, 27/1.

⁴³⁰Zorlutuna, 'a.g.m.', s. 295; Artan, '18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin...', s. 312; Artan, 'Terekeler Işığında...', s. 58.

⁴³¹Çin'de porselenden yapılan çanak, tabak. Parlatır, *a.g.e.*, s. 432.

⁴³²Büyük çanak. Parlatır, *a.g.e.*, s. 352.

⁴³³Mesela bkz. EŞS 4763, 19/3.

sık rastlandıkları terekeler kayıtlarımızdaki iki ayrı vezire aittir.⁴³⁴ Bunun yanında 7 Şaban 1163 (28 Ekim 1740) tarihli kayıttan Yıldırım Bayezid Mahallesi'nde yaşayan Sultan I. Mahmud'un vakıf kâtibi El-hâc Mehmed Efendi bin Abdullah'ın daporselen ve cam eşyaya önem verdiği görülmektedir.⁴³⁵ Diğer yandan III. Ahmed'in kız kardeşi Hatice Sultan'ın 1743'te öldüğünde hazineye intikal eden koleksiyonunda 2167 parça fağfur, 12 parça Avrupa, 62 parça mertabânî⁴³⁶ seramik bulunmaktaydı.⁴³⁷ Yine Hatice Sultan'ın çeyizinde bulunan evde kullanılan mutfak eşyalarının büyük çoğunluğu altın ve gümüşten imal edilmişti.⁴³⁸ Bu tabloda, '*hanedan kadar zengin olmak*' olarak tanımlanan⁴³⁹ terekelerdeki lüks tüketim mallarının kullanımının ve lüks yaşamın, aslında çok da mütevazı kaldığı anlaşılmaktadır.

Diğer yandan 18. yüzyılın ilk yarısında pek çok ülkede olduğu gibi Osmanlı toplumunda da çok önemli bir yere sahip olan kahve ve kahve takımlarının zenginlerdeki durumuna bakılabilir.⁴⁴⁰ Tereke değerinin artmasıyla birlikte en azından fincan sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Mesela Daltaban Mustafa Paşa'nın toplamda 31.000 akçeye kadar çıkan ladin, 30 çarıklı, sarı, 32 yemeni, kapaklı yemeni ve 30 fağfur fincanı bulunmaktadır. Aynı şekilde Amcazâde Hüseyin Paşa'da da çok sayıda fincan vardır.⁴⁴¹ Fakat 27 Zi'l-hicce 1114 (14 Mayıs 1703) tarihli kayıttaki Diyarbekir Valisi İbrahim Paşa bin Ebubekir'in 4.000 akçelik '*paşa*

---

⁴³⁴EŞS 4707, 89-91.

⁴³⁵EŞS 4763, 27/1.

⁴³⁶Hindistan'ın Mertaban bölgesinde yapılan çini işi kap. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1065.

⁴³⁷Artan, '18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin...', s. 313.

⁴³⁸Zorlutuna, 'a.g.m.', s. 294.

⁴³⁹Artan, '18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin...', s. 314.

⁴⁴⁰Bir çalışmada kahvenin gelmesiyle Osmanlı toplumunun tüketim toplumu olmaya başladığı vurgulanır. Bu konuda diğer etmenler, Karlofça ve Pasarofça'dan sonra başlatılan modernleşme çalışmaları ve Lale Devri'dir. Nebi Özdemir, 'Osmanlı Tüketim Kültürü, Eğlence ve Yazılı Medya İlişkisi' *Milli Folklor*, Sa. 73, Ankara, 2007, s. 13.

⁴⁴¹EŞS 4707, 89-91.

*fincanı*⁴⁴² dikkate değerdir.⁴⁴³ Demek ki toplumda çok sevildiği anlaşılan kahvenin, hangi tarz ve çeşitte fincanla içildiği çok önemlidir. Özellikle çok pahalı paşa fincanının varlığını, toplumda ötekilerden farklı olmayı simgelediğini söyleyebiliriz.

Burada sâyebâna da değinmek gerekir. Diğer anlamı çadır olan sâyebân, çok az kişide bulunmaktadır. Bunlardan biri Çankırı valisidir, fakat fiyatı okunamamaktadır.⁴⁴⁴ Diğer sâyebân sahibi Vezir Amcazâde Hüseyin Paşa'dır. Fakat Daltaban Mustafa Paşa'nın çadırları hem sayı hem değer olarak daha yüksektir. Sadece sâyebân olarak geçen kayıtların yanı sıra sâyebân tavanları, döşemeleri dikkat çekmektedir. İçlerinde en değerlisi, otakla fiyatlandırılan 120.000 akçe değerinde olmaktadır. Bir de 5.500 akçelik kiler çadırı ve 20.000 akçelik at sâyebânı bulunmaktadır. Buradan hareketle, Daltaban Mustafa Paşa'nın bir yerden bir yere seyahati esnasında tam teşekküllü bir yolculuk yaptığını söylemek mümkündür.⁴⁴⁵ Bu bakımdan sâyebânın zenginlik göstergesi olduğu kadar, üst düzey yöneticilerin uzun yolculukları esnasındaki zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için sahiplenildiğini söyleyebiliriz.

Son olarak saate değinmek gerekir. Saat incelediğimiz yüzyılda zenginlik göstergelerinden biri olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴⁶ Mesela Vezir Amcazâde Hüseyin Paşa'nın kebir iki saatinden biri 48.000, değeri 80.000 akçe değerindedir.⁴⁴⁷ Saatlerin pandol, akrep, sarkaçlı, çalar, kum saat gibi çeşitleri vardır. Kum saatler daha

---

⁴⁴²Paşa fincanı anlaşılan o ki, üst düzey devlet yöneticilerinin terekesinde bulunabilen, statü göstergesi bir eşyaydı. Bizim incelediğimiz terekelerde tek kişide bulunan bu eşyaya, bir Osmanlı bürokratında da rastlanmıştır. Bkz. Tanju Demir- Bülent Çelik, 'XVII. Yüzyıl Sonlarında Aydın'da Bir Osmanlı Bürokrati: Defterdâr İsmail Paşa (Kırlı)', *AÜDTCF Dergisi*, C. 26, Sa. 42, Ankara, 2007, s. 78.

⁴⁴³*EŞS* 4707, 69/2.

⁴⁴⁴*EŞS* 4707, 64/1.

⁴⁴⁵*EŞS* 4707, 87-88.

⁴⁴⁶Artan, 'Terekeler Işığında...', s. 57; Neumann, 'a.g.m.', s. 21.

⁴⁴⁷*EŞS* 4707, 92/1. Saatler de o kadar kıymetliydi ki, döneminde hediyeleşmenin vasıtalarından biriydi. Bkz. Cristine M. Lewis, 'İstanbul'da 18. Yüzyıl Çalar Saatleri', Çev. Necla Yurtsever, *Türkiyemiz*, Yıl 8, Sa. 23, İstanbul, 1977, s. 1-2.

ucuzdur. Yapımlarında ve süslemesinde sim ve pirinç kullanılmıştır. Saat, bazı kişiler tarafından adeta koleksiyon ya da stok yaparcasına bulundurulmuştur. Hatta bu açıdan bakılırsa yatırım aracı olarak da algılanabilir.⁴⁴⁸ Seçilen diğer örneklerde de en az bir olmak üzere saat bulunmaktadır.⁴⁴⁹ Fakat saat ve ayna gibi bazı objeler, değerleri tereke yekûnuyla orantılı olarak artık alt gelir seviyesinde olanların terekesinde de rastlanır olmuştur.⁴⁵⁰ Sahiplerinin bu eşyaları nasıl edindiği sorgulanabilir. Belki bu mallar sahibine miras kaldı, belki ikinci el olarak satın alındı, belki de hediye edildi. Bunları bilemiyoruz. Şunu kesin olarak biliyoruz ki, 18. yüzyılın ilk yarısında zenginlik göstergesi olarak tarif edilen bazı eşyalar, bu özelliğini yitirmeye başlamıştır.

Toparlamak gerekirse zenginlik mevzu bahis olduğunda çok çeşitli giyim ve ev eşyası söz konusudur. Bir saray görevlisinin serpuşu ve kaftanı bile tek başına 321.000 akçe ile servet değeri taşıyabilmektedir.⁴⁵¹ Gittikleri mahalde devletin simgesi olan bu kişiler, giyimlerine ve kullandıkları eşyaya büyük önem vermişlerdir. Altın düğme, taşlı tarak, altın devât, düzinelerce mutfak ve giyim eşyası gösterilen bu denli pahalı eşyaların yanında teferruat olarak kalmaktadır. Zengin olan diğer kişiler ise bu örnekler kadar olamasa da servetlerini hem eşyalarının çokluğuyla, hem de bulundurdıkları bazı simgesel eşyalarla göstermeye çalışmıştır. Bu eşyaların bir kısmının hediye yoluyla da elde edildiğini belirtmek gerekir. Fakat asıl olarak altı çizilmesi gereken nokta, kişilerin ev ve giyim eşyalarının gelir

---

⁴⁴⁸*EŞS* 4707, 34/1.

⁴⁴⁹Saat, başka bölgelerin zenginleri için de önemli eşyalardan biri olmuştur. O. Kılıç, 'a.g.m.', s. 23. Mehmet Güneş, 'Karahisâr-ı Sâhib A'yânı Molla-zâde Hacı Ahmed Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri', *Afyon Karahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon, 2006, Sa. 8(2), s. 90.

⁴⁵⁰Mesela Devletşah Mahallesi'nden Ahmed Usta bin Abdullah'ın terekesi 8.702 akçedir. 600 akçe değerinde saati bulunmaktadır. *EŞS* 4747, 10/1. Ayna ve saat ile ilgili bir başka çalışmadaki benzer tespitler için bkz. Göçek, *a.g.e.*, s. 235.

⁴⁵¹*EŞS* 4707, 7/1.

seviyeleri ne olursa olsun şekil bakımından çok büyük farklılıklar göstermediğidir. Yalnız gelir seviyesine göre kullanılan malzeme ve ürün sayısı değişmektedir. Bu durum başka çalışmalarda da vurgulanmıştır.⁴⁵²

Bu bölümün başında dile getirdiğimiz sahip olunan eşyaların hangi amaçla edinildiği sorusuna verilecek cevapla konu toparlanabilir. Bu duruma edindiğimiz izlenime göre tek cümleyle cevap vermek zor görünmektedir. Görülen o ki, sahip olunan pek çok eşya kişinin kimliği ve sınıfıyla yakından ilişkilidir. Giyim ve süs eşyasının kadınlarda ve silahın askerî sınıf üyelerinde daha sık bulunması gibi.⁴⁵³ Bu açıdan bakıldığında üst düzey bir devlet görevlisinin çok değerli divan kürkünün bulunmasını sadece simge olarak açıklamak yetersiz kalır. Burada şunu da belirtmek gerekir. Bahsedilen dönemde yukarıda da değinildiği gibi zenginlik ve statü göstergesi eşyaların varlığı da malumdur. Bu durum, o eşyanın sembolik anlamından öte, zenginliğin dışa yansımaları olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan ‘*paşa fincanı*’ ya da ‘*altın kılıç*’ı sadece kişinin asker kimliğiyle açıklamak da yetersizdir. Bu durumda bahsedilen eşya sahibinin ötekilerden farklı olma çabasını da görmemek mümkün değildir.

III.I.II–Mücevher

Mücevherin kelime anlamı, cevherlerle, elmaslarla süslenmiş değerli süs eşyasıdır. Bu tanımdan hareketle, mücevher olan eşyanın değerliliği söz konusudur. Bu değerinden ötürü herkes tarafından elde edilebilen bir yatırım aracı değildir. Mücevheri bulunan kişilerin neden parasını bu tür eşyalara yatırdığı sorgulanabilir.

⁴⁵²Baş, *a.g.e.*, s. 32–33, 58–59.

⁴⁵³Benzer görüşler için bkz. Reyhan, ‘İlim–Kılıç–Kalem...’, s. 272.

İlk sebep, zenginlik göstergesi olarak kişilerin kendilerini toplumun diğer kesimlerine ifade etmek istemeleri olabilir. Bir diğer sebep de yatırım yapmaktır. Son olarak süslenme amacıyla kişilerin mücevher edindiği düşünülebilir. Terekelerdeki inci⁴⁵⁴, lal, altın, gümüş⁴⁵⁵, zümrüt ve yakut gibi değerli taş ve madenlerden yapılan küpe, yüzük, hâtem⁴⁵⁶, bilezik, zincir, köstek, saç bağı, gerdanlık, toka, kemer, saat vb. aksesuarlar mücevher olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında ‘*tuğralı altın*’ gibi çeşitli isimlerle anılan ziynet eşyaları da mücevherler içinde yer almaktadır.

Tablo 30: Mücevheri Bulunanların Listesi

	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Toplam
Kadın	15	20	33	20	21	109
Erkek	22	10	4	7	4	47
Mücevher Toplam	1.292.323	179.475	320.826	321.771	2.202.277	4.316.672
Tereke Toplam	13.381.889	1.576.982	1.806.150	3.291.201	3.948.435	24.004.657

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere incelenen beş ayrı defterden toplam 156 kişinin çeşitli değerlerde mücevheri bulunmaktadır. Yani elimizdeki kişilerin % 18’i mücevhere yatırım yapmıştır. 156 kişiden 109’u (% 69) kadındır. Dolayısıyla herhangi bir mücevheri olanların çoğunun kadın olması mücevher edinme sebeplerinin daha çok süslenme amaçlı olduğunu düşündürmektedir. Çünkü kadınların mücevherlerinin daha çok süslenme amaçlı aksesuarları içermekte olduğu görülmüştür. Bu tezi, çıkarılan tereke aralıkları da doğrulamaktadır. Mesela mücevheri olan kişilerin tereke aralıkları çıkarıldığında şöyle bir sonuç elde edilmiştir. 0–50.000 aralığında terekesi olup mücevheri olan kişi sayısı 83’tür. Yani

⁴⁵⁴ İnci en sevilen mücevher olarak değerlendirilmiştir. Faroqi, *Osmanlı Kültürü...*, s. 137.

⁴⁵⁵ Altın ve gümüş Bursa terekelerinde mücevherlerde en çok kullanılan madenler olarak belirtilmiştir. Faroqi, *Osmanlı Kültürü...*, s. 137. Bu bilgi bizim verilerimiz için de geçerlidir. Fakat incinin de diğer maden ve taşlara göre daha çok rastlandığını belirtmek gerekir.

⁴⁵⁶ Yüzük, Mühür. Parlatır, *a.g.e.*, s. 597.

mücevheri olanlardan % 53'ü 50.000 akçeden daha az terekeye sahiptir. Geriye kalanlardan 50.000–100.000 aralığında 25, 100.000'den yukarı 37 kişi bulunmaktadır. Aynı zamanda terekeleri büyükten küçüğe doğru sıraladığımızda mücevheri olup bütün defterlerde en tepede yer alanın erkekler olduğu görülmüştür. Bunların toplamı 20'dir. Fakat bu 20 erkeğin hepsinin mücevheri yatırım için tercih ettiğini de söylemek mümkün değildir. Meta olarak yüzük, kıymetli taşlarla bezeli bir tespih, broş, serpuş gibi aksesuarlara sahip olanlar da vardır.⁴⁵⁷ Son olarak bütün defterlerde tereke toplamı içinde mücevhere ayrılan paranın oranı % 6.7'dir.

III.I.II.I–Süslenme ve Zenginlik Göstergesi Olarak Mücevhere Yatırım

Yapanlar

Takılar, pek çok kadın tarafından süslenmenin unsurlarından biri olarak kullanılmıştır. Farklı tereke aralıklarında olan kişilerin çeşitli maden ve taşlardan çok çeşitli takılara sahip olduğu görülmüştür. Altın küpe ve yüzükler en sık rastlanılan aksesuarlardır. Ayrıca yakalıklar, saç bağları, tokalar, gerdanlıklar ve çeşitli kemerler rastlanılan diğer çeşitlerdir.

Orta halli, zengin ya da fakir terekeye sahip olanların sayıca ve değer olarak farklı mücevherleri olduğu görülmüştür.⁴⁵⁸ Örneğin 270.000 akçelik terekesi olan evkâf müfettişinin mücevherlerinin değeri toplam 72.000 akçedir.⁴⁵⁹ 12.000 akçe

---

⁴⁵⁷Mesela Alemdar Nezir Mahallesi'nden 9 Safer 1114 (5 Temmuz 1702) tarihli kaydında Mîr-i Alem El-hâc Mehmed Ağa'nın serâser kaplı samur divan kürkünün yanında değerli zümrüd ve yakut yüzükleri, altın kopçası dikkat çekmektedir. *EŞS 4707, 7/1.*

⁴⁵⁸Elimizdeki iki vezirin de zengin olmalarına rağmen tereke kayıtlarında mücevherlerinin yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Yalnız bu konuda Amcazâde Hüseyin paşa görevinden ayrılırken bütün mücevherlerini ve en seçkin 60 savaş atını padişaha hediye etmiştir. Hammer, *Büyük Osmanlı...*, s. 50.

⁴⁵⁹*EŞS 4707, 9/2.*

terekesi olan reâyâdan birinin mücevherleri de yaklaşık 9.000 akçedir.⁴⁶⁰ Bunun yanında 5.000 akçelik terekesinin 1/5'ini altın küpesine ayıran müteveffalar da vardır.⁴⁶¹ Ancak servetle orantılı olarak mücevherin cinsi ve değeri arasında bağ bulunsa da, bu bağ kişilerin tercihleriyle zaman zaman değişebilmektedir. Fakat değerli mücevher bulundurma ve takma, kişinin serveti ve statüsüyle de yakından ilgilidir.⁴⁶²

Terekeler incelendiğinde görülen o ki, güzel görünmek için mücevher bulunduranlar genelde kadınlardır.⁴⁶³ Erkeklerin bulundurduğu değerli madenler daha çok takı amaçlı olmayan altınlardır. Bu durumun bir başka sebebi de altın ve gümüş kullanımındaki şeriat kısıtlamasıdır.⁴⁶⁴

III.I.II.II– Yatırım İçin Mücevher Bulunduranlar

Yaptığımız sorgulamalar sonucunda mücevheri olan kişilerin bazılarının belirli özellikler gösterdiği saptanmıştır. Mesela herhangi bir süs amacı gütmeyen, parasal değeri olan altınların özellikle erkekler tarafından sahiplenildiği görülmüştür. Yine bazı erkekler bilezik bulundurmaktadır. Bu kişilerin listesi çıkarıldığında bütün defterlerde toplamda 24 kişinin sadece yatırım için altın bulundurduğu anlaşılmıştır. Bunlardan 5'i kadındır. Unvanlar açısından da genelleme yapmaya imkân verecek

---

⁴⁶⁰EŞS 4723, 4/3.

⁴⁶¹EŞS 4763, 52/2. Diğer örnekler için bkz. EŞS 4747, 41/1; EŞS 4763, 62/1; EŞS 4732, 92/3; EŞS 4732, 28/3; EŞS 4723, 51/5; EŞS 4723, 79/1. Bu tür fakir olup da küçük bir mücevheri bulunan bayanlar genellikle fakir ya orta hallidir. Bunun yanında zengin olup da mücevheri olan kadınların aksesuarları hem daha pahalı, hem de daha çeşitlidir. Örneğin bkz. EŞS 4707, 31/2; EŞS 4707, 63/1. Tabii bu durum için bir genellemeden bahsetmek mümkün değildir. Zengin olup, küçük takıları olanlar da vardır. EŞS 4707, 74/4.

⁴⁶² Bu durum başka araştırmacılar tarafından da belirtilmiştir. Faroqhi, *Osmanlı Kültürü...*, s. 136–137.

⁴⁶³ Bu tespit, hemen hemen aynı dönemi inceleyen başka şehir çalışmalarında da belirtilmiştir. Bkz. Metin, 'a.g.m', s. 52.

⁴⁶⁴ Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar...*, s. 168.

veri birikimi yoktur. Kadınların mücevher bulunduranlar içinde 109 kişiyle temsil edildiğini düşündüğümüzde, bu sayının oldukça az olduğu anlaşılmaktadır. Bu tespit de kadınların daha çok süslenmek için paralarını mücevhere yatırdığı tezini doğrular.

Yatırım amaçlı olarak mücevheri kullananların ne tereke yekûnu, ne de meslekleriyle ilgili belirli bir saptama ve tanımlama yapmak mümkün görünmemektedir. Çünkü 422 akçeden 2.000.000 akçeye kadar tereke yekûnuna sahip kişiler, yatırım amaçlı olarak mücevheri kullanmıştır. Bu da mücevher kavramının, yatırım aracı olarak sadece zenginlerin tercih ettiği bir olgu olmadığını gösterir. Mesela mesleğiyle ve hayatıyla ilgili çok bilgimiz olmayan Mehmed Çelebi bin Abdullah'ın toplam terekesi 422 akçedir. 3 Safer 1130 (6 Ocak 1718) tarihli tereke kaydından, bunun 315 akçesinin bir tuğralı altın parası olduğu anlaşılmıştır.⁴⁶⁵ Yine ismi belirtilmeyen bir başka müteveffanın toplam terekesi 2.200 akçeyken, bunun 1.320 akçesi iki altının değeridir.⁴⁶⁶

Orta halli ve fakir olup mücevhere yatırım aracı olarak bakan kişilerin diğer yatırım araçlarını nasıl algıladığına dair elde edilen veriler şu şekildedir: 100.000 akçeye kadar terekesi olup mücevheri yatırım aracı olarak kullandıktan kişi erkekse, başka bir yatırım aracını genelde tercih etmediği görülmüştür. Eşya dışında mücevherle beraber üçüncü bir tercihi olanların da daha çok nakit bulundurduğu tespit edilmiştir. 7 Ramazan 1114 (25 Ocak 1703) tarihli kaydı bulunan Ömer bin Ebubekir ve Ali Çelebi bin El-hâc Mustafa bunlara örnek olarak verilebilir.⁴⁶⁷ Eşya ve mücevherin dışında yatırım araçları olan ilginç bir örnek, Kayseri'den ticaret için gelen ve eşyalarının ticari amaçlı olup olmadığı net anlaşılamayan Ali Ağa bin El-

---

⁴⁶⁵ EŞS 4723, 49/3.

⁴⁶⁶ EŞS 4723, 14/2.

⁴⁶⁷ EŞS 4707, 61/4; EŞS 4707, 56/2. Bu kayıt 7 Ramazan 1114 (25 Ocak 1703) tarihlidir.

hâc Veli'dir. 7 Zi'l-hicce 1114 (24 Nisan 1703) tarihli kayıttta Muradiye yakınlarında öldüğü belirtilen Ali Ağa'nın diğer yatırım aracı, 2 katır ve 2 bârgîrden oluşan hayvanlarıdır. Ali Ağa'nın ayrıca 1.440 akçelik menzil kirasından gelen geliri gösterilmiştir. Kayserili Ali Ağa'nın hayvanlarını, eşyalarını taşımak için bulundurduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca hizmetini gördürmek için olmalı 18.000 akçelik Hasan isimli bir de gûlamı bulunmaktadır.⁴⁶⁸

Eğer kişi kadın ise bu durum iki şekilde değişmektedir. Bir kısmının terekesi eşya ve mücevherden oluşmaktadır. Bazılarının da özellikle orta halli olanların mülkünün olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶⁹ Bu kadınların bazılarının mülklerini miras yoluyla ellerine geçirdikleri düşünülebilir. O halde orta halli olup sadece eşya ve mücevhere yatırım yapanların özellikle erkeklerin neden mülklerinin olmadığı soru işaretidir.

Zengin olup da mücevheri yatırım aracı olarak gören kişilerin bazıları mülk ve nukut sahibi olmaları ve yüksek meblağlı borç vermeleriyle dikkat çekmiştir. Bunlardan biri 8 Şevval 1139 (29 Mayıs 1727) tarihli kayda göre hacda ölen, Hamid Bey Mahallesi sakini, çiftlik sahibi, 700.000 akçeden fazla terekesi olan El-hâc Süleyman Beşe bin Abdullah'tır.⁴⁷⁰ Bir diğer örnek mahallesi belirlenemeyen Dergâh-ı Ali Odabaşlılarından Cebrail Ağa bin Abdurrahman'dır. 7 Ramazan 1114 (25 Ocak 1703) tarihli kayda göre yaklaşık 2.00.000 akçe olan terekesinin 500.000 akçesi Mısır'daki altın alacağıdır. Parasının kalanı çiftliği, eşyaları ve çiftliğindeki

---

⁴⁶⁸ EŞS 4707, 67/1.

⁴⁶⁹ EŞS 4747, 37/4; EŞS 4747, 9/2; EŞS 4747, 32/2.

⁴⁷⁰ EŞS 4707, 55/3.

hayvanlarından oluşmaktadır.⁴⁷¹ Dolayısıyla zenginlerin bir kısmı için mücevher sahibi olmak, serveti saklamanın yollarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toparlamak gerekirse mücevhere sahip olmak imkânsız olmasa da zor bir olgu olarak görünmektedir. Mücevher genelde süslenme amaçlı olarak sahiplenilmiştir. Mücevher sahipliğinin unvan ve meslekle sıkı ilişki içinde olup olmadığı net bir şekle ortaya çıkarılamamıştır.

III.I.III– Nakit Para

Osmanlı ekonomisinde para kullanımı kentli nüfusla sınırlı değildi. Çünkü zanaatkârlar ve tüccarların yanında köylüler ve göçerler de para kullanıyordu.⁴⁷² Bizim defterlerimizde tereke sahibi 846 kişiden 210'unun yani % 24'ünün az ya da çok öldüğünde nakit parası bulunmaktaydı.⁴⁷³ Tereke toplamında, nakdin tuttuğu meblağ % 9.5'tir.⁴⁷⁴

Tablo 31: Nukudu Olanların Listesi

	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Toplam
Kadın	2	5	13	13	2	35
Erkek	53	33	19	45	25	175
Nukud Toplamı	2.028.327	470.836	2.112.497	971.845	611.987	4.167.165
Tereke Toplamı	11.147.547	1.190.032	3.783.649	5.927.782	6.066.253	28.115.263

Nakdi olan 210 tereke sahibinden 14'ünün parası eş ya da babadan gelen mirastır. 210 kişiden 35'i kadın, 175'i erkektir. O halde paranın cinsiyetle olan

⁴⁷¹ EŞS 4707. 43/3; Benzer örnek için bkz. EŞS 4747, 94/5.

⁴⁷² Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi...*, s. 138.

⁴⁷³ Tablo 31.

⁴⁷⁴ Tablo 37.

ilişkisinin mücevherin tersi olduğu söylenebilir. Kadınların % 13'ü, erkeklerin % 29'u nakit para bulundurmaktadır.

Bunun yanında parası olan 10 kişi de ticaret için başka şehirlerden Edirne'ye gelmiştir. Bu kişilerin mal varlıkları genellikle eşya, ticari emtia ve nukuttan oluşmaktadır. 27 Cemâziye'l-evvel 1154 (10 Ağustos 1741) tarihli kayda göre '*Anadolu'dan ticaret için gelen*' Hüseyin Beşe bin Abdullah, bu bahsedilen kişilere örnektir.⁴⁷⁵ Diğer bir örnek 8 Şevval 1139 (29 Mayıs 1927) tarihli kayda göre İstanbul'dan gelen Mehmed Ağa bin Abdullah'dır. Yaklaşık 320.000 akçelik terekesinin tamamına yakını nakit paradan oluşmaktadır.⁴⁷⁶ Mehmed Ağa'nın Edirne'de hiç alacaklısının olmaması, Edirne'ye mal almak için geldiğini düşündürmektedir.

Parası olan kişilere dair yapılan analizde, para bulundurmanın unvan sahibi olmakla ilişkisinin olduğu anlaşılmıştır. Çünkü 22 efendi, 8 bey, 37 beşe, 11 çelebi ve 27 ağanın, toplamda 105 askerî sınıf üyesinin, yani % 59'unun nakit parasının olduğu görülmüştür. Askerî sınıf üyesinin toplamda 259 kişi olduğu düşünüldüğünde, 154 askerî sınıf üyesinin de elinde para bulundurmadığı anlaşılmıştır. 35 nakit sahibi kadını listeden çıkardığımızda, 70 kişinin herhangi bir unvan sahibi olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda para bulundurmanın unvan sahibi olmakla bir ilişkisinin olduğundan bahsedebiliriz.

Bunun dışında nakit buluranların tereke aralıkları bakımından da çok geniş bir yelpazeyi içerdiği görülmüştür. Yani terekesi fakir aralığında olanın da zengin aralığında olanın da nakit bulundurabildiği anlaşılmıştır. Mesela 20

---

⁴⁷⁵ EŞS 4747, 84/4.

⁴⁷⁶ EŞS 4732, 93/2.

Muharrem 1130 (24 Aralık 1717) tarihli kayda göre terekesi 635 akçe olan Edirneli İstiko'nun 600 akçe nakdi bulunmaktadır.⁴⁷⁷ Yaklaşık 3.000.000 akçe terekesi olan, Attâr El-hâc Halil Mahallesi'nden Medine-i Münevvere Kadısı Mehmed Efendi bin Abdurrahman'ın da 7 Muharrem 1115 (3 Haziran 1702) tarihli kayda göre öldüğünde yaklaşık 500.000 akçe civarında nakdi vardır.⁴⁷⁸ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Para sahiplerinin buldukları yere göre yapılan incelemede, nakdi olan 210 kişiden sadece 9'unun merkez dışında yaşadığı anlaşılmıştır. Bu 9 kişinin yatırım araçları arasında bir tutarlılık görülmediğinden ve sayının da az olmasından bu konuda herhangi bir genelleme yapmak mümkün görünmemektedir. Bu durumda kırsalda oturan insanların parayla daha az ilişki içinde olduğunu söyleyebiliriz. Şehir merkezinin de ticaret ve zanaat merkezi olması nedeniyle daha çok parayı çektiğini belirtebiliriz.

III.I.IV– Canlı Sermaye

Canlı sermaye iki alt başlık altında incelenmiştir. Bunlardan ilki inek, koyun, öküz ve at gibi büyük ve küçükbaş hayvanlardır. Bu hayvanlar pek çok işlevinden ötürü toplumda rağbet görmüştür. Mesela bazılarının gücünden ve bazılarının da ürünlerinden yararlanılması, toplumda sahip olmak için para harcanır varlıklar olmalarını sağlamıştır. Her şeyden önce bir çift öküz Osmanlı toplumunda tarımın sürdürülebilmesinin en önemli araçlarından biridir.

---

⁴⁷⁷ EŞS 4723, 35/2.

⁴⁷⁸ EŞS 4707, 76/4.

Canlı sermaye adı altında incelenen ikinci gurubu köle ve cariyeler oluşturur. Para ile alıp satılabilen cariye ve köleler, kişilerin farklı alanlardaki işlerinde yardımcı olarak kullanılabilirdi ve bunlara sahip olmak çoğu zaman para gerektiren bir durumdur. Bu anlamda canlı sermayede, kişiye yarar sağlaması ve hizmet etmesinin yanında satılmak istendiğinde değerinden çok bir şey kaybetmeden para kazandırması esastır.

III.IV.I–Yatırım Aracı Olarak Hayvanlar

Canlı hayvan, pek çok getirisi olan önemli bir yatırım aracıdır. Canlı hayvan çeşitlerinin her birinin belirli vasıfları vardır. Bu hayvanların bazıları, bilindiği gibi tarımda makineleşmenin olmadığı dönemde toprağı işlemede, ulaşımda ve yük taşımada, önemli bir araç; Müslümanların ibadetinin bir parçası ve insan beslenmesinin çok yönlü bir unsurudur. Kentlerin iâşesi söz konusu olduğunda, buğdaydan sonra en çok ihtiyaç duyulan koyun eti idi.⁴⁷⁹ Bu anlatılanlar, canlı hayvanın ne kadar önemli bir yatırım aracı olduğunun göstergesidir.

Tablo 32: Canlı Sermayesi Olanların Listesi

	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Toplam
Kadın	1	–	–	2	–	3
Erkek	33	30	31	35	29	158
Hayvan Toplamı	942.980	169.627	204.950	285.985	519.573	2.123.115
Tereke Toplamı	27.993.316	885.228	3.070.630	3.187.699	9.114.380	44.251.253

Beş defterde yapılan çalışmada görülmüştür ki, canlı hayvan, köylü-kentli, zengin-fakir, askerî sınıf-reâyâ pek çok kesim tarafından sermaye olarak

⁴⁷⁹Tevfik Güran, 'Kentlerin İâşesi', *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Ed. Erol Özvar- Arif Bilgin, İstanbul, 2008, s. 64.

kullanılmıştır. Rastlanılan havan çeşitleri arasında at, katır, koyun, inek, camız, öküz ve bu türlerin yavrularının yanında nadiren arı vardır.

846 tereke sahibinden % 19 oranla 161'i en az bir olmak üzere hayvan sahibidir.⁴⁸⁰ Hayvanın tereke toplamı içindeki oranı % 1.9'dur.⁴⁸¹ 161 kişiden 3'ü kadın, diğerleri erkektir. 20 Muharrem 1114 (16 Haziran 1702) tarihli kayda göre bu kadınlardan biri El-hâc Ferhad Ağa'nın kızı Safiye'dir. Eşinin de askerî sınıf üyesi olduğu anlaşılan, merkezde yaşayan Safiye'nin 200 akçelik bir buzağısı bulunmaktadır.⁴⁸² Ada Nahiyesine tâbi Saltuklu Karyesi'nde yaşayan Ayşe binti Mustafa'nın, 20 Zi'l-ka'de 1153 (6 Şubat 1741) tarihli tereke kaydından anlaşıldığı kadarıyla sığır ineği ve tosunu vardır.⁴⁸³ 15 Cemâziye'l-âhir 1153 (7 Eylül 1740) tarihli kayda göre Üsküdar Nahiyesi'ne tâbi Koyunlu Karyesi'nde yaşayan Hatice binti Ahmet'in 4 kovanı ve malağı bulunmaktadır.⁴⁸⁴ Hayvana olan ilginin kadınlar açısından bu kadar az olması ilginç bir durumdur. Bu konuda Halil İncalcık, Bursa terekelerine dayanarak yaptığı çalışmasında, eş ölünce ineklerin daima kadına verildiğini tespit etmiştir. Sebebini miri toprak rejiminde toprağı kadının tevarüs edememesi; çoluk çocukla kalmış kadının geçiminin yalnız ineğe bağlı olması olarak açıklamıştır.⁴⁸⁵ Fakat bizim örneklerimizde canlı sermayesi olan üç kadının varisleri arasında eşleri bulunmaktadır. Bu durumda verilerimizdeki kadınların, eşin reislik yaptığı aile bütünlüğü içinde, ekonomik faaliyetler anlamında ikinci planda kaldığını söyleyebiliriz.⁴⁸⁶ Zaten bizim verilerimizdeki hayvan sahibi kadınların yatırımdan

---

⁴⁸⁰Tablo 32.

⁴⁸¹Tablo 37.

⁴⁸²EŞS 4707, 4/1.

⁴⁸³EŞS 4747, 49/2.

⁴⁸⁴EŞS 4747, 31/4.

⁴⁸⁵İncalcık, 'Eyüp Sicillerinde Toprak...', s. 13.

⁴⁸⁶Burada kadınların ekonomik hayatta aktif olmadıklarını söylemeye çalışmıyoruz. Söylemek istediğimiz şey, verilerimizdeki kadınların büyük ekonomik çıkar amacıyla hayvancılık yapmadığıdır.

ziyade evin günlük ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hayvan beslediklerini söylemek mümkündür.

Canlı sermayeye parasını yatıran erkeklerden 28'i beşe, 12'si bey, 25'i ağa, 9'u çelebi, 12'si efendi ve 5'i paşa unvanını taşımaktadır. 82 askerî sınıf üyesinin (% 32'sinin), canlı sermayesi bulunmaktadır. Unvanı olmayan kişi sayısı 67'dir. Unvanlarından askerî sınıf üyesi olduklarını anladığımız kişilerin hayvanlarının çeşidi, buldukları yere göre değişebilmektedir. Yani, istisnai durumlar olmakla birlikte, köyde ikamet eden askerî sınıf üyesi; daha çok inek, öküz, koyun gibi canlı sermaye beslemektedir. 28 Safer 1154 (15 Mayıs 1741) tarihli tereke kaydından çiftçilikle meşgul olduğu anlaşılan Çöke Nahiyesi'ne bağlı Muradanlı Karyesi'nde yaşayan Mustafa Beşe bin Abdurrahman'ın öküz, dana ve sığırı vardır. Aynı zamanda arıcılıkla uğraşmaktadır.⁴⁸⁷ Belirtilen bu özelliklerin tümü, 10 Muharrem 1163 (20 Aralık 1749) tarihli kayıttan anlaşıldığı kadarıyla aynı karyede yaşayan İbrahim Beşe bin Şaban için de geçerlidir.⁴⁸⁸ Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁴⁸⁹ Bu kişilerin genel özelliği, terekelerinde biraz hububatın yanında saban, saban demiri gibi çift malzemelerinin de bulunmasıdır. Orta halli ya da fakir olan bu kişilerin muzara'a ortaklıkları⁴⁹⁰ kurup kurmadıkları hakkında tereke kayıtları yeterince bilgi içermemektedir. Fakir olmaları dolayısıyla da bu olasılık pek mümkün görünmemektedir. Bu kişilerin herhangi bir toprağın tasarruf hakkını elde

---

Fakat bu Osmanlı toplumunda kadınların ekonomik faaliyetlerinin olmadığı anlamına gelmez. Kadınların ekonomik faaliyetleriyle ilgili örnekler, başka çalışmalar da kullanılarak önceki bölümde verilmiştir.

⁴⁸⁷ EŞS 4747, 65/2.

⁴⁸⁸ EŞS 4763, 3/2.

⁴⁸⁹ EŞS 4707, 16/4; EŞS 4707, 62/4; EŞS 4732, 35/4.

⁴⁹⁰ Muzara'a karşılıklı ya da birlikte ziraat anlamına gelmektedir. Muzara'a, tarım üretimi için kurulmuş bir şirkettir. Bu birkette toprak sahibi toprağın işletilmesini çiftçiye bırakır. Çiftçinin elde ettiği ürün sonrasında tarafların belirlediği oranda paylaşılır. Bkz. Ergenç, 'XVIII. Yüzyılda Osmanlı Anadolu'sunda Tarım Üretiminde Yeni Boyutlar...' , s. 131.

etiklerine dair de veri yoktur. Net olarak görülen, askerî unvan taşıyan bu kişilerin kırsalın hayat şartlarına ayak uydurmuş olmasıdır.

Terekelerde rastlanılan bir diğer hayvan türü de attır. At, Osmanlı toplumunda son derece önemli bir konumda bulunmaktadır. O kadar ki, yüksek dereceli yöneticilerin hediye alış-verişlerinde önemli metalden biridir. Örneğin, Daltaban Mustafa Paşa, padişaha hem at hediye etmiş, hem de ondan at hediyesi almıştır.⁴⁹¹ Aynı şekilde Amcazâde Hüseyin Paşa görevden ayrılırken 3 at ve kısrağı padişaha hediye etmiştir.⁴⁹² Bunun yanında ulaşımda, savaşlarda kullanılmaları onların önemini daha da arttırmıştır. Dolayısıyla atın Osmanlı toplumunda hem sahibine itibar sağlaması, hem de işlevi nedeniyle tercih edildiği bilinmektedir. Nihayetinde bu kimseler askerî sınıfta oldukları için güvenliği sağlamak en önemli görevleri arasında yer alır. Bu görevlerini yerine getirirken de attan yararlanmaktadırlar.

Bu bilgilerle örtüşür şekilde merkezde yaşayan askerî sınıf üyeleri ise daha çok at, kısrağ, bârgîr⁴⁹³ gibi hayvanları beslemektedirler. Terekelerde bir ve birden çok atı olan askerî sınıf üyelerine rastlanılmıştır. Mesela 25 Şaban 1114 (14 Ocak 1703) tarihli kayda göre Sarıca Paşa Mahallesi'nde yaşayan Mustafa Ağa bin Ömer'in kula ve kır bârgîri vardır.⁴⁹⁴

Merkezde yaşayıp, büyük baş hayvanlara sahip olan askerî sınıf üyeleri nadir de olsa bulunmaktadır. 10 Cemâziye'l-evvel 1139 (3 Ocak 1727) tarihli kayıttaki Mihail Koca Mahallesi'nde yaşayan Ahmed Efendi bin Mustafa Bey bu duruma

---

⁴⁹¹ Hammer, *Büyük Osmanlı...*, s. 52–55.

⁴⁹² *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 163.

⁴⁹³ Beygir. Parlatır, *a.g.e.*, s. 189.

⁴⁹⁴ *EŞS 4707*, 51/3. Bu konuda örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bkz. *EŞS 4747*, 16/1; *EŞS 4732*, 64/1.

örnektir. Terekesinde kısrak, 4 sığır danası, inek ve çift sığır öküzü bulunmaktadır. Terekesindeki az miktardaki hububata bakılırsa, hayvanlarını çift sürmede kullanıyor olabilir.⁴⁹⁵ Mesela bu kişilerin toprağı işlemek için hayvanı olmayan köylülere hayvanı temin edip, üretilen ürüne ortak olmaları mümkün olabilir. Özellikle şehirdeki bu kişilerin hububatları bunu desteklemektedir.

Diğer yandan askerî sınıf üyesi olsun olmasın çiftlik sahiplerinin terekelerinde çok sayıda ve çeşitli amaçlarla kullanılan canlı hayvan bulunduğu da görülmüştür. Tarımsal üretimi sürdürmek çok pahalıya mal olduğu için toprak sahiplerinin; çiftliklerini, komşu köylerin öküz ihtiyacını karşılayacak ve yakınlardaki kasabalara süt ve süt ürünleri sağlayacak sığır çiftliklerine ve mandıralara dönüştürmeyi tercih ettikleri bilinmektedir. Çünkü bu çiftliklerin kâr oranı çok yüksektir.⁴⁹⁶ Örneğin 4 Rebî'ü'l-evvel 1153 (30 Mayıs 1740) tarihli kayıta görüldüğü üzere Hazinedar Sinan Bey Mahallesi'nde yaşayan Mustafa Ağa bin Abdullah'ın canlı hayvanları dikkate değerdir. Terekesinde yaklaşık 50.000 akçe değerinde 4 camuş ineği, malak, 19 tosun, 2 öküzü, kısrak, 440 koyun bulunmaktadır. Çiftliğinin yeri belirtilmeyen Mustafa Ağa'nın ciddi anlamda hayvancılıkla uğraştığı açıktır.⁴⁹⁷ Bu konuda örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁴⁹⁸ Burada gösterilen ve gösterilemeyen diğer örnekler incelendiğinde genelde çok sayıda hayvanı olanların çeşitli değerlerde çiftliklerinin olduğu görülmüştür. Bunun

---

⁴⁹⁵EŞS 4732, 65/2. Bu özellikleri gösteren kişiler, başka çalışmalarda da tespit edilmiştir. Mesela Bolu'da 19 Cemaziye'l-âhir 1114 (10 Kasım 1702) senesinde vefat eden El-hâc Mustafa Halife bin El-hâc Ahmed'in şehir merkezinde hatırı sayılır taşınmazlarıyla beraber çok sayıda canlı hayvanı ve 130 keyl arpası bulunmaktadır. Metin, 'a.g.m.', s. 50.

⁴⁹⁶İnalcık, 'Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar', *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder-Faruk Tabak, İstanbul, 2010, s. 27.

⁴⁹⁷EŞS 4747, 26/3. Bu tespitler 18. yüzyılın sonlarında Sivas'ta da vardır. Bkz. Zafer Karademir, 'Sivas Ağa Sınıfının Sosyo-Ekonomik Durumuna Dair Bir İnceleme (1780-1831)', *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa.14, Ankara, 2011, s. 191.

⁴⁹⁸EŞS 4707, 43/3; EŞS 4763, 59/1.

yanında bazıları da değirmen, samanlık, ahır gibi taşınmazlarla beraber hububata ve çift aletlerine sahiptir. Bu tür hayvan sahiplerini ‘pazara yönelik üretim yapan kişiler’⁴⁹⁹ olarak tanımlanan çok büyük boyutlu ekonomik faaliyetler içinde olduklarını söylemek belki de abartı olacaktır. Fakat askerî sınıf üyesi olan bu kişilerin, kapsamlı ekonomik faaliyetler içinde olduğu açıktır. Bu kişileri çiftliğinin içinde çok sayıda hayvanla ve çift aletleriyle bir kompleks kuran; hatta faaliyetlerini değirmen ve fırınla destekleyen kişiler olarak tahayyül edebiliriz.⁵⁰⁰ Bu halleriyle de Halil İnalçık’ın belirttiği ‘plantasyon’ çiftliklerin prototipi izlenimi vermektedirler.

Tereke aralıkları bakımından da en zengininden fakirine, pek çok aralıktaki kişinin canlı hayvanının olduğu görülmüştür. Mesela en zengin kişi olan Daltaban Mustafa Paşa’nın çok sayıda, değer olarak da servet niteliğinde atı vardır.⁵⁰¹ Bunun yanında yaklaşık 2.000 akçelik terekesi olan Seyyid İbrahim Çelebi’nin de 13 koyunu, 1 kovani bulunmaktadır.⁵⁰² Burada şunu da belirtmek gerekir ki, canlı hayvanın cinsi ve değeri servetle çoğu zaman ilişkilidir. Mesela 13 Şaban 1164 (7 Temmuz 1751) tarihli kayda göre El-hâc Halil Mahallesi’nde yaşayan Ali Beşe bin Hasan, yaklaşık 2.500 akçelik terekeye sahiptir ve bunun 700 akçesi doru bârgîrinin fiyatıdır.⁵⁰³ 15 Şaban 1164 (9 Temmuz 1751) tarihli kayda göre ise yine yaklaşık 3.000 akçe terekeye sahip olan, Üsküdar Nahiyesi’ne bağlı Yukarıca Karyesi’nden Abdullah oğlu Mahmud, 260 akçe koca kısırağa, 1.320 akçelik kebir taya ve 2 adet

---

⁴⁹⁹Bu tabir için bkz. İnalçık, ‘Çiftliklerin Doğuşu...’, s. 27.

⁵⁰⁰Bu tür faaliyette bulunan kişileri daha önceki ve sonraki dönemlerde de rastlamak mümkündür. Örnekler için bkz. Nagata, *a.g.e.*, s. 120; Suraiya Faroqi, ‘Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremid Âyanından Müridzade Hacı Mehmed Ağa’nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri’, *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, İstanbul, 2010, s. 96; Çadırcı, ‘a.g.m.’, s. 148; Cezar, ‘Bir Âyanın Muhallefâtı...’, s. 59; İnalçık, ‘Çiftliklerin Doğuşu...’, s. 27–28; Güneş, ‘a.g.m.’, s. 73.

⁵⁰¹*EŞS* 4707, 89/1.

⁵⁰²*EŞS* 4747, 69/4.

⁵⁰³*EŞS* 4763, 66/1.

1.800 akçelik kısrağa sahiptir.⁵⁰⁴ Bunun yanında Daltaban Mustafa Paşa'nın kır atı 25.000 akçe değerindedir.⁵⁰⁵

Canlı hayvanı olanlardan 12'si handa ölmüştür. Aslen Edirneli olmayan bu insanların ticaret için gelenler dışındakilerin neden Edirne'de buldukları açıklanmamıştır. Edirne dışından gelenlerin yanlarında genelde ulaşım için kullanılan hayvan çeşitleri bulunmaktadır. Mesela Rumeli'nden gelen Şahî Ömer bin Abdullah'ın 5 Ramazan 1153 (24 Kasım 1740) tarihli kaydı bunlardan biridir.⁵⁰⁶ Varisleri ve nereli olduğu bilinmeyen, Mihail Mahallesi yakınlarında Kürd Hüseyin Beşe Hanı'nda katlen öldürülen 20 Zi'l-hicce 1163 (20 Kasım 1750) tarihli kaydı olan Alemdar Mustafa Beşe bin El-hâc Abdülbâki diğer örnektir.⁵⁰⁷

Canlı sermayesi bulunan 161 kişiden 63'ü karyede, 86'sı da merkezde yaşamaktadır. Bu veriler de hayvan yetiştirmenin sadece karyeye özgü bir durum olmadığını ortaya çıkarır. Çünkü merkezde yaşayıp da sadece at, kısrağ gibi canlı hayvanı olan kişi sayısı 34'tür. Merkezde geri kalan 52 kişi diğer havanlardan beslemektedir.

Sonuç olarak canlı hayvan sahipliği, kişinin ekonomik faaliyetleri ve mesleğiyle sıkı ilişki içindedir. Fakirler ve orta hallilerde sahip olunan canlı hayvan, evin günlük ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmaktadır. Diğer yandan çiftliklerin bir parçası olan canlı hayvanlar, ciddi anlamda askerî sınıf ve reâyâ içinde

---

⁵⁰⁴ EŞS 4763, 67/1.

⁵⁰⁵ EŞS 4707, 89/1.

⁵⁰⁶ EŞS 4747, 37/3.

⁵⁰⁷ EŞS 4763, 36/2.

rağbet görmüştür. Bu durum bize, aynı zamanda askerî sınıf üyelerinin karmaşıklaşan ekonomik faaliyetleri hakkında fikir vermektedir.⁵⁰⁸

III.IV.II–Yatırım Aracı Olarak Köleler

Eskiden savaşlarda esir edilen veya başka bir suretle ele geçirilip, satılan insanlara köle denir.⁵⁰⁹ Bu insanların hürriyeti yoktur. Köleler başkasının hükmü ve tasarrufu altında yaşarlar.⁵¹⁰

İslam ülkelerinde ve Osmanlı toplumunda köleler hayatın vazgeçilmezleri arasındadır. Sadece ev hizmetlerinde değil, asker olarak ve ekonomik anlarda çalıştırılırlardı. Tarımda uygulanan ortakçılık ve zanaatte uygulanan mukâtebe bunlardan bazılarıdır.⁵¹¹ Hatta çiftliklerin yaygınlaşması sürecinde, nüfuzlu kişilerin bazı topraklara kölelerini yerleştirdiği ve onları ekonomik faaliyetlerinde kullandıkları da bilinir.⁵¹² Çiftlik satılırken onun parçası olarak değerlendirilip

---

⁵⁰⁸Çiftliklerin parçası olan hayvan örnekleri için bkz. Nagata-Emecen, 'a.g.m.', s. 6; Köç, 'a.g.m.', s. 339–340.

⁵⁰⁹Ahmed Akgündüz, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, İstanbul, 1995, s. 173.

⁵¹⁰M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1982, C. II, s. 300.

⁵¹¹Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, C. I, Ankara, 2000, s. 341. Esasen köle kavramı Osmanlı'da çok geniş boyutludur. Hatta köleleri kamuya ve devlete ait köleler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Mesela kamuya ait köleler, çeşitli arazilerde çalıştırılan ortakçı kullardı. Devlete ait köleler de kapı kullarıdır. Bu tasnif ve geniş bilgi için bkz. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 176-185. Bizim burada ele alacağımız köleler kişilerin hizmetini gören köle ve cariyelerdir. Bu konuyla ilgili bkz. İzzet Sak, *Şer'îye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler: (17. ve 18. Yüzyıllar)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1992, s. 208; Rahmi Deniz Özbay, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeğinin İstihdamı ve Mukâtebe Yöntemi', *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 17, 2009, s.155.

⁵¹²İnalçık, 'Çiftliklerin Doğuşu...', s. 21; Nagata-Emecen, 'a.g.m.', s. 5

çiftlikle beraber fiyatlandırılan köleler de vardır.⁵¹³ Kölelerin kıymetini arttıran ise genç ve güzel olmaları ve fiziki kusurlarının olmamasıdır.⁵¹⁴

Osmanlı Devleti'nde köleleri sahiplenme hakkı Müslimlere verilmiştir.⁵¹⁵ Ancak bu kural zaman zaman delinmiştir.⁵¹⁶ Mesela Rodosçuk üzerine yapılan bir çalışmada köle sahipleri arasında Müslimlerin yanında Gayrimüslimlerin de olduğu görülmüştür.⁵¹⁷ Bizim incelediğimiz tereke kayıtlarında da buna dair bir örnek vardır. Örneğin 12 Zi'l-ka'de 1129 (18 Ekim 1717) tarihli kayıta, Köse Kadı Mahallesi sakinlerinden Bakkal Arslan veled-i Yorgo'nun Hayriye isminde cariyesi bulunmaktadır.⁵¹⁸

Köle sahibi olmada belirleyici olan, kişinin serveti ve tercihidir.⁵¹⁹ Köle kavramının servetle ilişkisini en iyi terekelerden takip edebiliriz. Görüldüğü kadarıyla köle ve cariye, tek başına bazı kişilerin toplam terekesinden bile pahalı olan bir yatırım aracıdır.⁵²⁰ İlke olarak bir köle, konuşabilen türden de olsa bir mal (mâl-ı nâtik) olarak kabul edilmiştir.⁵²¹

---

⁵¹³Saadet Maydaer, 'XVII. Yüzyılda Bursa'da Emekli Bir Kadı: Baldırzade Oğlu Derviş Mehmed Efendi ve Serveti', *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, Sa. 2, 2008, s. 586; Barkan, 'Edirne Askeri Kassamı'na ...', s. 47, 57.

⁵¹⁴Ahmed Nezihi Turan, 'Bahçesaray Köleleri (17. – 18. Yüzyıllar)', *Bilig*, Sa. 48, 2009, s. 246.

⁵¹⁵Güven Dinç-Cemil Çelik, 'Kıbrıs'ta Kölelik (1800-1878)', *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sa. 23, C. 5, Güz 2012, s. 192.

⁵¹⁶Dinç- Çelik, 'a.g.m.', s. 192.

⁵¹⁷Ümit Ekin, '17. Yüzyılda Rodosçuk'ta Kölelerin Toplumsal Statüsü', *Tarih Araştırmaları Dergisi (AÜDTCF)*, C. XXIX, Sa. 47, Ankara, 2010, s. 35.

⁵¹⁸*EŞS* 4723, 3/5. Benzer tespitler için bkz. Hüseyin Muşmal, '1640–1650 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayata Dair Bazı Tespitler', *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa. 20, Konya, 2006, s. 211.

⁵¹⁹Benzer tespitler için bkz. Metin, 'a.g.m.', s. 55.

⁵²⁰Kölenin bazı araştırmacılar tarafından çok fakir kişiler tarafından bile bulundurulabildiği vurgulanmıştır. Örneğin, Doğan Gün'un hazırladığı çalışmada şöyle bir ibare geçmektedir: '17 Şubat 1754 tarihinde Antakya'nın Kantara Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden, Çavuş-zâde Mustafa Ağa'nın borcu bıraktıklarından daha çok olmasına rağmen, terekesindeki beyaz cariyenin varlığı dikkat çekicidir ve ona 150 kuruş değer biçilmiştir.' Bkz. Gün, *a.g.e.*, s. 106. Yazarın belirttiklerinden hareketle dikkatinden kaçan bazı noktalar var gibi görünmektedir. Öncelikle bir kişinin bıraktıklarının borcundan az olması onun fakir bir hayat sürdürdüğü anlamına gelmez. Burada terekesinin miktarına

Kayıtlarımızda 21 kişinin terekesinde köle ve cariye bulunmaktadır. Kölelerin genel tereke toplamları içindeki yerleri ise % 1.5'tir. Az kişi tarafından tercih edilmesine rağmen, tereke toplamındaki oranlarının hayvana yakın olması köle ve cariyelerin pahalılığının göstergesidir.

Köle sahiplerinin 4'ü kadın, 17'si erkektir. Bahsedilen bu 4 kadının 3'ünde 1, 1'inde 2 cariye bulunmaktadır. Tereke aralıkları da bir kişi hariç 100.000 akçeyi geçmektedir. 9 Muharrem 1115 (25 Mayıs 1703) tarihli kayıta da görüldüğü üzere hem cariyelerinin değeri, hem de terekesi en yüksek olan iki cariye sahibi Hatice binti Ali'dir.⁵²² Diğer 3 kişinin de birer cariyesi bulunmaktadır ve cariyelerinin değerleri 12.000 ile 20.000 arasında değişmektedir.⁵²³ Bu varlıklı kadınların paralarının bir kısmını cariyeeye ayırmasını, onların zenginliklerinin dışa yansımaları olarak değerlendirmek mümkündür. Zira güzel ve eğitilmiş köle kızların hizmetinden yararlanmanın, Osmanlı toplumunda statü göstergesi olduğu gezginler tarafından da ifade edilmiştir.⁵²⁴ En düşüğü 6.000, en yükseği 96.000 akçe değerinde olabilen köle ve cariyeler, fiyatlarından da anlaşıldığı üzere genellikle zenginlerin terekelerinde bulunabilecek yatırım araçlarıdır. Diğer köle sahiplerine baktığımız zaman tereke aralıkları genellikle 100.000 akçenin üzerindedir. 3 kişinin tereke aralığı

---

bakmak gerekir. Kitapta tereke miktarı belirtilmediği için bu hususta net bir şey söylemek mümkün değildir. Fakat bir cariyenin değeri 150 kuruş, yani yaklaşık 18.000 akçedir. Dolayısıyla hem 18.000 akçelik cariyeeye sahip olmak, hem de kişisel eşyaya sahip olmak ve borçlu dahi olsa birileriyle para ilişkisi içinde olmak fakirliğin göstergelerinden değildir. Bu konuyla ilgili borcu terekesinden çok olup zengin olan kişilerin örneklerini bizim verilerimizde de bulmak mümkündür. Örneğin 16 Muharrem 1114 (12 Haziran 1702) tarihli kayda göre belirtilen kıstaslarda ölen Alemdar Mahallesi'nden Mustafa Ağa bin Abdullah'ın terekesi 110.100 akçedir. Bütün terekesi alacaklılara paylaştırılmıştır. *EŞS 4707, 2/2*. Biz bu kişiye, borçlu öldüğü için fakir diyemeyiz.

⁵²¹Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar...*, s. 110.

⁵²²*EŞS 4707, 86/1*.

⁵²³*EŞS 4747, 52/2; EŞS 4763, 25/1; EŞS 4763, 30/3*.

⁵²⁴Montagu, *a.g.e.*, s. 316–317. Fanny Davis köle sahibi olmanın farklı bir yönünden bahsetmektedir. Fanny Davis'in ortaya attığı bu görüşe göre kızları küçük yaşta satın alan bu kadınlar, onları yetiştiriyor, çeşitli beceriler edinmelerini sağlıyordu. Evlenme çağına geldiğinde de satıp para kazanıyordu. Fanny Davis, *Osmanlı Hanımı*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, 2009, s. 119. Bizim kayıtlarımızda bu yönde eğilimlerin var olduğunu kanıtlayan veriler bulunamamıştır.

100.000 akçenin altındadır. Bunlardan biri Kebirce Bevvâb Mahallesi'nde ikamet eden Hüseyin Efendi bin Hasan'dır. 5 Receb 1139 (26 Şubat 1727) tarihli kayda göre yaklaşık 51.000 akçelik terekesi vardır ve ortalama bir hayat sürdüğü anlaşılmaktadır. 14.000 akçe değerinde de Çeşmisiyah adında cariyesi bulunmaktadır.⁵²⁵ Diğer kişi 5 Şaban 1138 (8 Nisan 1726) tarihli kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Sofu Bayezid Mahallesi'nden Kâtip Osman Bey bin Ahmed'dir.⁵²⁶ Bütün terekesi eşyadan ve hizmetini gördürmek için beslediği 7.200 akçe değerindeki kölesinden oluşmaktadır. Diğer kişi, 7 Zi'l-hicce 1114 (24 Nisan 1703) tarihli kayda göre Muradiye Mahallesi yakınlarında ölen, Kayseri'den misafir olarak gelen Ali Ağa bin El-hâc Veli'dir.⁵²⁷

Unvanlar bakımından elimizdeki köle sahiplerinin sayıca az olması nedeniyle bir genelleme yapılması mümkün olmasa da sonuçlar şu şekildedir: 4'ü ağa, 2'si beşe, 1'i paşa, 5'i efendi ve 1'i bey unvanını taşıyan askerî sınıf üyesinin kölesi vardır.

Fiyat bakımından en yüksek cariyeyi bulunduran kişi 7 Şaban 1163 (12 Temmuz 1750) tarihli kayıttan anlaşıldığı kadarıyla 96.000 akçe değerindeki cariyesiyle Sultan I. Mahmut'un Vakıf Kâtibi El-hâc Mehmed Efendi bin Abdullah'tır. Bu kişi aynı zamanda cariyesi ya da kölesi bulunup, 2.500.000 akçeyle en fazla terekeye sahip olan kişidir.⁵²⁸ 23 Cemâziye'l-evvel 1114 (15 Ekim 1702) tarihli kayda göre bu kategorideki ikinci zengin ise yaklaşık 680.000 akçelik terekesi olan Mustafa Ağa bin Ahmed'dir. En değerli cariyesi 78.000 akçedir.⁵²⁹ 10 Safer

---

⁵²⁵ EŞS 4732, 81/2.

⁵²⁶ EŞS 4732, 5/1.

⁵²⁷ EŞS 4707, 67/1.

⁵²⁸ EŞS 4763, 27/1.

⁵²⁹ EŞS 4707, 45/5.

1115 (25 Haziran 1703) tarihli kayda göre Bâli Hoca Mahallesi sakini olan, öldüğünde yanındaki malları 394.000 akçe olan Silifke Valisi Ahmed Paşa bin Yusuf'un da yaklaşık 150.000 akçe değerinde 4 cariyesi bulunmaktadır.⁵³⁰ Bu örnekler bize sahip olunan cariyeyle, zenginlik arasında da bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yani kişinin zenginliği ölçüsünde sahip olduğu cariyeyle değerinin de değiştiği görülmektedir. Bu durum, sahip olunan cariye sayısını da etkilemiştir. Pek çok kişide bir ya da iki köle ve cariye varken, bahsettiğimiz bu kişilerde cariye sayısı dörde, beşe çıkmaktadır.

III.I.V– Kitap

Klasik dönem Osmanlı toplumunda bilgi akışı birkaç değişik yolla sağlanmaktadır. Bunlardan bazılarını şöyle tanımlayabiliriz. Öncelikle Fatih ve Süleymaniye medreselerinin kütüphanelerinin, kitabın temininde ve bilginin aktarılmasında önemli işlevleri vardı. Aynı zamanda padişahlar ve önemli devlet adamlarının oluşturduğu kütüphaneler, Osmanlı toplumunda önemli bir işlev edinmişti.⁵³¹ Kitaba ulaşmada bir diğer vasıta da sahaflar ve özel kütüphanelerdi.⁵³² Bu noktada terekelerde özel kütüphanelerin izi sürülebilir. Özellikle okuma-yazma oranının son derece düşük olduğu Osmanlı toplumunda, kişisel kütüphaneye sahip olmada, kişinin belirli donanımlarının olması gerekir. En azından kişinin okuma-

---

⁵³⁰EŞS 4707, 80/3.

⁵³¹Bu konuyla ilgili bkz. Şemim Emsen, 'Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphanelerinin Tarihçesi', *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C. 9 (1–2), 1960, s. 18; Müjgan Cumbur, 'Türk Kütüphaneciliğinin Tarihi Kökeni', *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C. 8, Sa. 3–4, 1959, s. 115; Hakan Anameriç, 'Osmanlılarda Kütüphane Kültür ve Bilimsel Yaşama Etkisi', *OTAM*, Sa. 19, Ankara, 2008, s. 57.

⁵³²Nil Tekgöl, *Reflections Of An External World In The Ottoman Mind The Production And Transmission Of Knowledge In The 18th Century Ottoman Society*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s. 55–56.

yazma bilmesi, okumaya meraklı olması ve kitaba para ayırabilmesi bunlardan başlıcalarıdır. Bunun yanında ilmiye sınıfı mensupları gibi mesleği gereği kitabı bulunanlar da olabilir. Diğer yandan matbaanın 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı hayatına girmesi, bu tarihe kadar kitapların kişiler tarafından teker teker çoğaltılması kitabın nadir ve değerli unsurlardan olmasını sağlamıştır.⁵³³ Bu sebepten kitaba ulaşılabilirlik zorlaşmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Bağdat, Şam, Halep ve Kahire gibi şehirlerde kitap yoğunluklu olarak bulunuyor ve buralardan İstanbul'a geliyordu.⁵³⁴ Özellikle İstanbul önemli bir kitap dağıtım merkeziydi. Buna karşın 17. yüzyılın sonu 18. yüzyılın başında Edirne'nin böyle bir özelliğinin olmadığı bilinir.⁵³⁵ Ancak Edirne'nin İstanbul'a yakınlığı buradaki halkın kitaba ulaşılabilirliğini kolaylaştırmış olmalıdır.

İncelenen 846 tereke kaydından 123 tanesinde (% 14'ünde) en az bir kitap bulunmaktadır. Bu kişilerden 32'sinin birden çok ve çeşitli kitapları vardır. Bu da ciddi anlamda okuryazar olanların 32 kişi olduğunu düşündürmektedir. Çünkü sadece dini kitap bulunduran kişiler, okuma-yazma bilmekten ziyade, harflerin şekillerini ezberleyerek dini faaliyetlerini yerine getirenler olabilir.⁵³⁶ Kitaba en çok rastlanılan defter tablo 33'te de görüldüğü üzere 4707 (1702-1703) nolu defterdir. Dikkati çeken, bu defter daha önce de belirtildiği gibi en çok askerî sınıf üyesinin

---

⁵³³Özellikle matbaanın ülkeye gelmesinden önceki yazma eserlerin çok pahalı olduğu bilinir. Bkz. Altınay, *a.g.e.*, s. 88.

⁵³⁴Tekgül, *a.g.e.*, s. 57.

⁵³⁵İsmail E. Erünsal, 'Sahaf', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul, 2008, s. 504-505.

⁵³⁶Bu konuda bkz. Abdullah Saydam, 'Trabzon'da Halkın Kitap Sahibi Olma Düzeyi (1795-1846)', *Mili Eğitim*, Sa. 170, 2006, s. 200.

bulunduğu defterdir. Yapılan incelemede kitap sahipliği ile askerî sınıf mensubu olma arasında sıkı bir ilişkinin olduğu görülmüştür.⁵³⁷

Tablo 33: Terekesinde Kitap Bulunanların Listesi

	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Toplam
Kayıt Sayısı	50	4	17	30	22	123
Askerî Sınıf	41	–	9	16	9	75
Reâyâ	1	4	2	5	3	15
Kadın	3	–	5	6	7	21
Çelebi	5	–	1	3	2	11
Muaf	–	–	–	–	1	1

Diğer yandan tereke kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla toplumda kitaba büyük önem verilmektedir. Terekeler kanalıyla bunun en açık göstergesi, tereke kaydı tutulurken kitabın en başa yazılmasıdır. Çünkü tereke kayıtları üzerinde yapılan incelemede, kayıtlar tutulurken belirli sıralamanın olduğu görülmüştür. En başa kişinin değerli kişisel eşyaları kaydedilmektedir. Bunlar mücevher, kürk, at takımları, değerli silahlar olabilir. İşte bu sıralamada eğer ölenin kitabı varsa, değeri lüks eşyalardan çok düşük olsa bile en başa yazılmıştır.

Ayrıca kitap sahibi olmanın zenginlik gerektirdiğine dair bir algı Edirne için doğru değildir.⁵³⁸ Çünkü terekesinde kitabı bulunanlar içinde yaptığımız analizde tüm tereke aralıklarında kitap sahiplerinin olduğu görülmüştür.⁵³⁹ Mesela 17 Şevval 1163 (19 Eylül 1750) tarihli İbrahim Paşa Cami-i Şerif Medresesi'nde vefat eden

⁵³⁷ Aynı yüzyılda Rusçuk'ta da kitap sahipleri genelde askerî sınıf üyeleriydi. Reâyâda nadiren kitaba rastlanıyordu. Bkz. Erdoğan, 'a.g.m.', s. 199.

⁵³⁸ Aynı dönemde Rusçuk'a dair yapılan çalışmada kitap sahipliği ve servet arasında sıkı ilişkinin olduğu belirtilmiştir. Bkz. Erdoğan, 'a.g.m.', s. 199. Bu durumda şehirlerarası bu farkın, şehrin kitabın eğitim yerlerine yakınlığından kaynaklandığı varsayılabilir.

⁵³⁹ Kitabın ulaşılabilirliğinin servetle birebir alakalı olmadığıyla ilgili bkz. Saylam, 'a.g.m.', s. 194.

Ahmed Efendi bin Abdullah'ın terekesi, toplam 1.574 akçedir. Görülen o ki, Ahmet Efendi parasının yaklaşık yarısını kitaba ayırmıştır.⁵⁴⁰ 20 Rebî'ü'l-evvel 1153 (15 Haziran 1740) tarihli terekesi yaklaşık 4.000 akçe olan, Alimüddin Mahallesi'nde yaşayan Zeynep Hatun binti Ahmed'in de 300 akçelik Mushaf-ı Şerif'i bulunmaktadır.⁵⁴¹ Fakat fakir kişilerin kitapları, adet olarak çoğu zaman biri geçmemektedir ve genellikle dini içeriklidir. Bununla birlikte tereke yekûnu yukarılara doğru çıktıkça; hem kitabın sayısında, hem de çeşidinde artmalar gözlenmiştir. Daha önceki bölümlerde statü ve servet arasındaki doğru orantı pek çok kez vurgulanmıştı. Burada bu ilişkiye kitap da eklenebilir. Kişilerin serveti ve statüsü arttıkça, kitabın sayısı da çeşidi de artmaktadır. Bu durumu aşağıdaki örneklerle somutlaştırmak yerinde olacaktır.

Tablo 34:Terekesinde Kitap Bulunanların Unvanları

Unvan	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Toplam
Ağa	11	–	2	1	2	16
Beşe	3	–	1	4	1	9
Bey	4	–	1	2	2	9
Çelebi	5	–	1	3	2	11
Efendi	13	–	5	7	5	30
Paşa	5	–	–	–	–	5

Tablo 34'te de görüldüğü üzere en çok kitaba sahip olan unvan efendidir. Bu onların meslekleri düşünüldüğünde çok ilginç durmamaktadır. Özellikle ikinci sırada 16 kişiyle ağa unvanlıların bulunması önemlidir. Bilindiği gibi ağalar zenginlik eşliğini en çok aşan unvan sahipleridir. Dolayısıyla kitap ve unvan arasında bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu ilişkinin ilk akla gelen sebebi unvan sahiplerinin okuma-yazma bilme oranlarının daha yüksek olmasıdır. Fakat bu konuda

⁵⁴⁰ EŞS 4763, 29/1.

⁵⁴¹ EŞS 4747, 14/3.

kesin konuşmak mümkün değildir. Çünkü Daltaban Mustafa Paşa'nın okuma-yazma bilmediği söylenir.⁵⁴² Ancak terekesinde 800 ve 1.600 akçe değerinde iki Mushaf-ı Şerif'i bulunmaktadır.⁵⁴³ Daltaban Mustafa Paşa'nın değerli denilebilecek Mushaf-ı Şerif'lerini, '*kutsallık sembollerinin kullanımı*' olarak değerlendirmek mümkündür.⁵⁴⁴

Kitabın '*kutsallık sembollerinin kullanımı*' amacıyla kullanılıp kullanılmadığına dair terekeler üzerine yaptığımız incelemede şu sonuçlar elde edilmiştir: Öncelikle çok farklı değerlerde Mushaf-ı Şerif'lerin olduğu görülmüştür. Genelde en düşük 150, 200 akçe olabilen bu kitapların kayıtlarımızda en değerlisi 12.000 akçedir.⁵⁴⁵ Bu kitabın sahibi Hamide binti Abdullah'tır. Baba Timurtaş Mahallesi'nde yaşayan Hamide'nin bundan ayrı bir tane daha Mushaf-ı Şerif'i, Kitab-ı Muhammediye'si ve Mecmua'sı bulunmaktadır.⁵⁴⁶ Hamide'nin kutsallık sembollerinin kullanımı şeklinde bir amacı olup olmadığını bilemiyoruz, fakat zengin ve eşinin unvanın '*ağa*' olduğunu biliyoruz. Diğer yandan yönetimin üst kademelerinde olan paşa unvanlıların, hepsinin değerli Mushaf-ı Şerif'lerinin olması da dikkatten kaçmamaktadır.⁵⁴⁷

32 kişinin dini içerikli kitapların dışında hikâye, mecmua gibi kitaplarının olduğu görülmüştür. Bunun yanında çok olmamakla beraber özel kitaplığı bulunanlar da vardır. Bunların üst düzey devlet görevlileri olduğu görülmüştür. Bu durumu 18.

---

⁵⁴²J. Von Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. III, İstanbul, 2008, s. 308.

⁵⁴³*EŞS 4707*, 87/3.

⁵⁴⁴Bu konuda Tülay Artan'ın bazı dini kitapların kutsallık sembolü olarak kullanıldığı savunmaktadır. Ona göre elit kesim, gücünü ve statüsünü vurgulamak için bazı semboller kullanmaktaydı. Pahalı dini kitaplar da bunlardan biridir. Bkz. Artan, '18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin...', s. 310.

⁵⁴⁵Bu rakam, neredeyse 27 Cemâziye'l-evvel 1114 tarihli (19 Ekim 1702) kayda göre Arabacı Ahmed Mahallesi'nde yaşayan, ortalama terekesi olan El-hâc Ahmed bin El-hâc İbrahim'in mahallesindeki mülk menziline değerine eşittir. Bkz. *EŞS 4707*, 18/3.

⁵⁴⁶*EŞS 4707*, 85/5.

⁵⁴⁷Örnek için bk. *EŞS 4707*, 64/1; *EŞS 4707*, 81/1; *EŞS 4707*, 69/2; *EŞS 4707*, 91/1.

yüzyıldaki Osmanlı bürokratlarının öne çıkışıyla açıklamak mümkündür. Osmanlı Devleti için 18. yüzyıla gelindiğinde devletin gücünü koruması ya da kayıp vermemesi sadece savaş alanlarıyla mümkün değildi. İşte ıslahatların askeri alanda başlaması bu yüzdendir. Devletin kurumlarındaki aksaklıklar da padişahlara ve devlet adamlarına verilen nasihatnamelerle dillendirilmiştir. Böyle bir ortamda Osmanlı Devleti diplomasinin önemini kavramıştır. Askerî alanlardaki açıklar, bu şekilde giderilmeye çalışılmıştır. Bu da Osmanlı Devleti'nde eğitilmiş, dünyayı algılayan bürokrasinin öne çıkmasını sağlamıştır.⁵⁴⁸

Örneğin elimizdeki terekeler arasında en çok kitabı olan kişi Vezir Amcazâde Hüseyin Paşa'dır. Amcazâde Hüseyin Paşa'nın⁵⁴⁹ bilime önem veren, yenilikçi bir devlet adamı olduğu bilinir.⁵⁵⁰ Dahası onun kitaplarından mesela fıkıhla, Osmanlı tarihi ya da dünya tarihiyle ilgili olanlardan aslında döneminin ihtiyaçlarını giderme eğimini hissedebiliriz. Dünyayı ve çevresini tanıyan ve eksiklikleri hissedip faaliyetlerine aktaran bir yöneticidir karşımızdaki. Amcazâde Hüseyin Paşa bürokrasi kanadından yükselmeye başlayacak olan sadrazamların varlığına işaret etmektedir bir anlamda. Görevi süresince bazı kurumlarda yenilik yapmayı hedefleyen ve bunun

---

⁵⁴⁸Bu konuda bkz. Fatih Yeşil, *Aydınlanma Çağına Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtib Efendi*, İstanbul, 2011, s. 18–19; Ebubekir Râtib Efendi, 1750 yılında Tosya'da dünyaya geldi. Babası ulema zümresinden Ali Efendi idi. 1757'de Amedî ve Tahvil Kalemlerinde eğitim aldıktan sonra 1769'da Amedî odası asli kâtipliğine tayin edilmiştir. Sonrasında bürokrasinin çeşitli kademelerinde yükselmiş ve 1791'de Avusturya orta elçisi olarak hilat giymiştir. Avrupa'da bulunduğu sürüde gittiği yerleri gözlemlene fırsatı bulmuş ve yazdığı sefaretnamesiyle ülkesine aktarmıştır. Hazırladığı layihası da büyük önem taşımaktadır. Bu layihada bir devletin güçlü olabilmesi için kuvvetli harbiye ve maliyeye sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Râtib Efendi'nin fikirlerine bütünleşir şekilde huallefatında çeşitli kitaplar bulunmuştur. Örneğin 117 cilt tutan nümismatik ile ilgili kitapları gibi. Kitaplarının içinde harp sanatı ve askerî teknolojiyle ilgili olanları da önemli yer tutmaktaydı. Bkz. Yeşil, *a.g.e.*, s. 240–241, vd. Ayrıca bkz. Carter V. Findley, *Kalemiden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, 2011, s. 88.

⁵⁴⁹Detaylı bilgi için bkz. Özkan, *a.g.e.*, s. 115–196; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, 2. Kısım, Ankara, 1982, s. 444–448.

⁵⁵⁰Osmanlı Tarihinin ilk fasıllarını Bâb-ı Âli'ye ulaştıran Nâimâ Efendi'ye bir kese altın ve müverrih berâtini göndermiş, gümrük gelirlerinden alınmak üzere 120 akça günlük tahsilât vermiştir. Hammer, **Büyük Osmanlı...**, s. 51.

için de çabalayan Amcazâde Hüseyin Paşa'nın bu özelliği, Nasîhatü's-selâfîn ve Nasîhatü'l-mülûk gibi siyasetnamelere sahip olmasından da anlaşılabilir.⁵⁵¹ Ahlâk-ı Alâî gibi ahlak kitaplarına sahip olması onun çok yönlü kişiliğinin göstergesidir.⁵⁵² Buradan hareketle, Amcazâde'nin dünya görüşüyle kitapları arasında bir bağın olduğunu söyleyebiliriz. Bu haliyle Amcazâde, diğer tereke sahiplerinden oldukça farklı bir yerde durmaktadır. Kitaplarından bazıları şunlardır: Ravzatü'l-ebrâr, Destvâne, Musavver Şahnâme, Şifâ-i Hacızâde, Şakâyık-ı Hakâyık, Zafernâme, Ravzât'ül-ihyâ, Ravzât-ı Nigâristân, Târîh-i Bağdad, Enisü'l-mülûk, Dîvân-ı Hâfız, Dürrü'l-menâkıb, Târîh-i Herad, Fezâ'il-i Cihâd, Maksad-ı Us, Menâkıb-ı Mevlânâ, Sulhnâme?, Tıb, Mecmû'a-i Eşgâl, Ahlâk-ı Alâî, Nasîhatü'l-mülûk, İmâdü'l-İslâm, Türkî Hikâye, Tezkeretü's-şu'arâ, Kitâb-ı Serdârî, Mecmû'a, Türkî Hikaye ve Mecmû'a, Mecmû'a-i Gazel, Mushaf (3 adet), Târîh-i Süleymanî, Tercüme-i Nizâmî, Nasîhatü's-selâfîn, Kâmilü't-ta'bir, Fezâ'il-i cihâd.⁵⁵³

Kitaplarıyla dikkat çeken bir diğer kişi Baba Timurtaş Mahallesi'nde yaşayan ve mesleği belli olmayan Paşazâde Mehmet Efendi bin Abdülaziz'dir. 10 Ramazan 1114 (28 Ocak 1703) tarihli kayda göre kitapları arasında çoğu dini içerikli olmak üzere Kitâb-ı Muhammediye, Mushaf-ı Şerif, Harzemşah Tercümesi, Fi't-tıb, Divân-ı Ahmed, Mutlakü'l-âmm vardır.⁵⁵⁴

Sonuç olarak elimizdeki verilerde kütüphane niteliğinde kitabı olan çok fazla tereke sahibi bulunmamaktadır. Fakat kitap sahibi olmakla makam, statü sahibi

---

⁵⁵¹EŞS 4707, 91-92/1.

⁵⁵²Bu kitap Kınalı-zade Ali Çelebi'nin Şam Kadısı iken 1563-1565 yılları arasında yazdığı eserdir. Ahlak ilmine dair ilk Türkçe eserdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, Ankara, 1990, s. 59-67.

⁵⁵³EŞS 4707, 91-92/1. Ayrıca bkz. Oğuz, 'Tereke Kaydından Hareketle Bir Osmanlı Vezirinin 18. Yüzyılın Başlarındaki Yaşam Tarzı...', s. 93.

⁵⁵⁴EŞS 4707, 49/1.

olmak arasında bir bağın olduğu da görülmüştür. Pahalı dini kitapların, bir yönetici tarafından mutlaka sahiplenildiğini ve böylece işlevinden farklı bir amaçla da edinildiğini söyleyebiliriz. Kitabın tereke toplamı içinde % 0,8 ile en az paya sahip olması ise nadir rastlanılması kadar, diğer lüks malların daha çok yer almasından kaynaklanmaktadır.

III.I.VI–Alacak Para: Osmanlı Toplumunda Kredi Kaynağı Olan Bireyler

Alacak paradan kasıt, bir kişinin başka birine verdiği borçtur. Bu borç kendi içinde çeşitli özellikler sergilemektedir. En açık şekliyle iki özellik göstermektedir. Bunlardan biri kişinin çıkar gütmeyen, arkadaşlık ilişkisi içinde birine verdiği borçtur. Diğeri, verilen paraya belirli oranda faiz uygulanan, kredi olarak tanımlanabilecek çıkar amacı taşıyan borçtur. Kredi, bir ihtiyacın ürünü halinde ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal boyutları olan bir mekanizmadır. Geniş anlamda her türlü alacak–verecek ilişkisinin kredi kapsamına çekilmesi mümkün gözükse de dar ve ekonomik anlamda kredi, öz kaynakların yeterli olmadığı zamanlarda başvuru ve amaçları itibariyle hem kredi alanın, hem de verenin yarar sağlamayı umduğu bir mekanizmadır. Dolayısıyla kredinin hem fiyatının, hem de süresinin olması gerekmektedir. Bunlar taraflar arasındaki sözlü ya da yazılı anlaşmaya dayanır. Bu bakımdan günlük hayatın akışı içinde zaman kavramını dikkate almadan

ve fiyatını peşinen belirtmeden söz konusu olan alacak–verecek ertelemelerinin kredi şeklinde değerlendirilmesi pek doğru olmayacaktır.⁵⁵⁵

Sicillerde temessüklü/senetli denem türden açıkça resmi borç anlaşmalarına rastlanır. Ama bunların faiz oranını kestirebilmek güçtür. Örneğin geleneksel toplumların bankerleri sayılan tefecilerin, alacakları garantiye almak üzere, kadı huzuruna çıkmaları beklenmemelidir.⁵⁵⁶ Bizim verilerimizde de temessüklü ya da şahitli borçlar verildiği görülmüştür. Pek çoğunda da senet ya da şahit olmadan borç verilmiştir.

Tereke kayıtlarındaki müteveffaların alacaklarının farklı sebeplerden kaldığı düşünülmektedir. İlki, erkeklerin eşlerine evlenirken vaat ettiği mehir bedelleridir. Mehir, İslamiyet’in kadınlara öngördüğü haklardandır. Evlilik akdiyle kadına kocası tarafından verilmesi gereken nakit para, eşya ve mal türü bir bedeldir. Mehir, kadınlar için sosyal ve ekonomik bir güvence niteliği taşımaktadır.⁵⁵⁷ Bu tür alacaklar yatırım amaçlı olmadığı için konumuzun dışında tutulmuştur.

Bunun yanında bazı müteveffaların da tereke kayıtlarında küçük meblağlarda, bir ya da iki kişiyi geçmeyecek şekilde bireylere borç verdiği görülmüştür. Bu borçların çıkar amaçlı olmadığı düşünülmektedir. Bahsedilen iki alacak şekli, çalışmamızda üzerinde ağırlıklı olarak durulmayacak olsa da toplam

---

⁵⁵⁵Yavuz Cezar, ‘18. Yüzyılda Eyüp’te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler’, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, Ed. Tülay Artan, İstanbul, 1998, s. 18.

⁵⁵⁶Cezar, ‘18. Yüzyılda Eyüp’te Para...’, s. 19.

⁵⁵⁷Mehir, İslamiyet’in kadınlara öngördüğü haklardandır. Evlilik akdiyle kadına kocası tarafından verilmesi gereken nakit para, eşya ve mal türü bir bedeldir. Mehir, kadınlar için sosyal ve ekonomik bir güvence niteliği taşımaktadır. Jülide Akyüz, ‘Evlilik Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan “Mehir” Hakkında Bazı Düşünceler’, *AÜDTCF Tarih Bölümü Dergisi*, C. 24, Sa. 37, Ankara, 2005, s. 213; Âkif Aydın, ‘Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri’, *Osmanlı Araştırmaları*, Sa. 3, İstanbul, 1982, s. 10.

değerlendirmeye alınmıştır. Bu durumda defterlerdeki alacakla ilgili veriler aşağıdaki gibidir.

Defterlerde sırasıyla bir ya da birden çok kişiden alacaklı ölenlerin toplamı 313 kişidir. Alacaklı ölenlerin kayıtları incelendiğinde, pek çoğunun mehir ve küçük meblağlarda alacaklarının kaldığı görülmüştür. Bütün defterlerde alacak paradan gelen servetin tuttuğu yekûnun oranı % 15'tir. Bu oran taşınmaz mallarla neredeyse eşittir.⁵⁵⁸ O halde yüklü meblağlarda borç verenlerin ortalamayı yükselttiği açıktır ve bu kişilerin hayatlarına dair ipuçlarının birleştirilmesi anlamlı veriler sağlayabilir.

Yüklü meblağlarda borç verenlerin sayısı 31'dir. İlk göze çarpan özellikleri bu kişilerin zengin olmalarıdır. Diğer bir ihtimal de onların borç verme işleminden zengin olduğudur ki bu durum kimi yazarlar tarafından vurgulanmıştır.⁵⁵⁹

Bahsettiğimiz 31 kişi, kendi içlerinde 3 farklı özellik göstermektedir. Birinci gruptakiler bir ya da birden fazla köy ahalisine borç vermiştir ki bunların mültezim ya da kredi kaynağı kişiler olduğu düşünülebilir. Bu kanıya varmamıza bu tereke sahiplerinin kayıtlarındaki bazı açıklamalar sebep olmuştur. Bir kişinin öldüğünde köy ahalisinden alacağının kalması ve bunların toplanması için 'vekil' tayin edilmesi,⁵⁶⁰ benzer özellikler gösteren bir kişinin devlete yüklü miktarda borcunun kalması⁵⁶¹ gibi. Şüphesiz bunların kesin şekilde mültezim olarak değerlendirilmesi,

---

⁵⁵⁸Mehirin üst sınırı yoktur. Mehir değerlerinin farklılaşmasında kadının bekâr, dul, köylü, şehirli olması ve hatta fiziki güzelliği etkiliydi. Bkz. Güven Dinç, 'Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu', *OTAM*, Sa. 17, Ankara, 2005, s. 5; Esra Yakut, 'Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin "Fetevâ-yi Ali Efendi" Adlı Fetvâ Mecmuasına Göre Osmanlı Toplumunda Aile Kurumunun Kurulması ve Dağılması', *OTAM*, Sa. 7, Ankara, 1996, s. 300. Şehirli kadınların daha çok mehir almasıyla ilgili bkz. Erten, *a.g.e.*, s. 54.

⁵⁵⁹İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Üzerine...*, s. 295; Faroqhi, 'Zeytin Diyarında Güç ve Servet...', s. 99.

⁵⁶⁰*EŞS* 4732, 69/1.

⁵⁶¹*EŞS* 4732, 88/5.

tereke kayıtlarının verilerinin sınırlı olmasından ötürü güçtür. Bu noktada olasılıklar devreye girmektedir.

Mültezim olduğu düşünölen 10 kişinin tereke aralıkları bir kişi hariç 200.000 akçenin üzerindedir. Bu rakamlar mültezim olabilmek için belirli zenginlik eşliğinin olduğunu göstermektedir.⁵⁶² Yalnız İvaz Beşe bin Abdullah'ın toplam 48.000 akçelik terekesiyle bu kıstasın dışında kaldığı görölmüştür. Fakat 10 Cemâziye'l-evvel 1139 (3 Ocak 1727) tarihli kayıttan bu meblağın, Edirne'ye tâbi Bosız Karyesi ahalisinden toplanan alacağının değeri olduğu anlaşılmıştır. Yani müteveffanın diğere yatırım araçları gösterilmemiştir.⁵⁶³ Dolayısıyla kayıtlarımıza girmeyen kalemlerinin varlığı düşünöldüğünde İvaz Beşe'nin de zengin biri olabileceğı açıktır.

Mültezim olduğunu düşündüğümüz en zengin kişi Kasab Murad Mahallesi'nden Mustafa Ağa bin İbrahim'dir. 9 Ramazan 1114 (27 Ocak 1703) tarihli kayıtta yaklaşık 930.000 akçelik terekesinin yarısı alacaklarından oluşmaktadır. Mustafa Ağa'nın 3 ayrı karyeden alacağının olduğu görölmektedir. Bu karyelerden birinin ahalisinden alacağı toplam 227.200 akçedir.⁵⁶⁴

Bahsedilen 10 kişi iki farklı özellik göstermektedir. Mesela bunlardan dördünün tek tek bireylerle ilişkisinin olmadığı görölmüştür. Alacağı sadece köy ahalisindedir. Diğere altı kişi; belirli bir köy ahalisinden alacağı olmakla beraber, başka köylerin sakinlerinden bazılarına da borç vermiştir. Bu kişilerin tek tek

---

⁵⁶²Benzer tespitler için bkz. Nagata, *a.g.e.*, s. 59. Meryem Kaçan Akdoğan vd., *Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796–1806) Rusçuk Ayanı*, İstanbul, 2009, s. 203; Güneş, 'a.g.m.', s. 73.

⁵⁶³EŞS 4732, 69/1.

⁵⁶⁴EŞS 4707, 54/4. Ağa unvanlıların iltizamları ele geçirerek toprağın tasarrufunu elde etmede Sivas'ta da etkin oldukları anlaşılmıştır. Bkz. Karademir, 'a.g.m.', s. 187. Benzer örnekleri Diyarbekir'de de görmek mümkündür. Özlem Başarır, 'Diyarbekir Voyvodalığı Aklâmı Malikânecileri Örneğinde XVIII. Yüzyılda Yatırımcıların Kimlikleri Üzerine Bir Değerlendirme', *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa. 15, Ankara, 2011, s. 48–49.

köylülerle para ilişkisinin olması, onların aynı zamanda kredi kaynağı oldukları yönündeki fikirlerimizi kuvvetlendirmektedir.⁵⁶⁵ Diğer bir örnek El-hâc Hasan bin Ali'dir. 20 Muharrem 1164 (19 Aralık 1750) tarihli kayıttta Manastır Nahiyesi'ne tâbi Hızır Bey Karyesi'nden El-hâc Hasan bin Ali'nin 11 köy ile alacak ilişkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Aynı kişinin köy sakinlerinden en düşük 920, en yüksek 6.000 akçe alacağı olduğu görülmüştür. Bu kişinin yaklaşık Müslim-Gayrimüslim karışık 50 kişiden de alacağı vardır. Herhangi bir unvanı olmayan ve aslen köken olarak Edirne merkezde yaşayan El-hâc Hasan bin Ali'nin, bu kadar çok sayıda kişiyle ilişkisinin olması, onun ayrıca kredi kaynağı olma olasılığını da akla getirmektedir.

İsmail Ağa Mahallesi'nde oturan Hüseyin Usta bin Sadık'ın 9 karye ahalisinden alacağı olduğu görülmüştür. 4 Zi'l-hicce 1114 (21 Nisan 1703) tarihli kayıttta köy ahalilerinden alacakları da 6.000 ile 179.000 akçe arasında değişmektedir. Bunun dışında 7 kişiden de alacağı bulunmaktadır. Hüseyin Usta'nın toplam 650.000 akçe olan terekesinin 450.000'i alacaklarından oluşmaktadır.⁵⁶⁶ Bununla birlikte Hüseyin Usta'nın köy ahalisinden tek tek kişilerle çok fazla para ilişkisine girmediği görülmüştür. Borç verdiği kişilerin de mesleği, statüsü hakkında bilgi verilmemiştir.

İkinci gruptaki müteveffaların özelliği, bir önceki gruptakiler gibi belli bir mekânda yaşayanların tamamına değil de farklı mekânlarda ikamet eden pek çok kişiye borç vermeleri ve yine zengin olmalarıdır. Bunlar kredi kaynağı durumundaki

---

⁵⁶⁵EŞS 4732, 49/1; EŞS 4732, 69/1; EŞS 4747, 26/2; EŞS 4707, 3/4.

⁵⁶⁶EŞS 4707, 54/4.

kişiler olabilir.⁵⁶⁷ Ayrıca bu kişiler ticari ortaklıklar nedeniyle borç vermiş de olabilirler.⁵⁶⁸ Bunlar kendi içlerinde de farklı özellikler göstermektedir. Mesela pek çok kişiden alacağı olan kişi eğer esnafsa, daha çok kişiyle ilişki içindedir. Örneğin 23 Rebî'ü'l-âhir 1139 (18 Aralık 1726) tarihli kayda göre Firuz Ağa Mahallesi'nde yaşayan Haffâf İbrahim Çelebi bin Ali'nin yaklaşık 450 kişide alacağı bulunmaktadır. Borçluların toplumun farklı kesimlerinden olduğu görülmüştür. Yoğunluk, Müslüman reâyâ üzerindedir. Haffâf İbrahim Çelebi'nin terekesinin yaklaşık 200.000, alacağının 94.000 akçe civarında olması, bahsedilen 450 kişiyle kurduğu para ilişkisinin küçük meblağlarda olduğunu göstermektedir. Yani alacakları bir çift ayakkabı, çizme gibi ürettiği malların bedeli gibidir.⁵⁶⁹ Bu durumda, bazı alacaklarının veresiye satıştan kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Fakat 450 rakamı, veresiye ticaret için abartılı durduğundan Haffâf İbrahim Çelebi'nin aynı zamanda kredi kaynağı olduğunu da düşünebiliriz.

18 Rebî'ü'l-âhir 1153 (13 Temmuz 1740) tarihli başka bir örnek de 1.000.000 akçenin üzerinde terekesi olan, El-hâc Alimüddin Mahallesi'nde yaşayan Bezzaz El-hâc Ahmed Ağa bin Hüseyin'e aittir. Yaklaşık 60 kişiye borç verdiği görülen Ahmed Ağa'nın, 400.000 akçe alacağı bulunmaktadır. Ahmed Ağa'nın da toplumun pek çok kesimiyle ilişki içinde olduğu görülmüştür.⁵⁷⁰

---

⁵⁶⁷Bu konuda Halil İnalıcık'ın açıklaması şu şekildedir: '*Vergi zamanı geldiğinde köylünün elinde para yoktur. Faizle para alır, vergisini öder. Faiz oranı kimi zaman yüzde yüze varır. Çaresiz köylü borçlanır, borcunu ödeyemez tefeci yüzünden kaçar, köyler dağılır böylelikle devlet vergi kaynağını kaybederdi.*' İnalıcık, 'Eyüp Sicillerinde Toprak...', s. 14.

⁵⁶⁸Kişilerin ekonomik ortaklıkları iltizam ve mukataaların yanında çeşitli iş kollarında olabilmekteydi. Bu tür ortaklıklarda genellikle bir kişi sermayeyi sağlar, diğer ortak işi yapardı. Örnekler için bkz. Fethi Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü: XVI.-XVII. Yüzyıllarda Mudârebe Uygulaması*, İstanbul, 1998, s. 86-88.

⁵⁶⁹*EŞS* 4732, 61/2.

⁵⁷⁰*EŞS* 4747, 50/6. Ağa unvanlıların kredi kaynağı olma durumlarıyla ilgili örnekler için bkz. Karademir, 'a.g.m.', s. 189.

Son olarak, iki ‘kadın’ın terekesinden de bahsedilebilir. İlk olarak, 8 Camaziye’l-âhir 1153 (10 Eylül 1730) tarihli Fatma Hatun binti İbrahim’in terekesi dikkate değerdir. Gazi Hoca Mahallesi’nde yaşayan Fatma Hatun, ağırlıklı olarak kadınlar olmak üzere bazı kişilere verdiği borçlarla dikkat çekmiştir.⁵⁷¹ Küçük meblağlarda borç veren Fatma Hatun’un mirasçıları, eşi ve oğludur. Terekesinden varlıklı olduğunu, yatırım amaçlı altınlarının bulunduğunu ve birden çok taşınmaza sahip olduğunu anlıyoruz. Dolayısıyla Fatma Hatun için küçük bir girişimci demek mümkündür. Yine 15 Zi’l-ka’de 1138 (4 Temmuz 1727) tarihli kayda göre mahallesi belirlenemeyen Emine binti Mehmed, bazı kişilere önemli meblağlarda borç vermiştir.⁵⁷² Özellikle Serrâc Osman Çelebi’ye ve Mehmed Beşe’ye verdiği yüksek meblağlı borçlar dikkat çekicidir. Eşi ve çocuğu yoktur. Mirasçıları annesi ve kardeşleridir. Bu haliyle Emine, ticari ortaklığa yönelmiş biri olabilir. Zira Bursa Sicilleri’nde de kadınların ticari ortaklıklar kurduğuna dair verilere daha önce rastlanılmıştı.⁵⁷³

Bu kadınların küçük çaplı kredi kaynağı durumundaki kişiler olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Fatma Hatun’un daha çok kadınlara borç vermesi dikkat çekicidir. Bu durum, borç alıp vermede kadınların kendi cinsleriyle daha sıkı ilişki kurmuş olabileceğini düşündürmektedir. Aynı zamanda kadınlar arasındaki bu alacak-verecek ilişkisi, kadının parayla olan temasına ve ekonomik faaliyetlerine işaret etmektedir.

---

⁵⁷¹Fatma Hatun, Emine Hatun’a 2.040, İsmican Hatun’a 360, İbiş zevcesine 480, Sepetci İbrahim’e 600, Ümmühan Hatun’a 3.840, Hatem Usta’ya 480, Ayşe Hatun’a 1.320, İsmail’e 2.040, kılıcıya 960 ve eşine 6.000 akçe değerinde borç vermiştir. *EŞS* 4747, 24/4.

⁵⁷²Annesine 6.360, Mehmed Beşe’ye 42.840, Serrâc Osman Çelebi’ye 27.840 akçe borç vermiştir. *EŞS* 4732, 19/4.

⁵⁷³Gerber, ‘a.g.m.’, s. 333.

Bunun yanında bazı kişilerin kurdukları ticari ortaklıklar nedeniyle alacaklı olduklarını düşünebiliriz. Bu konuda en tipik örnek, 7 Muharrem 1114 (23 Mayıs 1703) tarihli kaya göre Attâr El-hâc Halil Mahallesi sakini olan Medine-i Münevvere Kadısı Mehmed Efendi bin Abdurrahman'dır. Terekesinden özellikle Yahudi olmak üzere çok sayıda kişiyle alacak ilişkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Toplam alacağı 1.996.786 akçedir. Örneğin bir Yahudi'den 1.062.826, Mehmed Çelebi'den 300.000 akçe alacağı bulunmaktadır. Servet değerindeki bu alacakların, sadece kredi amaçlı borçlar olduğunu düşünmek, pek mantığa yatmamaktadır. Mehmed Efendi'nin terekesinin detaylarına baktığımızda taşınmaz mallarının arasında dükkânlarının olduğu görülmektedir. Hatta bu dükkânlardan biri iki hisselidir.⁵⁷⁴ Dolayısıyla bu karmaşık servet yapılanması içindeki ilmiye sınıfının üst seviyelerine çıkabilmiş Mehmed Efendi'yi, sadece kredi kaynağı olmakla tanımlamak yetersiz olduğu kadar, yanlış da olabilir. Bu noktada Mehmed Efendi'nin ticari ortaklıklar kurduğunu ve servetini daha da artırdığını düşünebiliriz. Zira zengin askerî sınıf üyelerinin sermayedarlar olarak, ekonominin içinde olduğunu gösteren çalışmalar bilinmektedir.⁵⁷⁵

Toparlamak gerekirse tereke kayıtlarındaki müteveffaların bir kısmı alacaklı ölmüştür. Genellikle alacağı bulunanlar mehir alacaklarından ötürü kadınlardır. Bunun yanında görülen o ki, müteveffalar için borç vermek ağırlıklı eğilim olmasa da 31 kişilik azınlığın bu alandaki etkin faaliyetleri '*alacak paranın*' yekûnunun artmasına sebep olmuştur. 31 kişilik azınlığın, alacak parayı neredeyse eşyadan sonra ağırlıklı eğilim olan taşınmaz malların seviyesine getirmesi, onların ne kadar zengin olduğunun da göstergesidir. Başka bir söylemle, bu kişiler servetlerini daha da

---

⁵⁷⁴EŞS 4707, 76/4.

⁵⁷⁵Ergenç, 'XVIII. Yüzyılda Osmanlı Anadolu'sunda Tarım Üretiminde Yeni Boyutlar...', s. 131.

artırmak amacıyla paralarını farklı alanlarda işletme yolunu seçmiş görünmektedirler. Bu tespit, bu güne kadar yapılan tereke çalışmalarında da sıklıkla dile getirilmiştir.⁵⁷⁶

III.II-TAŞINMAZ MALLAR

Taşınmaz mallar, işlevleri nedeniyle insan hayatının vazgeçilmez unsurlarındandır. En basitinden kişinin barınma ihtiyacını düşündüğümüzde konu daha iyi açıklanır. Dahası ekonomik faaliyetlerin yine pek çok taşınmaz malla sıkı ilişkisinin olması, bu önemi daha da iyi anlatmaya yardımcı olur. Mesela tarıma dayalı bir ekonomide bağ, bahçe, çiftlik gibi taşınmazların ne kadar önemli olduğu düşünülebilir.⁵⁷⁷ Konunun diğer boyutunun da gayrimenkul sahipliğinin iş hayatında oluşabilecek kayıplara karşı bir emniyet unsuru olduğu daha önce vurgulanmıştır.⁵⁷⁸

Tablo 35: Terekelerde Rastlanılan Gayrimenkul Türleri

Menkul Türleri	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Topla m
Dam	1	-	-	-	-	1
Fırın	1	-	1	-	-	2
Otlak	1	0	2	-	-	3
Mülk Ev	1	-	2	-	-	3
Oda	2	2	-	-	-	4
Han	1	-	1	1	2	5
Hane	-	4	-	1	-	5
Değirmen	1	1	2	2	-	6
Arsa	1	1	2	2	2	8
Samanlık	1	2	2	2	2	9
Bağça	1	-	1	3	4	9
Anbar	1	5	3	3	2	14
Ahır	2	5	2	4	3	16
Çiftlik	10	-	1	2	4	17
Nısıf Mülk	3	3	6	7	3	22
Dükkân	7	7	6	12	10	42
Hırdavat menzil	3	3	9	23	16	54
Bağ	25	39	40	38	30	172
Mülk Menzil	33	48	70	69	53	273

⁵⁷⁶Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin...*, s. 221-223; Barkan, 'Edirne Askeri Kassamı'na ...', s. 61-73; Faroqhi, 'Zeytin Diyarında Güç ve Servet...', s. 82-100; Neumann, 'a.g.m.', s. 17-20.

⁵⁷⁷Faroqhi, '18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında...', s. 9.

⁵⁷⁸Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek...*, s. 204.

Taşınmaz mallar kendi içinde üç başlık altında incelenebilir. Bu başlıklar mülk toprak statüsündeki taşınmazlar, sanayi ve ticari faaliyet alanı olan taşınmazlar ve yaşanılan mekân olarak taşınmazlardır. Bu ayrımda taşınmaz malların fonksiyonları göz önünde tutulmuştur. Tereke kayıtlarında rastlanılan taşınmazları tablo 35’te görmek mümkündür. Bu taşınmazların hepsi de yukarıda da açıklandığı gibi mülk statüsündedir.

Yukarıdaki tablodan taşınmaz mallar içinde en çok eğilimin, menzil, hırdavat menzil ve nısıf mülk ev ibarelerinden anlaşıldığı kadarıyla, kişinin yaşaması için gerek duyduğu barınağa olduğu anlaşılmıştır. Yani taşınmaz mal sahipliğinde harcanan paranın amacı birincil ihtiyaçların karşılanmasıdır. İkinci sırada da bağın bulunmasını bu taşınmazın ucuzluğu ve bir evin çeşitli meyve ve sebze ihtiyacını karşılaması özelliğiyle açıklamak mümkündür. Dükkânın üçüncü sırada çıkması, bu taşınmazın paranın kazanılma yerleri olduğu düşünüldüğünde ilginç durmamaktadır. Çiftlik, fırın, han gibi taşınmazlara az rastlanmasını, bunların fiyatlarının yüksekliğiyle açıklamak mümkündür.

Tablo 36: Taşınmaz Mallara Yatırım Yapanların Listesi

	4707 (1702-1703)	4723 (1717-1718)	4732 (1726-1727)	4747 (1740-1741)	4763 (1749-1751)	Toplam
Askerî sınıf	27	–	50	58	32	167
Reâyâ (erkek)	12	56	19	12	14	113
Çelebi	7	2	6	12	9	36
Muaf	–	–	–	–	1	1
Kadın	5	19	21	29	20	94
Toplam	51	77	96	111	76	411

Taşınmaz mallar, Edirne terekelerinde eşyadan sora en çok rağbet gösterilen yatırım araçlarıdır.⁵⁷⁹ Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere taşınmaz mala sahip olanlarda askerî sınıf üyelerinin üstünlüğü dikkat çekmektedir. Bu sonuca eş ve babası nedeniyle askerî sınıfta kabul edilen kadınları da eklediğimiz zaman çıta daha da yükselmektedir. Bu veriler daha önce belirtilen, 18. yüzyılda askerî sınıf üyelerinin servetlerini taşınmaz mallara yatırmaları eğilimini desteklemektedir.⁵⁸⁰

III.II.I-Yaşanılan Mekân Olarak Taşınmazlar

Terekelerde '*mülk menzil*' olarak tabir edilen mülk çeşidi gerçekte barınak olarak kullanılan evlerdir. Başka şehirlerde de ev için aynı tabir kullanılmıştır.⁵⁸¹ Gayr-î menkul çeşitleri arasında 273 kişiyle en çok rağbet gören yatırım aracı mülk menzillerdir.⁵⁸² Bu durum, bazı araştırmacıların çalışmalarında da görülmüştür. M. Salih Erkek'in Mardin'deki satış davalarından hareketle yaptığı çalışmasında en çok satılan gayrimenkulün ev olduğu belirtilmiştir. Yazar bunun sebebinin barınmanın '*evin birincil ihtiyaçlardan olması*' olarak yorumlamıştır.⁵⁸³ Elimizdeki toplam tereke sahiplerinin % 32.2'sinin en az 1 mülk menzili bulunmaktadır. 273 kişiden 62'si kadındır. Kadınların % 23'ü çeşitli değerlerde mülk menzil sahibidir.⁵⁸⁴ Bunların bazılarının miras yoluyla kadına geçtiği anlaşılmaktadır. Miras yoluyla

⁵⁷⁹Esasen terekelere dair yapılan pek çok çalışmada bizim çalışmamızda olduğu gibi eşya, alacak ve taşınmaz mallar gibi üç yatırım kaleminin öncelikle olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda örnek olarak bkz. Metin, 'a.g.m.', s. 46-48; Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin...*, s. 229.

⁵⁸⁰Hülya Taş, '19. Yüzyıl Öncesinde Osmanlı Kayıtlarında Tarla Sınırı ve Büyüklüğü İçin Kullanılan Ölçüler Ne Kadar Muğlak?', *Kebikeç*, Sa. 24, Ankara, 2007, s. 67.

⁵⁸¹Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek...*, s. 82.

⁵⁸²Tablo 35.

⁵⁸³M. Salih Erkek, 'Kentın İktisadi Hayatına Katkı Bağlamında Mardin'de Mülk Alım Satımı (1688-1750)', *I. İktisat Kongresi Tebliğler 2*, İstanbul, 2011, s. 622.

⁵⁸⁴Kadınların başka şehirlerde de hiç de az olmayan oranda mülk sahibi oldukları görülmüştür. Öksüz, *a.g.e.*, s. 158.

kadınların taşınmaz mala sahip olması, bazı çalışmalarda da vurgulanmıştır.⁵⁸⁵ Aynı yazar başka çalışmasında kadınların zenginliklerinin gayrimenkulden çok nakit para olarak ellerinde tuttuklarını belirtmiştir.⁵⁸⁶ Bu tespit bizim verilerimizde geçerli değildir. Çünkü nakit bulunduran kadınların oranı % 13'ken, gayrimenkulü olan kadın oranı % 23'tür.

Toplam mülk menzil sahiplerinden kadınlar çıkarıldığında 211 erkeğin, yani erkeklerin % 35'inin mülk menzil sahibi olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında 29 erkeğin ev, hırdavat hane ve çiftliği bulunmaktadır. Yani mülk menzili olmayıp başını sokacak taşınmazı olan 29 erkek daha vardır. Sonuç olarak 240 erkeğin yaşayacağı evi vardır ve başını sokacak evi olan erkeklerin oranı yaklaşık % 40'tır. Toplamda 587 erkeğin elimizde terekesi bulunmaktadır. Bu durumda 347 erkeğin kiracı olup olmadığı sorgulanabilir. Bu listeden Edirne'deki yeniçeri odalarında ölen 37 yeniçeriye çıkardığımızda 310 kişi kalır. Bunun yanında bütün defterlerde yaptığımız sorgulamada 32 kişinin Edirne'ye çeşitli sebeplerle misafir olarak geldiği anlaşılmıştır. Bu kişilerin sadece yanlarındaki eşyalarının kayıt altına alınması ve memleketlerindeki mülkler sayılmadığı için elimizde kalan toplamdan 32'yi çıkardığımızda 278 erkeğin evinin olmadığı anlaşılır. Yani Edirne'deki erkeklerin % 47.3'ü kiracı konumunda görünmektedir.⁵⁸⁷ Bu oran, Özer Ergenç'in yaptığı çalışmaya göre yüzyılın başında % 11.2'dir. Yazar, % 11.2 oranını bile çok olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁸ Bu sonucu halkın kötüye giden ekonomik durumuyla açıklamak belki de yeterli olmayacaktır. Çünkü halkın ekonomik gücünün dönemler arasında nasıl

---

⁵⁸⁵Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar...*, s. 250; Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek...*, s. 194.

⁵⁸⁶Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek...*, s. 222.

⁵⁸⁷16. yüzyıla ait kaynaklarda da Edirne'de kira geliri için hususi olarak hanelerin inşa edilmiş olduğu işaret edilmektedir. Emecen, 'Tarih Koridorlarında...', s. 63.

⁵⁸⁸Ergenç, 'XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin...', s. 1421.

değiştiğini gösterecek yeterli çalışma yoktur. Oranın bu kadar yüksek olması, başka çalışmaların ifade ettiği gibi bireylerin evlerini borçları karşısında bir anlamda rehin göstermeleri ve ödenemeyen borçlar karşısında da kendi evlerinde kiracı konumuna düşmeleri ihtimalini de akla getirmektedir. Çünkü belirtildiği üzere çeşitli sebeplerden borçlanan halk, borç teminatı olarak evini göstermekte ve borcunu ödeyemeyince de evinin kiracısı durumuna düşmekteydi.⁵⁸⁹ Fakat bu görüş, bizim verilerimiz için salt doğru olmaktan ziyade, ihtimal olarak değerlendirilmelidir.

Evi olmayan kişilerin terekelerine bakıldığında görülmüştür ki, ev sahibi olmamanın servetle çok sıkı bir alakası yoktur. Beklenen ve doğal olan fakir erkeklerin ev sahibi olamamasıdır. Terekelerde de bunun örnekleri şüphesiz çoktur. Ancak bunun tersi durumlar da söz konusudur. Mesela Kıncı Firuz Mahallesi'nde yaşayan El-hâc Osman bin Ömer'in 3 Muharrem 1154 (21 Mart 1741) tarihli terekesinde evinin olmadığı görülmüştür. Ortalama eşyaya sahip olan El-hâc Osman bin Ömer'in, 30.000 akçe değerinde gûlamı bulunmaktadır. 166.000 akçenin üzerinde alacağı olan El-hâc Osman'ın 300.000 akçenin üzerinde terekesi vardır. Ayrıca eşinden 60.000, Molla Mustafa'dan da 142.200 akçe borç almıştır.⁵⁹⁰ Bu örnek, ev sahibi olmamayı, yukarıda değinilen borcunu ödeyememesi üzerine kişilerin evini kaybetmesi olarak açıklamanın yetersiz olduğunu göstermektedir. Çünkü örnekte de görüldüğü gibi El-hâc Osman servet aralığına göre zengin sınıf içerisinde yer almaktadır. Üstelik alacak-verecek ilişkisi içerisinde bulunmasından parayla ilişki içinde olduğu da malumdur. Eşinden 60.000 akçe borç alması ve eşinin bu paraya sahip olması, eşinin köklü bir aileden gelmiş olabileceğini akla

---

⁵⁸⁹Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar...*, s. 22. Benzer görüşler için bkz. Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek...*, s. 165-166.

⁵⁹⁰*EŞS* 4747, 61/1.

getirmektedir. Bu durumda yaşadıkları ev eşinin olabilir mi? gibi sorular akla gelebilir. Burada açık olarak ev sahibi olamamanın her zaman fakirlik ya da orta hallilikle alakalı söylenebilir. Kiracı olduğu düşünülen kişilerde servetle ilgili tutarsızlık olduğu açıktır.

Öte yandan birden fazla evi olan 38 kişi vardır ve bunlardan 6 tanesi kadındır. Öncelikle tereke aralıkları bakımından ikinci ya da daha fazla evi olan kişilerin her aralıkta olabildikleri görülmüştür. Mesela 22 Şevval 1139 (12 Haziran 1727) tarihli kayda göre 5.000 akçenin biraz üzerinde terekesi olan, Hazinedar Sinan Bey Mahallesi'nde yaşayan Mahmud Bey bin Abdullah'ın yaklaşık olarak 4.000 akçelik bir evi bir de hırdavat evi bulunmaktadır.⁵⁹¹ 7 Ramazan 1114 (15 Ocak 1703) tarihli kayda göre 2.000.000 akçenin üzerinde terekesi olan, oturduğu mahalle belirlenemeyen Dergâh-ı Âli Odabaşısı Cebraîl Ağa bin Abdurrahman'ın üç ayrı evinin değeri 78.000–180.000 akçe arasında değişmektedir.⁵⁹²

Birden fazla evi yatırım amacıyla edindiğini düşündüğümüz 32 erkekten 9'u beşe, 2'si bey, 8'i ağa, 4'ü çelebi ve 3'ü efendi unvanlıdır. Yani yarısından fazlası askerî sınıf üyesidir. Yatırım aracı olarak evi kullanan kesim hem reâyâdan, hem de askerî sınıftan olabilmektedir. Fakat askerî sınıf üyelerinin bu konuda biraz daha etkin olduğu görülmektedir.

Unvanlar anlamında baktığımız zaman evi olan 27 ağa, 16 efendi, 15 bey, 48 beşe, 27 çelebi ve 2 paşa vardır. Askerî sınıf üyesi 105 kişinin (%42'sinin) evi bulunmaktadır. Askerî sınıf üyelerinin ev sahibi olmadaki bu azımsanamayacak

---

⁵⁹¹EŞS 4732, 96/2.

⁵⁹²EŞS 4707, 43/3.

oranları, Ankara ve Kayseri gibi şehirlerde de vurgulanmıştır.⁵⁹³ Daha önce de değinildiği gibi unvan ve servet arasında sıkı ilişki bulunmaktadır. Taşınmaz mal ile servet arasında da doğru orantılı bir ilişkinin olduğu malumdur. Bu açıdan bakıldığında askerî sınıf üyelerinin önemli derecede ev sahibi olması normal görünmektedir. Bu cümleden hareketle, evler ve ev sahipleri; evlerin fiyatı ve mahalleler arasında nasıl bir ilişkinin olduğu sorgulanabilir.

Evler ve ev sahipleri arasındaki ilişkiyi görmek için yapılan sorgulamada ortaya çıkan sonuçlar şöyledir: Hemen hemen bütün aralıklarda yer alan tereke sahiplerinin eve yatırım yaptığı görülmüştür. Yalnız kişinin terekesiyle orantılı olarak evlerinin değerleri de değişmektedir. Örneğin 20 Safer 1130 (23 Ocak 1718) tarihli kayda göre Baba Timurtaş Mahallesi'nde yaşayan Emine binti Abdullah'ın 700 akçe değerinde evi vardır. Tek mirasçısı eşi olan Emine'nin toplam terekesi de 2.477 akçedir.⁵⁹⁴ Bir başka örnek Akmesjid Mahallesi sakinlerinden Hüseyin Beşe bin Hasan'dır. 10 Safer 1139 (7 Ekim 1726) tarihli kayda göre terekesinin toplamı 10.000 akçe civarındadır. Mahallesindeki evinin değeri de 3.600 akçedir.⁵⁹⁵ Mesela 7 Muharrem 1115 (23 Mayıs 1703) tarihli kayıta, Attar El-hâc Halil Mahallesi sakini Medine-i Münevvere kadısının 3.000.000 akçenin üzerindeki terekesinde, yeri bildirilmeyen mülk menzilin değeri 192.000 akçedir.⁵⁹⁶ Bu örnekleri çoğaltmak şüphesiz mümkündür. Bu tablodan çıkacak sonuç ise, pek çok kişinin, ekonomik gücüne göre bir evinin olduğudur.

---

⁵⁹³Faroqhi , *Orta Halli Osmanlılar...*, s. 222.

⁵⁹⁴EŞS 4723, 54/2.

⁵⁹⁵EŞS 4732, 37/6.

⁵⁹⁶EŞS 4707, 76/4.

Yapılan inceleme sonucu görülmüştür ki, yine servet ve evin büyüklüğü arasındabir ilişki bulunmaktadır. Örneğin yukarıda bahsedilen Medine-i Münevvere Kadısı Mehmed Efendi bin Abdurrahman'ın evi '*dâhiliyesi ve hariciyesiyle*' şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁹⁷ Yani bu ev muhtemelen bahçeye sahipti ve bahçesinde çeşitli yapıların olduğu bir bütünlük sergiliyordu. Müderris Ali Bey Mahallesi'nde yaşayan Mehmed Beşe bin Hasan'ın aynı şekilde tanımlanan evi 48.000 akçe değerindedir. 8 Şaban 1114 (28 Aralık 1702) tarihli kayıttan Mehmed Beşe'nin varlıklı bir hayat sürdüğü anlaşılmaktadır.⁵⁹⁸ Fakat kişi fakirse ve orta halliyse evi '*hırdavat, hane, mülk menzil*' olarak tanımlanmaktadır. Burada vurgulanmak istenen şudur: Zenginlerle fakir ya da orta hallilerin yaşam alanlarında farklılıklar bulunmaktadır. Zengin olanların evlerini, değişik amaçlara hizmet eden yapıları barındıran avlular tamamlamaktaydı. Bu manada fakir ya da orta hallilerin biraz daha dar evlerde ve birbirleriyle iç içe yaşadıkları düşünülebilir.⁵⁹⁹

Kayıtlardaki tereke sahiplerinin evlerinin belirli mahallerde toplanıp toplanmadığıyla ilgili yapılan sorgulamada ortaya şu sonuçlar çıkmıştır: Öncelikle müteveffaların belirli mahallelerde yoğunlaşmadığı görülmüştür. En fazla 3 ayrı mahallede 14'er kişiyle yoğunlaşmanın olduğu görülmüştür. Bu mahalleler Gazi Mihail Bey, Sultan Bayezid ve Şeyh Çelebi'dir. 11 kişinin de Arabacı Ahmed Mahallesi'nde evi bulunmaktadır. Evlerin bulunduğu diğer mahalleler çok dağınıktır ve herhangi bir varsayımda bulunmaya olanak vermemektedir.

---

⁵⁹⁷ EŞS 4707, 76/4.

⁵⁹⁸ EŞS 4707, 43/2. Benzer örnekler için bkz. EŞS 4707, 50/3; EŞS 4707, 43/3.

⁵⁹⁹ Fakat bu konuda bir genelleme yapmak da yanlış olur. Örneğin 50.000 akçe değerinde mülk menzil olarak tanımlanan evler de vardır. EŞS 4707, 34/3. Yukarıda anlatılanlar genel izlenimdir.

Konuya pahalı evlerin belirli mahallelerde toplanıp toplanmadığıyla devam edilebilir. Bunu ortaya çıkarabilmek için 50.000 akçe ve üzerinde değer gösterilen *'mülk menzil'* ve *'dâhiliye ve hariciyesiyle mülk menzil'* şeklindeki taşınmazlar belirlenmiştir. Fakat beş defterde bu özellikleri gösteren toplam 11 kayıt bulunmuştur. Semtlerin isimleri, Medrese-i Ali Bey, Baba Timurtaş(2), Sultan Bayezid, Bevvâb Sinan, Fındık Fakih, Muradiye, Has Murad, Sarıcapaşa, İsmail Ağa, Cami-i Cedid'dir. Daha önce I. bölümde yer alan tablo 2'de çeşitli kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuş Edirne semtleri ve mahallelerinin listesi verilmişti. Terekelerde bulunan mahalle isimlerini bu tabloyla karşılaştırdığımızda, pahalı evlerin bir semt ya da mahallede toplandığına dair iz bulunamamıştır. Edirne'nin zengin semtlerinin Kıyık ve Kirişhane olduğu daha önce de belirtilmişti. Ayşe Kadın ve İstanbul yolu üzerindeki mahallelerin de gözde semtler olduğu bilinmektedir. Fakat bu veriler, bizim verilerimizdeki pahalı evlerin bulunduğu semtlerle uyuşmamaktadır. Bu sonuç, semtlerle ilgili verilerin yetersizliğiyle açıklanabilir.

III.II.II-Mülk Toprak Statüsündeki Taşınmazlar

Mülk toprak statüsündeki taşınmazların içine bağ, bahçe, çiftlik ve mülk arsa girer. Bahçe ve mülk arsa örneklerine kayıtlarda çok nadir rastlanıldığından, ayrıca ele alınmayacaktır. Bu bölümde özellikle sıkça rastlanılan bağ ve nadiren rastlanılan çiftlik üzerinde durulacaktır.

III.II.II.I–Bağ

Bağ; ‘bahçe, sebze ekilip dikilen yer, bostan’ olarak tanımlanmaktadır.⁶⁰⁰

Bizim terekelerimizde bağın nasıl bir yapı gösterdiği tam olarak anlaşılamamıştır. Yalnız terekelerde bahçelerin ayrıca belirtilmesi, bağın bahçe kavramından farklı bir yerde olduğunu göstermektedir. Bağ, evden sonra 182 kişiyle en çok tercih edilen taşınmaz yatırım aracıdır.⁶⁰¹ Bu durum, bağın değer olarak çok yüksek olmamasından ve Edirne’nin coğrafi olarak bağcılığa müsait olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Bir de bağlarda evin ihtiyacı olan meyve sebzelerin yetiştirilme ihtimali, bağa olan düşkünlüğün açıklanmasına yardımcı olabilir.⁶⁰²

Bağ fiyatları genellikle 200–3.000 akçe arasında değişmektedir. Bağın değeriyle, sahibinin terekesi arasında evde olduğu gibi sıkı bir ilişkinin olduğu söylenemez. Burada bağın toprağının verimliliğinin, yerinin, büyüklüğünün değerini değiştirebildiğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Bütün tereke aralıklarında bulunabildiğini gördüğümüz bağ sahiplerinin unvanları şu şekildedir: 17 çelebi, 18 ağa, 12 bey, 8 efendi ve 35 beşe. Yani çelebilerin % 36’sı, ‘efendi’lerin % 17’si, ağaların % 28’i, ‘bey’lerin % 32’si ve beşelerin % 33’ü bağ sahibidir. Paşa unvanlıların bulunmaması dikkat çekicidir. Bu tablo bize şunu göstermektedir. Bağı, tanımından hareketle kişilerin yiyecek meyve ve sebzelerini yetiştirdikleri toprak parçası olarak düşünürsek, askerî sınıf üyelerinin büyük çoğunluğu olmasa da bir kısmı yalnız ya da ailesinin desteğiyle üretici

---

⁶⁰⁰Parlatır, *a.g.e.*, s. 143.

⁶⁰¹Tablo 35.

⁶⁰²Metin, ‘a.g.m.’, s. 47-48.

konumuna geçmiş görünmektedir. Bu konuda, bağ sahibi olmanın şehirliler için talep edilen bir durum olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁰³

Bazı tereke sahipleri bağıcılığı ticarete de dönüştürmüş görünmektedir. 13 Muharrem 1139 (10 Eylül 1726) tarihli kayda göre yeniçeri olduğu belirtilen Cem Beşe bin Abdullah'ın, yaklaşık 103.000 akçe olan servetinin 27.600 akçesini taşınmaz malları oluşturmaktadır. Taşınmaz malları içinde 85 dönüm ve 20.400 akçe değerinde bağ ile 7.200 akçe değerinde 5 dönüm ayva bahçesi bulunmaktadır.⁶⁰⁴ 85 dönüm bağın bir evin ihtiyacından çok daha fazla ürün vereceği malumdur. Aynı şekilde 5 dönüm ayva bahçesi de bu duruma dâhildir. Dolayısıyla mesleği yeniçerilik olarak belirtilen Cem Beşe, çoktan toprağa bağlanmış görünmektedir.

III.II.II.II-Çiftlik

Osmanlı Devleti'nin, toprakları üzerinde kontrolü elinde tutmayı amaçlayan bir yönetim anlayışının olduğuna I. bölümde değinilmişti. Bu kontrolü de miri arazi üzerinde uygulanan tımar sistemiyle uygulamaktaydı.⁶⁰⁵ 'Çift-hane sistemi' de tımar sisteminin ayrılmaz parçasıydı. Çift-hane sistemindeki 'çiftlik' tabir edilen yerlerin büyüklüğünün belirlenmesinde iki önemli koşul vardı: Biri çiftliği eken reâyânın geçiminin sağlanması, diğeri devlete (toprağın sahibine) vergisini ödemeye yetecek büyüklükte olmasıydı. Bu sistem, 16. yüzyıldan itibaren merkezi yapının

---

⁶⁰³Bu konuda kullandığı cümle şu şekildedir: 'Her gerçek şehirli gibi Debbâğ Hacı İbrahim de 2 dönümlük bağ almış.' Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar...*, s. 205. İnsanların bağ edinmedeki rağbetleriyle ilgili bkz. Erdoğan, 'a.g.m.', s. 199; Metin, 'a.g.m.', s. 47-48.

⁶⁰⁴EŞS 4732, 28/4

⁶⁰⁵İslam hukukuna göre Gayrimüslimlerden fetihlerle elde edilen toprakların mülkiyeti devlete aitti. Bu topraklar miri araziye oluşturuyordu. Daha sonra Osmanlı fetihleri doğuya yönelince buradaki toprakların hukuki yapısını aynen kabul etti. Çünkü bu topraklarda Müslümanlara ait özel mülkler bulunmaktaydı. Bkz. Muhittin Tuş, 'Osmanlılarda Özel Toprak Mülkiyeti ve Vakıf Münasebeti', *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 55, Konya, 1999, s. 189.

zayıflamasıyla beraber bozulmaya başladı. Miri topraklardaki en önemli değişim, saraya yakın ve nüfuzlu kişilerin bu toprakları arpalık ya da mülk tahsisi şeklinde elde etmeleriyle yaşandı. Daha sonra da bu toprakları vakfa dönüştürdüler. Fakat bu değişimden, bahsedilen arazilerin üreticisi köylü çok fazla etkilenmedi. Eski tarımsal yapıda köklü bir değişime yol açmadı.⁶⁰⁶

Yapılan araştırmalar, çiftliklerin yaygınlaşmasında etkili olan bazı faktörlerden bahsetmektedir.⁶⁰⁷ Mesela 16. yüzyılın sonlarındaki Celali İsyanları'yla köylünün terk edip kaçtığı bölgelerin, seyfiye mensubu nüfuzlu kişilerce sahiplenilmesi, çiftlik oluşumunda etkili olmuştur. Bu kişiler, bahsedilen toprakları idari bozukluklardan da yararlanarak mülk araziye ve daha sonra vakfa çevirmişlerdir.⁶⁰⁸ Bu arazileri, kölelerini ve kiraladıkları adamları yerleştirerek hayvan çiftlikleri haline dönüştürmüşlerdir.⁶⁰⁹ Pek çok çiftlikte köle, hayvan ve hububat ayrılmaz bütün şeklinde terekelere yansımaktadır. Mesela bu konuda 1650 yılında ölen ve Medine kadılığına kadar yükselen Kadı Baldırzade Oğlu Derviş Mehmed Efendi bin Şeyh Selisî Mehmed Efendi'nin terekesine bakılabilir. Mehmed Efendi'nin çiftliğinde evinde bulunan kölelerinden hariç, iki gûlamı, bir cariyesi vardır.⁶¹⁰

---

⁶⁰⁶İnalcık, 'Çiftliklerin Doğuşu...', s. 16–18.

⁶⁰⁷Bu konuda yapılan bazı çalışmalar, Gilles Veinstein tarafından topluca incelenmiştir. Bu makalede çiftliklerin oluşum süreciyle ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalar ve onların sundukları fikirler karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Bkz. Gilles Veinstein, 'Çiftlik Tartışması Üzerine', *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, İstanbul, 2010, s. 35–56.

⁶⁰⁸Barkan, 'Edirne Askeri Kassamı'na ...', s. 48.

⁶⁰⁹İnalcık, 'Çiftliklerin Doğuşu...', s. 21; İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Üzerine...*, s. 292. Gilles Veinstein, köylünün toprağını bırakıp kaçmasında bahsedilen bu faktörün yanında , ticaret yollarının değişmesiyle devletin zarara girmesi, Amerikan gümüşünün etkisi ve paranın değerinin düşmesi, enflasyon, vergi yükü gibi etkenleri de göz önünde bulundurmaktadır. Veinstein, 'a.g.m.', s. 43. İlber Ortaylı, '18. Yüzyılda Akdeniz Dünyası ve Genel Çizgileriyle Türkiye', *Toplum ve Bilim*, İstanbul, Bahar 1977, s. 87.

⁶¹⁰Maydaer, 'XVII. Yüzyılda Bursa'da...', s. 586.

Diğer yandan Osmanlı'da kişiler; mevât arazinin 'şenlendirme' adı verilen ıslahını üstlenirse, o toprağın mülkiyet hakkını elde edebilirdi. Devlet, ekilebilir alanların genişlemesi nedeniyle bu tür faaliyetleri teşvik etmiştir.⁶¹¹ Mevât arazinin mülk arazi haline gelmesi için iki ön şart vardır. Birincisi mevâtın, su kanallarının inşası ve ekilebilir hale gelmesidir. İkincisi, padişahın izninin alınmasıdır. Mevât arazinin ıslahı kolay bir iş olmadığı gibi, sermaye isteyen de bir iştir. Bu yüzden, bu tür arazileri işleyerek çiftlik kuran kişiler, yönetimin üst kademesindeki seyfiye ve ilmiye sınıfı mensuplarıydı. Plantasyon⁶¹² benzeri bu çiftliklerde, pazara yönelik üretim yapılmaktaydı.⁶¹³

Diğer yandan çiftliklerin oluşum sürecinde, güçlü kişilerin baskı, rüşvet ve zorla büyük toprakları ele geçirip çiftliğe dönüştürdükleri bilinmektedir. Çiftlikleşmede kullanılan benzer bir yöntem, değişik insanların mülkünde olan topraklara, ekilen toprak miktarına göre sahiplerine bir miktar ücret ödeyerek zapt etmektir.⁶¹⁴

---

⁶¹¹Yeni ziraata açılan tarlaların çiftliklerin kurulmasında etkili olmasıyla ilgili bkz. Nagata, *a.g.e.*, s. 191. Bu tür faaliyetlerde bulunanlar sadece bölgenin zengin kişileri olmayabiliyordu. Bölgenin nüfuzlu kişisinin tanıdıkları da bu ilişkilerine dayanarak mevât araziye ya da orman arazisini ele geçiriyorlardı. Mesela Canik sancağının nüfuzlu ailelerinden olan Hazinedârzâdeler'in dostluğunu kazanmış kişiler de orman vasfındaki arazileri üzerlerine geçirmişlerdir. Bkz. İbrahim Serbestoğlu, 'Tanzimat Döneminde Canik Sancağı'nda Arazi ve Vergi Anlaşmazlığı', *Samsun Sempozyumu Bildiriler*, Samsun, 2011, s. 2.

⁶¹²Plantasyon benzeri çiftlikler şöyle tanımlanmaktadır: Bir çiftlik, toprak sahibinin ya da aracısının yaşadığı bir konak, işçilerin barınması için kulübeler, savunma amaçlı kulübe, hayvanlar için ahır ve ağıllar, ambarlar, fırın ve demirci atölyesinden oluşmaktadır. Bu tür çiftlikler bütün bir köyü kapsamaktadır. Bkz. İnalçık, 'Çiftliklerin Doğuşu...', s. 24.

⁶¹³İnalçık, 'Çiftliklerin Doğuşu...', s. 18-19. Çağlar Keyder, Bu çiftlik sahipleri içinde, bir takım zengin resmi görevlilerin yanında zengin tüccarların, mültezimlerin varlığına işaret eder. Keyder, 'a.g.m.', s. 14. Halil İnalçık ise tüccarların bu tür çiftliklerine çok ender rastlandığından bahseder. İnalçık, 'Çiftliklerin Doğuşu...', s. 19. Ormanlık bölgelerin ya da mevât arazinin çiftliğe dönüştürülme süreciyle ilgili Canay Şahin'in verdiği 'Hazinedarzâdeler' örneğine bakılabilir. Bu çalışmada, bölgenin mütesellimlik ve valilik görevlerini üstlenerek bölgede güçlenen aile bireylerinin yukarıda bahsedilen yöntemlerle nasıl çiftlik kurdukları açıklanmaktadır. Bkz. Canay Şahin, 'Ondokuzuncu Yüzyılda Samsun'da Çiftlik Sahibi Hazinedarzâdeler ile Kiracı-Köylüler Arasındaki Arazi ve Vergi İhtilafı Üzerine Bazı Gözlemler ve Sorular', *Kebikeç*, Sa. 24, Ankara, 2007, s. 78-79.

⁶¹⁴Hamiyet Sezer, 'Tepedelenli Ali Paşa ve Oğullarının Çiftlik ve Gelirlerine İlişkin Yeni Bilgi - Bulgular', *OTAM*, Sa. 18, Ankara, 2005, s. 335-336.

Bu çiftliklerde yapılan iş ya da üretim, boyut değiştirmiştir. Artık aile tarımı ölçeğinden çıkıp daha geniş, gelir getirici pek çok farklı tipte yatırımdan oluşan faaliyetler söz konusudur.⁶¹⁵ Burada dile getirilen bir başka faktör, dünyanın pek çok yerinde ticaret olanaklarının gelişmesi ve bunun da pazara yönelik üretimin artmasında etkili olmasıdır. İşte bahsedilen çiftlikler bu tür üretimlerin yapıldığı yerlerdir.⁶¹⁶ Osmanlı Devleti'nde tarım alanında gerçek anlamda sermaye birikimi de zaten çiftliklerle beraber ortaya çıkmıştır.⁶¹⁷

Çiftlik sahiplerinin başlıca özellikleri sermayedar olmalarıdır. Devletin genelinde çiftlik sahipleri Müslim ve Gayrimüslimler arasından çıkabiliyordu.⁶¹⁸ Bu tür çiftliklerde emek ise ortakçılar ve köleler tarafından sağlanmaktaydı.⁶¹⁹

Elimizdeki verilerde 17 kişide rastlanılan çiftliklerin büyüklükleri ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Fakat tereke kayıtlarının özelliklerine bağlı olarak, tereke sahiplerinin statüsü, mesleği ve bu çiftliklerde ne tür faaliyetlerin yapıldığına dair bilgileri bulmak mümkündür. İşe öncelikle çiftlik sahibi, unvanı ve terekesi arasındaki ilişkiyi sorgulayarak başlayabiliriz.

İncelenen defterler içinde 720 akçe değerindeki bir hırdavat çiftliği saymazsak⁶²⁰, tespit ettiğimiz çiftlik değerleri 12.480⁶²¹ ile 640.000⁶²² akçe arasında değişmektedir. Fakat bazıları içindeki eşyayla, bazıları eşya ve hayvanla

---

⁶¹⁵Keyder, 'a.g.m.', s. 14.

⁶¹⁶Keyder, 'a.g.m.', s. 2-3; İncalcık, 'Çiftliklerin Doğuşu...', s. 19. Gilles Veinstein, bu faktörün teşvik edici bir yanının olmasıyla beraber, çiftliklerin oluşumunda belirleyici olduğu görüşünü reddeder. Veinstein, 'a.g.m.', s. 49.

⁶¹⁷Şahinöz-Teoman, 'a.g.m.', s. 72.

⁶¹⁸Ortaylı, '18. Yüzyılda Akdeniz Dünyası...', s. 87.

⁶¹⁹Örnek için bkz. Hamiyet Sezer, 'Tepedelenli Ali Paşa'nın Çiftlikleri Üzerine Bir Araştırma', *Bellekten*, C. LXII, Sa. 233, Ankara, 1998, s. 77-86.

⁶²⁰*EŞS* 4763, 15/3.

⁶²¹*EŞS* 4747, 91/3.

⁶²²*EŞS* 4707, 92/1.

fiyatlandırılırken, bazıları da sadece çiftliğin kendi değeri olarak fiyatlandırılmıştır. Sahiplerinin tereke aralıkları ise yaklaşık 24.000 ile 7.000.000⁶²³ akçe arasındadır.⁶²⁴ Çiftlik sahibi olup, toplam terekesi 100.000 akçenin altında olan 6 kişi bulunmaktadır. Bu kişilerden 2'si ağa, 2'si beşe ve 1'i bey unvanını taşımaktadır. Diğer kişi ise reâyâdır.⁶²⁵

100.000 akçenin üzerinde terekesi olup çiftliği olanlardan 2'si paşa, 2'si efendi, 4'ü ağa unvanlıdır. Ayrıca 12 Muharrem 1163 (22 Aralık 1749) tarihli kayda göre Ada Nahiyesi'ne tâbi Kurmutlu Karyesi sakinlerinden Bektaş Usta bin Hüseyin ve 4 Zi'l-hicce 1114 (21 Nisan 1703) tarihli kayda göre İsmail Ağa Mahallesi'nde oturan Hüseyin Usta bin Sadık'ın da çiftliği bulunmaktadır. Bunun yanında 19 Rebî'ü'l-evvel 1114 (13 Ağustos 1702) tarihli kayda göre çiftlik sahibi Ahmed Ağa'nın eşi Ayşe'yi de belirtmek gerekir.⁶²⁶

Zengin olarak kabul ettiğimiz bu kişilerin çiftliklerinin değeri, iki kişinininki hariç 18.000–80.000 akçe arasında değişmektedir. Çiftlik değerlerinin kişinin tereke aralığıyla ilişkisinin çok olmadığı düşünülmektedir. Çünkü yaklaşık 650.000 akçe civarında toplam terekesi olan Hüseyin Usta'nın çiftliği 18.000 akçedir.⁶²⁷ Yaklaşık aynı tereke toplamına sahip olan Mustafa Ağa'nın yarım çiftlik hissesinin değeri 80.000 akçedir.⁶²⁸ Tereke toplamı belirtilen rakamın hemen hemen yarısı olan, Müderris Ali Bey Mahallesi'nde oturan Abdullah Efendi bin İbrahim'in çiftliği 20

---

⁶²³EŞS 4707, 92/1.

⁶²⁴EŞS 4747, 28/2.

⁶²⁵EŞS 4763, 15/3; EŞS 4763, 19/3; EŞS 4747, 28/2; EŞS 4732, 91/3; EŞS 4707, 59/1; EŞS 4707, 62/1; EŞS 4707, 63/1.

⁶²⁶EŞS 4707, 69/1; EŞS 4763, 5/2.

⁶²⁷EŞS 4707, 69/1.

⁶²⁸EŞS 4707, 45/5.

Rebî'ü'l-evvel 1114 (14 Ağustos 1702) tarihli kayda göre 80.000 akçedir.⁶²⁹ Bu durumda böyle bir fiyat yapılanmasının sebebi bağda olduğu gibi taşınmazın yeriyle alakalı olmalıdır.

Çiftlik sahiplerinin, çiftliklerini hangi amaçla edindiklerini anlayabilmek için terekelerinin geneline bakmak gerekir. Yapılan inceleme sonucu görülmüştür ki, çiftlik sahiplerinin büyük çoğunluğu, çiftliğinde çeşitli cinslerde hayvan beslemektedir.⁶³⁰ Bazılarında da çok büyük meblağlarda olmamakla birlikte, hububat çeşitlerinin olduğu görülmektedir.⁶³¹ Dolayısıyla çiftlik sahibi askerî sınıf üyelerinin, ekonomik faaliyetlerini çeşitlendirmek için çiftlik edindiklerini söylemek mümkündür.

Çiftlik sahiplerinin, çiftliklerinde emek gücü çalıştırıp çalıştırmadığını, varsa kimler olduğunu bulabilmek için elimizdeki tek kaynak, kişinin alacak-verecek kayıtlarıdır. Yapılan incelemede bu kişinin genelinin hem borç aldığı, hem de borç verdiği görülmüştür. Fakat bu para ilişkilerinin hangi vesilelerle kurulduğuna dair bilgi yoktur. Genel manzara bu kişilerin toplumun bütün kesimleriyle para ilişkisine girdiğidir. Örneğin 23 Rebî'ü'l-âhir 1114 (16 Eylül 1702) tarihli kayda göre 40.000 akçe değerinde çiftliği olan, Temeşvar Muhafızı İbrahim Ağa'nın kethüdası Ahmed Ağa bin Hüseyin'in Çoban Dimitri'ye 1.800, Irgat Beş kud zimmîye 2.000, Irgat Maviri zimmîye 2.000 akçe borcunun olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed Ağa'nın hiç hayvanı gösterilmemiştir. Bu yüzden belki de Çoban Dimitri onun mahiyetinde çalışmıyordu. Fakat ırgat olanların onun çiftliğinde görevli olması kuvvetle

---

⁶²⁹ EŞS 4707, 16/1.

⁶³⁰ EŞS 4707, 69/1; EŞS 4707, 62/1; EŞS 4707, 58/2; EŞS 4747, 73/3; EŞS 4747, 28/2; EŞS 4732, 89/5.

⁶³¹ EŞS 4707, 69/1; EŞS 4732, 89/5. EŞS 4732, 91/3; EŞS 4747, 26/3.

muhtemeldir.⁶³² 8 Muharrem 1163 (18 Aralık 1749) tarihli bir başka kayda göre Enderûn Hazinesi Kethüdası Mustafa Paşazâde Mehmed Bey bin Mustafa'nın müsadere edilen malları içinde çiftliği de bulunmaktadır. Kayıttan Mehmed Bey'in çiftlik kethüdası zimmî Nivan'a 60 guruş borç verdiği anlaşılmıştır.⁶³³ Bu veriler, köleler dışında çiftliklerde işçilerin de çalıştırıldığını göstermektedir.

Sonuç olarak incelenen kayıtlardaki kişilerin yaklaşık % 2'sinin çiftliği bulunmaktadır. Statü açısından bakıldığında da çiftlik sahibi olmakla unvan sahibi olmak arasında bir bağın olduğu hissedilmektedir.⁶³⁴ Dikkat çeken diğer husus, çiftlik sahiplerinin karmaşık para ilişkileri, tarım ürünleri ve hayvancılık odaklı yayılan ekonomik faaliyetler çerçevesindedir. Son olarak, incelenen çiftliklerde plantasyon benzeri üretimin yapıldığını düşündürtecek yeterli veri bulunmamaktadır.⁶³⁵

III.II.III- Sanayi ve Ticari Faaliyet Alanı Olan Taşınmazlar

III.II.III.I–Dükkân

Dükkân, insanların kendi ürettikleri ya da aracı oldukları malı sattıkları küçük alışveriş merkezidir. Dolayısıyla dükkânlar, pek çok insanın birbiriyle ilişki kurduğu mekânlardır. Elimizdeki 846 tereke sahibinden 42'sinin dükkânı bulunmaktadır.

---

⁶³² EŞS 4707, 26/2.

⁶³³ EŞS 4763, 2/1.

⁶³⁴ Bugüne kadar yapılmış bazı çalışmalarda zengin askerî sınıf üyelerinin pek çoğunun çiftliğinin olduğu, çiftliğinde çeşitli hububatların ve belirli miktarda canlı hayvanlarının bulunduğu tespit edilmiştir. Örnek için bkz. Güneş, 'a.g.m.', s. 71.

⁶³⁵ Âyanlarının çiftliklerine bakıldığında incelediğimiz kayıtlardaki çiftliklerin hakikaten küçük olduğu anlaşılmaktadır. Örnek için bkz. Sezer, 'Tepedelenli Ali Paşa'nın Çiftlikleri ...', s. 104. vd.

42 kişiden 11'i beşe, 7'si ağa, 1'i efendi, 1'i paşa ve 5'i çelebi unvanlıdır. Yani askerî sınıf üyesi olan 20 kişinin dükkânı bulunmaktadır. Var olan 42 dükkândan yarıya yakınının sahibinin askerî sınıf üyesi olması dikkat çekicidir ve yine askerî sınıf üyelerinin çeşitlenen ekonomik faaliyetlerine işaret etmektedir. Dükkân sahiplerinden biri kadındır ve bu dükkân hissesinin ona miras yoluyla intikal ettiği anlaşılmaktadır.⁶³⁶ Bunun dışında 4 kişi Gayrimüslim'dir ve hiç birinin dükkânının niteliği açıklanmamıştır.⁶³⁷

Tereke aralığı olarak her aralıkta dükkân sahibinin olduğu görülmüştür. Mesela 5 Zi'l-ka'de 1153 (14 Eylül 1752) tarihli kayıttan 1.200 akçe tereke ile en fakir dükkân sahibi Papazoğlu odalarında ölen Mustafa Beşe bin Mahmud'dur ve hırdavat dükkânının değeri 60 akçedir.⁶³⁸ Bunun yanında 7.000.000 akçenin üstünde terekesi olan Amcazâde Hüseyin Paşa'nın '12 bablı selh-hâne,⁶³⁹ 3 dükkân' şeklinde kaydedilen taşınmaz mülkü 1.435.200 akçe değerindedir.⁶⁴⁰ Tereke aralıklarından anlaşılacağı gibi dükkânların değerleri kişinin servetiyle doğru orantılı olarak değişmekle beraber, dükkân fiyatları genelde 5.000–15.000 akçe arasındadır. 42 kişiden 13'ünün dükkânı 'hırdavat dükkân' olarak tanımlanmıştır ve bunların fiyatları en fazla 1.200 akçeye ulaşabilmiştir.⁶⁴¹

Birden çok dükkânı olan tek kişi 7 Muharrem 1115 (23 Mayıs 1703) tarihli kayda göre Attâr El-hâc Halil Mahallesi'nde oturan Medine-i Münevvere Kadısı Mehmed Efendi bin Abdurrahman'dır. Terekesinden 1.200 akçe değerinde yarım debbağ dükkânının olduğunu anlıyoruz. Bunu yanında ne dükkânı olduğu belli

⁶³⁶ EŞS 4763, 30/2.

⁶³⁷ EŞS 4723, 19/4; EŞS 4723, 50/3; EŞS 4723, 55/2; EŞS 4723, 5/3.

⁶³⁸ EŞS 4747, 49/1.

⁶³⁹ Kesilen hayvanların derisinin yüzüldüğü ve temizlendiği yer. Parlatur, *a. g. e.*, s. 1480.

⁶⁴⁰ EŞS 4707, 92/1.

⁶⁴¹ EŞS 4747, 52/7.

olmayan 60.000 ve 120.000 akçe değerinde iki ayrı dükkânın da sahibidir.⁶⁴² Mehmed Efendi'nin yarım dükkân sahibi olması, onun ticari ortaklıklar kurmuş olabileceğini akla getirmektedir. Tereke kayıtlarında bu tür hisseli dükkânı olan başka askerî sınıf üyelerine de rastlanmıştır. Mesela 10 Şaban 1153 (21 Ekim 1740) tarihli kayda göre Cısrî Mustafapaşa Kasabası'ndan İbrahim Ağa bin Ahmed'in dükkânının 4 hisseli olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴³ Yine 10 Cemâziye'l-evvel 1139 (3 Ocak 1727) tarihli kayıttan Debbağ El-hâc Halil Mahallesi'nden El-hâc Hasan Beşe bin Abdullah'ın da dükkân hissesinin olduğu görülmüştür.⁶⁴⁴ Bu kişilerle ilgili her ne kadar ticari ortaklık kuran sermayedarlar ihtimali akla gelse de, bize ipucu verebilecek alacak-verecek ilişkilerinde yeterli bilgi yoktur. Bu sebepten, bu öngörüler ihtimaller olarak kalmaktadır.

İncelenen terekelerden dükkânların sahiplerinin bu taşınmaz mallarını kira geliri ya da mesleğini icra etmek için kullandıkları anlaşılmıştır.⁶⁴⁵ Burada konumuz açısından daha önemli olan ve asıl dikkati çeken, dükkân sahiplerinin yarıya yakınının askerî sınıf unvanı taşıyanların içinden çıkmasıdır. Tabii burada dükkân kiralayarak mesleklerini sürdürenleri de düşünürsek çita daha da genişlemektedir. Bu örnekler bize gerek sermayedarlar olarak, gerek üretici ve tacir olarak askerî sınıf üyelerinin çeşitlenen ekonomik faaliyetlerini göstermesi açısından önemlidir.

---

⁶⁴²EŞS 4707, 76/4. Mehmed Efendi gibi aynı dönemde Antalya kadısı olan Muslu Efendi'nin de 4 dükkânı bulunmaktadır. 2'sinin ne dükkânı olduğu belli değildir. Diğerleri berber ve attâr dükkânıdır. Köç, 'a.g.m.', s. 337. Bu durum tesadüften öte, kadıların ekonomik faaliyetlerini detaylandırma eğilimleriyle ilişkili olabilir. Şüphesiz berber dükkânında tıraş kadı kendisi yapmıyordu. Anlaşılan bu taşınmazları ya kiralıyordu ya da ortakçılarla işletiyordu.

⁶⁴³EŞS 4747, 36/2.

⁶⁴⁴EŞS 4732, 69/2.

⁶⁴⁵Zengin kişiler için dükkân almak ve onu kiraya vermek çaba harcamadan para kazanmak için güzel bir tercihtir. Bu konuda örnek için bkz. O. Kılıç, 'a.g.m.', s. 25.

III.II.III.II–Değirmen ve Fırın

Değirmen ve fırınlar, kentlerin iâşesi söz konusu olduğunda çok önemli taşınmazlardır. Çünkü kentin un ve ekmek ihtiyacı bu iki taşınmaz sayesinde sağlanmaktadır. Genellikle kompleks halinde sahiplenilen bu ikili, bazen de ayrı ayrı sahiplenilebilmiştir. Fırınların simit ve çörek, francala, ekmek; değirmenlerin de uncu ve ekmekçi⁶⁴⁶ gibi çeşitleri vardır.⁶⁴⁷

Edirne terekelerinde 6 kişinin değirmeninin olduğu görülmüştür. Bunlardan biri 3 Cemâziye'l-evvel 1130 (4 Nisan 1718) tarihli kayda göre Mihail veled-i Hristo'dur. Mesleği de değirmenci olarak belirtilen Mihail'in muhtemelen 'uncu' olan değirmeninin Tunca Nehri üzerinde olduğu belirtilmiştir. Yaklaşık 19.000 akçe olan terekesinin 13.200 akçesi değirmeninin değeridir.⁶⁴⁸ Yine 28 Rebî'ü'l-evvel 1139 (23 Kasım 1726) tarihli kayda göre Hüseyin bin Ahmed'in Fındık Fakih Mahallesi'ndeki fırınıyla beraber fiyatlandırılan 'ekmekçi' değirmeni, 60.000 akçedir.⁶⁴⁹ 4 Rebî'ü'l-evvel 1153 (30 Mayıs 1740) tarihli kayda göre, Hazinekar Sinan Bey Mahallesi'nde oturan Mustafa Ağa bin Abdullah'ın 40.000 akçe değerindeki değirmeni muhtemelen sadece un öğütmekteydi. İki çiftliği de bulunan Mustafa Ağa'nın yaşadığı ev, servet niteliğindedir. Varlıklı biri olan bu müteveffa ilgili olarak, özellikle toplumda itibarı olanlar için kullanılan '*vedâ'-i âlem-i fânî eden*' tabiri kullanılmıştır.⁶⁵⁰ 10 Şaban 1153 (31 Ekim 1740) tarihli kayda göre, Cısrî Mustafa Paşa Kasabası'nda oturan İbrahim Ağa bin Ahmed'in 4.000 akçelik bir göz

⁶⁴⁶Bunlar fırınlarla birlikte yer alan ve öğütülen unun fırında ekmeğe dönüştürüldüğü değirmenlerdir.

⁶⁴⁷Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları: Zahirî Ticareti (1740–1840)*, İstanbul, 2002, s. 83–129.

⁶⁴⁸EŞS 4723, 85/1.

⁶⁴⁹EŞS 4732, 53/2.

⁶⁵⁰EŞS 4747, 26/3.

değirmeni bahsedilen örneklere göre daha mütevazı görünmektedir.⁶⁵¹ Hassa Ustası Hüseyin Usta bin Hasan'ın da iki ayrı değirmenin olduğu görülmüştür.⁶⁵² Bunlar anlaşıldığı kadarıyla un değirmenleridir.

Değirmen sahiplerinin tereke aralıkları 19.000–300.000 akçe arasındadır. Değirmen fiyatları ise 4.000 ile 60.000 arasında değişmektedir. Fiyat farkında etkili olan; kişilerin unvanı ya da serveti değil, değirmenin büyüklüğü gibi gözükmektedir.⁶⁵³ Burada asıl dikkat çeken şey, 6 kişide rastlanılan değirmenin 4'ünün askerî sınıf mensubu olmasıdır. Dolayısıyla askerî sınıf üyelerinin, önemli işlevleri olan bir başka sektörde de üstün rol oynadığını söyleyebiliriz. Özellikle bu sektörlerin şehirlerin zaruri ihtiyaçlarını gidermeye yarayan özellikleri dikkat çekicidir. Fırın ve değirmenlerde olduğu gibi. Bu tespiti, tesadüfle ilişkilendirmekten öte, zengin askerî sınıf üyelerinin bilinçli seçimi olarak değerlendirebiliriz. Zira bu durum başka şehirlerde de tespit edilmiştir.⁶⁵⁴

III.II.III.III–Han

Ticaret yollarının önemi, zenginliğin aktığı ana damarlar olmasındandır. Dolayısıyla bu yollar için belirli önlemlerin alınması ve belli örgütlenmelerin

---

⁶⁵¹ EŞS 4747, 36/2.

⁶⁵² EŞS 4747, 26/3; EŞS 4747, 36/2; EŞS 4707, 69/1.

⁶⁵³ EŞS 4763, 36/2; EŞS 4732, 53/2.

⁶⁵⁴ Bu konuda örnekleri çoğaltabiliriz. Mesela Aydın Muhassılı Abdülbaki Paşa'nın 25 Temmuz 1697 tarihli muhalefâtındaki değirmen ve fırını dikkat çekmektedir. Bkz. Cahit Telci, 'Muhassılın Serveti: Aydın Muhassılı Abdülbaki Paşa'nın 25 Temmuz 1697 (6 Muharrem 1109) Tarihli Muhalefâtı', *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, Sa. 2, 2011, s. 576. Bu konuda başka örnek Balıkesir'e aittir. 17. yüzyılın ikinci yarısında ekmekçi esnafı arasında 4 beşe ve 1 ağa unvanlı bulunmaktadır. 18. yüzyılın ortalarında Balıkesir'e ekmekçi olarak atanan 6 kişiden 2'si beşe, 1'i ağa unvanlıdır. Bkz. Serdar Genç, 'XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesir'de Ekmekçi Esnafı', *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 12, 2007, s. 63; Ayrıca bkz. Karademir, 'a.g.m.', s. 190; Başarır, 'XVIII. Yüzyılın Taşrasında Statü...', s. 62; Kahire'de de yeniçeriler gümrüklerini ele geçirmişlerdir. Bkz. Raymond, *a.g.e.*, s. 37; Güneş, 'a.g.m.', s. 71.

gerçekleştirilmesi gerekiyordu. İşte tüccarların güvenli bir şekilde konaklayabilecekleri, sığınabilecekleri, beslenebilecekler bu yerlerin şehir merkezlerindeki isimi handır.⁶⁵⁵ Hanlar, şehrin ekonomik faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alanlardan bir tanesidir.⁶⁵⁶

Şehirlerde bulunan hanlar, kendi içlerinde üç özellik göstermektedir. İlkinde hanın avlusu ve ahır bulunmaktadır. Fakat ahır, avludan sınırla ayrılmıştır. İkinci tip handa avlulu ikamet kısmının yanında, avlulu bir ahır kısmı vardır. Üçüncü tip handa ise ikamet edilmez. Bu han türünde alt kat depo, üst kat ticaret bürolarından oluşmaktadır.⁶⁵⁷ Yani yolcu ve ticaret hanları olarak ikili bir ayırım söz konusudur. Yolcu hanlarının zemin katları servis mekânlarına, üst katları ise ikamete ayrılmıştır. Ticaret hanlarında ise zemin kat mekânları depo, üst katlar büro olarak kullanılmıştır. Bunun yanında perakende alışveriş yapılabilen dükkânların olduğu ve bazı bölümleri imalathane olarak kullanılan hanlar da vardır.⁶⁵⁸

Han, verilerimizde oldukça nadir rastlanılan taşınmaz mallardandır. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla da sahip olunması için belirli sermaye gerektirdiği görülmektedir. Dikkat çeken bir başka husus, han sahiplerinin hepsinin askerî sınıf üyesi olmasıdır. Han sahiplerinden 2'si efendi, 2'si ağa ve 1'i bey unvanı taşımaktadır.⁶⁵⁹

---

⁶⁵⁵Bünyamin Demir, *XIX. Yüzyılda Tarihi Yarımada Hanlarının Ekonomik Yönü*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 1.

⁶⁵⁶Bayartan, 'a.g.m.', s. 90; Maurice M. Cerasi, '18. Yüzyıl Osmanlı Kenti', *Cogito*, Sa. 19, İstanbul, 1999, s. 205; Yusuf Oğuzoğlu, 'Anadolu Şehirlerinde Osmanlı Döneminde Görülen Yapısal Değişiklikler', *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 1987, s. 3.

⁶⁵⁷Demir, *a.g.e.*, s. 13.

⁶⁵⁸Bu konuda bkz. Didem Boyacıoğlu, 'Arap Hanı ve Yapının 18.-19. Yüzyıl İstanbul Hanları İçindeki Yeri', *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C. 15, Sa. 2, Bursa, 2010, s. 13.

⁶⁵⁹Bu konuda Halil İnalçık'ın şu tespiti çok önemlidir: 'Osmanlı toplumunda sınırsız servet yapma olanağı ticaret, faizcilik ve yönetici sınıfın yüksek tabakası için olasıydı. Yönetici sınıfın üst

40.000 akçe civarında terekesi olan, 8 Safer 1163 (17 Ocak 1750) tarihli kayda göre Sitti Hatun Mahallesi'nde oturan Ali Efendi bin Yakub⁶⁶⁰ hariç, diğer 4 han sahibinin zenginlik eşiğini aştığı görülmektedir. En zengin han sahibi Medine-i Münevvere Kadısı Mehmed Efendi bin Abdurrahman'dır. Çeşitli dükkânları olması sebebiyle ticari faaliyetlerin içinde olduğunu düşündüğümüz Mehmed Efendi, Manyas yakınlarında 120.000 akçe değerinde mülk hana sahiptir.⁶⁶¹ Evâsıt-ı Safer 1163 (1750 yılının Ocak ayının sonları) tarihli kayda göre Sarıcapaşa Mahallesi'nde oturan Enderûn Hazinesi Kethüdası Mustafa Paşazâde Mehmed Bey bin Mustafa'nın 270.000 akçe değerindeki han ve mahzeni dikkate değerdir.⁶⁶² 10 Şaban 1153 (31 Ekim 1740) tarihli kayda göre Cısrî Mustafa Paşa Kasabası'nda oturan İbrahim Ağa bin Ahmed'in mülk hanı ve Sabun Han'ındaki çeyrek hissesinin değeri 12.000 akçedir.⁶⁶³ 8 Cemâziye'l-evvel 1139 (1 Ocak 1727) tarihli kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Debbağ El-hâc Halil Mahallesi'nde oturan Hamamcı El-hâc Ahmed Ağa bin Mustafa Bey'in berber dükkânıyla fiyatlandırılan hanının değeri 12.000 akçedir. Mesleği hamamcı olarak belirtilmesine rağmen, Ahmed Ağa'nın taşınmazları arasında hamam yoktur. Çok zengin olmasına rağmen 60.000 akçelik mülk menziline dışında kayda değer taşınmazı da yoktur. Fakat terekesinden *'icare-i*

---

tabakasındakilerin gelirleri has gelirlerinden, nakit ulûfelerden ve çiftliklerden gelmekteydi. Onların bu servetleri ise müsadereye çok meyilliydi. Onlar da güvence olarak servetlerini vakfa bağlı dükkân, kervansaray, hamam, han gibi kurumlara yatırırdı. ' Bkz. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Üzerine ...*, s. 294–295.

⁶⁶⁰EŞS 4763, 10/2.

⁶⁶¹EŞS 4707, 76/4. Han, kira geliri bakımından önemli bir yatırım aracıdır. Dolayısıyla ekonomik faaliyetlerini geliştirmek isteyip, bu işe çok emek harcamak istemeyen zenginler için tercih edilir bir taşınmazdır. Hanların yıllık kira gelirlerinin örnekleri için bkz. Yusuf Oğuzoğlu, '17. Yüzyılda Konya Şehir Ekonomisini Etkileyen Bazı Faktörler', *AÜDTCF Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi*, C. 14, Sa. 25, Ankara, 1981, s. 338.

⁶⁶²EŞS 4763, 7/4.

⁶⁶³EŞS 4747, 36/2.

dükkân 2.160, icare-i değirmen ve fırın ve han 1.260’ şeklinde borçlarının kaldığı görülmüştür.⁶⁶⁴

Görüldüğü üzere han sahibi olmak para isteyen bir durumdur. Han sahiplerinin de gerek tek başına, gerek hisse ile han işletimine katıldıkları görülmektedir. Hatta hanı olmasına rağmen üstüne han kiralayan Hamamcı El-hâc Ahmed Ağa dikkate değer bir örnektir.

Han sahibi olmak ya da işletmek, belki de ticari faaliyetlerin kalbini ele geçirmek anlamına gelebilir. Han sahipliğinde askerî sınıf üyelerinin üstünlüğü, edinilen kanaate göre tıpkı fırın ve değirmen sahipliğinde olduğu gibi tesadüf değildir.⁶⁶⁵ Bu iki önemli sektörü de askerî sınıf üyelerinin ele geçirmesi, 18. yüzyıl Edirne’sinden önemli bir detaydır.

Toparlamak gerekirse yatırım araçları bazında bakıldığında en çok para yatırılan kalem ev eşyası ve giysidir. İkinci sırada çok yakın aralıklarda bulunan alacak para ve gayrimenkul mallar yer almaktadır. Üçüncü sırada nakit para, dördüncü sırada mücevher bulunmaktadır. Sıralama hayvan, köle ve kitap olarak devam etmektedir.

Sıralamanın bu şekilde çıkmasında pek çok faktör etkili olmuştur. Asıl üzerinde durulması gereken nokta, sıralamanın ilk üçüdür. Diğer yatırım kalemleri özelliklerine uygun bir sıralama göstermiştir.

Eşyanın bütün tereke sahiplerinde bulunması, zaruri ihtiyaçlardan olması ve ithal malların değerliliği düşünüldüğünde ilk sırada çıkması şaşırtıcı değildir. Burada

---

⁶⁶⁴EŞS 4732, 88/5.

⁶⁶⁵Bu konuda benzer örnekler için bkz. Telci, ‘Muhassılın Serveti: Aydın Muhassılı Abdülbaki Paşa’nın...’, s. 576; Başarır, ‘XVIII. Yüzyılın Taşrasında Statü...’, s. 62.

vurgulanması gereken, taşınmaz mallarla alacak paranın neredeyse ikinciliği paylaşmasıdır. Bu iki yatırım kaleminin öne çıkmasını sağlayan mütevazı bir ev ya da Mehmet Efendi'nin komşusuna verdiği küçük meblağlı borç değildir. Bu ortalamayı yükselten; taşınmazlarda çiftlikler, hanlar, fırınlar, değirmenler ve alacak parada ticari ortaklık ya da paranın işletilmesi amacıyla verilen borçlardır. Bu bahsettiğimiz yatırım kalemlerinden birine sahip olan, yüklü meblağlarda borç veren ya da iki ekonomik faaliyeti bir arada götürenler zengin kişilerdir. Aynı kişiler genellikle de askerî sınıf unvanı taşımaktadır ya da edinmiştir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda da vurgulandığı gibi bizim çalışmamızda da elde edilen sonuç şudur ki, servet sahibi olma ve askerî sınıf unvanı taşıma arasında sıkı bir bağ vardır ve bu kişiler servetlerini çeşitli ekonomik faaliyetler için kurulan taşınmazlarla ve kredi ilişkileriyle perçinlemiştir.⁶⁶⁶ Bu ilişki de tercih edilen servet kalemlerinin yekûnlarının sıralamasında kendini göstermiştir.

---

⁶⁶⁶Benzer tespitler için bkz. İnalçık, 'Eyüp Sicillerinde Toprak...', s. 11; Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin...*, s. 231-232; Hülya Canbakal bu tespitlere çalışmasında 'verilerin başka kaynaklarla da desteklenmesi gerektiğini' vurgulayarak katıldığını belirtmektedir. Canbakal, *17. Yüzyılda Aynîât...*, s. 147; Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek...*, s. 191-192. Emecen-Nagata, 'a.g.m.', s. 5-4.

IV. BÖLÜM

18. YÜZYILIN İLK YARISINDA EDİRNE'DE SERVET EĞİLİMLERİ

Bu bölümde 18. yüzyılın ilk yarısında genelde bütün tereke sahiplerinin, özelde grupların servet edinme şekilleri üzerinde durulacaktır. Bu incelemeyi yaparken iki unsur göz önünde bulundurulmuştur. Öncelikle her bir grubun terekeleri, serveti oluşturan unsurlara ayrılıp, her bir unsur kendi içinde toplanmıştır. Çıkan sonuçlar en büyükten küçüğe doğru sıralanmış ve grupların paralarını en çok neye yatırdığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar '*ağırlıklı eğilimle*' karşılaştırılmıştır. Ağırlıklı eğilimde mühim olan, malın değerinin yüksekliği değil, bir malı en çok tercih eden kişi sayısıdır. Genel servet yapısıyla ağırlıklı eğilimin uyuşmadığı durumlarda da tekrar grup incelenmiş, ahengi bozan unsurlar bulunup, gruba etkileri tartışılmıştır. Bu bölümün amacı, özelde Edirne halkının, genelde ise 18. yüzyıl Osmanlı toplumunun parasını yatırmada önceliğinin ne olduğunun bulunmasıdır.

IV.I- UNVANLARA GÖRE SERVET EĞİLİMLERİ

Osmanlı toplumunda kullanılan bazı unvanlara bakarak kişilerin meslekleri ve statüleri hakkında fikir sahibi olunabilir. Pek çok grubu bünyesinde barındıran Osmanlı toplumunda, tablo 20'de görüldüğü üzere aynı unvanı taşıyanların bile çok farklı tereke aralıklarının olabildiği görülmüştür. Bunun yanında bazı unvanlarda

belirli aralıklarda yığılmaların olduğu ya da belirli eşiklerin dışına çıkılmadığı da fark edilmiştir. Mesela üst düzey devlet yöneticileri olan paşa unvanlılar, genelde 500.000 akçenin üzerinde terekeye sahiptir. Yine askerî sınıf üyelerinin en alt kadrolarında yer alan beşe unvanlı yeniçerilerin terekelerinin 0–50.000 akçe arasında yoğunlaşması tesadüf olmasa gerektir. Bu ilişkiyi ağa, bey ve efendi unvanlarına sahip olanlar için de kurmak mümkündür. Bu arada aynı statüde olan kişilerin servet anlamında sivrilebilmeleri, Osmanlı toplumundaki müteşebbis ruhun da varlığına işaret etmektedir. O halde, her bir unvanın ya da grubun servet edinme refleksinin ayrıca incelenmesi çalışmaya farklı bir yön katacaktır.

Tablo 37: Yatırım Kalemlerinin Yüzdeleri

	4707 (1114–1115)	4723 (1129–1130)	4732 (1138–1139)	4747 (1140–1141)	4763 (1163–1164)	Toplam	
						Akçe	%
Eşya	27.020.562	2.438.682	3.492.590	5.436.320	6.507.970	44.896.124	49,9
G.menkul	8.413.065	820.422	1.448.155	1.564.585	1.671.321	13.917.548	15,4
Hayvan	572.630	169.627	204.950	285.985	519.573	1.752.765	1,9
Mücevher	129.232	179.475	3.200.721	321.051	2.202.277	6.032.756	6,7
Köle	1.112.300	12.000	59.600	50.200	162.000	1.378.100	1,5
Nakit	5.087.609	470.836	1.983.692	464.793	60.4947	8.611.877	9,5
Alacak	6.123.292	423.059	3.348.267	1.645.260	2.000.320	13.540.198	15,04
Kitap	477.562	2.096	123.805	99.874	49.859	753.196	0,8
Toplam Tereke	50.099.343	4.516.197	12.076.450	9.868.068	13.250.267	89.810.325	

Tablo 37’de bütün defterlerin tereke toplamalarını ve genelde yatırım araçlarının yüzdelerini görmek mümkündür. Buna göre defterlerin en zenginden aşağıya doğru sıralaması şu şekildedir: 4707, 4763, 4732, 4747, 4723. Bütün defterlerdeki müteveffaların tereke toplamı yaklaşık 90.000.000 akçedir. En çok yatırım yapılan alan, yaklaşık % 50’lik bir oranla eşyadır. Sıralama gayrimenkul, alacak para, nakit para, mücevher, köle, hayvan ve kitap olarak devam etmektedir.⁶⁶⁷

⁶⁶⁷Bu konuda ayrıntılı bilgi için bir önceki bölüme bakılabilir. Meryem Kaçan Erdoğan Rusçuk’la ilgili çalışmasında toplumdaki servet eğiliminin gayrimenkul, nakit ve alacak üzerinde

Bu sıralama III. bölümde de değinildiği gibi ‘*ağırlıklı eğilim*’le de uyuşmaktadır. Bu tabloda asıl dikkat çeken şey, kişisel eşyanın ilk sırada çıkması değildir. Nitekim bunun sebepleri üzerinde daha önce üzerinde durulmuştur. Asıl şaşırtıcı olan, ağırlıklı eğilim kişisel eşyadan sonra taşınmaz mallara iken, taşınmaz malların ikinciliği az bir farkla alacak parayla paylaşmasıdır. Alacak parayı bu derece yükselten daha önce de vurgulandığı gibi kredi kaynağı olanlar, mültezim olma ihtimali yüksek olan kişiler, esnaf ve tüccarlardır. Bu halleriyle de 18. yüzyılın ekonomik faaliyetleri hakkında geri planda bize bazı sahneler sunmaktadırlar.

İşte bu bölümde, her bir unvanın takip ettiği servet şekli ve yapılanmasının sebepleri tartışılacaktır. Diğer yandan salt tereke toplamı sonucunda görülenle arka planda kalan gerçek farklı da olabilmektedir. Yani zengin bir kişinin yoğun olarak bir alana yaptığı yatırım ortalamayı değiştirip, grubundaki gerçek eğilimi gizleyebilmektedir. Bunun örnekleri aşağıda görülecektir. Dolayısıyla bu bölümdeki diğer amaç, servet yapılanması bakımından çeşitli tasniflere göre oluşturulan gurupların servet oluşumlarını ortaya çıkarmaktır.

IV.I.I–Askerî Sınıf Üyelerinin Servet Eğilimleri

Bu grup içinde daha önce de bahsedildiği gibi unvanlarından hareketle askerî sınıfta yer aldığı düşünülen tereke sahipleri incelenecektir. Konu kendi arasında da örfiye ve ilmiye mensupları olarak ikiye ayrılacaktır.

---

yoğunlaştığından bahsetmektedir. Bu tespit askerî sınıf üyeleri için de geçerlidir. Bkz. Erdoğan, ‘a.g.m.’, s. 186.

IV.I.I.I-Örkiye Grubunu Temsil Edenler

IV.I.I.I.I-Paşa

Paşa unvanının, Osmanlı Devleti'nde en üst düzey yöneticilerince kullanıldığı bilinmektedir. İncelenen tereke kayıtlarında 6 kişi bu unvanı taşımaktadır. Paşa unvanlıların toplam terekelerinin genel tereke toplamına oranları yaklaşık % 30'dur. Sadece 6 kişinin toplam terekelerinin –ki, çoğunun elimizdeki tereke listelerinin bütün mal varlıklarını içermediği bilinmektedir- genel tereke toplamına oranlarının bu denli yüksek olması, yukarıda da vurgu yapılan **Halil İnalçık**'ın '*servetin padişaha yakın üst düzey askerî sınıf üyelerinin elinde toplandığı*' görüşünü bir kez daha doğrulamaktadır. Bu tezi, 5 paşa unvanlının terekelerinin zenginlik eşiğinin tepelerinde yer alması da desteklemektedir.⁶⁶⁸

Tablo 38: Paşa Unvanlıların Yatırım Araçları ve Yüzdeleri⁶⁶⁹

	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	N u k u t	Alacak	Mülk	Toplam Tereke (Akçe)
1	79.983	0	0	4.120	0	0	0	0	84.103
2	563.385	0	0	30.800	8.000	0	0	0	602.185
3	769.553	149.000	0	111.600	1.200	0	0	0	1.039.353
4	2.048.370	0	50.600	32.320	8.550	0	0	448.000	2.587.840
5	3.748.165	0	0	0	193.100	0	0	3.363.200	7.304.465
6	10.793.321	0	0	154.260	2000	0	3.488.000	1.440.000	15.877.581
Top lam	18.002.777	149.000	50.600	333.100	212.850	0	3.488.000	5.251.200	27.495.527
%	% 66	%0.5	%0.1	%1.2	%0.7	0	%12.6	%19	

⁶⁶⁸ Tablo 24.

⁶⁶⁹ 1. sıra Konya Valisi Mustafa Paşa, 2. Sıra Çankırı Valisi Kahraman Mustafa Paşa, 3. sıra Silifke Valisi Ahmed Paşa, 4. sıra Diyarbakır Valisi İbrahim Paşa, 5. sıra Vezir Amcazâde Hüseyin Paşa, 6. sıra Vezir Daltaban Mustafa Paşa.

Tablo 38’de de görüldüğü üzere paşa unvanlılar, paralarının yaklaşık % 66’sını kişisel eşyaya ayırmıştır. Oranın bu denli yüksek çıkmasının sebebi, III. bölümde açıklandığı gibi lüks tüketim mallarının paşa unvanlılarca sıklıkla kullanılmış olmasıdır.⁶⁷⁰ Bir de paşa unvanlıların terekelerine bakıldığında, aynı ürünün bile çok sayıda sahiplenildiği görülmüştür. Örneğin Daltaban Mustafa Paşa’nın terekesinde çok sayıda çeşitli özellikte fincanı bulunmaktadır. Yine paşa unvanlıların hem çok değerli, hem de adet bakımından diğer tereke sahiplerine göre daha çok kürk, kaftan gibi giysilere sahip olması, paralarının % 66’sını eşyaya ayırmaları sonucunu doğurmuştur. Zira servet değerindeki kürk ve kaftanların örnekleri bir önceki bölümde verilmişti. Buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür. Kişinin statüsü gelirine, geliri de yaşamının bütün alanlarına etki etmektedir. Servetin dışı vurumu da en iyi kişinin giyiminde ve evinde gözlemlenmektedir.

Paşa unvanlılar, ikinci sırada taşınmaz mallara önem vermiştir. Gayrimenkule en çok yatırım yapan, Vezir Amcazâde Hüseyin Paşa’dır. Çiftliği ve fırını oldukça değerlidir.⁶⁷¹ En zengin kişi olan Daltaban Mustafa Paşa’nın yaklaşık 1.500.000 milyon akçe değerindeki mülk menzili bu ortalamanın daha da yükselmesine sebep olmuştur. Aslında şu hususa da değinmek gerekir ki, mülk kaydı üç paşada vardır. Bunlardan ikisi bahsedilen vezirlerdir. Bir de Diyarbekir Valisi İbrahim Paşa’nın 448.000 akçelik çiftliği bulunmaktadır.⁶⁷² Ayrıca Ahmed Paşa’nın bir mülkünün olduğu anlaşılmaktadır. Fakat verilen bilgiye göre bu mülk daha önceden iki oğluna hibe edilmiştir.⁶⁷³ Bu sebepten var olduğu söylenen mülkünün parasal değeri belirtilmemiştir. Diğer paşa unvanlıların en azından Edirne’de taşınmaz malının

---

⁶⁷⁰ Tablo 38.

⁶⁷¹ EŞS 4707, 89/1.

⁶⁷² EŞS 4707, 69/2.

⁶⁷³ EŞS 4707, 80/3.

olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak sadece iki vezirin taşınmaz malları o kadar değerlidir ki, bu kalemin ikinci sırada yer almasını sağlamıştır. Üstelik Amcazâde'nin servetinin tamamının incelenen kayıtlarda yer almadığı yukarıda belirtilmişti.⁶⁷⁴ Burada şöyle bir karşılaştırmada bulunmak konuyu daha anlamlı hale getirecektir. Kayıtlarımızda 100.000 akçe yukarısında terekesi bulunanlar zengin kabul edilmiştir. Bu bağlamda Amcazâde'nin terekesinde geçen evinin değeri bile, bu oranın 15 katıdır. Yani 18. yüzyılın başlarında yönetici kadrolarının en üstünde bulunan vezirler, sahip oldukları statüyü yaşamlarının her alanına yansıtmışlardır.

Paşalar için yatırım aracı olarak üçüncü sırada alacak para bulunmaktadır. Fakat burada farklı bir durum vardır. Alacağı olan tek kişi vardır. O da Daltaban Mustafa Paşa'dır. Anlaşıldığı kadarıyla kethüdasından ve devletten alacağı vardır.⁶⁷⁵ Yani genel eğilim paşaların borç vermesi şeklinde değildir. Bu da çok önemli bir ayrıntıdır. Buna karşılık şu noktaya da dikkat çekmek gerekir ki, paşa unvanlıların hemen hemen hepsi borçlu ölmüştür. Hatta bazılarının terekesi borçlarına yetmemektedir.⁶⁷⁶ Üçüncü sırada yer alan alacak paranın, paşalar için ağırlık eğilim olmadığı açıktır.

Hayvan, paşa unvanlılar için dördüncü sırayı almıştır. Konya Valisi Mustafa Paşa'nın Edirne'deki malları içinde birkaç büyükbaş hayvanı vardır.⁶⁷⁷ Ayrıca

---

⁶⁷⁴Oğuz, 'Tereke Kaydından Hareketle Bir Osmanlı Vezirinin 18. Yüzyılın Başlarındaki Yaşam Tarzı ...', s. 91-92.

⁶⁷⁵*EŞS 4707*, 90/1. Kethüdasının alacağının niçin kaldığı belirtilmemiştir. Bu durumda kethüdasına sermayeyi verip herhangi bir iş ortaklığına giriştiği, kethüdasının onun adına vergilerini toplaması gibi ihtimaller akla gelebilir. Belki de kethüdasına iltizam alabilmesi için para vermişti. Bu tür uygulamalara başka devlet adamları tarafından başvurulmuştur. Bkz. Özvar, *a.g.e.*, s. 67. Hazineden alacağını da paraya sıkışan devlete verdiği borç olarak değerlendirebiliriz. Zira devletin paraya sıkıştığında iç borçlanma yaşadığı bilinir. Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi...*, s. 141-142.

⁶⁷⁶Konya ve Silifke valilerinin borcu bulunmamaktadır. *EŞS 4707*, 80/3; *EŞS 4707*, 23/4. Mesela Çankırı Valisi Kahraman Mustafa Paşa ve Diyarbakır Valisi İbrahim Paşa'nın terekeleri borçlarına yetmemektedir. *EŞS 4707*, 69/2; *EŞS 4707*, 64/1.

⁶⁷⁷*EŞS 4707*, 23/4.

Amcazâde Hüseyin Paşa'nın da çiftliğinde büyükbaş hayvanı olduğu belirtilmiş ancak sayısı verilmemiştir.⁶⁷⁸ Diğerlerinin hayvanları at, kısırak gibi binek hayvanlarıdır.⁶⁷⁹ Amcazâde Hüseyin Paşa'nın binek hayvanı bulunmamaktadır. Hammer, Amcazâde Hüseyin Paşa'nın görevden ayrılırken bu tür hayvanlarını padişaha hediye ettiğini belirtmiştir. Bu bilgi doğru olmalıdır. Çünkü tereke kaydından Amcazâde'nin çok sayıda değerli at koşum takımları bulunmaktadır.⁶⁸⁰ Diğer yandan Daltaban Mustafa Paşa'nın çok sayıda ve değerli binek hayvanlarının olduğu görülmüştür.⁶⁸¹ Aslına bakılırsa her ne kadar canlı sermaye dördüncü sırada görünse de paşa unvanlılar için alacak paraya göre daha çok ilgi çekmiştir. Bunun sebebini bulmak çok zor olmasa gerektir. Zira atın statü göstergesi olması ve işlevi, bu rağbetin iki önemli sebebidir. Alacak paradan daha çok rağbet gördüğü halde dördüncü sırada yer alması, değerlerinin düşüklüğünden ve Daltaban Mustafa Paşa'nın alacağına çok yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Paşa unvanlıların hayatlarının bir kenarında önemli bir değer olarak kitap bulunmaktadır. Kitap, paşa unvanlıların beşinci sıradaki yatırım aracıdır. Aslında ciddi anlamda kütüphanesi bulunan tek kişi Amcazâde Hüseyin Paşa'dır. Diğerlerinin kitapları, değerleri 300–4.500 akçe arasında değişen Kur'an-ı Kerim gibi dini içerikli kitaplardır. Dolayısıyla üst düzey bu yöneticilerin bahsedilen kitaplarını dini sembol olarak bulundurduklarını düşünebiliriz.⁶⁸² Aynı zamanda Amcazâde Hüseyin Paşa'nın bir kütüphanesinin olması da onun dünya görüşüyle

---

⁶⁷⁸ EŞS 4707, 89/1.

⁶⁷⁹ EŞS 4707, 64/1; EŞS 4707, 69/2; EŞS 4707, 80/3; EŞS 4707, 90/1.

⁶⁸⁰ Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu...*, s. 363

⁶⁸¹ EŞS 4707, 90/1.

⁶⁸² Artan, '18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin...' , s. 310.

alakalıdır.⁶⁸³ Öte yandan devletin yöneticisi konumundaki paşa unvanlılar için kitabın üst sıralarda çıkması beklenen bir durumdur. Asıl sorgulanması gereken, lüks bir hayat süren bu görevlilerin, değerleri çok daha fazla olabilecek olan mücevherlerinin niçin toplumda daha az para yatırılan kitaptan üstte olmadığıdır.

Kayıtlara yansıdığı kadarıyla mücevher, lükse düşkün üst düzey askerî sınıf üyelerinde yok denecek kadar az tercih edilmiştir. Özellikle giyim-kuşamına önem veren paşa unvanlı bu kişilerin, mücevherinin gösterilmemesi son derece ilginçtir. Diğer yandan nakit paranın hiç kimsenin terekesinde yer almadığı da görülmüştür. Bu verilerin gerçekte pek uyuşmadığı düşünülebilir. Bu aşamada mücevher ve nakit paranın varisler tarafından kaçırılması ihtimali akla gelebilir. Hammer, Amcazâde Hüseyin Paşa'nın mücevherlerini de padişaha hediye ettiğinden bahsetmektedir.⁶⁸⁴ Pek çoğunun terekelerinin eksik olması da sebep gösterilebilir. Fakat bütün bunlar lüks içindeki üst düzey yöneticilerin, niçin parasının ve mücevherinin gösterilmediğine yeterli cevap değildir.

Sonuç olarak paşa unvanlıların hayatında dört ana unsurun olduğu görülmektedir. Bunlar, servetleri ölçüsünde lüksleşen kişisel eşya ve taşınmaz mallar ile çevreye yaydığı imaj ve işlevi bakımından atlardır. Son olarak paşa unvanlılar için ister simgesel olsun, ister sahibinin dünya görüşünü yansıtsın, kitaplar da diğer yatırım araçlarının yanında kendine yer bulmuştur. Mücevher ve nakdin bulunmaması da şüpheyile yaklaşılması gereken bir durumdur.

---

⁶⁸³Özkan, *a.g.e.*, s. 115-198.

⁶⁸⁴ Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu...*, s. 363.

IV.I.I.I.II–Bey

Ehl-i örf mensuplarının kullandığı bey unvanı, verilerimizde 32 kişiyle temsil edilmiştir. Toplam terekeleri 1.623.779 akçedir ve genel toplamdaki oranları %1.8’dir. Aşağıda da değinileceği üzere ‘bey’ler, ağa unvanlılardan daha fakirdirler. Tablo 24’te de görüldüğü üzere zenginlik sınırını aşabilen bey unvanlı 3 kişi bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak 10.000–50.000 akçe aralığında temsil edilmektedirler ve bu durum genel tereke toplamındaki oranda da kendini göstermektedir.

Tablo 39: Bey Unvanlıların Yatırım Araçları ve Yüzdeleri

Defter	Kişi	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nukut	Alacak	Mülk	Terekesi
4707	9	114.288	0	0	660	2.025	405	144.549	51.200	313.127
4732	9	260.043	7.200	0	3.310	40	4.838	31.925	49.080	421.236
4747	10	75.157	0	360	62.620	380	30.480	0	49.880	218.877
4763	4	373.395	0	0	0	5.935	0	89	291.120	670.539
Toplam	32	822.883	7.200	360	66.590	8.380	35.723	176.563	441.280	1.623.779
%		% 54	%0.4	%0.02	%4	%0.5	%2.1	%10.7	%26	

Servet oluşturma yapılarına baktığımızda, ‘bey’lerde de ilk sırada yine eşya bulunmaktadır. Paralarının % 54’ünü bu alana yatırmışlardır. ‘Bey’lerin bu refleksi, paşalarda olduğu gibi eşyalarının pahalılığından mı, yoksa diğer yatırım kalemlerine çok para ayıramamalarından mı kaynaklandığı sorgulanabilir. Elde edilen veriler aşağıdaki gibidir.

Bey unvanlıların eşyalarına bakıldığında, eğer kişi merkezde yaşıyorsa ve zengin değilse beklenildiği gibi ortalama veya az eşyaya sahip olduğu görülmüştür. Mesela Evâsıt-ı Safer 1163 (1750 yılının Ocak ortaları) tarihli kayda göre Sarıcapaşa Mahallesi’nde yaşayan Enderûn Hazinesi Kethüdası Mustafa bin Mehmet Bey’in eşyaları dikkat çekicidir. Buhurdanlar, saatler ve kürkler, Mehmet Bey’in nadide

eşyalarından bazılarıdır.⁶⁸⁵ Buna karşın incelenen kayıtlardaki diğer ‘bey’lerin eşyaları sıradan ve günlük ihtiyaçları karşılayacak cinstendir. Zenginliğin somut olarak göstergelerinden olan ve lüks kategorisinde yer alan giyim eşyasına pek rastlanılmamıştır. Diğer yandan bey unvanını taşıyıp kırsalda yaşayanların terekelerinde ayrıca çift aletlerine rastlanılmıştır. Mesela 5 Rebî’ü’l-evvel 1153 (31 Mayıs 1740) tarihli kayda göre Edirne’ye bağlı Ahur nam karyede yaşayan Veli Bey bin Ali’nin eşyalarının içinde saban demiri dikkat çekmektedir. Zaten diğer eşyaları pek değerli değildir.⁶⁸⁶ Yine 5 Safer 1153 (2 Mayıs 1740) tarihli kayıttan Üsküdar Nahiyesi’ne bağlı Akbınar Karyesi’nde yaşayan İbrahim Bey bin Ali’nin de benzer eşyaları vardır.⁶⁸⁷ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁶⁸⁸ Bunun yanında çiftçilikle bir şekilde uğraşıp, bu uğraştan iyi kazançlar elde eden bey unvanlıların olduğu da görülmüştür. Mesela Evâsıt-ı Cemâziye’l-evvel 1139 (8 Ocak 1727) tarihli kayda göre karyede yaşayan ve yaklaşık 100.000 akçelik çeşitli hububatı olan Bostancı Osman Bey bin Ahmed’in terekesi dikkat çekicidir.⁶⁸⁹ Zengin olan Osman Bey’in giyim ve ev eşyasıyla ilgili verisinin bulunmaması, nasıl bir yaşam sürdüğü hakkında fikir edinmemizi engellemektedir. Esasen şurası da gerçek ki, bey unvanlıların eşyalarının ortalamasını yükselten de bahsedilen Osman Bey ve yukarıda değinilen Enderûn Hazinesi Kethüdası Mehmet Bey’dir. O halde kayıtlarımızdaki bey unvanlıların eşyalarının genelde sıradan olduğunu söyleyebiliriz. ‘Bey’lerde eşya oranının ilk sırada çıkmasının sebebi de bahsedilen zengin iki kişinin eşyalarının ortalamayı yukarı çekmesinin yanında, diğer yatırım araçlarının çok değerli olmamasından kaynaklanmaktadır.

---

⁶⁸⁵ EŞS 4763, 7/4.

⁶⁸⁶ EŞS 4747, 11/4.

⁶⁸⁷ EŞS 4747, 12/3.

⁶⁸⁸ EŞS 4747, 34/2; EŞS 4707, 6/2.

⁶⁸⁹ EŞS 4732, 65/4.

Lüks hayatla çok azının tanıştığını gördüğümüz ‘bey’ler için ikinci sırada, taşınmaz mallar gelmektedir. 18 bey unvanlı kişinin çeşitli taşınmaz malı bulunmaktadır. En çok tercih edilen taşınmaz türü, mülk menzildir. Bunun yanında kısmen bağ sahibi olanlara da rastlanılmıştır. Evlerinin değerleri genelde 10.000 akçeye kadar çıkabilmektedir.⁶⁹⁰ Bunun yanında az da olsa çiftliği olanlar da bulunmaktadır. Mesela 6 Rebî’ü’l-âhir 1154 (21 Haziran 1741) tarihli kayda göre Çöke Nahiyesi’ne bağlı Hatib nam karyede yaşayan Mustafa Bey bin Abdullah’ın 12.000 akçe değerinde mütevazı bir çiftliği bulunmaktadır.⁶⁹¹ Diğer örnek 15 Şevval 1114 (4 Mart 1703) tarihli kayda göre Arabacı Ahmed Mahallesi’nde yaşayan 50.000 akçelik terekesinin 2/3’ünü çiftliğinin oluşturduğu Ali Bey bin Ahmed’dir.⁶⁹² Bey unvanı olup han ve mahzeni olan ve bu ikisinin değeri servet niteliğinde olan tek kişi de yukarıda bahsi geçen Enderûn Hazinesi Kethüdası Mehmet Bey’dir.⁶⁹³ Aynı kişinin çiftliği de vardır, fakat değeri belirtilmemiştir. Toparlamak gerekirse taşınmaz mallar bey unvanlılar için, en azından yarısı için tercih edilebilir bir yatırım aracı olarak görülmüştür. Ama görülen o ki, bu taşınmazlar daha çok günlük barınma ihtiyaçlarının ötesine geçmeyen cinstendir. Bahsettiğimiz çiftliklerse pek çok çiftlik örneğinin yanında, çok mütevazı yatırımlardır.

Bey unvanlılar için üçüncü sırada, alacak para yer almaktadır. Bey unvanlıların, arkadaşlık, dost, ahbab ilişkisine dayanan birkaç borç verme vakasına rastlanılmıştır ve görülen o ki bu ilişkilerde çıkar ya da kazanç gözetilmemiştir.⁶⁹⁴ O zaman alacak para, üçüncü sırada yer aldığı halde, ‘bey’ler için önemli kazançlar

⁶⁹⁰ EŞS 4732, 34/3; EŞS 4732, 50/5; EŞS 4747, 82/6; EŞS 4747, 34/2; EŞS 4763, 36/1.

⁶⁹¹ EŞS 4747, 73/3.

⁶⁹² EŞS 4707, 59/1; Ayrıca bkz. EŞS 4732, 96/3.

⁶⁹³ EŞS 4763, 7/4.

⁶⁹⁴ EŞS 4763, 2/1; EŞS 4732, 34/3; EŞS 4732, 96/3

sağlamadıysa, onların diğer yatırım araçlarının meblağlarının şimdiden düşük olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıdaki tespitimizi doğrular şekilde 7 bey unvanlının canlı sermayesi vardır. 2 kişinin birer atı bulunmaktadır. Bunlar dışındaki 5 kişi de çeşitli miktarlarda ve cinslerde hayvan sahibidir. Zaten bu kişiler de ya çiftliği olanlar ya da kırsalda yaşayanlardır.⁶⁹⁵

Bey unvanlıların köle, mücevher ve kitaba çok az para ayırdıkları görülmüştür. Genel toplamda % 1.8'lik yer bulabilen 'bey'lerin, zenginlik göstergesi olan köle ve mücevher bulunduramamaları tabii görünmektedir.⁶⁹⁶

Sonuç olarak 'bey'lerle ilgili şöyle bir tablo çizilebilir: 'Bey'ler, giyimleri ve evleri için gerekli eşyaları temin ettikten sonra hayat sigortası olarak taşınmaz mala önem vermişlerdir. Ticari amaçlı taşınmaz malların, sınırlı sayıda bey tarafından sahip olunması dikkat çekicidir. O halde alacak paranın, 'bey'ler için günlük hayatın içinde yardımlaşma duygusuyla verilenlerden oluşması gayet doğaldır. Zenginlik gerektiren köle ve değerli mücevherlerinin çok az temsil edilmesi, hayat standartlarının seviyesini göstermesi bakımından önemlidir. Neticede, bey unvanlıların çok azında lüks yaşamın izleri görülmektedir. Onlar da ticari yatırımlar yapabilenlerdir.

---

⁶⁹⁵EŞS 4763, 2/1; EŞS 4747, 11/4; EŞS 4747, 12/3; EŞS 4747, 43/2; EŞS 4747, 73/3; EŞS 4732, 50/5.

⁶⁹⁶Tablo 39.

IV.I.I.I.III–Beşe

Beşe 103 kişiyle en çok temsil edilen unvandır. Genel tereke toplamında da % 4.4'lük paya sahiptirler. Tablo 24'te görüldüğü üzere zenginlik eşliğini 9 beşe geçebilmiştir. Yatırım araçları bakımından da belirli kalemlere bağlı kalmadıkları, farklı yatırım araçlarına ilgi gösterdikleri görülmektedir. Beşe unvanlıların bu reflekslerinin nedenlerine dair elde edilen veriler aşağıdaki gibidir.

Tablo 40: Beşe Unvanlıların Yatırım Araçları ve Yüzdeleri

Defter	Kişi	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nukut	Mülk	Alacak	Tereke
4707	17	494.410	55.500	62.640	3.700	10.600	119.340	800.024	308.626	1.854.840
4732	27	223.313	0	0	53.740	71	28.705	184.035	192.530	682.384
4747	38	513.135	0	1.800	70.140	1.470	26.473	153.982	101.629	868.629
4763	22	161.680	0	0	62.730	100	164.720	105.043	137.060	631.333
Toplam	103	1.392.538	55.500	64.440	190.310	12.241	339.238	1.243.084	739.845	4.037.196
%		%34,5	%1.3	%1.5	%4.7	%0.3	%8.4	%30.7	%18.6	

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, beşe unvanlılar servet edinirken önceliği diğer pek çok grupta olduğu gibi eşyaya vermiştir. Fakat eşyalarının servetlerinin içindeki yeri % 34.5'tir. Bu, diğer unvan sahipleriyle karşılaştırıldığında oldukça düşük bir orandır. Zira diğer gruplarda kişisel eşya terekenin ya yarıya yakınına ya da yarıdan fazlasını kapsamaktadır. O halde beşelerin eşyalarının, terekeleri içinde diğer gruplara göre neden daha az yer kaplıyor? Şu noktada sorulması gereken soru, bu olmalıdır.

Yapılan incelemede elde edilen veriler şu şekildedir: En zengin beşe El-hâc Süleyman Beşe bin Abdullah'ın eşyalarına bakarak, çok lüks bir hayat sürdürdüğünden

bahsedemeyiz.⁶⁹⁷ Hamid Bey Mahallesi'nde yaşayan El-hâc Süleyman Beşe bin Abdullah'ın 28 Şevval 1114 (17 Mart 1703) tarihli kaydında görüldüğü kadarıyla kişisel eşyaları ortalamanın da altındadır. En zengin beşenin eşyaları bahsedilen standarttayken, daha önce de belirtilen ve yeniçeri odalarında ölen beşelerin yaşam standartları düşünüldüğünde eşya ile ilgili çıkan bu tablonun sebebi daha iyi anlaşılabilir. Bunun yanında beşelerin en zengin olanının bile çok lüks bir hayat sürmediği, başka yatırım araçlarına önem verdiği de açıktır. Yani beşeler, zenginliklerini eşya ya da yaşam tarzıyla gösterme eğiliminde olmamışlardır. Bunun sebepleri, üst düzey yönetici olmamaları ve dolayısıyla lüks yaşayan bir çevreyle birebir iç içe bulunmamaları, yönetici olup değerli hediyeler almamaları vb. olarak sıralanabilir.

Askerî sınıfa ait bir unvan taşıyıp başka mesleklerle uğraşanların genelde beşeler olduğu daha önce belirtilmişti. İkinci mesleği belirtilmeyen, sadece beşe unvanı taşıyanların geride bıraktığı eşyalar incelendiğinde, onların bazılarının da askerlik dışında farklı faaliyet alanlarına kaydığı anlaşılabilir. Öyle ki mesleği belirtilmediği halde yaklaşık 20 beşenin terekesinden tarımla uğraştığı anlaşılmaktadır. Çünkü bunların terekelerinde hububat, çift aletleri bulunmaktadır.⁶⁹⁸ Hatta bazılarının terekesinden daha başka işlerle meşgul olduğu anlaşılmıştır.⁶⁹⁹ Örneğin 8 Rebî'ü'l-âhir 1139 (3 Aralık 1726) tarihli kayıta Cami-i Atik Mahallesi'nden Ahmed Beşe bin Abdullah'ın çok sayıda duhâni⁷⁰⁰ vardır. Ayrıca

⁶⁹⁷ EŞS 4707, 55/3; EŞS 4707, 27/1; EŞS 4707; 43/2; EŞS 4747, 61/5; EŞS 4763, 36/2.

⁶⁹⁸ Örneğin bkz. EŞS 4707, 66/2; EŞS 4732, 91/3, EŞS 4732, 89/5; EŞS 4732, 56/1; EŞS 4732, 34/4; EŞS 4747, 28/2; EŞS 4747, 50/5.

⁶⁹⁹ 18. yüzyılın ortalarında Rusçuk'ta da beşelerin çok farklı işlerle meşgul oldukları görülmüştür. Erdoğan, 'a.g.m.', s. 187.

⁷⁰⁰ Tütün. Parlatır, a.g.e., s. 364.

dükkân kirasından 120 akçe borcu kalmıştır.⁷⁰¹ Muhtemelen Ahmed Beşe bin Abdullah, tütün ticaretiyle meşguldü. 25 Cemâziye'l-âhir 1163 (1 Haziran 1750) tarihli terekesinden tespîh ustası olduğu anlaşılan Çelebi Oğlu Mahallesi'nden Yusuf Beşe bin Abdullah da bir diğer örnektir.⁷⁰² Farklı meslekleri olan bu beşelerin, bahsedilen uğraşlarından çok büyük kazançlar elde etmediklerini de söyleyebiliriz. Çünkü gerek hububatlarının değerine ve gerekse terekelerinin toplamına bakıldığında pek çoğu orta halli insanlardır.

Beşeler ikinci yatırım aracı olarak % 30'luk bir oranla gayrimenkulü seçmişlerdir. Beşelerin yaklaşık 1/3'ünün yeniçeri odalarında öldüğünü hatırlarsak, 103 kişiden 70'inin Edirne merkezinde ya da kırsalında yaşadığı kaba bir hesapla ortaya çıkacaktır. 70 beşeye ait tereke kayıtları incelendiğinde de 54 kişinin ağırlıklı olarak mülk menzil olmak üzere çeşitli taşınmazının olduğu tespit edilmiştir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda yeniçerilerin taşınmaz mala ağırlıklı eğilimlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Evlerinin değerlerine bakıldığında genelde 10.000–15.000 akçeyi bulabilen mütevazı seçimler yaptıkları görülmüştür. Bunun yanında çiftlik sahipleri de mevcuttur. Çiftlik sahibi beşeler kırsalda yaşamaktadır. Beşelerin en fazla 13.000 akçeye varabilen çiftlikleri vardır. Bunun yanında bazıları da tarım dışında faaliyet alanı bulmuş görünmektedir. Terekelerindeki taşınmazlarının içinde büyüklü küçüklü dükkânı bulunan beşelerin sayısı hiç de az değildir.⁷⁰³ Bu bahsedilenler en fazla 10.000 akçe değerinde olan dükkânlardır. Bu örnekler dışında çok değerli dükkânları olanlar da vardır. Mesela 25 Safer 1114 (21 Temmuz 1702) tarihli kayıttaki

---

⁷⁰¹EŞS 4732, 68/2;

⁷⁰²EŞS 4763, 22/5. Farklı örnekler için bkz. EŞS 4747, 32/2; EŞS 4747, 84/4.

⁷⁰³EŞS 4747, 44/5; EŞS 4747, 98/3; EŞS 4732, 68/2; EŞS 4763, 18/2; EŞS 4763, 22/5.

Muradiye Mahallesi'nde yaşayan Nalçacı Receb Beşe bin El-hâc Hüseyin'in 78.000 akçe⁷⁰⁴ ve Hamid Bey Mahallesi'nde yaşayan El-hâc Süleyman Beşe bin Abdullah'ın beraber fiyatlandırılan 576.000 akçe değerindeki 2 menzil, 12 oda ve 16 dükkânı dikkate değerdir. Dahası 28 Şevval 1114 (17 Mart 1703) tarihli kayıttan El-hâc Süleyman Beşe'nin 72.000 akçelik kira gelirinin olduğu da görülmüştür.⁷⁰⁵ Muhtemelen El-hâc Süleyman Beşe, bu dükkânları kira geliri için edinmişti. Kira gelirine bakılarak, profesyonel olarak bu işi yaptığı düşünülebilir. Ayrıca 15 Şaban 1114 (4 Ocak 1703) tarihli kayıttan Kıncı Firuz Mahallesi'nden Arslan Beşe bin Mehmed'in de yaklaşık 12.000 akçelik han kirasından alacağını olduğu anlaşılmıştır.⁷⁰⁶ Bu örnekler, beşelerin bazılarının kentin sanayi ve ticari hayatında etkin bir şekilde rol aldıklarını göstermektedir.

Sonuç olarak beşelerin taşınmaz mala eğilimi olduğu açıktır. Fakat geneli çok lüks bir hayat sürmeyen yeniçerilerin, çoğunlukla barınma ve küçük işletmeler için sahiplendikleri taşınmazlarının da çok değerli olmadığı görülmüştür. Bu durumda beşelerin taşınmazlarını % 30'luk bir oranla yukarı çeken unsur, Nalçacı Receb Beşe bin El-hâc Hüseyin'in ve El-hâc Süleyman Beşe bin Abdullah'ın çok değerli dükkânlarıdır.

Diğer bütün unvan sahiplerinden daha çok toplumun içine karıştığı görülen beşe unvanlıların servetlerinin üçüncü sırasında, alacak para yer almaktadır. Beşelerin yaklaşık 1/5'inin birilerinden alacağı vardır. Bunların pek çoğu da küçük ölçekli borçlardır. O halde az kişiye rağmen alacak paranın üçüncü sırada çıkmasının sebebi nedir? Yapılan inceleme üzerine görülmüştür ki, bu ortalamayı yükselten çok

---

⁷⁰⁴EŞS 4707, 21/1.

⁷⁰⁵EŞS 4707, 55/3.

⁷⁰⁶EŞS 4707, 66/2.

az kişidir. Öncelikle bazı beşeler ticaretle uğraştığı için, öldüğünde bunların çok sayıda kişide alacağı kalmıştır. Mesela 15 Rebî'ü'l-evvel 1164 (11 Şubat 1751) tarihli kayıttan top top kumaşlarının olduğu anlaşılan Şeyh Çelebi Mahallesi'nden Tatlı Mehmet Beşe bin Himmet'in, 120.000 akçelik kayda geçen mal varlığının yaklaşık yarısı alacaklarından oluşmaktadır.⁷⁰⁷ 13 Receb 1139 (6 Mart 1727) tarihli kayıтта eşyalarının bir kısmı un, hububat ve peynir olan, Arabacı Ahmed Mahallesi'nde ikamet eden İsmail Beşe bin Mehmed'in de ticaretle uğraştığı düşünülmektedir. Çok sayıda kişiden alacağının olması da bu tezi doğrular görmektedir.⁷⁰⁸ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Diğer yandan 25 Safer 1114 (21 Temmuz 1702) tarihli kayıttan Muradiye Mahallesi'nden Nalçacı Receb Beşe bin El-hâc Hüseyin'in 200.000⁷⁰⁹ ve 10 Cemâziye'l-evvel 1139 (3 Ocak 1727) tarihli kayda göre Fındık Fakih Mahallesi'nden İvaz Beşe bin Abdullah'ın 48.000⁷¹⁰ akçe değerinde köy ahalisinden alacakları bulunmaktadır. Bu kişilerin mültezim oldukları düşünülebilir. Bu örnekler, beşe unvanlılar için alacak paranın üçüncü sırada yer almasını sağlamıştır.

Beşe unvanlıların servet piramidinde dördüncü sırada % 8'lik oranla nakit bulunmaktadır. Yaklaşık 28 kişinin elinde nakdi vardır. Bunların nakitleri de bir kişi hariç günlük hayatın ihtiyaçlarını karşılayabilecek türdendir. Nakdin oranının bu denli çok çıkmasının sebebi, 20 Zi'l-hicce 1163 (20 Kasım 1750) tarihli kayıтта görüldüğü üzere nereden geldiği belli olmayan, Mihail Mahallesi yakınlarında Kürd Hüseyin Beşe Hanı'nda katledilen ve 158.640 akçe nakdi olan Mustafa Beşe bin El-

---

⁷⁰⁷ EŞS 4763, 47/4.

⁷⁰⁸ EŞS 4732, 91/3.

⁷⁰⁹ EŞS 4707, 21/1.

⁷¹⁰ EŞS 4732, 69/1.

hâc Abdülbâki'dir.⁷¹¹ Tablo 40'da da görüldüğü üzere nakde yapılan yatırımın yarısı bu şahsa aittir. Bu durumda yeniçerilerin ellerinde çok fazla para bulunduramadığı da ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç, artık 18. yüzyılın ilk yarısında Edirne örneğinde beşelerin ulufeli olmaktan çıktıklarını, yani yeniçerilik yapmaktan ziyade başka faaliyet alanlarına kaydığını desteklemektedir. Tereke kayıtlarında nakit paradan çok çeşitli emtiaya rastlanması, bunun en önemli kanıtıdır.

Yaklaşık %5'lik bir oranla canlı hayvan, beşelerin hayatlarında yer almış durumdadır. Canlı hayvanlarının pek çoğunun çeşitli büyük ve küçükbaş hayvan olması, bazı beşelerin değişen hayatlarının göstergesidir.⁷¹² Zira canlı hayvanı bulunan bu beşeler, hayatlarını genellikle kırsalda sürdürmektedir.

Beşeler hayatlarında en az kitaba yer vermekle beraber, cüzi miktarlarda köle ve mücevhere para ayırmışlardır. Beşeler içinde % 1.3'lük bir oranla sahip olunan köle, sadece iki kişi tarafından para harcanan bir kalem olmuştur.⁷¹³

Sonuç olarak beşeler diğer unvan sahiplerine nazaran servetlerini bütün yatırım araçlarına belirli oranlarda pay etmişlerdir. Bu durum onların normal kurullarla hayatını idame ettiren yeniçeri olmaları kadar, diğer unvanlara oranla sosyal hayatın içine daha çok girmeleriyle de değerlendirilebilir.⁷¹⁴ Aslında bu sonuç, beşelerin değişmekte olan dünyasının işaretidir. Başka bir söylemle yeniçeriler, ekonomik faaliyetlerini genişlettikleri ölçüde yatırım araçlarını yaymışlardır. Tablo 45'te de görüldüğü üzere; beşeler unvansızlarla, yani reâyâ ile benzer yatırım refleksi gösterme konusunda birinci sırada yer almışlardır. Bu, çok önemli bir saptamadır.

---

⁷¹¹EŞS 4763, 36/2.

⁷¹²Tablo 40.

⁷¹³EŞS 4707, 21/1; EŞS 4707, 43/2.

⁷¹⁴Bu konuda bkz. Güner, 'a.g.m.', s. 142-145.

Zira dönemin koşulları gereği askerî sınıf içerisinde reâyâ statüsüne geçişler şeklinde tanımlanabilecek bir hareketliliğin en çok yeniçeri kökenliler arasında yaygınlaştığının da göstergesidir. Böyle olmakla birlikte bu bulgunun, diğer Osmanlı kentleri ve sosyal tabakalaşmadaki hareketlilik açısından sorgulanması gerekmektedir. Buna ek olarak beşelerin tereke katmanları açısından da bütün aralıklarda yer almaları, onların çok yönlü ticari faaliyetlerinden kaynaklanıyor olsa gerektir.

IV.I.I.IV–Ağa

Ağalar, 63 kişiyle beşelerden sonra en çok temsil edilen unvan sahipleridir. Genel tereke toplamındaki yerleri % 27.4'tür ve en zengin ikinci unvandır.⁷¹⁵ Zenginlik eşiğini 17 kişiyle en çok aşan⁷¹⁶ ve çok az kişiyle fakir sınıfta temsil edilen ağaların bu durumu, % 27'lik tereke oranlarıyla da doğrulanmıştır.

Servet oluşumları; aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere eşya ve alacak, mücevher, nukut, mülk, hayvan, köle ve kitap şeklindedir. İncelendiğinde görüleceği üzere tıpkı efendi'ler gibi servet oluşumları farklı bir seyir izlemiştir. Bunda; efendi'lerde olduğu gibi zengin birkaç kişinin tercihinin mi, yoksa bu yönde var olan genel bir refleksin mi etkili olduğunun sorgulanması gerekir. İlk izlenim; hayatlarında, ev ve giyim eşyasından sonra taşınması kolay yatırım araçlarına yöneldikleri yönündedir.

---

⁷¹⁵Tablo 42.

⁷¹⁶Tablo 20.

Tablo 41: Ağa Unvanlıların Yatırım Araçları Yüzdeleri

	Kişi	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nukut	Alacak	Mülk	Tereke
4707	24	4.659.468	286.000	653.005	252.770	64.697	394.348	2.560.990	975.550	9.846.828
4732	12	640.421	32.000	2.881.785	24.935	2.160	2.457.216	227.400	200.172	6.466.089
4747	17	1.199.539	0	21.000	80.810	200	79.752	789.691	662.368	2.833.360
4763	11	819.250	0	40.930	166.890	890	282.960	3.760.646	520.220	5.591.786
Toplam	63	7.318.678	318.000	3.596.720	525.405	67.947	3.214.276	7.338.727	2.358.310	24.738.063
%		%29.6	%1.2	%24.5	%2.1	%0.2	%12.9	%29,6	%9.5	

Ağaların birkaç kişi hariç genelde 10.000 akçenin üzerinde terekesinin olduğu görülmüştür. Belirli standartların üstünde yaşayan ağaların ilk olarak eşyaya yöneldiği görülmektedir. Ağaların hemen hepsi olmasa da en azından yarıdan fazlasının ortalamanın üstünde, lüks bir hayat sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Zira bu kişilerin terekelerindeki eşyaların çokluğu, özellikle kürk, kaftan, fağfur tabaklar, saatler ve inci tespihlerin varlığı dikkat çekicidir.⁷¹⁷ Diğer yandan bazılarının eşyaları arasında önemli miktarlarda hububat gelirlerinin olduğu da gözlenmiştir. Dikkat çeken bir diğer husus da; bu kişilerin bir kısmının Edirne merkezde yaşamasına rağmen geride bıraktığı mallar arasında hububat çeşitlerinin varlığıdır. Böyle olmakla birlikte herhangi bir zirai aletin izine kayıtlarda rastlanmamıştır.⁷¹⁸ İstisnai de olsa hem hububat hem de zirai alete sahip tereke sahipleri de vardır⁷¹⁹ Bu hububatların hangi vesile ile terekelerinde bulunduğu dair bilgi yoktur. Kesin bir veri olmamakla birlikte, 18. yüzyılda askerî kökenlilerin şehir ve kasabalarda yaşayıp

⁷¹⁷ Örnek için bkz. EŞS 4707, 28/2; EŞS 4707, 43/3; EŞS 4707, 34/3; EŞS 4707, 54/4; EŞS 4732, 62/1; EŞS 4732, 88/5; EŞS 4747, 50/6.

⁷¹⁸ EŞS 4747, 26/3; EŞS 4747, 26/2; EŞS 4763, 16/4.

⁷¹⁹ EŞS 4707, 62/1.

kırsal alanda köylülerle yaptıkları muzâra'a ortaklıklarının varlığı bilinmektedir. İncelediğimiz defterlerde rastladığımız örneklerin bu durumla alakalı olması olasılık dâhilindedir.

Terekesine bakarak farklı malların ticaretini yaptığını düşündüğümüz ağalar da mevcuttur. Mesela 18 Rebî'ü'l-âhir 1153 (13 Temmuz 1740) tarihli kayda göre kumaş taciri olduğu düşünülen ve El-hâc Alimüddin Mahallesi'nde yaşayan El-hâc Ahmed Ağa bin Hüseyin bunlardan biridir.⁷²⁰ Fakat bu tür örnekler çok kısıtlıdır.

Ağaların eşyalarına bakılarak elde edilen sonuçlar şu şekildedir: Ağaların yatırımları arasında eşyanın ilk sırada yer alması, tıpkı paşalar gibi büyük oranda ortalamanın üstünde hayat sürmelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında beşe ve bey unvanlarıyla karşılaştırıldığında başka ekonomik faaliyetlerle meşgul olduklarını gösteren eşyalar, ağaların terekelerinde daha az yer almıştır.

Alacak para, ağalar için ikinci sıradadır.⁷²¹ Alacak ilişkilerinin de geçim kaynakları içinde önemli yer işgal ettiği görülmektedir. Yaklaşık 25 ağanın alacağı bulunmaktadır. İçlerinden 7 tanesi, bir-iki kişiye borç vermiştir, yani toplu bir borç verme söz konusu değildir. Fakat bu borçlar bile büyük meblağlardır.⁷²² Dolayısıyla bu ağaların küçük sermayedarlar olarak ticari ortaklıklara giriştiğini düşünebiliriz ki örnekleri mevcuttur.⁷²³ 8 kişinin de bir ya da birden fazla köy ahalisinde alacağı olduğu görülmüştür ve bunların mültezim olduğu düşünülebilir.⁷²⁴ Geri kalan ağaların yüklü miktarlarda çok sayıda kişiye borç verdiği görülmüştür ve bu kişilerin

⁷²⁰ EŞS 4747, 50/6. Diğer örnek için bkz. EŞS 4763, 4/5.

⁷²¹ Aynı tespit için bkz. Karademir, 'a.g.m.', s. 207.

⁷²² EŞS 4763, 35/3; EŞS 4747, 86/5; EŞS 4732, 49/4.

⁷²³ Karademir, 'a.g.m.', s. 193.

⁷²⁴ EŞS 4707, 51/3; EŞS 4707, 57/4; EŞS 4707, 54/4; EŞS 4707, 34/3; EŞS 4732, 69/5; EŞS 4732, 88/5; EŞS 4747, 20/6; EŞS 4763, 16/4. Ağa unvanlıların iltizamları almadaki etkinliğiyle ilgili bkz. Karademir, 'a.g.m.', s. 187.

esnaflığa geçtiğine dair ipucu yoktur. Bu durumda olan ağaların, kredi kaynağı olarak tanındıkları, toplum içinde bu şekilde yer edindikleri düşünülebilir.⁷²⁵ Dolayısıyla ağa unvanlıların gerek paranın işletilmesinde ve bazı iltizamları ellerinde tutmada etkili olduklarını söyleyebiliriz.

Ağaların servet yapılanmasında üçüncü sırada mücevher bulunmaktadır. Fakat bu, ağalar için ağırlıklı eğilim değildir. Çünkü sadece 15 ağanın mücevheri bulunmaktadır. Bunlardan 13'ünün mücevheri kendinden çok fazla bahsettirecek düzeyde değildir. İki kişinin mücevhere olan eğilimi oldukça dikkat çekicidir ve bunların yatırımı da, mücevheri ağalar için üçüncü sıraya getirmiştir.⁷²⁶

Ağaların dördüncü yatırım aracı nakit paradır. Ağalar içinde yaklaşık 25 kişinin nakdi bulunmaktadır. Yani nakit bulundurma eğilimi ağalar için mücevherden daha yoğundur. Ama toplamda nakdin daha az meblağ tutması sıralamayı değiştirmiştir. Nakit para ağalar için büyüklü küçüklü miktarlarda olabilmıştır. Fakat dikkat çekip kendinden bahsettirecek örnekler yoktur.

Genel değerlendirmede ikinci sırada yer alan gayrimenkulün ağa unvanlılar için beşinci sırada yer alması, para yekûnu olarak önceliklerini eşyadan sonra nakde ve alacak paraya ayırdıklarını düşündüğümüzde çok da ilginç durmamaktadır. Fakat işi kişi sayısına döktüğümüzde durum daha da ilginç bir hal almaktadır. Çünkü yaklaşık 50 ağanın taşınmaz malı vardır ve bunların değeri 10.000 akçenin üzerindedir. Bu 50 ağanın taşınmaz mallarından ayrı ayrı burada bahsetmek zordur. Fakat eşyadan sonra ağaların da ağırlıklı yatırım aracının taşınmaz mallar olduğu söylenebilir. Mülk menzil bir yana, diğer unvanlara göre ağalarda çiftliklere daha çok

⁷²⁵Örnek için bkz. *EŞS 4763, 32/4; EŞS 4763, 49/1; EŞS 4747, 26/2.*

⁷²⁶*EŞS 4707, 43/3; EŞS 4732, 62/1.*

rastlanılmıştır.⁷²⁷ Bunun yanında han ve dükkân gibi taşınmazlara yöneldikleri de görülmüştür. Bu dükkânlarda görülen o ki, her zaman kendi mesleklerini icra etmeleri de şart değildir. Bahsedilen taşınmazlar, muhtemelen kira amacıyla edinilmişti.⁷²⁸ Burada örnek olarak Debbâğ El-hâc Halil Mahallesi'nden Hamamcı El-hâc Ahmed Ağa bin Mustafa Bey'den bahsedilebilir. 8 Cemâziye'l-evvel 1139 (1 Ocak 1727) tarihli kaydında taşınmaz malları arasında hırdavat menzil, bağ, mahallede menzil, han ve berber dükkânı vardır.⁷²⁹ 10 Şaban 1153 (31 Ekim 1740) tarihli kayda göre Cısrî Mustafa Paşa Kasabası'nda ölen İbrahim Ağa bin Ahmed'in de aynı taşınmazlarla beraber değirmeni, şıra hanesi ve berber dükkânı bulunmaktadır.⁷³⁰ Zengin olan bu iki kişinin terekelerinin geneline bakıldığında pek çok alanda faaliyette buldukları görülmüştür.⁷³¹ Mesela İbrahim Ağa ayrıca çeşitli büyük ve küçükbaş canlı hayvana da sahiptir. Hamamcı El-hâc Ahmed Ağa'nın da mültezimlik yaptığı düşünülebilir. Çünkü bir köy ahalisinden alacağı bulunmakla beraber, devlete de yaklaşık 550.000 akçelik borcunun olduğu anlaşılmaktadır. Aynı kişinin değirmen, dükkân, fırın ve han kirasından borçlu olarak öldüğü tereke kaydında görülmektedir.⁷³² Demek ki Hamamcı El-hâc Ahmed Ağa, taşınmaz malları mülk olarak edinmekle beraber, bazılarını da kiralayarak ekonomik faaliyetlerini sürdürüyordu.⁷³³ Her halinden çok yönlü ekonomik faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır.

---

⁷²⁷Örneğin bkz. *EŞS* 4707, 62/1; *EŞS* 4707, 45/5; *EŞS* 4747, 26/3; *EŞS* 4763, 15/3; *EŞS* 4763, 59/1.

⁷²⁸Benzer tespitler için bkz. Karademir, 'a.g.m.', s. 207.

⁷²⁹*EŞS* 4732, 88/5.

⁷³⁰*EŞS* 4747, 36/2.

⁷³¹Başka şehirlerdeki ağa unvanlıların benzer faaliyetleri için bkz. Erdoğan, 'a.g.m.', s. 187.

⁷³²*EŞS* 4732, 88/5.

⁷³³Ağaların bu tür yatırımları ve ticari faaliyetleri başka çalışmalarda da örneklenmiştir. Bkz. Saylam, 'a.g.m.', s. 192.

Ağalar için taşınmaz mallar genel analizde her ne kadar beşinci sırada yer alsada, bunun yanıltıcı olduğu anlaşılmıştır. Çünkü ağırlıklı eğilim düşünöldüğünde bir kişinin en fazla eğildiğı alan değil, çok kişinin tercihi daha etkili olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında ağa unvanlılar, genel eğilimde eşyadan sonra en çok taşınmaz mallara yönelmiştir. Sahip oldukları taşınmaz türleri de barınma ihtiyacının ötesinde çeşitli ekonomik faaliyet alanlarıyla ilgilidir.

Ağaların servet dağılımında mülk menzilden sonra altıncı sırada canlı hayvan bulunmaktadır. Yaklaşık 23 kişi canlı hayvan sahibidir. Bunların bazıları çeşitli adetlerde binek hayvanı olmakla beraber,⁷³⁴ bir kısmı da bir evin ihtiyacı için beslenen inek şeklindedir.⁷³⁵ 9 kişinin de –ki bunlar genelde çiftliğı olanlardır – çok fazla sayıda, en azından bir evin ihtiyaçlarının üstünde, canlı hayvanı bulundurmaktadır.⁷³⁶ Yani ağaların en azından yaklaşık 1/5'i ekonomik amaçlı canlı hayvan beslemektedir. Bunlardan bazıları mesleğı belirtilen ve fiilen askerî sınıfta mesleğini sürdürdüğünü düşündüğümüz kişilerdir.⁷³⁷ Dolayısıyla ağa unvanlıların da bir kısmı tıpkı beşeler gibi sosyal hayatın içinde kendilerine yer bulmuş durumdadırlar. Yani ekonominin diğer alanlarına el atmış görünmektedirler. Bu tür ekonomik faaliyetlerde bulunan ağaların aynı özellikleri gösteren beşelerden farkları, daha zengin olmaları ve daha büyük sermayelerle işe koyulmalarıdır.

Servet oluşumunda efendi'ler gibi belirli alanlara yığılma yapmayan ağaların terekelerini ayrıntılı analize tabi tuttuğumuzda para ile sıkı ilişkilerinin olduğu

---

⁷³⁴Mesela Ali Ağa'nın 5 adet binek hayvanı vardır. Kayseri'den geldiğı belirtilmiştir. Hangi sebeple geldiğı tam anlaşılamamıştır. Fakat ortalamanın üstünde eşyasının olması ticaret için gelmiş olabileceğı izlenimi veriyor. *EŞS 4707, 67/1*. Yine Arnavutluk'tan gelen Bayezid Ağa'nın da tek atı bulunmaktadır. *EŞS 4707, 60/3*. Diğer yandan tek binek hayvanı olanlar da vardır. Mesela bkz. *EŞS 4707, 20/3; EŞS 4732, 93/2*.

⁷³⁵Örnek için bkz. *EŞS 4707, 54/4; EŞS 4732, 49/4. EŞS 4763, 15/3*.

⁷³⁶Bkz. *EŞS 4707, 62/1; EŞS 4707, 57/4; EŞS 4707, 43/3*.

⁷³⁷*EŞS 4707, 34/3*.

görülmüştür. Bunu hem mücevher, hem alacak para ve hem de nakit paradaki oranlarının yüksekliğinden anlıyoruz. Servetlerini saklama şekilleri de efendi'lerle benzerlik taşımaktadır. Fakat ağırlıklı eğilimleri eşyadan sonra taşınmaz mallardır.

IV.I.I.II– İlmiye Grubunu Temsil Edenler

Bilindiği gibi Osmanlı toplumunda ilmiye mensupları efendi unvanını kullanmaktadır. 45 kişi ile genel tereke toplamının içindeki efendi'lerin temsiliyetleri % 10.8'dir ve en zengin üçüncü unvandır. Yatırım kalemlerini daha dengeli bir şekilde kullanmalarının yanında, eşyayı % 17 ile üçüncü plana atan tek gruptur.⁷³⁸ Buna karşılık efendi unvanlıların servetlerini en çok alacak para ve mücevherle oluşturdukları görülmektedir.⁷³⁹ Esasen ilmiye mensuplarının müsadere diye bir kaygılarının olmadığı bilinir.⁷⁴⁰ Yani servetlerini diledikleri gibi sergilemede özgürdüler. Böyle olduğu halde bizim elimizdeki veriler, lüks kişisel eşyaların da, para gerektiren gözle görülür taşınmazların da 'efendi'ler için çok önemli olmadığı izlenimini vermektedir. Dahası saklanması daha kolay para ve mücevher daha öncelikli görünmektedir. O halde verilerle arka plandaki gerçeğin uyuşup uyuşmadığı bu kısımda üzerinde durulması gereken ana sorunsal olmalıdır.

Genel yapı içinde son derece ilginç bir yatırım tarzları olan efendi unvanlılar, servet oluşturmada şu sırayı takip etmiştir; Alacak, mücevher, eşya, nukut, mülk, kitap, köle ve hayvan. Bu halleriyle 'efendi'ler, genelde kabul gören eşya, mülk ve alacak sıralamasının tamamen dışında bir servet seyri geliştirmiştir. Bu farklı servet

---

⁷³⁸Tablo 42.

⁷³⁹Efendi unvanlıların Rusçuk'taki servet eğilimi, nakit, alacak ve ticari mal şeklindedir. Erdoğan, 'a.g.m.', s. 187.

⁷⁴⁰Zilfi, *a.g.e.*, s. 56.

yapısının sebeplerinin neler olabileceğine dair yapılan sorgulamalar neticesinde elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 42: Efendi Unvanlıların Yatırım Araçları ve Yüzdeleri

Defter	Kişi	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nukut	Mülk	Alacak	Tereke
4707	16	1.117.535	74.000	237.550	34.743	138.090	807.665	910.720	2.232.717	5.553.020
4723	1	4.760	-	0	0	0	0	0	0	4.760
4732	5	34.709	14.400	0	11.680	27.244	4.500	48.000	0	140.533
4747	14	334.698	-	0	7.200	81.030	776.290	207.490	65.282	1.471.990
4763	9	149.524	132.000	2.037.800	63.543	32.819	3.536	162.060	1.080	2.582.362
Toplam	45	1.641.226	220.400	2.275.350	117.166	279.183	1.591.991	1.328.270	2.299.079	9.752.665
%		%17	%2.2	%23.3	%1.2	%2.8	%16.32	%13.6	%23.5	

‘Efendi’ler için ilk sırada yer almasına rağmen aslına bakılırsa sadece 8 efendinin birilerine borç verdiği görülmüştür. Bunlardan üçünün verdiği borçlar oldukça küçük meblağlardır.⁷⁴¹ Ama diğer beş kişinin son derece yüklü miktarlarda alacağı kalmıştır.⁷⁴² Örneğin Attar El-hâc Halil Mahallesi’nden Medine-i Münevvere Kadısı Mehmed Efendi bin Abdurrahman’ın yaklaşık 2.000.000 akçe alacağı vardı. 7 Muharrem 1115 (23 Mayıs 1703) tarihli kayda göre Mehmed Efendi’nin Yahudi kişi ve cemaatlerle yakın ilişki içinde olduğu açıkça görülmektedir. En dikkat çeken de Esirci Halil ile olan ilişkisidir. Bu borçların neden verildiği açıklanmamıştır. Bu sebeple verilen borçların herhangi bir ortaklık nedeniyle mi, yoksa kazanç amaçlı mı olduğunu bilemiyoruz. Fakat karşılıksız bir süreliğine verilen borç olarak düşünmek pek gerçekçi durmamaktadır. 1.000.000 akçenin üzerinde verilen borç, ticari ortaklıklardan öte paraya sıkışan mültezim

⁷⁴¹ EŞS 4763, 52/1; EŞS 4747, 35/1; EŞS 4747, 85/2.

⁷⁴² EŞS 4707, 70/2. Diğer örnekler için bkz. EŞS 4707, 49/1. EŞS 4707, 33/3; EŞS 4747, 74/2

adayının kredi kaynağı kişilere başvurması durumunu akla getirmektedir. Bu kayıt, ne sebeple olursa olsun, 18. yüzyılın ilk yarısında bir 'kadı'nın kredi kaynağı olmasına güzel bir örnektir.⁷⁴³ Dolayısıyla bütün 'efendi'ler için geçerli olmasa da borç para vermek, belki de bundan para kazanmak veya ticari ortaklıklar kurmak bu gruptaki bazı 'efendi'ler için önemli görünmektedir.

'Efendi'ler için ikinci sırada mücevher bulunmaktadır. Ancak bu da tıpkı alacak parada olduğu gibi yanıltıcı bir sıralamadır. Çünkü sadece dört kişinin mücevhere yatırım yaptığı görülmüştür. Mesela en çok mücevhere yatırım yapan Sultan Bayezid Mahallesi'nde oturan Sultan-ı müşarünileyh hazretlerinin Vakıf Kâtibi⁷⁴⁴ Mehmet Efendi bin Abdullah'tır. 7 Şaban 1163 (12 Temmuz 1750) tarihli kayıttan anlaşıldığı kadarıyla yaklaşık 2.000.000 akçe değerinde mücevheri bulunmaktadır.⁷⁴⁵ Diğer örnek Evâhir-i Receb 1114 (1702 yılının Aralık ayı ortaları) tarihli kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Ganizâde Mustafa Efendi bin Abdullah'tır. Aslen İstanbul'da Mimar Sinan Mahallesi'nden olan Ganizâde Mustafa Efendi, Üsküb kadısıdır. Edirne'de de Bezzazistan'a kitap ve altınlarını emanete vermiştir. Emanet malların içinde 150.000 akçelik çeşitli altınları vardır.⁷⁴⁶ Yine evkâf müfettişi olan bir başka efendi unvanlının da parasını mücevhere yatırdığı görülmüştür.⁷⁴⁷ Medine-i Münevvere Kadısı da altın gerdanlık, inci istefan⁷⁴⁸ ve zümrüt küpe sahibidir. Kadın aksesuarı olan bu takılar muhtemelen kendisi

---

⁷⁴³Borç verdiklerinin listesi şu şekildedir: Yahudi 81.720, Mehmed Ağa 30.360, Kebir Bit Oğlu 12.900, Hasan Beşe 28.200, Hildan zimmî 6.480, Esirci Halil 25.200, Sola Kiris Yahudi 4.500, Bekir Ağa 9.000, İstirati zimmî 8.880, Molla Mustafa 55.680, Kasab Ali Çelebi 42.000, Yahudi 66.000, Yahudi 1.062.826, Yehavis ve Cemaat Yahudan 19.620, Mehmed Çelebi 300.000 akçe. *EŞS 4707*, 76/4.

⁷⁴⁴Kayıtta hangi padişah olduğu belirtilmemiştir.

⁷⁴⁵*EŞS 4763*, 27/1.

⁷⁴⁶*EŞS 4707*, 32/2.

⁷⁴⁷*EŞS 4707*, 9/2.

⁷⁴⁸Taç. Parlatır, *a.g.e.*, s. 769.

tarafından kullanılmamıştır, fakat bir köşede tutmasını da bilmiştir.⁷⁴⁹ Burada dikkat çeken husus ilmiye sınıfının yüksek kademelerinde olan efendi unvanlıların çok değerli ve yatırım amaçlı mücevherlerinin olduğudur. Diğer husus, efendi unvanlılar için alacak parada olduğu gibi mücevherde de ağırlıklı eğilimin olmayışındır. Öyle görünüyor ki birkaç zengin efendinin şahsi tercihi, ortalamayı etkilemiştir.

‘Efendi’ler için üçüncü sırada eşya bulunmaktadır. Pek çok unvanda eşya birinci sıradayken ‘efendi’lerde bunun tersi olması sorgulanması gereken bir konudur. Öncelikle bu konudaki ilk izlenim, mücevher ve alacak parada belirli kişilerin ağırlıklı eğiliminin ortalamayı etkilemiş olmasıdır. Yani birisi kadı, diğeri de vakıf kâtibi olan yukarıda değinilen iki Mehmet Efendi’nin tercihleri sıralamayı değiştirmiştir.

‘Efendi’lerin eşyalarına baktığımızda iki farklı tabloyla karşılaşmaktadır. Eşya anlamında kişisel eşyası az ve ortalama olanlar şeklinde bir ayırım söz konusudur. Detaylı inceleme sonunda görülmüştür ki, mesleği belirtilmeyen pek çok efendinin eşyaları sıradan ve azdır.⁷⁵⁰ Tabi mesleği belirtilmeyip eşyaları ortalamanın üstünde olanlar da yok değildir. Örneğin kadı olduğu belirtilen kişilerin eşyaları kayda değerdir.⁷⁵¹ Yine Sultan-ı müşarünileyh hazretlerinin vakıf kâtibi olarak tanımlanan El-hâc Mehmet Efendi bin Abdullah’ın 200.000 akçeyi aşan eşyaları dikkat çekicidir.⁷⁵² Sonuç olarak belirli kişilerin lüks eşyalarının olması ve bunların sayıca az olması; diğer ‘efendi’lerin ise çok mütevazı hatta az eşyaya sahip olması eşyanın ‘efendi’ler için üçüncü sırada yer almasına neden olmuştur.

---

⁷⁴⁹EŞS 4707, 76/4.

⁷⁵⁰Bu konuda pek çok örnek verilebilir. EŞS 4732, 82/2; EŞS 4732, 89/4; EŞS 4747, 8/1; EŞS 4747, 9/5; EŞS 4747, 20/5; EŞS 4763, 14/5.

⁷⁵¹EŞS 4707, 76/4; EŞS 4707, 29/3; EŞS 4707, 15/2.

⁷⁵²EŞS 4763, 27/1.

Yine değinilmesi gereken bir başka husus eşyalarına bakarak ‘efendi’lerin farklı uğraş alanları edinip edinmediğidir. Bu konuda yapılan inceleme sonucunda, iki kişinin farklı uğraş alanları edinme eğilimi gösterdiği görülmüştür. Bunların ikisi de orta hallidir. Bunlardan biri Selcen Hatun Mahallesi’nde yaşayan Ebubekir Efendi bin Hasan’dır. 15 Rebî’ü’l-âhir 1139 (10 Aralık 1726) tarihli terekesinde penbe bez topları mevcuttur. Terekesinde dokumacılık sektöründe kullanılan aletlerden herhangi birine rastlanılmamış olması, onun sadece küçük bir tacir olabileceğini düşündürmektedir.⁷⁵³ Evâsıt-ı Cemâziye’l-evvel 1139 (1727 yılının Ocak ayının ortaları) tarihli kayıttan Mihail Koca Mahallesi’nde ikamet eden Ahmed Efendi bin Mustafa Bey’in de çiftçilikle uğraştığı anlaşılmaktadır.⁷⁵⁴ Şurası açık ki, diğer unvanlara oranla elimizdeki kayıtlara dayanarak ‘efendi’lerin, daha az farklı ekonomik uğraş edindiğini söyleyebiliriz. İlmiye mensuplarının, toplumda yaptıkları işten dolayı itibarlı kişiler olarak değerlendirildiklerinden daha önce bahsedilmişti.⁷⁵⁵ Bu durum onların farklı alanlara eğilmelerinin önüne geçmiş olabilir.

Efendi unvanlılar için dördüncü sırada nakit yer almaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda 19 kişinin nakdinin olduğu görülmüştür. Bunlardan pek çoğu bir kişinin günlük ihtiyaçlarını karşılayacak türdendir. Önemli meblağlarda nakdi olan sadece 3 kişi vardır, hepsi de kadıdır.⁷⁵⁶ Zaten nakdin dördüncü sıraya gelmesi büyük oranda bunların paralarına dayanmaktadır.

Genel değerlendirmede ikinci sırada yer alan taşınmaz mallar, ‘efendi’ler için beşinci sıradadır. Yapılan incelemede yaklaşık 25 kişinin, büyük çoğunluğu mülk

---

⁷⁵³ EŞS 4732, 57/3.

⁷⁵⁴ EŞS 4732, 65/2.

⁷⁵⁵ Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 114.

⁷⁵⁶ EŞS 4707, 76/4; EŞS 4707, 29/4; EŞS 4707, 29/3.

menzil olmak üzere çeşitli taşınmazlara sahip olduğu görülmüştür. O halde ‘efendi’lerin yarıdan fazlası taşınmaz mal sahibiyse, neden taşınmazlar beşinci sırada yer almıştır? Yapılan ayrıntılı incelemede görülmüştür ki, 25 kişiden 16’sının taşınmaz malları en fazla 25.000 akçeye kadar çıkabilmiştir. Dolayısıyla zenginlik söz konusu olduğunda üçüncü sırada olan ‘efendi’lerin taşınmaz mallarının çoğu ortalama değerdedir.⁷⁵⁷ Yani ‘efendi’lerde çok zengin olan birkaç kişi tüm ortalamayı değiştirmiştir. Yine bu kişilerin borç verme, mücevher ve nakit taşıma gibi öncelikleri taşınmaz malların beşinci sırada yer almasını sağlamıştır.

Efendi unvanlıların taşınmaz mallarından farklı ekonomik faaliyetlerde bulunup bulunmadığı sorgulandığında şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: İki kişide çiftlik bulunmaktadır. Bunlardan ilki 20 Rebî’ü’l-evvel 1114 (14 Ağustos 1702) tarihli kayda göre Müderris Ali Bey Mahallesi’nde oturan Abdullah Efendi bin İbrahim’dir ve zengin kişilerden biridir.⁷⁵⁸ Diğeri de yine padişahın vakıf kâtibi Mehmet Efendi bin Abdullah’tır.⁷⁵⁹ Ayrıca iki kişinin hanı,⁷⁶⁰ mesleği belli olmayan bir kişinin de çok değerli iki bakkal dükkânı bulunmaktadır.⁷⁶¹ Özellikle çiftlik, han, değirmen, fırın ve dükkân gibi taşınmazlar, efendi unvanlılarda olduğu gibi zengin askerî sınıf üyelerinin ekonomik faaliyetlerini çeşitlendirmek ve daha çok kazanmak amacıyla yöneldikleri yatırım araçlarıdır. Bu eğilimi, bugüne kadar yapılan pek çok araştırmada da görmek mümkündür.⁷⁶² Sonuç olarak çeşitli ekonomik faaliyetler için ‘efendi’lerin de taşınmazlarının bulunduğunu söylemek mümkündür. Hepsinin de

---

⁷⁵⁷Örnekler için bkz. *EŞS* 4732, 65/2. *EŞS* 4732, 82/2; *EŞS* 4747, 58/7; *EŞS* 4763, 14/5.

⁷⁵⁸*EŞS* 4763, *EŞS* 4707, 16/1.

⁷⁵⁹*EŞS* 4763, *EŞS* 4763, 27/1.

⁷⁶⁰*EŞS* 4763, 10/2; *EŞS* 4707, 76/4. Tabii bu hanların da büyüklüğü ölçüsünde olmalı fiyatlarının değiştiği görülmüştür. Mesela biri 12.000, diğeri 120.000 akçe değerinde olabilmektedir.

⁷⁶¹*EŞS* 4707, 56/3.

⁷⁶²Daha önce de bahsedilen Kadı Derviş Mehmed Efendi’nin Bursa’da iki ayrı çiftliği, börekçi dükkânında hissesi ve ekmekçi dükkânı vardır. Maydaer, ‘XVII. Yüzyılda Bursa’da...’, s. 588.

zengin olmaması ve bu faaliyetlere önemli meblağlar ayırmaları dikkatten kaçmamaktadır.

Belirli bir eğitimden sonra meslek edinen 'efendi'lerin kitaba en çok yatırım yapan unvan olması son derece doğaldır. Kendi servet yapıları içinde kitabın arkalarda yer bulmasının sebebi, fiyat açısından çok daha pahalı eşyalara oranla kitapların maddi değerinin düşük olmasıyla alakalıdır.

Sonuç olarak 'efendi'lerin yaşadığı ortamı şu şekilde tasvir etmek mümkündür: Karşımızda iki grup efendi vardır. İlk grup, zenginliğiyle dikkat çekmektedir. Bunlar kadı, sultanın vakıf kâtibi, evkâf müfettişi gibi meslekleri olan kişilerdir. Yani toplumun üst kademesinde bulunmaktadırlar. Bunların servet yapılanmalarında para, çeşitli düzeylerde kurulan kredi ilişkileri ve mücevher önceliklidir. Taşınmaz mallarının içinde mülk menzillerin yanında değişik ekonomik faaliyetlerin yapıldığı gayrimenkuller de dikkat çekmektedir. Aslında zengin 'efendi'ler, karşımıza çok yönlü kişilikleriyle çıkmaktadırlar. Bunların kişisel eşyaları da lükstür, ancak eğilimlerinin farklı olması eşyayı gerilere atmıştır.

İkinci grup 'efendi'ler genelde meslekleri belirtilmeyen ve orta halli insanlardır. Yatırım öncelikleri de kişisel eşya ve mülk menzildir. Yani bunlar fakir ya da ortalama hayatları olan insanlardır.

Bu şekilde iki farklı efendi tipinin ortaya çıkması şu şekilde açıklanabilir. 17. ve 18. yüzyıllarda ilmiye sınıfının üst tabaka üyelikleri tamamen irsi bir yapıya göre oluşmaktadır. Önemli statülerdeki askerî sınıf üyelerinin çocukları ve torunları, yine babaları ya da dedeleri gibi önemli mevkilere getirilmiştir. Bu anlamda ilmiye

sınıfının üst kademesinde katı bir kastaşma vardır. Bu durum onların servetlerini daha da artırmıştır.⁷⁶³

IV.I.II-Çelebi Unvanına Sahip Olanların Servet Eğilimleri

Çelebi unvanını taşıyan 46 kişi bulunmaktadır. Toplamdaki tereke içindeki zenginlikleri % 2.5'tir. Servetlerinin büyük oranda günlük hayatın vazgeçilmezi eşyaya, daha sonra sırasıyla alacak paraya ve gayrimenkule dayandığı görülmüştür.

Tablo 43: Çelebi Unvanlıların Yatırım Araçları ve Yüzdeleri

Defter	Kişi	Eşya	Köl e	Müce vher	Hayv an	Kitap	Nukut	Mülk	Alacak	Tereke
4707	12	311.301	0	27.600	4.200	7.616	220.320	166.470	172.930	910.437
4723	2	1.290	0	0	0	0	3.600	7.800	0	12.690
4732	8	146.131	0	0	900	48.530	2.200	90.080	269.848	517.759
4747	15	275.848	0	500	2.175	2.519	35.280	121.580	0	461.110
4763	9	62.216	0	0	1.200	3.615	5.550	104.503	186.120	369.415
Toplam	46	796.786	0	28.100	8.475	62.280	266.950	490.433	628.898	2.271.411
% Olarak		%35	%0	%1.2	%0.3	%2.7	%11.7	%21.5	%27.6	

Osmanlı toplumunda çelebi unvanını kullananlar, önceki bölümde de değinildiği gibi çeşitli kanallardan gelebilmekteydi. Büyük tüccarların da çelebi unvanını kullandıklarını göz önünde bulundurduğumuzda, bu grupta yer alanların toplumun diğer kesimiyle çeşitli alacak–verecek ilişkisi kurmuş olması olağandır.

⁷⁶³Ortaylı, '18. Yüzyılda İlimiye Sınıfının...', s. 156–157. Benzer görüşler için bkz. Zilfi, *a.g.e.*, s. 27-33. Ayrıca Madeline C. Zilfi bahsi geçen eserinde üst tabakadaki ulema mensuplarının belirli ailelerin üyesi olduğunu belirtmekle beraber, bunun dışında kalan nadir örneklerin olduğuna da dikkat çekmiştir. Zilfi, *a.g.e.*, s. 35.

Nitekim bu gruba dair yapılan sorgulamalar sonucunda oluşturulan tablo 43'e göre çelebilerin kendi grubunda genel toplamda % 27'lik dilimle çeşitli kişilere borç verdiği ve % 11'lik gibi hiç de azımsanmayacak bir payla nukudlarının olduğu tespit edilmiştir. Fakat bu verilerin ağırlıklı eğilimle uyup uymadığı sorgulanmalıdır.

Çelebilerin öncelikli yatırım aracı eşyadır. Eşyalarının niteliğine bakıldığında genellikle fakir ya da ortalama bir hayat sürdükleri söylenebilir. Fakat çelebilerle ilgili asıl dikkat çeken; diğer unvan sahiplerine göre daha çoğunun ticari eşya bulundurmasıdır. 11 çelebinin terekesinde kazan, iplik, külah, terzi alâtı gibi üretime ve ticarete dayalı eşyaların bulunduğu anlaşılmıştır.⁷⁶⁴

Çelebi unvanlılar için ikinci sırada, alacak para yer almaktadır. Fakat bu durum da diğer pek çok unvanda olduğu gibi yanıltıcıdır. Çünkü toplam 13 müteveffanın alacak parası kalmıştır ve bunların pek çoğu küçük meblağlıdır. O halde ortalamayı yükselten nedir? Ortalamayı yükselten birkaç çelebinin ekonomik faaliyetleridir. Bunlardan biri Hazinekar Sinan Bey Mahallesi'nde yaşayan mesleği haffâflık olan, buna karşın terekesinde çok sayıda kap-kacak bulunan Hüseyin Çelebi bin Ahmed'dir. 13 Cemâziye'l-evvel 1164 (9 Nisan 1751) tarihli kayıta tek kişiden 178.800 akçe değerinde alacağının olduğu görülmüştür. Bu alacağın neye dair olduğu belirtilmemiştir.⁷⁶⁵ Diğer yandan çok sayıda kişiden alacağı olan Firuz Ağa Mahallesi'nde yaşayan Haffâf İbrahim Çelebi bin Ali'den de bahsetmek gerekir. 23 Rebî'ü'l-âhir 1139 (18 Aralık 1726) tarihli terekesinde çok sayıda pabuç ve çizme çeşidi bulunmaktadır ve kendi mesleğini icra ettiği anlaşılmaktadır. Yaklaşık 100.000

⁷⁶⁴ EŞS 4763, 34/2; EŞS 4763, 55/4.

⁷⁶⁵ EŞS 4763, 55/4. Benzer örnekler için bkz. EŞS 4732, 49/1; EŞS 4707, 3/4.

akçeye yakın alacağı kalmıştır ve muhtemelen veresiye mal satmaktadır.⁷⁶⁶ Bu belirtilen kişilerin üçü de zengindir. Dolayısıyla alacak para, çelebiler için genel bir eğilim olmamakla beraber, onların kendi içlerindeki zenginlerinin çeşitli sebeplerle alacağının olması sıralamayı etkilemiş görünmektedir.

Çelebiler için üçüncü sırada gayrimenkul görülmektedir. 32 kişinin çeşitli taşınmaz malları bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak da mülk menzil ve bağa yönelmişlerdir. Evlerinin değerleri de gayet mütevazıdır.⁷⁶⁷ Aslında onların hayat standartları düşünüldüğünde bu normaldir. Çünkü çelebiler daha önce de belirtildiği gibi daha çok orta tabakayı temsil eden bireylerdir ve zenginlik eşiğini çok fazla aşabilen kişiler değildir. Belki burada asıl dikkati çeken husus, çelebi unvanlılardan hiç birinin çiftliğe sahip olmamasıdır. Ayrıca han, hamam gibi taşınmazları da tercih etmemişlerdir. Bağ ve mülk menzilden sonra en çok tercih ettikleri taşınmaz mülk çeşidi dükkândır. Bu bahsedilenler de hırdavat olarak tanımlanan küçük meblağlı yatırımlardır.⁷⁶⁸ Bunlardan en yüksek fiyatlısı 12.000 akçe değerindeki dükkândır.⁷⁶⁹ Bazı çelebilerin de taşınmaz malları arasında dükkân gösterilmemektedir. Ancak eşyalarının arasında dükkândaki sermayeden bahsedilmesi, dükkân kiraladıkları izlenimini doğurmaktadır. Mesela 17 Cemâziye'l-evvel 1163 (24 Nisan 1750) tarihli kayıttan El-hâc Hallac Mahallesi'nde yaşayan Mustafa Çelebi bin Hüseyin'in terekesinde bakkal dükkânındaki sermayeden bahsedilmektedir.⁷⁷⁰ Diğer örnek de El-hâc Sefa Mahallesi sakinlerinden Serrâc Osman Çelebi bin Ömer'dir. 23 Rebî'ü'l-âhir 1114 (16 Eylül 1702) tarihli kayıтта Serrâc Osman Çelebi bin Ömer'in

---

⁷⁶⁶ EŞS 4732, 61/2.

⁷⁶⁷ Örnek için bkz. EŞS 4732, 55/3; EŞS 4747, 89/4; EŞS 4707, 49/2.

⁷⁶⁸ EŞS 4707, 55/4; EŞS 4747, 41/2; EŞS 4763, 55/4.

⁷⁶⁹ EŞS 4732, 37/5.

⁷⁷⁰ EŞS 4763, 19/1.

berber aletiyle beraber kamçuların çokluğu dikkat çekmektedir.⁷⁷¹ Bir başka örnek, İbrahim Paşa Mahallesi'nde yaşayan Tacir Mustafa Çelebi bin Halil'dir. 10 Şevval 1114 (27 Şubat 1703) tarihli kayıta dükkânındaki çeşitli ipliklerden bahsedilmektedir.⁷⁷² Bütün bu veriler çelebilerin ticarete ve esnaflığa daha eğilimli kişiler olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Çelebiler içinde kölenin hiç rağbet görmemesi dikkat çekmektedir. Bunun yanında mücevher ve canlı sermaye çok tercih edilmemiştir. Nakit için de birkaç kişi hariç aynı şey söylenebilir. Diğer yandan kitaba, hemen hemen %2.7'lik bir pay ile 'efendi'ler kadar para ayırmaları dikkat çekicidir.

Toparlamak gerekirse çelebilerin servet eğilimleri eşya ve taşınmaz mallar üzerine kurulmuştur. Hayatları da ortalama denilebilecek standartlardadır. Zenginlik sınırını aşamamalarının da pahalı mücevher, köle gibi yatırım kalemlerine ulaşamamalarına neden olduğu söylenebilir.

IV.I.III–Reâyâ Statüsünde Olanların Servet Eğilimleri

Bu başlık altında askerî sınıf dışında kalan erkek reâyâyaya ait terekeler, ağırlıklı eğilim açısından incelenecektir. Kadın terekelerinin burada ele alınmamasının nedeni, 259 kadından 115'inin askerî sınıf eşi ya da kızı olmasıyla alakalıdır. Bu nedenle kadınların servet eğilimleri, '*cinsiyete göre servet eğilimi*' başlığı altında topluca değerlendirilecektir. Seyyid unvanlıların bir kısmı da burada değerlendirilmiştir. Çünkü toplam 25 kişi olan seyyidlerin çoğu aynı zamanda çelebi ve efendi unvanlılardır ve bu gruplarda yer almıştır. Geriye kalan az miktardaki

---

⁷⁷¹EŞS 4707, 23/3.

⁷⁷²EŞS 4707, 58/4.

seyyid, unvansız erkekler içinde ele alınmıştır. Bu bağlamda bu başlık altındaki sorgulamalar, toplam 292 erkek reâyâyâya ait veri üzerinden yapılacaktır. Bu erkeklerin toplam terekeleri 10.520.281 akçedir ve genel tereke toplamındaki oranları % 11.6'dır.

Tablo 44: Reâyâ Statüsünde Olanların Yatırım Araçları ve Yüzdeleri

Defter	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nukut	Mülk	Alacak	Tereke
4707	1.412.645	66.400	34.320	79.595	15.722	32.7239	273.380	819.830	2.925.620
4723	1.322.257	0	46.095	167.827	2.096	410.271	657.327	313.739	3.417.656
4732	707.692	0	103.787	36.015	405	289.573	448.652	783.646	2.072.525
	429.123	0	0	26.975	405	278.109	373.574	667.188	1.481.729
4747	428.306	30.000	2.220	23.860	31.515	224.354	150.240	353.154	1.462.823
4763	347.767	0	2.120	170.455	2.025	122.085	219.410	403.660	1.232.453
Toplam	3.940.098	96.400	84755	468712	51763	1362058	1673931	2557571	10.520.281
%	%37.9	%0.8	%1.6	%4.2	%0.4	%12.3	%15.7	%24	

Yukarıdaki tablodan Edirne'deki erkek reâyânın paralarını en çok eşyaya daha sonra alacak paraya yatırdığını anlıyoruz. Üçüncü sırada da taşınmaz mallar yer almaktadır. Bu listeyi nukut, hayvan ve mücevher ve köle devam ettirmektedir. Kitap ise en az rağbet gören yatırım aracıdır. Dikkat çeken bir başka nokta, servet eğiliminde kutuplaşmalardan ziyade belirli alanlara yayılan bir paylaşımın olduğudur. Mesela toplam tereke değerleri içinde eşyalar % 38, taşınmazlar % 15'lik, alacaklar % 24'lük bir yer işgal etmektedir. Bu halleriyle unvansızların, genel toplamdaki servet eğilimiyle hemen hemen aynı refleksi gösterdiğini görüyoruz. Buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür: Aslında 18. yüzyıl Edirne'sinde toplumun

genelinde belirli bir servet oluşum şekli vardır. Gruplar bazında sıralamanın bazen değişmesinin sebebi, yukarıda da ifade edildiği gibi bazı zengin kişilerin tercihlerinin ortalamayı farklılaştırabilmesidir. O halde Edirnelilerin genel servet edinme refleksini şöyle tanımlamak mümkündür:

Ağırlıklı eğilimlerinde eşya normal olduğu üzere ilk sıradadır. Asıl tartışılması gereken unvansızların ağırlıklı eğilimde nasıl refleks gösterdikleridir. Önce ikinci sırada görülen alacak paranın unvansızlar içinde nasıl bir özellik gösterdiğine bakmak gerekir. Öldüğünde alacağı kalan toplam 50 unvansız erkek bulunmaktadır. Bunların bazıları az sayıda kişiye önemsiz denebilecek miktarda verilen borçtur. Bazıları da çeşitli özelliklerinden dolayı dikkat çekmektedir. Mesela 3 Rebî'ü'l-âhir 1163 (12 Mart 1750) tarihli kayda göre Veliyüddin Mahallesi'nde yaşayan Yorgancı El-hâc Mehmed'in, kendisi gibi yorgancı olan Abdurrahman Efendi'ye 60.000 akçe borç verdiği görülmektedir.⁷⁷³ Bu tür örneklerdeki rakamların yüksekliği, akla ticari ortaklıkları getirmektedir.

20 Muharrem 1164 (19 Aralık 1750) tarihli kayda göre Manastır Nahiyesi'ne tâbi Hızır Bey Karyesi ahalisinden, katlen öldürülen El-hâc Hasan bin Ali'nin 10 ayrı karye ahalisinden alacağı olduğu görülmüştür. El-hâc Hasan bin Ali, ayrıca çok sayıda şahsa da borç vermiştir.⁷⁷⁴ Bunun dışında birden fazla kişiye farklı meblağlarda borç veren unvansızlar da mevcuttur.⁷⁷⁵ Toparlamak gerekirse unvansızlar içinde ikinci sırada yer alan alacak paranın, bazı kişilerin ticari faaliyetlerinden ve kredi kaynağı olmalarından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu

---

⁷⁷³EŞS 4763, 15/1.

⁷⁷⁴EŞS 4763, 38/4.

⁷⁷⁵EŞS 4707, 94/2.

şekilde borç verenlerin zengin olduğu da dikkatten kaçmamaktadır. Meblağların yüksekliği de bu yatırım kalemini unvansızlar için ikinci sıraya getirmiştir.

Diğer yandan, yapılan incelemede yaklaşık 118 kişinin çeşitli taşınmazlarının olduğu görülmüştür. O halde unvansızlar için de genel eğilimin eşyadan sonra yine taşınmazlara olduğunu söylemek mümkündür. Taşınmazların genelde ev ve bağdan oluştuğu anlaşılmaktadır. Dikkat çeken bir başka nokta, 7 Rebî'ü'l-evvel 1163 (14 Şubat 1750) tarihli kayda göre taşınmazlarının içinde sadece bir kişinin, 720 akçe değerinde hırdavat çiftliğinin olmasıdır. Çiftliğin sahibi Yakup Paşa Mahallesi'nden, toplam terekesi 95.695 akçe olan, El-hâc Mehmed bin Mustafa'dır.⁷⁷⁶ Ayrıca unvansızların han, hamam ve değirmen gibi pahalı taşınmazlarının da olmadığı görülmüştür. Ev ve bağlardan sonra çok yüksek değerli olmamakla birlikte yaklaşık 10 kişinin dükkânı vardır. Unvansızlar içinde en değerli dükkânı olan kişi, Alemdar Mahallesi'nden El-hâc Halil bin El-hâc Hasan'dır. 18 Muharrem 1163 (28 Aralık 1749) tarihli kayda göre El-hâc Halil'in bir tabl dükkânı (davul dükkânı) vardır ve 30.000 akçe değerindedir.⁷⁷⁷ Unvansız erkeklerin 292'sinden 118'inin herhangi bir taşınmazının olması, üstelik bu 118 kaydın hepsinde ev olmaması, bize bu gruptakilerin yarıdan fazlasının kiracı konumunda olduğunu düşündürmektedir.

Unvansızlar için taşınmazlardan sonra ağırlıklı eğilim nakit paradır. Nakit, *servet eğiliminde* de dördüncü sırayı almıştır. Yapılan incelemede, yaklaşık 70 unvansız müteveffanın nakdinin olduğu görülmüştür. Nakit miktarları çok düşük ve yüksek meblağları içerebilmektedir. Mesela Kasım Paşa-i Cedid Mahallesi'nde

---

⁷⁷⁶EŞS 4763, 19/2.

⁷⁷⁷EŞS 4763, 7/1.

yaşayan El-hâc İsmail bin Hüseyin'in 21 Muharrem 1114 (17 Haziran 1702) tarihli tereke kaydına göre 130.000 akçenin üzerinde nakdi bulunmaktadır.⁷⁷⁸

Son olarak unvansızların hayvanlarına değinmek gerekir. Yaklaşık 55 kişinin canlı hayvanı bulunmaktadır. Pek çoğunun canlı hayvanı evin ihtiyaçlarını karşılamak için beslediği anlaşılmaktadır. Bunun yanında işi ticari boyuta dökenlerin de varlığı dikkat çekmektedir. Mesela 7 Rebî'ü'l-evvel 1163 (14 Şubat 1750) tarihli kayda göre Yakup Paşa Mahallesi'nden El-hâc Mehmed bin Mustafa'nın 36.600 akçe değerinde canlı hayvanları bulunmaktadır.⁷⁷⁹ Ayrıca bazı unvansızların da 1 ya da 2 adet binek hayvanının olduğu görülmüştür.⁷⁸⁰ Bunlarında yine ticari faaliyetlerde ve taşımacılıkta kullanıldığı düşünülebilir.

Toparlamak gerekirse; unvansız erkeklerin servet yapılanmaları hayatlarıyla uyum içindedir. Her şeyden önce yatırım araçlarını belirli alanlarda yoğunlaştırmamışlardır. Bu da ağırlıklı eğilimle, genel toplamda çıkan sonuçların uyumlu olmasını sağlamıştır. Çünkü daha önceki örneklerde görüldüğü gibi bir guruptaki çok zengin müteveffanın özel eğilimi bütün sıralamayı değiştirebilmektedir. O halde unvansızlar arasında genel bir servet yapılanması eğiliminden bahsetmek mümkündür. Ayriyeten bütün ortalamayı değiştirecek çok zengin unvansızların sadece 3 kişi olduğu da daha önce belirtilmişti. Zira elde edilen verilerden çok zengin unvansızların da diğer unvansızlardan farklı bir servet yapılanmasının olmadığı anlaşılmıştır. O halde unvansızlar için üç önemli faktörün olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar eşya, taşınmaz mal ve hayatlarını idame ettirdikleri

---

⁷⁷⁸ EŞS 4707, 5/3; mesela bkz. EŞS 4763, 65/1.

⁷⁷⁹ EŞS 4763, 19/2; EŞS 4707, 58/2; EŞS 4723, 8/3.

⁷⁸⁰ EŞS 4732, 12/4; EŞS 4747, 37/3.

ekonomik faaliyetlerdir. Bu ekonomik faaliyetler, para ile sıkı ilişki kurmalarına sebep olmuş görünmektedir.

Buraya kadar anlatılanları daha anlamlı hale getirebilmek ve bütün grupların servet oluşum şekillerini karşılaştırmalı olarak görmek için aşağıdaki tablolara bakılabilir.

Tablo 45: Bütün Grupların Yatırım Araçlarının Karşılaştırması

Sıralama	Paşa	Beşe	Ağa	Bey	Efendi	Çelebi	Unvansız	Kadın
1	Eşya	Eşya	Eşya	Eşya	Alacak	Eşya	Eşya	Eşya
2	Mülk	Mülk	Alacak	Mülk	Mücevher	Alacak	Alacak	Mücevher
3	Alacak	Alacak	Mücevher	Alacak	Eşya	Mülk	Mülk	Mülk
4	Hayvan	Nukut	Nukut	Hayvan	Nukut	Nukut	Nukut	Alacak
5	Kitap	Hayvan	Mülk	Nukut	Mülk	Kitap	Hayvan	Nukut
6	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Kitap	Mücevher	Mücevher	Köle
7	Mücevher	Köle	Köle	Köle	Köle	Hayvan	Köle	Kitap
8	Nukut	Kitap	Kitap	Mücevher	Hayvan	Köle	Kitap	Hayvan

Tablo 46: Genel Servet Eğilimi

Sıralama	Yatırım Kalemleri	Toplam	
		Akçe	%
1	Eşya	44.896.124	49.9
2	G.menkul	13.917.548	15.4
3	Alacak	13.540.198	15.07
4	Nakit	8.611.877	9.5
5	Mücevher	6.032.756	6.7
6	Hayvan	1.752.765	1.9
7	Köle	1.378.100	1.5
8	Kitap	753.196	0.8
	Toplam Tereke	89.810.325	

Tablo 47: Ağırlıklı Eğilim Tablosu

Sıralama	1	2	3	4	5	6	7	8
Yatırım Kalemleri	Eşya	G. menkul	Alacak Para	Nakit	Hayvan	Mücevher	Kitap	Köle
Kişi Sayısı	Neredeyse Tamamı	411	313	210	161	156	123	21

Tablo 45 her bir unvanın karmaşık bir servet yapılanmasının olduğunu göstermektedir. Ayrıca tablo 45 akıl karıştırıcı da görünmektedir. Konuyu daha anlaşılır hale getirmek için tablo 46 ve 47 hazırlanmıştır. Tablo 45'in karmaşık ve genel yapıdan farklı görünmesinin sebebi '*ağırlıklı eğilim*'le, '*genel servet yapılanması*' arasındaki uyumsuzluktur. Bu duruma en bariz örnek yukarıda da değinildiği gibi efendi unvanlılardır. Yani zengin birkaç kişinin ağırlıklı eğilimi ortalamayı değiştirmiştir. Servet yapılanmasıyla ilgili incelenen bütün kayıtlardan edinilen fikir şu şekildedir: Neredeyse tüm tereke sahiplerinden hepsi kişisel eşya, 411'i taşınmaz mal, 313'ü alacak para, 210'u nakud, 161'i hayvan, 156'sı mücevher, 123'ü kitap ve 21'i köle sahibidir. Bu veriler aynı zamanda terekelerdeki ağırlıklı eğilimi göstermektedir. Aslında bu eğilim terekelerdeki genel servet eğilimleriyle ilgili sorgulamada da büyük oranda ortaya çıkmıştır. Diğer yandan bu sıralamaya en çok riayet eden beşelerdir. Ayrıca aşağıda da görüleceği üzere orta sınıf üyeleri de aynı servet yapılanmasına uyum göstermiştir. O halde beşeler ve diğer unvanlarda yaşanan karmaşa nasıl açıklanabilir? Ağa ve efendi unvanlılar için bu durumu, zengin kişilerin çok yönlü ekonomik faaliyetleri olarak açıklamak mümkündür. Beşelerin servet yapılanmasının unvansız erkekler ve orta hallilerle benzerlik göstermesi, onların topluma karışma durumlarıyla ilişkilendirilebilir. Çelebi ve unvansızlarda alacağın ikinci sırada olması onların ticari faaliyetleriyle alakalıdır.

IV.II- CİNSİYETE GÖRE SERVET EĞİLİMİ ANALİZİ

Konu, cinsiyet bağlamında sorgulandığında çıkan sonuçlar şu şekildedir: Öncelikle kadınların tereke toplamının genel toplam içinde % 7.9'luk bir yer işgal

ettiğini belirtmek gerekir.⁷⁸¹ Bu oran erkeklerde % 92'dir. Yani verilerimizdeki sayısal çoğunluk da zenginlik de erkeklerdedir.⁷⁸² Bu durumu her grubun tereke toplamını kendi üye sayısına bölerek de destekleyebiliriz. Mesela bahsettiğimiz hesaplamada ortalama her erkek başına 140.844 akçelik tereke yekûnu çıkmaktadır. Bu meblağ kadınlarda 27.546'dır.⁷⁸³

Tablo 48: Kadınların Yatırım Araçları

Defter	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nukut	Mülk	Alacak	Tereke
4707	810.037	57.000	225.378	200	16.42 2	7.080	248.000	160904	1.525.02 1
4723	650.063	0	133.265	0	0	35.365	147.295	110.82 0	1.038.73 4
4732	906.917	0	241.475	0	4.360	95.001	202.514	215.56 0	1.654.33 2
4747	1.335.979	20.200	295.171	4.80	6.710	44.876	202.025	331.27 5	2.296.19 6
4763	332.77	12.000	50.028	0	1.115	6.266	127.425	94.960	620.251
Toplam	4.035.773	89.200	945.317	4.580	28.60 7	188.588	927.259	913.51 9	7.134.53 4
%	%56	%1.2	%13.2	%0.06	%0.4	%2.6	%12.9	%12.8	

Tablo 48'de görüldüğü üzere kadınların servetlerinin % 56'sı kişisel eşyadan oluşmaktadır. Genel tereke değerlendirmesinde eşya % 49.9'luk bir yer işgal etmektedir. Kadınların eşyaya olan eğilimini ve diğer yatırım araçlarına erkeklerden daha az para ayırmalarını onların özel ilgisiyle açıklamak mümkündür. Bu tezimizi yatırım kalemlerinde ikinci sırada mücevherin yer alması da desteklemektedir.⁷⁸⁴

Kadınların alacaklarının neredeyse taşınmaz mallarıyla eşit olması büyük oranda

⁷⁸¹Tablo 49.

⁷⁸²Benzer tespitler için bkz. Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb...*, s. 118. Erten, *a.g.e.*, s. 83. Başka bir çalışmada da zengin kadınların da genelde efendi, ağa, bey gibi unvan taşıyanların eşleri ya da kızları olduğunu vurgulanmıştır. Fatma Müge Göçek- Marc David Bear, '18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları', *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, 2000, s. 52.

⁷⁸³Benzer tespitler için bkz. A. Karataş, 'a.g.m.', s. 243.

⁷⁸⁴ Benzer tespitler için bkz. Erdoğan, 'a.g.m.', s. 189.

eşlerinden alacakları mehirlerle ilgilidir.⁷⁸⁵ Taşınmaz mallarda öncelikle mülk menzili ve bağı tercih etmişlerdir. Bazı taşınmazlarının hisseli olması miras yoluyla ellerine geçtiğini düşündürmektedir. Bunun yanında nadir de olsa çiftlik ve dükkân sahibi kadınların varlığı, onların ekonomik hayattan kopuk olmadıklarını gösterir.⁷⁸⁶

Tablo 49: Farklı Cinslerin Yatırım Araçlarının Karşılaştırması

	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nakut	Mülk	Alacak	Tereke
Kadınların Yatırım Araçları	4.035.773	89.200	945.317	4.580	28.607	188.588	927.259	913.519	7.134.534
%	%56	%1.2	%13.2	%0.06	%0.4	%2.6	%12.9	%12.8	%7.9
Erkeklerin Yatırım araçları	40.860.351	1.288.900	5.087.439	1.748.185	72.489	8.423.289	12.990.289	12.626.679	82.675.791
%	%49.4	%1.5	%6.15	%2.1	%0.8	%10.1	%15.7	%15.2	%92.1
Genel toplam	44.896.124	1.378.100	6.032.756	1.752.765	753.196	8.611.877	13.917.548	13.540.198	89.810.325
%	%49.9	%1.5	%6.7	%1.9	%0.8	%9.5	%15	%15.	

Kadınlarla erkeklerin servetlerini sergileyiş şekilleri tablo 49’da görüldüğü üzere bazı farklılıklar taşımaktadır. Fark aslında tamamen iki cinsin toplumdaki konumları ve dünya algıları ile alakalı olmalıdır. Kadının evine ve kendine verdiği önem terekeler aracılığıyla açığa çıkmıştır. Aynı şekilde erkeklere yüklenen evin geçimini sağlama imajı, erkeklerde taşınmaz mal, alacak para ve nakdin öncelikli konuma gelmesiyle ifade edilmiştir. Bunun yanında kadınların da neredeyse erkekler kadar taşınmaz mal sahibi olması onların toplumdaki güçlü duruşlarıyla

⁷⁸⁵ Mehir kavramı ile ilgili bkz. Akyüz, ‘Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan “Mehir” ...’, s. 213–230. Bu konuda Saadet Maydaer’in yaptığı çalışmaya göre kadınlar üç şekilde servet biriktiriyordu. Birincisi mehir (eşte olan alacak), ikincisi hibe ve miras (gayrimenkullerinin kaynağı genellikle bu yollardır), üçüncüsü fiili olarak çalışmalarıdır. Bkz. Maydaer, ‘Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların...’, s. 366–378. Aslında bu tespitler, bizim verilerimizde de tereke toplamı anlamında doğrulanmıştır. Bkz. Tablo 49.

⁷⁸⁶ Bu konuda aynı dönem Mısır’ına dair yapılan çalışma, kadınların gayrimenkul sahipliğinde hiç de bilinçsiz olmadıklarını, dönemin gerekleri neyse o yönde yatırım yaptıklarını belirtmektedir. Bkz. Mary Ann Fay, ‘Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır’ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı’, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, 2000, s. 34–35.

ilişkilendirilebilir.⁷⁸⁷ Köle ve kitap sahibi olmada kadın ve erkeklerin yakın oranlarının olması dikkat çekicidir.⁷⁸⁸

IV.III- DİNİ AİDİYETE GÖRE SERVET EĞİLİMİ ANALİZİ

Pek çok etnik ve dini grubu bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti, bu haliyle çok unsurlu bir yapı sergilemiştir. Tereke kayıtlarına da yansıyan bu durum, Gayrimüslimlerle Müslimlerin yatırım araçlarını karşılaştırmamıza olanak vermektedir.

Tablo 50: Gayri Müslimlerin Yatırım Araçları

Defter	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nukut	Mülk	Alacak	Tereke
4707	480.063	0	11.400	11.500	2.275	0	0	187.000	692.238
4723	1.314.277	12.000	57.448	101.542	0	388.172	561.025	341.555	2.776.019
4732	1.885	0	0	0	0	0	0	0	1.885
4747	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4763	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	1.706.225	12.000	68.848	113.042	2.275	388.172	561.025	528.555	3.470.142
%	%52	%0.3	%1.9	%3.2	%0.06	%11.1	%16.1	%14.2	

Tablo 50’de görüldüğü üzere 90 Gayrimüslim’in toplam terekesi 3.470.142 akçedir. Genel tereke toplamındaki yerleri % 3.8’dir. Toplam 846 tereke sahibinden % 18.5’i Gayrimüslimken, tereke toplamları içindeki Gayrimüslimlerin terekelerinin oranı %3.8’e düştüğü için bizim defterlerimize yansıdığı kadarıyla elimizdeki Gayrimüslimlerin genelde zengin insanlar olmadıklarını söyleyebiliriz. Zenginlik eşiğini aşan toplam 8 kişinin olması ve bunlardan Tercüman Yanaki dışında hiç birinin 500.000 akçe eşiğini geçememesi bu görüşü desteklemektedir.⁷⁸⁹

⁷⁸⁷ Kadınların bu durumu başka şehirlerde de tespit edilmiştir. Bursa’da 17. yüzyılda kadınların 1/3’ünün kendi evi bulunmaktaydı. Bkz. Gerber, ‘a.g.e.’, s. 329–331.

⁷⁸⁸ Tablo 49.

⁷⁸⁹ EŞS 4707, 34/1.

Tablo 50'de görüldüğü gibi Gayrimüslimler paralarını en çok % 52'lik bir oranla eşyaya yatırmışlardır. Geriye kalan % 48'lik dilimi diğer yatırım araçları oluşturmuştur. İkinci yatırım araçları % 16 ile taşınmaz mallardır. Sonra sıralama alacak, nakit para, hayvan ve mücevher olarak devam etmektedir.⁷⁹⁰ Kitaba Tercüman Yanaki dışında para harcayan yoktur.⁷⁹¹

Burada dikkati çeken, tereke aralığı anlamında genelinin ortalama bir hayat sürdüğü anlaşılan Gayrimüslimlerin, terekelerdeki genel servet eğilimiyle, orta hallilerle ve yine geneli orta halli olan beşe unvanlılarla benzer servet yapılanması göstermesidir. Yani belirli servet yapılanması gösteren gruplar, genel servet eğilimiyle benzer refleksleri göstermişlerdir. Bu durum, bir bakıma içlerinden çok zenginlerin çıkıp radikal servet yapılanması göstermemesiyle de alakalıdır.

Tablo 51: Müslim ve Gayrimüslimlerin Yatırım Araçları⁷⁹²

	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nukut	Mülk	Alacak	Tereke
Müslimlerin Yatırım Araçları	43.087.899	1.378.100	5.963.908	1.639.723	750.921	8.223.705	13.356.523	13.011.643	86.340.183
%	%50.1	%1.6	%6.9	%1.9	%0.8	%9.5	%15.5	%15.5	%96.1
G.müslimlerin Yatırım Araçları	1.808.225	12.000	68.848	113.042	2.275	388.172	561.025	528.555	3.470.142
%	%52	%0.3	%1.9	%3.2	%0.06	%11.1	%16.1	%14.2	%3.8

Müslim ve Gayrimüslimlerin yatırım araçları karşılaştırıldığında elde edilen veriler şu şekildedir: Eşya, iki kesimin de en çok rağbet ettikleri yatırım aracıdır. Yalnız Gayrimüslimlerin biraz daha fazla eşyaya önem verdikleri görülmektedir. Bu, Gayrimüslimlerin daha lüks bir hayat sürdükleri anlamına gelmemektedir. Üst düzey

⁷⁹⁰Tablo 51.

⁷⁹¹EŞS 4707, 34/1

⁷⁹²Bu tablo daha önce elde edilen her bir yatırım kalemi yekûnundan Gayrimüslimlerin yatırım kalemleri yekûnları çıkarılarak yapılmıştır. Yani Müslimlere dair yatırım kalemleri yekûnları ayrıca hesaplanmamıştır. Bunun sebebi, hazırlanan tablo yoğunluğunu azaltmaktır. Hazırlanan diğer karşılaştırmalı gruplarda da bu tür kısaltmalara gidilmiştir.

devlet yöneticilerin Müslimlerden oluştuğu düşünüldüğünde, bu durum daha iyi anlaşılabilir. O halde Gayrimüslimlerin diğer yatırım kalemlerinin daha düşük değerde olduğunu söylemek mümkündür.

İki grupta da ikinci ve üçüncü sırayı alan taşınmaz mal ve alacak para, ufak miktarlarda farklılık göstermektedir. Her grubun kendi içlerindeki tereke oranlarında mülk ve alacak para, Müslimlerde çok az farkla eşit görünmektedir.

İki kesim için de dördüncü yatırım aracı nakit paradır. Fakat nakit para Gayrimüslimlerde % 11 oranında rağbet görürken, diğer grupta bu oran % 9'dur.

Canlı hayvan sahipliğinde de yaklaşık % 2 oranında Gayrimüslimler önde görülmektedir. Köle, mücevher ve kitap sahipliğinde ise Müslümanların üstünlüğü dikkat çekmektedir.⁷⁹³ Çünkü bu üç kalem, servetle doğru orantılıdır ve belirli eşikleri daha çok geçebilenler genelde Müslimlerdir.

Bu tablodan çıkan sonuç şudur: Hangi dinden olursa olsun ufak farklılıklar dışında toplumun servet oluşturma refleksleri benzerlik göstermektedir. Ana yapıyı oluşturan dörtlü sıralama, eşya, mülk, alacak ve nakit şeklindedir. Fakat kişilerin yönetim kademelerinde yükselmesi, alacaklı ölmesinin de yolunu açmıştır. Burada söylenmek istenen, zengin yönetici sınıfın merhamet duygusuyla çevresine borç dağıttığı değildir. Vurgulanmak istenen, yüksek yönetici kesimden bazılarının gerek sermayedar olarak, gerekse mültezimler olarak karşımıza çıkmalarıdır. Bu şekildeki insanların toplumun genelini yansıtmamakla beraber çok zengin olması, eşyadan sonra taşınmaz mallara olan ağırlıklı eğilimi sürekli değiştirmiştir.

---

⁷⁹³Cariye Gayrimüslimlerde bir kişide vardır ve o da 12 Zi'l-ka'de 1129 (18 Ekim 1717) tarihli kayda göre Köse Kadı Mahallesi'nde yaşayan Bakkal Arslan veled-i Yorgo'dur. *EŞS* 4723, 3/5.

IV.IV- MEKANA GÖRE SERVET EĞİLİMİ ANALİZİ

Bu konu başlığı altında, merkezde ve merkez dışında yaşayan tereke sahiplerinin servet edinme şekilleri incelenmiştir. Bilindiği gibi merkez dışında yaşayan kişiler, genelde tarım ve hayvancılıkla geçinmektedirler. Merkezde yaşayanlarsa daha çok ticaretle meşgul olanlar ve meslek erbaplarıdır. Bunun yanında askerî sınıf üyeleri kırsala göre merkezde daha çok ikamet etmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, üst düzey devlet görevlilerinin terekeleri Edirne merkeze aittir. Bu durum merkezdekilerin terekelerinin daha zengin çıkmasına sebep olmuştur.

Tablo 52: Merkez Dışındakilerin Yatırım Araçları

Defter	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nukut	Mülk	Alacak	Tereke
4707	612.345	13.00 0	69.553	120.870	12	81.622	218.350	107.173	1.110.46 9
4723	247.821	0	300	120.157	0	600	258.260	48.205	534.317
4732	347.237	0	0	115.040	476	3.811	137.124	29.204	668.860
4747	266.279	0	405	187.680	160	82.690	264.680	48.035	830.235
4763	123.858	0	0	213.060	0	0	88.640	606.610	915.838
Toplam	1.597.540	13.00 0	70.258	756.807	648	168.723	967.054	839.227	4.059.71 9
%	%39.3	%0.3	%1.7	%18.7	%0.01	%4.1	%23.8	%20.67	

Tablo 52’de görüldüğü üzere merkez dışında yaşayanların toplam terekesi 4.059.719 akçedir ve genel tereke içindeki oranları % 4.5’tir. Tahmin edildiği gibi zenginlik şehirde ve şehirli halktadır. Çünkü merkez dışında yaşayan 91 kişinin ortalama terekesi 44.612 akçedir. Merkezde yaşayan 755 kişinin ortalama terekesi ise 118.954 akçedir. Bu noktada, gelir düzeylerindeki farkın, servet edinme şekillerine nasıl yansıdığına bakılabilir.

Tablo 53: Farklı Mekânlarda Yaşayanların Yatırım Araçlarının Karşılaştırılması

	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nukut	Mülk	Alacak	Tereke
Merkez dışındakilerin yatırım araçları	1.597.540	13.000	70.258	756.807	648	16.8723	967.054	839.227	4.059.719
%	%39.3	%0.3	%1.7	%18.7	%0.01	%4.1	%23.8	%20.6	%4.5
Merkezde kilerin yatırım araçları	43.298.584	1.365.100	5.962.498	995.958	752.548	844.3145	12.950.494	12.700.971	85.750.606
%	%50.4	%1.5	%6.9	%1.1	%0.8	%9.8	%15.1	%14.8	%95.4
Genel Yatırım Araçları	44.896.124	1.378.100	6.032.756	1.752.765	753.196	8.611.877	13.917.548	13.540.198	89.810.325
%	%49.9	%1.5	%6.7	%1.9	%0.8	%9.5	%15	%15	

Tablo 52 ve 53’de görüleceği gibi iki grubun da birbirinden neredeyse farklı bir yol izlemediği görülmektedir. Merkezde yaşayanların servet edinme şekli şöyledir: Eşya, mülk, alacak, nukut, mücevher, köle, hayvan ve kitap. Merkez dışında yaşayanların servet edinme öncelikleri ise şöyle sıralanmıştır: Eşya, mülk, alacak, hayvan, nukut, mücevher, köle ve kitap. Bu durumda asıl fark hayvan ve mücevher sahipliğinden kaynaklanmaktadır. Bu durumu kırsalda yaşayanların şehirde yaşayanlara göre daha çok hayvan besledikleriyle değil, kırsaldakilerin şehirdekiler kadar mücevher bulunduramamalarıyla açıklamak mümkündür. Fakat kırsaldakilerin kendi içlerinde hayvana verdikleri öncelik onların hayatlarını kazanma şekilleriyle yakından ilişkilidir.

Merkez dışında yaşayanlar servetlerini merkezdekilere göre daha eşit paylaşmışlardır. Bu da verilerden edinilen genel izlenim sayesinde, kırsalda yaşayıp, çok zengin olup, parasını kişisel bir eğilimle tek bir noktaya yatıran çok fazla kişinin olmadığına işaret eder.

Merkez dışında yaşayanların hayatlarında taşınmaz mal ile birlikte eşya vazgeçilmez görülmektedir. Kırsalda yaşayanların eşyaya ayırdıkları tereke oranı daha azdır. Bunun da sebebi, lüks tüketim mallarının merkezde yaşayanlarda daha çok görülmesidir. Bunun yanında merkez dışında yaşayanların terekelerinde alacak para da önemli bir yerde bulunmaktadır. Bunun sebepleri sorgulanabilir. Yapılan sorgulamada elde edilen veriler şu şekildedir. Önceki bölümlerde para işleterek servet edinen insanlara değinilmişti. Bahsedilen bu insanlardan ikisi merkez dışında ikamet etmektedir. Bunlardan biri olan Bektaş Usta bin Hüseyin; Ada Nahiyesi'ne bağlı Kurmutlu nam karyede ikamet etmektedir. 12 Muharrem 1163 (22 Aralık 1749) tarihli tereke kaydına göre 599.475 akçe olan servetinin 452.190 akçesi alacaklarından oluşmaktadır.⁷⁹⁴ Yine 20 Muharrem 1164 (19 Aralık 1750) tarihli kayda göre Manastır Nahiyesi'ne tâbi Hızır Bey Karyesi'nde oturan El-hâc Hasan bin Ali'nin 278.960 akçelik terekesinin yarısını alacakları oluşturmaktadır ve çok sayıda kişiye borç para vermiştir.⁷⁹⁵ Bahsedilen iki kişinin de mültezim olma ihtimali, bütün bir köy ahalisinden alacağı olması nedeniyle muhtemeldir. Merkez dışında yaşayanların toplam alacağı 839.227 akçedir. Yani iki kişinin alacağı merkez dışında yaşayanların alacak oranını yükseltmiştir. Genel servet az olunca, yüksek meblağlar oranının yükselmesine sebep olmuştur.

IV.V-TEREKE ARALIKLARINA GÖRE SERVET EĞİLİMİ ANALİZİ

Konu bir de tereke aralıklarını taban olarak sorgulanabilir. Yani zengin birinin servet edinme yapısıyla fakirinki farklı bir yapı sergileyebilir. Bu nedenle II.

---

⁷⁹⁴EŞS 4763, 5/2.

⁷⁹⁵EŞS 4763, 38/4.

bölümde belirlenen aralıklar temel alınarak yapılan sorgulamanın sonuçları aşağıdaki gibidir.

IV.V.I- 0-10.000 Akçe Arasında Terekesi Olanlar

Belirtilen tereke aralığında toplamda 270 müteveffa bulunmaktadır. Yani elimizdeki müteveffaların % 31'i fakirdir. Hepsinin toplam terekesi 1.382.360 akçedir. Yani genel tereke toplamdaki yerleri yaklaşık % 1.5'tir. Bu rakamı sadece kendi terekesiyle karşılayabilen 9 kişi vardır.⁷⁹⁶ Bu örnek fakirlerle zenginler arasındaki gelir dengesizliğine de işaret etmektedir. Fakirlerde kişi başına ortalama 5.119 akçe tereke düşmektedir. Dolayısıyla bu verilerden 270 kişinin fakir bir hayat sürdüğü anlaşılabilir.

Tablo 54: Terekesi 0-10.000 Arasında Olanların Yatırım Araçları

	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nukut	Mülk	Alacak	Tereke
4707	36.645	0	0	1.140	987	6.260	2.000	3.320	50.352
4723	261.486	0	4.395	9.465	586	16.273	48.007	40.445	401.226
4732	161.969	0	0	3.180	0	4.070	14.064	11.7840	276.493
4747	262.134	0	0	4.995	3.960	14.277	83.582	2.8050	380.063
4763	145.978	0	4.055	12.875	3.739	4.760	67.571	34.420	274.226
Toplam	868.212	0	8.450	31.655	9.272	45.640	215.224	224.075	1.382.360
%	%62	%0	%0.6	%2.2	%0.6	%3.3	%15.5	%16.2	

Fakir insanların tablo 54'e göre dünyalarına baktığımızda elde edilen veriler şu şekildedir: Paralarının büyük bölümünü % 62 ile eşyaya yatırmışlardır ki, bu eşyaların lüks eşya olamayacağı malumdur. Paralarının geriye kalanını öncelikle alacak para, daha sonra gayrimenkul oluşturmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken konu şudur ki, alacakların yaklaşık % 85'i kadınların eşlerinden alacağı mehirlerdir.

⁷⁹⁶Örnek olarak bkz. EŞS 4707, 76/4; EŞS 4707, 43/3; EŞS 4732, 62/1; EŞS 4763, 27/1; EŞS 4763, 49/1.

Çünkü kayıtlı 66 alacaktan 55'i mehir alacağıdır. Geriye kalan 11 vak'a küçük ölçekli alacaklardır. Sonuç olarak fakirler açısından alacak paranın, yatırım amaçlı bir faaliyet olmadığı ortadadır. Zira yukarıdaki bölümlerde kazanç amaçlı para işletmenin servet gerektirdiği vurgulanmıştı.

Üçüncü sırada yer alan taşınmaz malların fakirler tarafından tercih edilenleri daha çok mülk menziller ve bağlardır. 55 kişinin bütçeleri oranında '*başlarını sokacakları*' eve sahip olduklarını görmekteyiz. Bu evler içinde hırdavat ya da oda şeklinde tanımlananlar da vardır. Bu tabirlerden, bahsi geçen evlerin bakımsız ya da tek göz olduklarını anlıyoruz. Geriye kalan 215 kişinin evinin olmaması da sorgulanabilecek diğer bir mevzudur. 270 kişiden 90'ı kadındır. Kadınlardan 20'sinin evi bulunmaktadır. Her iki toplamda da 35 ev ve 180 erkek kalmaktadır. Yani fakirlerin 180 tanesi erkektir ve bunlardan sadece 35'inin evi bulunmaktadır. 145 fakirin evi kayıtlı değildir. Bunlardan 26'sı yeniçeridir ve yeniçeri odalarında ölmüştür. Geriye kalan 119 kişi bu durumda kiracıdır. Sonuç olarak fakirlerin % 44'ü evsizdir. Bu listeden kadınları çıkarırsak fakir erkeklerin % 66'sı evsiz demektir. Bu oran, oldukça yüksektir.

Fakirlerin hayatında nakit parayla beraber canlı hayvanın yer aldığını da görmekteyiz. Zenginlik göstergesi kölenin hiç bulunmaması, çoğunun evi bile olmadığı düşünüldüğünde bu insanlar için ilginç olmasa gerektir. Aynı şekilde zenginlik göstergesi mücevherin çok az rastlanması beklenen bir durumdur.

Toparlamak gerekirse fakirler için hayat, biraz taşınmaz malla birlikte ev ve giyim eşyasından ibarettir. Bunun yanında canlı hayvan fakirlerin bazılarının hayatını renklendirmiştir.

IV.V.II–10.000–100.000 Akçe Arasında Terekesi Olanlar

Orta halli insan sayısının bütün defterlerde toplam 467 kişi olduğunu belirtmiştik. Elimizdeki müteveffalardan % 55’i orta hallidir ve toplam terekeleri 14.680.265 akçedir. Genel tereke toplamındaki yerleri % 16.3’tür. Orta hallilerin kişi başına düşen gelirleri ise yaklaşık 32.465 akçedir.

Tablo 55: Terekesi 10.000–100.000 Arasında Olanların Yatırım Araçları

Defter No	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nukut	Mülk	Alacak	Terekeler in Toplam Akçe Değeri
4707	1.699.345	18.000	156.533	170.575	34.773	241.559	399.330	404.385	3.086.730
4723	1.143.501	0	119.300	142.162	1.510	426.843	608.140	96.994	2.525.747
4732	1.508.466	21.600	230.764	165.230	79.905	176.586	756.321	423.876	3.401.229
4747	1.547.108	34.160	56.430	219.360	43.604	344.038	743.785	436.210	3.483.084
4763	898.779	18.000	76.132	130.825	8.575	63.457	631.550	344.520	2.183.475
Toplam	6.797.199	91.760	639.159	828.152	168.367	1.252.483	3.139.126	1.705.985	14.680.265
%	%46.3	%0.6	%4.3	%5.6	%1.1	%8.5	%21.5	%11.6	

Orta halliler, yatırım araçları açısından bakıldığında servetlerini dağıtmış görünmektedirler.⁷⁹⁷ Öncelikle paralarının % 46’sı eşyadan oluşmaktadır. Burada dikkati çeken, 100.000 akçeye yakın terekesi olan kişilerin lüks malları daha çok bulundurma gayretinde olduklarının hissedilmesidir. Bu konuya III. bölümde değinilmişti.

⁷⁹⁷Tablo 55.

İkinci sırayı % 21 ile taşınmaz mallar almıştır. Taşınmaz malı bulunan kişi sayısı 250'dir. Yani orta hallilerin % 53'ü taşınmaz mal sahibidir. En çok rağbet gören taşınmaz mallar yine mülk menzil denilen ev ve bağdır. Orta hallilerin ev sahipliği şu şekildedir: Toplam 467 kişiden 121'i kadındır. Geriye kalan 346 erkekten sadece 165'inin yaşayacağı evi vardır. Erkeklerden 181'inin yani yaklaşık % 52'sinin evi bulunmamaktadır. Bu oran fakirlerde % 66 idi. Ev sahibi olmanın parayla ilişkisi olduğu açıktır. Diğer yandan barınma ihtiyacını da karşılayan çiftliklere baktığımızda toplamda 8 kişinin çiftliği olduğu görülmektedir.⁷⁹⁸ Bunlardan 5'inin aynı zamanda menzili bulunmaktadır. Üç kişinin de kalacak yer olarak çiftliği vardır. Bu rakam evi bulunmayanların oranını sadece % 0.8 azaltır.

Üçüncü sırada alacak para bulunmaktadır. Alacak paraya dair inceleme yapıldığında öncelikle orta hallilerin 121'inin kadın olması, bunların hemen hemen hepsinin mehir alacağını akla getirmektedir. Dolayısıyla bu kişilerin alacakları, gelir amacı gütmemekle beraber ortalamayı etkilemiş olmalıdır. Diğer yandan alacağı olan 77 orta halli erkek bulunmaktadır. Yüksek meblağda alacağı olan çok az kişi vardır. Bunlardan biri 10 Cemâziye'l-âhir 1114 (1 Kasım 1702) tarihli kayda göre mesleği belirtilmeyen Kiremidci El-hâc Halil Mahallesi'nden Mehmed Efendi bin Abdullah'tır. Terekesinin % 80'i alacaklarından oluşmaktadır. Fakat borç verdiği kişilerin ayrıntılı bilgisi verilmemiştir.⁷⁹⁹ Yine 18 Şaban 1114 (7 Ocak 1703) tarihli kayda göre Uluborlu Kasabası'ndan Edirne'ye ticaret için gelen ve Kurşunlu Han'da ölen Nalbant El-hâc Hüseyin bin Hasan'ın terekesinin çoğu alacaklarından

⁷⁹⁸EŞS 4763, 19/2; EŞS 4763, 15/3; EŞS 4747, 73/3; EŞS 4747, 28/2; EŞS 4732, 89/5; EŞS 4707, 59/1; EŞS 4707, 62/1.

⁷⁹⁹EŞS 4707, 33/3.

oluşmaktadır.⁸⁰⁰ Bu iki kişi dışındaki diğerlerine ait alacaklar, kişilerin terekelerinde büyük yekûnlar tutmadığı için günlük hayatın içindeki rutin para ilişkisi olarak değerlendirilmiştir. Bu durumu, tablo 55'te de görüleceği üzere alacak oranının düşüklüğü de kanıtlamaktadır. Buradan şu sonucu elde etmek mümkündür: Daha önce de belirtildiği gibi kazanç amacı güden borç verme işlemi, daha çok zenginler tarafından yapılabilmektedir.

Orta halliler için dördüncü sırada nakit para yer almaktadır. 462 orta halliden yaklaşık 104'ünde, yani % 22.5'inde nakit para bulunmaktadır. Bunlardan çoğunluğu beşe unvanlı olmak üzere 48'i erkek 7'si kadın, askerî sınıftandır. Bir kişi çelebi, bir kişi seyyid olmak üzere 39 erkek ve 8 kadın, reâyâ kökenlidir. Para bulunduran orta hallilerin 55'inin askerî sınıftan olup, 47'sinin reâyâdan olması Edirne'nin askerî ve ticari merkez olmasıyla açıklanabilir.

Orta halliler için % 5.6 oranla beşinci sırada canlı hayvanın yer alması ve oranının diğer iki sınıftan yüksek olması dikkate değerdir. Zira fakirlerde bu oran % 2.2'de kalmıştır. Çünkü fakirler ancak karnını doyurduktan sonra hayatlarını sürdürecektedir kadar ev ve giyim eşyasına para ayırabiliyordu. Zenginlerde hayvanın % 1.3 gibi daha da düşük bir oranda olması onların yaşam tarzları ve hayattaki öncelikleriyle alakalıdır. Burada söylenmek istenen, zenginlerin değer olarak daha az canlı hayvanının olduğu değildir. Çünkü orta hallilerin hayvana ayırdığı meblağ 828.152 akçe iken, bu meblağ zenginlerde 1.019.213 akçedir. Üstelik zenginler sayı olarak orta hallilerden azdır. Zenginlerin ayırdıkları meblağ, orta hallilerden çok olduğu halde oranların tam tersi çıkmasının nedeni, iki sınıf arasındaki gelir dengesizliğidir.

---

⁸⁰⁰EŞS 4707, 68/4.

Canlı hayvanı olan yaklaşık 104 orta halli bulunmaktadır. Askerî sınıf üyelerinin ve ticaretle uğraşanların ulaşım amaçlı at, kısrak gibi hayvanları edindiği görülmektedir. Mesela 10 Cemâziye'l-âhir 1114 (2 Ekim 1702) tarihli kayda göre, Arpacı El-hâc Mehmed bin Mahmud'un 360 akçe değerinde al beygiri bulunmaktadır.⁸⁰¹ Bunun yanında 10 Ramazan 1114 (28 Ocak 1703) tarihli kayda göre, Salih Çavuş bin Ahmed, 2 ata sahiptir.⁸⁰² Bu örnekleri şüphesiz çoğaltmak mümkündür.

Orta halliler arasında; tarla sürümünde kullanılan büyük baş hayvanlara sahip olup, eşyaları arasında hububat bulunan kişilerin varlığı da dikkat çekicidir. Bahsedilen özellikleri taşıyan 36 kişi bulunmaktadır. Asıl dikkat çeken bu 36 kişiden sadece 4'ünün reâyâ olmasıdır.⁸⁰³ Mesela 10 Şevval 1114 (27 Şubat 1703) tarihli kayıttan önceden köle iken azat edildiğini öğrendiğimiz Ada Nahiyesi'ne tâbi Kulaklı Karyesi'nde oturan Abdullah oğlu Hüseyin'in 50.000 akçeyi bulan terekesinin yarından fazlası çiftliğindeki hayvanlardan oluşmaktadır. Bunun yanında eşyaları arasında çeşitli hububatın bulunduğu görülmüştür.⁸⁰⁴ Askerî sınıfta olup terekesinde hububat ve çift aletleriyle beraber tarla sürümünde kullanılan hayvanları bulunan askerî sınıf üyesinin 18'i beşe unvanlıdır.⁸⁰⁵ 5 kişi de bey unvanlıdır. Bu durum yeniçerilerin askerlik mesleği dışında başka meşguliyetlerinin olmasına güzel bir örnektir. Görülen o ki, bu yeniçeriler tıpkı zanaat edinmede olduğu gibi –ki bunun örnekleri I. bölümde verilmişti– toprakla bağlarını geliştirmiştir. Dahası bunlar, toprağı işlemek için uygun şartları oluşturmuş olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

⁸⁰¹ EŞS 4707, 27/4.

⁸⁰² EŞS 4707, 51/1.

⁸⁰³ EŞS 4732, 91/1; EŞS 4732, 41/7; EŞS 4763, 37/2; EŞS 4707, 58/2.

⁸⁰⁴ EŞS 4707, 58/2.

⁸⁰⁵ Örneğin bkz. EŞS 4763, 3/2; EŞS 4747, 52/1; EŞS 4747, 65/5; EŞS 4732, 91/3.

Dolayısıyla orta halli Edirneli bazı insanların hayatında canlı hayvan; ulaşım zirai ve ticari faaliyetler gibi çeşitli amaçlar için kullanılmıştır.

Son olarak servet gerektiren mücevher sahipliğinin orta hallilerdeki durumuna bakmak gerekir. Orta halli kişilerin 96'sının mücevheri bulunmaktadır ve bunlardan 75'i kadındır. Yani belirli servet birikimleri olan kadınlar, büyük olasılıkla süslenme amaçlı değerli madenlere önem vermiştir. Bunun yanında yatırım amaçlı mücevher bulunduran kadınlar da dikkat çekmektedir. Mesela 5 Cemâziye'l-âhir 1130 (6 Mayıs 1718) tarihli kayda göre, Kâtib Cami Mahallesi'nden Malusa bint Maloş'un 20.000 akçenin üzerinde çeşitli altını vardır.⁸⁰⁶

Orta halliler için en az rağbet gösterilen, köle ve kitaptır. Az rağbet gösterilmesinin sebebi okuma–yazma bilip bilmemeyle ve gelir seviyesiyle alakalıdır. Kitabı bulunan % 12 oranında 58 kişi vardır ve bunlar içinde ciddi anlamda kütüphanesi bulunan yoktur.

Köle sahipliği yukarıda da belirtildiği gibi belirli birikim gerektirmektedir. Dolayısıyla köle, orta halliler için ulaşılması güç yatırım araçlarındandır. Nadir örneklerden biri 5 Şaban 1138 (8 Nisan 1726) tarihli tereke kaydına göre 80.000 akçelik terekesinin 7.000'ini gûlamına ayıran, Sofu Bayezid Mahallesi'nde yaşayan Osman Bey bin Ahmed'dir.⁸⁰⁷

---

⁸⁰⁶EŞS 4723, 33/4.

⁸⁰⁷EŞS 4732, 5/1.

IV.V.III–100.000 Akçe ve Üzerinde Terekesi Olanlar

Zengin olarak tarif edilebilecek bu aralıktaki müteveffaların kimisi üst düzey olmak üzere pek çoğu askerî sınıf üyesidir. Zengin aralığında askerî sınıf üyelerinin çoğunlukta bulunması⁸⁰⁸, yukarıda belirtilen zenginliğin daha çok askerî sınıf üyelerinin elinde olduğu tezini bir kez daha doğrulamaktadır.

Tablo 56: Terekesi 100.000'den Yukarı Olanların Yatırım Araçları

Defter No	Eşya	Köle	Mücevher	Hayvan	Kitap	Nukut	Mülk	Alacak	Terekele rin Toplam Akçe Değeri
4707	23.562.819	643.900	1.327.550	555.175	443.802	1.751.282	8.032.814	8.914.387	47.602.607
4723	507.469	0	26.210	2.000	0	27.720	113.875	259.640	1.589.224
4732	1.476.630	32.000	2.957.850	24.535	39.523	1.844.806	649.968	2.878.658	8.805.610
4747	2.818.607	99.600	264.621	61.630	52.310	269.672	738.418	1.181.000	6.004.921
4763	1.700.005	180.000	2.122.090	375.873	37.545	536.730	972.200	1.621.380	10.792.566
Toplam Akçe	30.065.530	955.500	6.698.321	1.019.213	573.180	4.430.210	10.507.275	14.855.065	74.794.928
% Olarak	%40.1	%1.2	% 8.9	%1.3	%0.7	%5.9	%14	%19.8	

Belirtilen eşiği aşan %13.4 oranla 114 kişi bulunmaktadır.⁸⁰⁹ Bunların toplam servet içindeki yerleri % 83'tür. Bu tablo çok dikkat çekicidir. Şöyle ki: Kişi sayısı

⁸⁰⁸ Burada Kayseri ile bir karşılaştırma yapmak mümkündür. Edirne'de fakirlerin oranı %31.9, orta hallilerin %54.6, zenginlerin %13.4'tür. Bunların terekelerinin genel toplam içindeki oranları sırasıyla % 1,5, %16, %83'tür. Kayseri'de fakir % 67, orta halli % 15, zengin % 17 oranındadır. Tereke oranları ise sırasıyla % 22, %16, % 61'dir. Kayseri'de zengin sınıfta kişi sayısı %17'lik yer işgal ederken, Edirne'de bunların %13'lük yer bulabilmelerine karşın tereke toplamı içinde Edirne'dekilerin açık ara daha önde yer almaları dikkat çekicidir. Bunu Edirne'nin devlet içindeki konumuyla açıklamak mümkündür. Karşılaştırma için bkz. Tuş, 'Kayseri Tereke Defterleri...', s. 178–179. Bursa'da da fakirler %27.79, orta halliler %45.38 ve zenginler % 26.81'lik yer işgal etmektedir. Tereke oranları ise sırasıyla % 1.84, %16.15, % 81.99'dur. A. Karataş, 'a.g.m.', s. 237. Bu verilerden hareketle orta sınıfın büyük şehirlerde daha çok temsil edildiğini söylemek mümkündür.

⁸⁰⁹Tablo 24.

bakımından en az olup da, servet toplamında diğer iki servet aralığından çok yukarı bir tablonun çıkması Osmanlı toplumundaki gelir dengesizliğine işaret etmektedir.⁸¹⁰ Bunu iki kesimdeki tereke örneklerinden de izlemiştik. Mesela zengin birinin bir kürkünün değeri bile fakir birinin toplam terekesinden çok yüksek olabilmekteydi. Bu gelir dengesizliğinin farklı servet yapılanmasına sebep olup olmadığını görmek için tablo 56'ya bakılabilir.

Zenginler paralarının % 40'ını tablo 56'da görüldüğü üzere eşyaya ayırmıştır. III. bölümde de açıklandığı üzere lüks tüketim malları genellikle zenginlerin terekesinde bulunmaktadır. Öyle ki bazı giysi ya da ev eşyaları tek başına servet niteliğindedir. Bir de en zenginlerden olan iki vezirin; terekelerinin yarısı ya da yarısından çoğunu eşyaya ayırdığını unutmamak gerekir. Bu durumda eşyanın daha yukarıda çıkması gerektiği beklenirken burada tam tersi bir sonuçla karşılaşmıştır. Bu durumda geriye kalan 112 zenginin farklı tercihlerinin olduğu öngörülebilir. Konuya başka açıdan bakarsak, mevzunun tercih değil para kazanma şeklindeki farklılıktan kaynaklandığını vurgulayabiliriz. Şöyle ki; eşyadan sonra ikinci sırada alacak para yer almaktadır. 112 kişiden 62'sinin alacağı vardır. Alacak paranın çeşitli sebeplerle oluştuğu görülmüştür. Mesela alacağı olanlardan 9'u kadındır ve mehir alacağı bulunmaktadır. III. bölümde açıklanan mültezim ya da alt mültezim olduğunu düşündüğümüz kişiler de bu listenin içindedir. Onların alacakları yüksek meblağlar olduğu için bu oranı yukarı çekmiştir. Mesela bu özellikleri taşıyan, 25 Safer 1114 (21 Temmuz 1702) tarihli kayda göre 5'in üzerinde karye ahalisinden alacağı olan Muradiye Mahallesi'nde oturan Nalçacı Receb Beşe bin El-hâc Hüseyin'in 200.000

---

⁸¹⁰Gelir adaletsizliği aynı dönemde Kayseri'de de tespit edilmiştir. Bkz. Tuş, 'Kayseri Tereke Defterleri...', s. 181.

akçenin üzerinde alacağı bulunmaktadır.⁸¹¹ Bu konudaki örnekler daha önce verilmişti. Bunun yanında alacağı olan 9 kişinin de esnaf ya da tüccar olduğu tespit edilmiştir. Bu kişiler, 3 Receb 1114 (23 Kasım 1702) tarihli kayda göre Kurşunlu Han'da ölen El-hâc Hüseyin bin Hasan gibi şehir dışından geldiği gibi,⁸¹² Köse Kadı Mahallesi'nden Bakkal Arslan veled-i Yorgo gibi Edirneli de olabilmektedir.⁸¹³ İşleri gereği pek çok insanla para ilişkisi içinde olmaları ve bunların bir kısmını tahsil edememeleri olağandır. Birer üretici ve girişimci olan bu kişiler, Debbağ El-hâc Halil Mahallesi'nde oturan Hamamcı Ahmed Ağa bin Mustafa Bey gibi sınıf değiştirmiş⁸¹⁴ ya da El-hâc Hüseyin bin Hasan gibi reâyâ da olabilmektedirler.⁸¹⁵ Fakat 9 kişiden Haffâf Hüseyin Çelebi bin Ahmed⁸¹⁶ ve bahsedilen iki reâyâ dışında geriye kalanı askerî sınıf üyesidir. Bu durum askerî sınıf üyelerinin meslekleri dışında esnaf ve tüccarlar içinde yer edindikleri fikrini desteklemektedir.⁸¹⁷ Diğer yandan verilen bu borçların da genelde tek kişiye verilen yüksek meblağlar olduğu görülmüştür. Toparlamak gerekirse zenginlerin hayatındaki eşyanın beklenilenden az ortalama sahip olması ve bunun yanında alacak paranın genel servet yapılanmasındaki orandan çok çıkmasının sebepleri şunlardır: Lüks mallar pek çok zenginde bulunmaktadır. Fakat alacakları o kadar çoktur ki, eşya ortalamasını aşağıya çekmiştir.

Zenginler için üçüncü yatırım aracı % 14 ile taşınmaz mallardır. 76 kişinin taşınmaz malı vardır. Bu haliyle zenginlerin alacak paraya göre taşınmaz mallara daha ağırlık verdiği görülmüştür. Mülk menzil, bağlar çoğunlukla rastlanılan

---

⁸¹¹ EŞS 4707, 21/1.

⁸¹² EŞS 4707, 39/2.

⁸¹³ EŞS 4723, 3/5.

⁸¹⁴ EŞS 4732, 88/5.

⁸¹⁵ EŞS 4707, 39/2.

⁸¹⁶ EŞS 4763, 55/4.

⁸¹⁷ İnalçık, 'Eyüp Sicillerinde Toprak...', s. 11.

taşınmaz türleridir. Bunun dışında 12 kişinin de çiftliği vardır. Çiftlikler, değirmenler daha çok zenginlerin terekesinde yer almıştır. Çiftlik sahiplerinden 5'i ağa, 2'si efendi, 1'i bey, 2'si paşa unvanlıdır. 2 kişi usta olarak tanımlanırken, 1 kişinin de 19 Rebî'ü'l-evvel 1114 (13 Ağustos 1702) tarihli kayda göre Subaşı Karyesi ahalisinden Ahmet Ağa'nın eşi Ayşe olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bazı kişilerin dükkânları dikkat çekicidir. Mesela 15 Rebî'ü'l-âhir 1164 (13 Mart 1751) tarihli kayda göre Akbekarizâde El-hâc Mehmed Emin Ağa bin El-hâc Abdullah Ağa'nın çeşitli değerlerdeki mülkleriyle beraber berber, kasap, bakkal dükkânı ve hamam hisseleri bulunmaktadır. Bu taşınmazların toplamı 221.320 akçedir.⁸¹⁸ Yine 10 Şaban 1153 (31 Ekim 1740) tarihli kayda göre Cısrî Mustafa Paşa Kasabası sükkânından İbrahim Ağa bin Ahmed'in 40.400 akçe değerinde çeşitli taşınmazlarının olduğu görülmüştür.⁸¹⁹ Dolayısıyla askerî sınıf üyesi iki kişinin bu taşınmazlarından, özellikle ticari amaçlı çeşitli vasıflarının olması onların para kazanma yollarının en güzel örnekleridir. Muhtemelen pek çoğunda da sermayedar olarak ticari ortaklıklar kuruyorlardı. Bu karmaşık ilişkiler, toplumun zenginlerinin servetlerine servet ekleme yolları hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Sonuç olarak bu kişilerin terekelerine bakıldığında hayvancılıktan nakde, mücevherden alacak paraya pek çoğunun çok karmaşık ekonomik faaliyetlerinin olduğu görülmektedir.

Son olarak kitaba değinmek gerekir. Kitap, aslında zenginlerde daha çok rastlanılmıştır. Elimizdeki zenginlerin 46 kişiyle % 40'ı kitap sahibidir. Bununla beraber, zenginlerin servetlerinin karşısında ancak % 0.7 oranında yer bulabilmiştir.

---

⁸¹⁸Taşınmazlarının listesi şöyledir: Nısıf mülk menzil, mülk menzil, mülk han, sabun han ve bakkal dükkânında rub' hisse, mülk 1 göz değirmen, 2 dönüm bağ, şıra hane. *EŞS 4763*, 49/1. Benzer örnekler için bkz. *EŞS 4707*, 56/3; *EŞS 4707*, 76/4.

⁸¹⁹*EŞS 4747*, 36/2.

Toparlamak gerekirse, tereke aralıklarına bakılarak yapılan değerlendirmede ilk dikkati çeken ağırlıklı eğilimle, genel eğilim arasında büyük oranda bir uyuşmanın olduğudur. Bu uyuşma fakirler ve orta halliler için de mevcuttur. Fakat iş zenginlere geldiğinde durum biraz daha değişmektedir. Yani her grupta ağırlıklı eğilime uygun şekilde eşya öncelikli çıkmıştır. Asıl sorun taşınmaz mallar ve alacak parada görünmektedir. Zenginlerde 76 kişi taşınmaz mal sahibiyken, 62 kişinin alacağı kalmıştır. Fakat alacak para servet yapılanmasında ikinci sırada çıkmıştır. Bunu da zenginlerin bazılarının farklılaştırdıkları ekonomik faaliyetlerine ve kredi kaynağı olma durumlarına bağlamak mümkündür. Bu faaliyetlerini de taşınmaz mallarıyla desteklemişlerdir. Bu noktada yaşam standardı açısından üç sınıfın servet yapılanmasının karşılaştırılması, konuyu daha anlamlı hale getirilebilir. Bunun için aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 57: Servet Aralıklarının Yatırım Araçlarının Karşılaştırılması

Sıralama	Fakirler	Orta Halliler	Zenginler
1	Eşya	Eşya	Eşya
2	Alacak	Mülk	Alacak
3	Mülk	Alacak	Mülk
4	Nukut	Nukut	Mücevher
5	Hayvan	Hayvan	Nukut
6	Kitap	Mücevher	Hayvan
7	Mücevher	Kitap	Köle
8		Köle	Kitap

Üç grubun verileri karşılaştırıldığında fakirlerle zenginlerin en önemli üç sıralamasının eşit olduğu görülmektedir. Yani fakirlerde de zenginlerde de sıralama, eşya, alacak ve mülk şeklindedir. Fakat bu refleks benzerliği, bizi yanıltmamalıdır. Fakirlerin sıralama sebebiyle zenginlerin sıralama sebebi yukarıda açıklandığı gibi taban tabana zıttır. Fakirler yokluktan, zenginler lüks hayattan dolayı, en çok eşyaya yatırım yapmış görünmektedir. Alacak ise zenginlerin zenginlik göstergesi olduğu kadar, paralarını artırma yolu olarak da görülebilir. Fakat yukarıda değinildiği gibi

fakirlerdeki alacak, genelde eşlerin mehir alacağıdır ve çok düşük meblağlı mehirler bile ortalamada ikinci sırada yer almaktadır. Bu durum; mehirlerin fakirlerin hayatındaki ekonomik değeri göstermekten ziyade, eşyalarının azlığına ve ucuzluğuna işaret etmektedir.

Orta halliler ise diğer iki gruptan farklı olarak ikinci sıraya taşınmaz malları getirmiştir. Bu durum; onların hayatlarını garantiye alma endişeleri kadar, para işletmeye ve paraya dayalı yatırımlara, yeterli sermayeye ve statüye sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. Yani fakir bir insanın köle bulundurması ne kadar imkânsızsa, orta hallilerin para işletmede ve iltizam almada yetersiz kalması o kadar doğaldır. Diğer yandan orta hallilerin servet sıralaması ağırlıklı eğilimle de büyük uyum içindedir. Son olarak unvanların ortalama servetlerine bakmak gerekir. Bunun için tablo 58 hazırlanmıştır. Tablo 58'deki veriler; her unvanın toplam terekeleri tereke sahibi sayısına bölünerek elde edilmiştir.

Tablo 58: Unvanların Ortalama Servetleri

Sıralama	Unvanlar	Ortalama Terekeleri	Her grubun 500.000 Akçenin Üzerine Geçebilen Kişi Sayısı ve Kendi İçlerindeki Oranları
1	Paşa	2.646.263	5 (% 83)
2	Ağa	392.667	8 (%12)
3	Efendi	216.725	4 (%8)
4	Bey	50.743	1 (%3)
5	Çelebi	49.780	–
6	Beşe	39.196	2 (%1)
7	Unvansız	38.051	3 (%0,7)
8	Kadın	27.546.	–

Buna göre en zengin unvan paşadır. Askerî sınıf üyeleri içinde en fakirler beşelerdir. Paşalardan sonra en zenginler ağalardır.⁸²⁰ Diğer unvanlara göre efendi, ağa ve paşaların, tereke aralığında belirli periyodu aştıkları görülmüştür. Aslında bu tablo yönetimin çeşitli kademelerinde yer alan paşa, ağa, efendi, beşe ve 'bey'lerin

⁸²⁰Ağaların bey ve beşe unvanlarına göre daha zengin olmaları aynı yıllarda Kayseri'de de tespit edilmiştir. Bkz. Tuş, 'Kayseri Tereke Defterleri...', s. 179.

buldukları statüyle servetleri arasındaki doğru orantıyı göstermesi bakımından önemlidir. Yukarıda da örnekleri verildiği gibi karmaşık ekonomik faaliyetlerde bulunabilenler, daha çok parayı elinde bulduran bir grup ağa ve ‘efendi’lerdir. Onların terekeleri de 18. yüzyılın ilk yarısındaki parayı elinde bulduranların servetlerini artırma şekilleri hakkında fikir vermektedir. Askerî sınıf içerisinde yer alan beşe unvanlıların, yine aynı grup içinde ‘*en fakir*’ kesimi en çok temsil etmeleriyle, reâyâ arasına karışan grubun yine en çok beşeler arasından çıkması arasında bir bağlantı olup olmadığı sorusunu cevaplamak için daha derin analizlere ihtiyaç vardır. Bununla birlikte incelenen kayıtlardan böyle bir bağın varlığı hissedilmiştir.

V. BÖLÜM

18. YÜZYILIN İLK YARISINDA EDİRNE'DEN İNSAN MANZARALARI

18. yüzyılın genel özellikleri I. bölümde ele alınmış ve bu dönemin bir geçiş dönemi olduğu vurgulanmıştı. Buraya kadar incelenen bölümlerde, 18. yüzyılın genel özelliklerinin tereke kayıtlarına yansıdığı görülmüştür. Mesela askerî sınıf üyelerinin çeşitlenen ekonomik faaliyetleri yüzünden muğlâklaşan askerî sınıf kavramı; yeni vergi toplama usullerinin aktörleri olma ihtimali yüksek mültezimler; paraya sıkışan kişilerin kurtarıcısı işlevi gören tefeciler; askerî sınıf üyelerinin taşınmazlara olan eğilimi ve önemli ekonomik faaliyetlerdeki kilit durumları; ıslahat yanlısı yöneticiler; Edirne'nin güçlü ve önemli üretim ve ticaret merkezi olmasını sağlayan tacirler, zanaatkârlar; ekmeğinin derdinde olan her gruptan reâyâ; kimi zaman farklı, kimi zaman da ortak özellikleriyle tereke kayıtlarında karşımıza çıkmaktadır.

Edirne önemli bir şehirdir. Önemi siyasi ve ekonomik olaylara ev sahipliği yapmış olmasından ve coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. 18. yüzyılın ilk yarısında Edirne'yi düşündüğümüzde şöyle bir tablo çıkabilir karşımıza: Öncelikle büyük bir şehirdir. Sokaklarında gezerken önemli devlet adamlarının saraylarına, önemli kişilerin bânîliğini üstlendiği camilere hayranlıkla bakabilirsiniz. Eğer yolunuz İstanbul güzergâhınaysa size güzel ve bakımlı evleri olan mahallelerin eşlik edeceği kesindir. Camilerin merkezliğini yaptığı mahallelerde Müslim ve Gayrimüslimler komşuluk yapmaktadırlar. Sokakta giyim-kuşamıyla hayranlık

yaratan, bakımlı atıyla farklılığını hissettiren önemli bir statüdeki askerî sınıf üyesine ya da ticaret için Osmanlı topraklarının çeşitli yerlerinden gelen tüccarlara rastlamak her an mümkündür. Şehrin çeşitli bölgelerinde bulunan, ticaretin aktığı yerler olan hanlar ve pazar yerleri her kesimden insanla karşılaşmak için idealdir. Eşyalarını emanete bırakan kadılar, çeşitli sebeplerle Edirne'ye gelen kişiler size eşlik edebilir. Meriç ve Tunca Nehirlerinin birleştiği yerde kurulan Edirne'nin çevresi bağlarla kaplıdır. Şehrin dışına gezintiye çıksanız karşınıza bağında çalışan Mehmed'e de, şehrin güvenliğinden sorumlu askere de rastlayabilirsiniz. Belki de şehrin dışında kurulmuş çiftliklerdeki hayvanlar, güvenliği sağlamak için çıkan görevlinin atıyla selamlaşabilir; sefere çıkan Osmanlı ordusunun üyelerine, ticari malları bulunan bir kervana ve hızla yanınızdan geçen bir ulağa yol vermek durumunda kalabilirsiniz.

İşte bu bölümde, Edirne örneğinde pek çok Osmanlı kentinde rastlayabileceğimiz bazı kişilerin hayatlarından kesitler sunmaya çalışacağız. Kişiler seçilirken de 18. yüzyılın önemli özelliklerini yansıtmalarına dikkat edilmiştir. Mesela mültezim olduğunu düşündüğümüz birden fazla kişi vardır. Fakat burada örnek olarak seçilen kişinin devlete borcunun olması varsayımımızı güçlendirmiştir ve özellikle seçilmiştir. Diğer yandan Edirne'nin bir çekim merkezi ve daha çok kendi bölgesinde etkin ticaret şehri olduğu vurgulanmıştı. Bu sebeple bu konuyla ilgili hem Edirne'de kurduğu ilişki, hem de İstanbullu olması nedeniyle Yorgancı El-hâc Hasan bin Mustafa örnek olarak seçilmiştir. Yine Edirneli bir üreticinin, Haffaf İbrahim Çelebi bin Ali'nin hayatına göz gezdirilmiştir. Bu bölümü anlatmak için Haffaf İbrahim Çelebi bin Ali'nin seçilmesinin nedeni, onun hem üretim yapması ve hem ürettiği malları kendinin satmasıdır. Pek çok kişiye de veresiye mal satan İbrahim Çelebi, Edirne'de kendi yağında kavrulan esnaf tipine güzel bir örnektir.

Dolayısıyla bu bölümü anlatmak için seçilen her örnek, kendi grubunun güzel birer temsilcisidir. Kişiler seçilirken uçtaki örnekleri bulma kaygısından ziyade, grubundaki kişileri temsil yeteneği göz önünde tutulmuştur. Örnekler sayesinde I. bölümde anlatılan konuların aktörlerinin hayatlarına yakından bakmak mümkün olacaktır.

V.I- ÇEKİM MERKEZİ EDİRNE VE BİR TACİR: YORGANCI EL- HÂC HASAN BİN MUSTAFA

Edirne'nin önemli bir ticaret ve üretim merkezi olduğu I. bölümde ifade edilmişti.⁸²¹ Bilindiği gibi Edirne, Rumeli'ye ve kuzeye ihraç yapan önemli bir pamuklu sanayi ve transit merkeziydi.⁸²² Zira şehirde bulunan boyahaneler ile kentteki çok sayıdaki han ve dükkân⁸²³, bu durumun en önemli göstergelerinden birisidir. Bu bağlamda 1700'lü yıllardan sonra devletin ithalatı azaltmak gayesiyle kurulan manifaktürlerden dokumacılıkla ilgili olanı Edirne'de tesis edilmişti.⁸²⁴ Dokumacılık sektörünün dışında Edirne, İstanbul'un sahtiyan gibi zaruri ihtiyaçlarının giderilmesinde de önemli rol oynuyordu.⁸²⁵ Mesela sefere çıkan ordunun ihtiyacının sağlanmasında da önemli işlevi vardı.⁸²⁶ Aynı şekilde yeniçerilerin giyiminde kullanılan çukanın hammaddesi olan yapağının bir kısmı da

---

⁸²¹Bkz. I. Bölüm.

⁸²²Sezgin, 'a.g.m.', s. 28; İnalçık, 'Osmanlı Pamuklu Pazarı...', s. 6.

⁸²³17. yüzyılın Ortalarında Evliya Çelebi Edirne'de 53 han ve çok sayıda dükkândan bahseder. Bkz. Kahraman- Dağlı, *a.g.e.*, s. 257-259.

⁸²⁴Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet...*, s. 240.

⁸²⁵Sarıcalıoğlu, *a.g.e.*, s. 152-154.

⁸²⁶Türkmen, 'a.g.m.', 135-140.

yine Edirne'den temin ediliyordu.⁸²⁷ I. bölümde de değinildiği gibi Edirne'de uluslararası ticaretten çok, bölgeye yönelik ticaret yapılmaktaydı.

Edirne ve İstanbul arasındaki ticari faaliyetlerin yoğunluğu iki büyük şehrin birbirine yakınlığıyla da akalı olmalıdır. Çünkü elimizdeki örneklerde ticaret için Edirne'ye gelenlerden çoğu İstanbulludur. Şimdi Edirne'ye gelen Yorgancı El-hac Hasan bin Mustafa'nın terekesinden hareketle tacirlerin ne tür ticari ilişkiler içinde olduklarını anlamaya çalışalım.

Yorgancı El-hac Hasan bin Mustafa, 15 Receb 1114 (5 Aralık 1702) tarihli kayda göre Yusuf Efendi Hanı'nda ölmüştür.⁸²⁸ 711.254 akçe olan terekesinin 16.000 akçesi nakit parasıdır. Terekesinin geri kalanı alacaklarından ve 419.094 akçe değerindeki yanında bulunan ticari mallarından oluşmaktadır. Görüldüğü kadarıyla Yorgancı El-hâc Hasan'ın malları üst tabakadaki kişilere hitap etmektedir. Geride bıraktığı malların listesine bakıldığında; çeşitli ebatlarda ve cinsten keçelere rastlanmaktadır.⁸²⁹ Mallarının büyük bir kısmını büyük oğlu Mehmed'e, yaklaşık 60.000'ni damadına ve bir o kadarı da başkalarına satılmıştır. Tüm bu veriler bize Yorgancı El-hâc Hasan'ın diğer aile üyeleriyle birlikte, küçük bir aile işletmesi olarak da nitelendirilebilecek bir ticari hayata atıldığını düşündürmektedir. Aracı grupları devreden çıkarıp doğrudan mal alımına yönelmiş olması da muhtemeldir.

Yorgancı El-hâc Hasan'ın borç verdiği kişilere baktığımızda ekonomik faaliyetlerinin büyük çaplı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin kendisi gibi yorgancılık

---

⁸²⁷Sarıcalıoğlu, *a.g.e.*, s. 152–154.

⁸²⁸*EŞS* 4707, 32/4.

⁸²⁹Mesela malları içindeki 1 çift kebir Acem keçesi 50.000, 1 çift Acem keçesi 39.400, 1 çift acem keçesi 21.000, kebir Mardin perdesi 30.000, sığâr Mardin perdesi 12000, sığâr Acem keçesi 4.000, kaliçe seccade 1.900, sığâr Acem keçesi 5.000, 84 top sincab astar 10.164, Bağdadî kebir kilim 9.600, penbe şilte 500, orta Acem kaliçesi 14.000 işlemeli sandal yorgan 1.400 akçe değerindedir.

yapan El-hâc İbrahim'den 189.200 akçe alacağı bulunmaktadır. Bu miktar, ikili arasındaki ticari ortaklığı akla getirmektedir. İkisinin de yorgancı olması bu ihtimali artırmaktadır. Bunun dışında El-hâc Hasan'ın vekilinin olduğu ve ondan yaklaşık 14.000 akçe alacağını söylediğini anlıyoruz. Toplam alacağı 276.160 akçedir.⁸³⁰ Yorgancı El-hâc Hasan'ın alacakları, hayatı hakkında bize fikir vermektedir. Ancak, bu tablo borçlarıyla birleşince daha anlamlı ve açık hale gelmektedir.

Yorgancı El-hâc Hasan'ın bazı kişilere borcunun kaldığı görülmüştür. Ancak görülen o ki, aldığı borçlar yüksek meblağlı değildir. Genellikle yorgancılara borcu kalmıştır.⁸³¹ Yorgancı El-hâc Hasan'ın yüksek meblağlı borç verip, düşük meblağlı borç alması onun piyasa mallarını toplayan büyük bir tüccar olma ihtimalini güçlendirmektedir. Örnek vermek gerekirse en fazla küçük bir menzil fiyatı değerinde borç almıştır. Fakat büyük bir çiftlik fiyatı değerinde de borç vermiştir.⁸³²

Gözümüzde canlanan tablo şu şekildedir: Öncelikle Yorgancı El-hâc Hasan, hem İstanbul'da, hem de Edirne'de ticaret yapmaktadır.⁸³³ Muhtemelen de oğlu ve damadıyla beraber çalışmaktadır. Edirne'de dükkân kiralamasından anlaşıldığı kadarıyla uzun süreli olarak ticaret yapmaktadır ve o yokken yerine vekil tayin etmiştir. Edirne'ye geldiğinde muhtemelen birkaç günden daha fazla kalmaktaydı.

---

⁸³⁰Yorgancı El-hâc İbrahim'den 189.200, Vekil-i harc El-hâc Hüseyin Ağa'dan 14.560, Kürd Halil Bey'den 5.600, İbrahim Efendi'den 4.800, Evram Yahudi'den 16.000 ve acem keçesi bahasından bir Yahudi'den de 56.000 akçe değerinde alacağı bulunmaktadır. *EŞS 4707, 32/4.*

⁸³¹Kalan borçları şu şekildedir: Deyn-i müsbet kasab 1.600, Yorgancı Mehmed 200, Yorgancı Ali 160, Yoda? Yahudi 360, Yorgancı İsmail 480, ? kefare 120, Abdullah Çelebi 8.000. Ayrıca Yorgancı El-hâc Hasan'ın dükkân kirasından 1.600, oda kirasından 880 ve menzil kirasından 1.440 akçe.

⁸³²Örnek karşılaştırma için bkz. *EŞS 4707, 45/5.*

⁸³³Zengin bir tüccarın farklı şehirlerde de ekonomik faaliyette bulunmasına başka çalışmalarda da rastlanmıştır. Mesela Rusçuklu Hacı Mehmed Efendi bin Hacı Mustafa'nın İstanbul'da ticari faaliyetler yürüttüğü belirtilmiştir. Bkz. Erdoğan, 'a.g.m.', s. 187. Ayrıca bkz. Sezgin, 'a.g.m.', s. 32. Bu örnekleri zengin kişilerin ekonomik faaliyet alanlarını genişletme çabası olarak yorumlamak mümkündür.

Çünkü oda ve mülk menzil kiraladığı görülmektedir.⁸³⁴ Belki de ismi belirtilmeyen kasaba olan borcu, veresiye satın aldığı etlerden kaynaklanıyordu. Çünkü anlaşıldığı kadarıyla Yorgancı El-hâc Hasan'ın Edirne'de de bir düzeni bulunmaktaydı. Fakat Yusuf Efendi Hanı'nda ölmesi bu konuda kesin ifadelerde bulunmamızı engellemektedir. Belirtilen handa ikamet ederken değil de bir iş esnasında da ölmüş olabilir. Elbette burada dile getirdiğimiz hususlar, verilerin bize düşündürttükleridir.

Yukarıdaki örnekte de yer alan, tacirin geldiği şehirde dükkân kiralaması durumu başka kayıtlarda da gözlenilmiştir. Trabzon'dan ticaret için gelen Kazgancı İstadri veled-i Yorgo, Manuel oğluna 240, dükkân kirasına 2.760 akçe borçlu kalmıştır. 14 Zi'l-ka'de 1129 (20 Ekim 1717) tarihli kayda göre, terekesinde yaklaşık 30.000 akçe değerinde bakır bulunmaktadır.⁸³⁵ Kazgancı İstadri'nin yaklaşık 67.000 akçelik terekesinde 13.000 akçe nukudu vardır.

Edirne'ye ticaret için dışarıdan gelenlere diğer bir örnek Zaim Mehmed Ağa'dır. 8 Şevval 1139 (29 Mayıs 1727) tarihli kayıttan anlaşıldığı kadarıyla İstanbullu olan Zaim Mehmed Ağa, Edirne'de Maruf Hoca Mahallesi'nde bulunan Feyzullah Efendi Hanı'nda ölmüştür. 338.030 akçe değerindeki terekesinin yaklaşık 300.000 akçesi yanındaki nakdinden oluşmaktadır. Alacaklıları ve borç verdiği kimsenin olmadığı anlaşılan Zaim Mehmet Ağa'nın, yaklaşık 33.000 akçe değerinde eşyası vardır.⁸³⁶ Tereke kaydından hareketle Edirne ile sürekli ticari münasebetlerde bulunmadığı düşünülmektedir. Çünkü Edirne sakinlerinde ne alacağı vardır, ne de bu

---

⁸³⁴ Bir tüccarın gittiği şehirde kalacak yer ve ticari faaliyetlerini yürüteceği han odası kiralamasına dair örnek için bkz. Serap Yılmaz, 'İranlı Ermeni Bir Tüccarın Terekesi ve Ticari Etkinliği Üzerine Düşünceler', *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. VII, 1992, s. 201.

⁸³⁵ *EŞS* 4723, 5/3.

⁸³⁶ 110 dirhem sim kahve ibriği 2.200, 264 dirhem sim gülabdandan buhurdan 5.280, 5 sim fincan zarfı 71 dirhem 1420, fağfur fincan 60, beyaz fincan 60, pandol saat 1800, sim haydari raht 1000, nâfe kürk 1000, kakum kürk 1200, çuka yağmurluk 1200, bir miktar kahve 300 akçe şeklinde sermaye olabilecek tarzda malların sahibidir. *EŞS* 4732, 93/2.

şehirde birinden borç almıştır. Elindeki malları satmaya mı geldi, yoksa mal mı satın almaya geldi, bu da belli değildir. Fakat elinde yüklü miktarda parasının olması, mal satın almaya geldiğini düşündürmektedir.

Görüldüğü üzere Edirne'ye ticaret için gelen tacirler genelde belirli eşikleri aşan mal ve para ile gelmişlerdir. Yani yola belirli hazırlıklarla düştükleri görülmektedir. Ancak bu genel tablonun tersi örnekler de yok değildir. Örneğin 5 Rebî'ü'l-evvel 1130 (6 Şubat 1718) tarihli kayda göre İstanbul'dan Edirne'ye ticaret için gelen Mehmed bin Abdullah bunlardan biridir. 2.941 akçelik terekesinin neredeyse tamamı yanındaki 'lüle'lerin değeridir.⁸³⁷

Toparlamak gerekirse Edirne'nin bahsi geçen dönemde bir çekim merkezi olduğu açıktır. Gelen tacirler çok zengin olabildiği gibi, fakir de olabilmektedir. Fakat Edirne'nin gelen tüccar misafirlerine hanları, dükkânları ve evleriyle hizmet verdiği görülmüştür. Bu durum, Edirne halkının bu tür faaliyetlere alışkın olması ve koşullarını buna uydurmasına örnektir.

V.II- ASKERİ SINIF ÜYELERİNİN FARKLILAŞAN DÜNYALARI: EL-HÂC AHMED AĞA BİN HÜSEYİN

Askerî sınıf üyelerinin 18. yüzyılda dikey hareketlilik yaşadığı bilinmektedir. Bu grubun esnaflık ve ticaretle meşgul olduğunu gösteren bazı çalışmalar yapılmıştır. Aslında bu durum, bir bakıma askerî sınıf kavramının da muğlâklaşmasına sebep olmuştur. Askerî sınıf üyeleri karşımıza işletmeci, tüccar veya esnaf olarak çıkabilmektedir. Böylelikle askerî sınıf üyelerinin iş hayatları ve sosyal çevreleri

---

⁸³⁷EŞS 4723, 65/4.

farklılaşmıştır. Bir önceki bölümde en çok hareketlilik yaşayanların yeniçeriler olduğundan ve reaya ile hemen hemen aynı servet edinme refleksini gösterdiklerinden bahsetmiştik. Yeniçeriler açısından bu durum, reâyânın içinde erime ya da reâyâyâya ayak uydurma olarak değerlendirilebilir. Bu şekilde hareketlilik gösteren kişiler servet açısından iki özellik göstermişlerdir. Bazıları fakir ya da orta halli, bazıları da zengindir. Zengin olanlar; çeşitli ekonomik faaliyetleriyle, pek çok sektörle olan ilişkisiyle dikkat çekmektedir. Aşağıda seçilen örnek de zengin askerî sınıf üyelerinin farklılaşan dünyaları hakkında bize fikir vermektedir.

Tereke kayıtlarında dikey hareketlilikte bulunan en ilginç örneklerden biri 13 Rebî'ü'l-âhir 1153 (5 Eylül 1740) tarihli kayda göre El-hâc Ahmed Ağa bin Hüseyin'dir.⁸³⁸ El-hâc Alimüddin Mahallesi sakinlerinden olan El-hâc Ahmed Ağa çok yönlü terekesiyle ilginç bir kişiliktir. Terekesinde çeşitli hazır giyim mallarının ve kumaş çeşitlerinin olduğu görülmüştür. Mesela 19 adet küçük boylu kadife entari, 22 adet orta boylu entari, 18 Haleb kadife entari, 12 çuka ferace, 30 çuka ferace, 49 kadife şalvar gibi. Bunun yanında 16.320 akçe değerindeki 8 top '*hümayun bezi*'⁸³⁹ dikkate değerdir. Bu tür ticari mallar, 800.000 akçenin üzerindeki eşyalarının içinde önemli bir yekûn tutmaktadır. Kendisine ait kullandığı kişisel eşyaları net bir şekilde ayırt edilmemiştir. Fakat var olanlardan hareketle lüks bir hayattan bahsedemeyiz. Belki de bu tanımlamaya uyacak 9.000 akçelik sim taşlı altın kuşak ve 12.000 akçelik çift zümrüt küpeden bahsedilebilir. Fakat bunlar da muhtemelen kendisi için değildi.

---

⁸³⁸ EŞS 4747, 50/5.

⁸³⁹ Şalvar ve entari yapılan bir tür ipekli kumaş. F. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 255.

El-hâc Ahmed Ağa'nın taşınmazlarına baktığımızda ekonomik faaliyetlerinin daha da karmaşıklaştığı görülmektedir. Çünkü mülk menziline yanında kereste dükkânlarının yanı sıra bahçesi ve değirmeni vardır. Bunun yanında 6.000 akçe değerinde dükkân kirasından geliri bulunmaktadır. Bu durumda El-hâc Ahmed Ağa'nın alacak-verecek ilişkilerine bakarak hayatı hakkında daha net yorumlar yapılabilir.

Borç verdiği kişiler boyacı esnafının çeşitli kollarına mensup olanlar ile hallac, buğdaycı gibi kişiler yer almaktadır.⁸⁴⁰ Özellikle kır boyacılara verdiği 116.840 akçelik borç dikkate değerdir. Buradaki 'kır' boyacıdan kasıt, kır renk kumaş boyacısı olmalıdır. Top kapısındaki 'sade' boyacılardan ibaresinden hareketle, 'sade'nin kumaş türü olduğunu düşünürsek bu daha anlaşılır olur. Bu bahsedilenlerin yanında diğer borç verdikleri arasında serpuşcu, gazzaz, kazgancı, dülger, sarraf, attâr, çukacı, berber gibi meslek erbabları ve çeşitli kesimlerden kişiler mevcuttur. Yani aktörümüz, kendi uğraş alanı olan dokumacılık sektörünün herhangi bir kolunda istihdam edilmiş kişilerle sıkı para ilişkisi içindedir. Diğer sektörlerde de etkinliği olduğu açıktır. Bu arada elindeki malların üreticisi olmaktan ziyade, üretilen malları sattığı kuvvetle muhtemeldir.

El-hâc Ahmed Ağa'nın borç aldığı kişiler arasında El-hâc Mehmed Bâzergân⁸⁴¹, Astarıcı Ahmed Çelebi, Astarıcı Esseyid Osman gibi meslek erbablarının yanında toplumun çeşitli kesimlerinden kişilerin olduğu da görülmüştür.

---

⁸⁴⁰Borç verdiği kişiler arasında Buğdaycı Mehmed Ağa, Hallac Mehmed Çelebi, Gogor Ermeni, ? Yahudiler, Perişanoğlu, boyacı, top kapısındaki sade boyacılar, Keşanlı zimmî, kır boyacılar, Kurşuncu Menteş, Haham oğlu Yahudi ve tekrar boyacılar bulunmaktadır.

⁸⁴¹Alış-veriş eden esnaf, tüccar. Parlatır, *a.g.e.*, s. 168. Bkz. *EŞS 4747*, 50/5.

Son olarak El-hâc Ahmed Ağa'nın kesesinde 1.800 akçe nakdi vardır. Toplam terekesi 1.154.149 akçedir. Yaklaşık 950.000 akçe de borcu bulunmaktadır.⁸⁴² El-hâc Ahmed Ağa'nın çevresindeki esnaf ve diğer kişilerle para anlamında yoğun bir ilişki kurduğu açıktır. Bu alacak-verecek ilişkilerinin sadece mal alıp satmadan kaynaklandığını düşünmek yanlış olur. Çünkü bahsi geçen miktarların oldukça yüksek olması, El-hâc Ahmed Ağa'nın ticari ortaklıklar kurmuş olması ihtimalini de düşündürmektedir. Borç verdiklerinin içinde boyacıların yoğun olması ve kendi terekesinde çeşitli kumaşların varlığı, bir tür ortaklığı kuvvetlendirmektedir. Çukacılar ve serpuşçuyla ilişkisi belki de iki taraflı mal teminine dairdir. Tüm bunlar nihayetinde bir ihtimalden öteye geçmemektedir. Zira elimizde ticari ortaklık kurulduğuna dair sözleşmeler mevcut değildir. Fakat görülen o ki, El-hâc Ahmed Ağa sadece kumaş ve elbise satımıyla yetinmemiştir. Taşınmazları bu konuda fikir vermektedir. Mesela keresteci dükkânları, tamamen meşgul olduğu işin dışındadır. Borç verdikleri arasında görülen dülger, belki de onun keresteci dükkânıyla iş yapıyordu. Bunun yanında değirmenin de tabloya sokulması, işi iyice karmaşıklaştırmaktadır. Yine borç verdikleri içinde buğdaycı bulunmaktadır. Belki de onun değirmenine buğday temin ediyordu. Bütün bunların yanında belki de bu taşınmazları kiraliyordu. Bunların hepsi ihtimal dâhilindedir. Burada görülen şudur: El-hâc Ahmed Ağa ekonomik faaliyetlerini, dolayısıyla servetini farklı alanlara yaymıştır. Para ilişkisinde bulunduğu kişiler, yaydığı ekonomik faaliyetleriyle bağlantılıdır. El-hâc Ahmed Ağa örneğindeki bu tablodan hareketle, dikey hareketlilikte bulunan askerî sınıf üyelerinin her zaman zengin olduklarını söylemek mümkün değildir. Bunu bir örnekle açıklayabiliriz.

---

⁸⁴²EŞS 4747, 50/5.

20 Cemâziye'l-evvel 1153 tarihli kayıttan hareketle Bülbül Hatun Mahallesi'nde oturan Kalaycı Mehmed Beşe bin Ali'nin hayatından detaylar şöyledir:⁸⁴³ 5.697 akçe olan terekesinin 4.800 akçesi, mahallesindeki menzilin değeridir. 360 akçe değerinde dükkân aleti bulunmaktadır. Kimsede alacağı yoktur. Ancak eşine 2.400 ve mahallenin vakfına 420 akçe borçludur.⁸⁴⁴ Taşınmazları arasında dükkân yoktur, fakat dükkân aletinden bahsedilmektedir. Demek ki, dükkânı kiraydı ve dükkân kirasını ödemek öncelikli işleri arasındaydı. Zira Kalaycı Mehmed Beşe'nin dükkân kirasına borcu bulunmamaktaydı.

El-hâc Ahmed Ağa bin Hüseyin, terekesiyle 18. yüzyılın ilk yarısında askerî sınıf kavramının nasıl muğlâklaştığına güzel bir örnektir. Babasının askeri sınıf unvanı taşımaması, onun alttan üste dikey hareketlilik yaşadığına işaret etmektedir. Bu anlamda belki de daha da zenginleşmek ve daha da nüfuz kazanmak için böyle bir çabanın içine girmiştir. Adımlarını sağlam atma eğiliminde olduğunu, El-hâc Ahmed Ağa'nın yatırımlarından anlamak mümkündür. Zira çeşitlenen ekonomik faaliyetleri taşınmaz mallarla da desteklenmiştir. Aslında bu haliyle El-hâc Ahmed Ağa bin Hüseyin güçlü bir yatırımcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bütün dikey geçiş yapan askerî sınıf üyeleri tablo 14'te de görüleceği üzere zengin değildir. Bunun en güzel örneği de Kalaycı Mehmed Beşe'dir.

---

⁸⁴³ EŞS 4747, 23/2.

⁸⁴⁴ Tereke kayıtlarında para vakıflarına borçlanan çok sayıda küçük esnaf bulunmaktadır. Para vakıfları, önemli bir finansman kaynağı olarak halkın nakit ve kredi ihtiyacını hukuksal ortamda karşıladıkları gibi, toplumun ticaretinin değişik kesimlerinde görülen para darlığını gidermişlerdir. Bu anlamda tefecilerin elinden halkı kurtardıkları, verdikleri krediler ile az da olsa girişimcilik ve üretime sermaye sağladıkları belirtilebilir. Geniş ilgi için bkz. Cafer Çiftçi, '18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri', *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23(36), Ankara, 2004, s. 81.

V.III- MÜTEŞEBBİS BİR KADI: MEHMED EFENDİ BİN ABDURRAHMAN

Kadı, Osmanlı Devleti'nde adli-idari işlere bakan önemli bir devlet görevlisidir. Bizim ele alacağımız kadı da mevleviyet derecesi 8 olan⁸⁴⁵ 7 Muharrem 1115 (23 Mayıs 1703) tarihli kayda göre Medine-i Münevvere kadısıdır. Aslen Edirnelidir, ismi Attâr El-hâc Halil Mahallesi'nden Mehmet Efendi bin Abdurrahman'dır.⁸⁴⁶

Mehmed Efendi'nin mevleviyet sıralamasında üst sırada olan bir kadı olması sebebiyle lüks bir hayat yaşaması ilginç durmamaktadır. Lüks eşyalar, önceki bölümlerde ayrıntılı olarak incelendiği için burada ayrıca ele alınmayacaktır. Mehmed Efendi'nin muhtemelen Edirne'deki mallarına dayalı terekesi 3.202.291 akçedir.⁸⁴⁷ Servetini de lüks mallara, taşınmazlara ve alacak paraya paylaşmış durumdadır. Mehmet Efendi'nin taşınmazları ve para ilişkileri onun ekonomik faaliyetleriyle ilgili fikir sahibi olmamızı sağlayacak niteliktedir.

Mehmed Efendi'nin taşınmazları yaklaşık 450.000 akçe değerindedir. Taşınmazları, görüldüğü kadarıyla mülk menzille beraber, çeşitli ticari faaliyetlerin icrasına fırsat veren dükkân ve hanlardan oluşmaktadır.⁸⁴⁸ Bu tablodan Mehmed

---

⁸⁴⁵Önde Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri, İstanbul, Mekke, Edirne, Bursa ve Mısır bulunmaktadır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye...*, s. 98.

⁸⁴⁶*EŞS* 4707, 76/4.

⁸⁴⁷Aynı dönemde Antalya kadısı olan Ankaralı Muslu Efendi bin Abdülkadir Çelebi'nin yaklaşık 600.000 (yaklaşık 5000 guruş) akçelik terekesi mevcuttur. Bu haliyle Ankaralı kadısının da mütevazı bir hayatının olduğu görülmektedir. İki 'kadı'nın eşyalarına bakılınca da bu fark anlaşılmaktadır. KÖÇ, 'a.g.m.', s. 323-340. Yine Bursa'da 1650 tarihinde Kadı Baldırzade Oğlu Derviş Mehmed Efendi vefat etmiş ve geride 3.682 guruş tereke bırakmıştır. Onun da hayatı Mehmed Efendi kadar lüks değildir. Maydaer, 'XVII. Yüzyılda Bursa'da...', s. 574-575.

⁸⁴⁸Taşınmazları 6 dönüm bağ 6.000, nısıf debbağ dükkânı 1.200, Manyas Kapusu kurbunda üçte birlik han hissesi 60.000, Tavuk Pazarı'nda iki bab mülk dükkân 120.000, mülk dükkân 60.000, mülk bağça 84.000, hariciye ve dâhiliyesi ile mülk 192.000 ve Manyas Kapusu kurbunda mülk han 120.000 akçe olarak verilmiştir.

Efendi'nin zenginliğinin sadece sahip olduğu statüden kaynaklanmadığını söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle, Osmanlı kadısı servetini çeşitli taşınmazlarla desteklemiştir.⁸⁴⁹

Mehmed Efendi'nin alacak-verecek ilişkilerine baktığımızda tablo daha da genişlemektedir. Eşine 12.000 akçelik mehir, 38.250 akçelik Mut Yahudi'ye ve 7.200 akçelik Ahmed Efendi'ye borcu kalmıştır. Bunun yanında çok sayıda kişiye önemli meblağlarda borç vermiştir. Borç verdiği kişilerin ağırlıklı olarak Yahudilerden olması dikkat çekicidir.⁸⁵⁰ Mehmed Efendi'nin borçlarını ne sebeple verdiği belirtilmemiştir. Salamon isimli Yahudi'ye 3 ayrı borç vermesi dikkate değerdir. Yüksek meblağlı verilen borçlar, herhangi bir sebeple yapılan ticari faaliyetleri akla getirmektedir. Mehmed Efendi bahsedilen kişiler için güvenilir güçlü bir kredi kaynağı da olabilir. Güvenilirliği en azından kadı olması sebebiyle muhtemelen sabitti. Çünkü 1.062.826 akçelik verilen borç, sadece ticari ortaklıklarla açıklanamayacak kadar büyük bir meblağdır. Bu verilerden hareketle kesin olarak söyleyebileceğimiz şey, ulema mensuplarının en üst seviyesinde bulunan Mehmed Efendi, parasını sermaye olarak kullanıp, faaliyetlerini hanları ve dükkânlarıyla desteklemiştir. Belki de han ve dükkân sahipliği Mehmed Efendi tarafından bilinçli

---

⁸⁴⁹Bu konuyla ilgili başka çalışmaların satır aralarından başka kadıların da benzer yatırımlarının olduğu görülmüştür. İsmail Cerrahoğlu, 'Şeyhülislam Arif Hikmet ve Medine-i Münevvere'de Kurduğu Kütüphane', *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 30, Sa. 1, Ankara, 1988, s. 120; Maydaer, 'XVII. Yüzyılda Bursa'da...', s. 586.

⁸⁵⁰ Mehmet Efendi'nin borç verdiklerinin listesi şu şekildedir: İsmail Çelebi 36.000, Salamun Yahudi 51.600, Münteş Yahudi 27.600, cemaat-i Yahudi 26.280, Mukim Yahudi 6.900, Mukim oğlu Yahudi 8.040, kebir Bit? Zimmî 24.000, Yahudi ve cemaat-i Yahudi 76.200, Salamon Yahudi 12.720, Salamon karındaşı Yahudi 6.480, Yahya ve cemaat-i Yahudi 81.720, Mehmed Ağa 30.360, kebir Bit? oğlu 12.900, Hasan Beşe 28.200, Hildan zimmi 6.480, Esirci Halil 25.200, Salamon Yahudi 4.500, Bekir Ağa 9.000, İstirati zimmi 8.880, Molla Mustafa 55.680, Kasab Ali Beşe 42.000, cemaat-i Yahudi 66.000, Yahudan 1.062.826, Yehavis ve cemaat-i Yahudi 19.620 Mehmed Çelebi 300.000 akçe.

bir seçimdir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi hanlar ve dükkânlar ticari faaliyetlerin kalbi niteliğindedir.⁸⁵¹

Toparlamak gerekirse Medine-i Münevvere Kadısı Mehmed Efendi, zengin bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Görülen o ki, daha güçlü olabilmek için elindeki parasını kullanmasını bilmiştir. Servetini taşınmazla da desteklemiştir ki bu eğilim diğer kadılar tarafından da gösterilmiştir. Bu anlamda kadılar önemli sermayedarlar ve müteşebbisler olarak karşımıza çıkmaktadır.

V.IV- EDİRNELİ BİR MÜLTEZİM: MUSTAFA AĞA BİN İBRAHİM

Mukataa alanlarının yaygınlaşması ve malikâne sisteminin 18. yüzyılda etkin bir şekilde kullanıldığı, I. Bölümde anlatılmıştı. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki iltizam ve malikâne sistemleri uygulamaya konulduğu andan itibaren üst düzey yöneticiler tarafından servetlerini artırmak için önemli bir araç olarak görülmüştür. Zira üst düzey yöneticilerin sadece kendileri değil, çalışanları ve akrabaları da iltizamları ele geçirmiştir.⁸⁵² Böyle bir ortamda iltizamları ele geçiren kişiler önemli sermayedarlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

İncelediğimiz kayıtlardaki birkaç ipucundan hareketle mültezim olduğunu düşündüğümüz kişilerden önceki bölümlerde bahsedilmişti. Bizim için bu konuda en

---

⁸⁵¹ Bu konuda örnek olarak Kadı Derviş Mehmed Efendi'dir. Çeşitli taşınmazlarının yanında ekmekçi dükkânı vardır ve aynı zamanda Ekmekçi Mustafa Çelebi'den alacağı bulunmaktadır. Belki de Derviş Mehmet Efendi dükkânı aldı. Yani sermayeyi ve emek gücünü sağlamak için Mustafa Çelebi'yle anlaşta. Maydaer, 'XVII. Yüzyılda Bursa'da...', s. 588; Cerrahoğlu, 'a.g.m.', s. 120.

⁸⁵² Özvar, *a.g.e.*, s. 60-67. Mesela Erol Özvar çalışmasında belirttiği üzere Amcazâde Hüseyin Paşa'nın kethüdası Hüseyin Bey bin Abdullah, deruhte ettiği malikane için 60.000 akçe muaccelle ödemiştir. Özvar'a göre Kethüda Abdullah'ın malikânesi Amcazâde'den ayrı düşünülemez. Bkz. Özvar, *a.g.e.*, s. 67. Bunun yanında, taşranın yükselen gücü âyânlara dair yapılan çalışmalarda, bu kişilerin devletle sıkı ilişkiler geliştirmenin yanında iltizamları da ele geçirdikleri dile getirilmiştir. O halde iltizamları ele geçirmek o bölgenin denetimini ele geçirmek anlamına gelebilir. Bkz. Sezer, 'Tepedelenli Ali Paşa'nın Çiftlikleri...', s. 75.

büyük ipucu, ölenin topluca köy ahalisinden alacağını kalmasıydı.⁸⁵³ Şimdi bu özellikleri gösteren Mustafa Ağa bin İbrahim'in hayatına göz gezdirelim. 9 Ramazan 1114 (27 Ocak 1703) tarihli kayda göre Kasab Murad Mahallesi'nde ikamet eden Mustafa Ağa bin İbrahim'in toplam 935.780 akçe terekesi vardır.⁸⁵⁴ 55.000 akçelik kişisel eşyası bulunmaktadır. Eşya yekûnu düşünüldüğünde Mustafa Ağa'nın çok lüks bir hayat sürdürdüğünden bahsedemeyiz. O halde Mustafa Ağa'nın öncelikleri nedir?

Mustafa Ağa'nın terekesine bakıldığında servetinin nakit para, mülk menzil ve alacak paradan oluştuğu görülmektedir. Üçü de mülk menzil olan taşınmazları toplam 104.000 akçe değerindedir. Diğer yandan toplam 83.000 akçe nakdi bulunmaktadır.

Mustafa Ağa'nın verdiği borçlar önemli meblağlardadır.⁸⁵⁵ Mustafa Ağa'nın Hüseyin Ağa'ya verdiği 160.000 akçelik borcun kayıta nedeni açıklanmasa da önemli bir yatırım için verildiği açıktır. Belki de Mustafa Ağa önemli bir kredi kaynağıydı ya da sermayedar olarak çeşitli ortaklıklar kuruyordu. Elindeki sermayesinin yarısını da eğer tahminimiz doğru ise kendi iltizamı için ayırmıştır. Mesela sadece bir karyeden 227.200 akçe alacağı vardır. Bunun yanında 136.000 akçelik nakdinin olması her an kapısına gelen kişilere yeni krediler vermek için hazır olduğu izlenimi vermektedir.

---

⁸⁵³ Bu konunun detayı için bkz. I. Bölüm.

⁸⁵⁴ *EŞS 4707, 54/4.*

⁸⁵⁵ Müteveffanın Emir Sultan Kethüdası Ahmed Ağa 24.000, Doğuca Karyesi'nde sakin İmam Mustafa 9600, Hüseyin Ağa 160.000 ve (?) Karyesi ahalisinden Küçük Beşir 52.480 akçe. Bunun dışında Mustafa Ağa'nın Manastır Nahiyesi'ne tâbi Son Manastır Karyesi ahalisinden 227.200 akçe alacağı bulunmaktadır. *EŞS 4707, 54/4.*

Toparlamak gerekirse, Mustafa Ağa'nın hayatının belirli bir rutini vardır. Zengin olmasına rağmen, çok lüks bir hayatı olmayan, servetini nakit paraya dayandıran biridir. Aynı zamanda şahıslara yüklü borçlar verebilmesi düşündürülen bir durumdur. Ticaretin içinde bulunduğu dair veri yoktur. O halde verdiği bu borçlar, faiz karşılığı verilen borçlar olabilir.

V.V- EDİRNE'DE ESNAF OLMAK: HAFFAF İBRAHİM ÇELEBİ BİN ALİ

Edirne'nin önemli bir ticaret ve üretim merkezi olduğuna daha önce değinilmişti. Edirne, dokumacılığın yanında dericilik, ayakkabıcılık, çizmecilik ve at koşum aletleri üretimi gibi alanlarda gelişme göstermiştir. Bu mallar özellikle Balkanlar'a ihraç edilmiştir.⁸⁵⁶ İşte burada örnek olarak haffafın seçilmesi hem Edirne'nin bu özelliğinden hem de seçilen örnekteki kişinin çevresiyle olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Zira Edirne'nin ayakkabı üretiminde kendine yer edinen Haffaf İbrahim Çelebi'nin hayatına bakmak, Edirne esnafının hayatı hakkında fikir sahibi olmamıza olanak verecektir.

23 Rebî'ü'l-âhir 1139 (18 Aralık 1726) tarihli kayda göre Firuz Ağa Mahallesi'nde yaşayan Haffaf İbrahim Çelebi, yaklaşık 200.000 akçelik tereke bırakmıştır.⁸⁵⁷ Terekesi daha çok kişisel eşyalarından, sermayesinden ve alacaklarından oluşmaktadır.

Eşyalarına baktığımızda Haffaf İbrahim Çelebi'nin çok lüks bir hayat sürmediği anlaşılmaktadır. Çünkü 200.000 akçelik terekesinin içinde yaklaşık 10.000

⁸⁵⁶İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Üzerine ...*, s. 292.

⁸⁵⁷*EŞS* 4732, 61/2.

akçe değerinde kişisel eşyası vardır. Kürk seçimi bile ‘*kuzu kürk*’tür ve değeri 380 akçedir. O halde şu tespitte bulunmak mümkündür: Terekelere dair yapılan çalışmalarda zenginliğin lüks malların kullanımıyla dışa yansıdığı genel kanıydı. Oysa Haffaf İbrahim Çelebi, zengin olmakla beraber, zenginliğin dışa yansımıyla ilgili bir kaygı içinde görünmemektedir. O zaman bu istek askerî sınıf üyeleri ya da kadınlar gibi belirli gruplar için daha geçerli olabilir.

Diğer yandan Haffaf İbrahim Çelebi’nin sermayesini oluşturan mallarının değeri 60.000 akçeye yakındır. Sermayesi hammaddelerden ve mamul mallardan oluşmaktadır.⁸⁵⁸ Bu veriler de onun ürettiği malları satan biri olduğu fikrini desteklemektedir.

Haffaf İbrahim Çelebi’nin taşınmaz mal olarak 183 akçe değerinde hırdavat dükkânı bulunmaktadır. Demek ki Haffaf İbrahim Çelebi’nin evi kiraydı. Bu hali bile onun mütevazı hayat sürdüğünü doğrulamaktadır. Bir de dükkânındaki kesede 2.200 akçesi vardır.

Haffaf İbrahim Çelebi’nin yaklaşık 450 kişide alacağı kalmıştır. Alacakları küçük meblağlardır. Bahsedilen alacakları genelde 500 akçeyi bile aşmamaktadır. Bu da bize veresiye satış yaptığımı düşündürmektedir.⁸⁵⁹ Alacağı olduğu kişiler arasında Ahmed, Mehmed, Ali, Mustafa, Bekir, Kara Mehmed, Molla Ahmed, Mustafa Bey, Ali Beşe, Ali Efendi, Halil Çelebi gibi isimler mevcuttur ve genellikle Müslimlerden

---

⁸⁵⁸Bu mamul ve hammaddenin yer aldığı mallar arasında 120 çift sarı, kırmızı ve siyah çizme, 20 çift postal, 31 çift küçük pabuç, 123 çift pabuç, 131 çift mest ve 24 adet meşin bulunmakta ve liste benzer metaların sıralanmasıyla devam etmektedir. *EşS* 4732, 61/2.

⁸⁵⁹Veresiye mal satışı, esnaf ve tüccarlar için geçerliliği olan bir satış biçimi olabilir. Mesela bu konudaki bir başka örnek için bkz. Zübeyde Güneş Yağcı- Serdar Genç, ‘XIX. Yüzyılda Balıkesir’de Giyim-Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı’, *Turkish Studies*, Vol. 2/1, 2007, s. 240.

alacağı vardır. 450 kişinin babası, mesleği ve nereli olduğu hakkında detaylı bilgi verilmemiştir.

Haffaf İbrahim Çelebi'nin iki kişiye borcu kalmıştır. Bunlardan biri El-hâc Mehmed'dir ve ona 7.800 akçe borçludur. Diğer kişi 1.200 akçe borçlu kaldığı Halil Beşe'dir.⁸⁶⁰ Bütün bu verilerden hareketle Haffaf İbrahim Çelebi'nin kendi yağında kavrulan bir esnaf olduğunu söyleyebiliriz. Anlaşılan hayatında büyük yatırımlara yer yoktur. Bütün hayatı, ürettiği malları satmak üzerine kurulu gibi görünmektedir.

V.VI- EDİRNE'DE FAKİR OLMAK

Fakir, geçimini güçlkle sağlayan insan için kullanılan kelimedir. Bu başlık altında Edirneli fakir insanların terekelerinden hareketle hayatlarını tahayyül etmeye çalışacağız. Aslında bu tanımdan hareketle, belki de hayatlarını anlatmak için çok unsura rastlamak da beklenmemelidir. Şu var ki, 18. yüzyılın ilk yarısında Edirne'de her gruptan ve unvandan fakire rastlamak mümkündür.

İncelenen tereke kayıtlarında en fakir beşe unvanlı müteveffa, 14 Şevval 1114 (3 Mart 1703) tarihli belgeye göre mahallesi belirlenemeyen, 1. bölük neferatından Hüseyin Beşe bin Abdullah'tır. Bütün terekesi 500 akçelik kılıcından ve 60 akçelik aba yağmurluğundan, 21 akçelik kahve ibriğinden ve 45 akçelik demirden oluşmaktadır.⁸⁶¹

En fakir bey ise 15 Rebî'ü'l-evvel 1164 (11 Şubat 1751) tarihli kayda göre El-hâc Hallac Mahallesi'nde oturan Abdülkadir Bey bin Ali'dir. Bütün eşyası 125

---

⁸⁶⁰EŞS 4732, 61/2.

⁸⁶¹EŞS 4707, 51/2.

akçelik tüfek, 122 akçelik kara kılıç, 171 akçelik köhne kavuk, 90 akçelik zıbın ve don, 845 akçelik köhne çuka nâfe kürk ve 105 akçelik köhne kuzu kürkten oluşmaktadır. Toplam terekesi 1.458 akçedir.⁸⁶² 10 Safer 1154 (27 Nisan 1741) tarihli kayda göre en fakir ağa olan Maruf Hoca Mahallesi'nde oturan Ahmed Ağa bin Ömer'in 1.877 akçelik terekesi, Abdülkadir Bey'den çok farklı değildir. Tek fark üç kılıcının fazla olmasıdır.⁸⁶³ Efendi unvanlılara baktığımızda çita daha da düşmektedir. Mısır Valisi'nin Divan Efendisi Mehmed Efendi bin Mahmud'un terekesinin tamamı köhne çadır, minder ve yastık zarfının değeri olan 878 akçeden ibarettir.⁸⁶⁴ Verilen bu örnekler reâyâ ve diğer gruplar için de benzerdir. Reâyâ olanlarda silahın yerini birkaç parça eşya almaktadır.

Buradan şu çıkarımda bulunabiliriz: Zenginlerin hayatları ne kadar karmaşık ve renkliyse, fakirlerin hayatları o kadar sadedir. Askerî sınıfta olanların hayatlarının vazgeçilmez unsuru, görevleriyle alakalı silahlarıdır. Hayatlarındaki en büyük yeri kaplayan beklendiği gibi yokluktur.

Toparlamak gerekirse 18. yüzyılın ilk yarısında Edirne'nin I. bölümde bahsedilen bütün özellikleri gösterdiği anlaşılmıştır. Edirne her gruptan insanın barındığı, tacirlerin uğrak yeri olan bir şehirdir. Şehir, zengin üst düzey devlet görevlilerine de, fakir yeniçerilere de ev sahipliği yapmaktadır. Zengin askerî sınıf üyelerinin çeşitlenen ve taşınmaz mallarla desteklenen ekonomik faaliyetleri de dönemin içinde bulunduğu hal ile ilgili fikir edinmemizi sağlamaktadır.

---

⁸⁶²EŞS 4763, 43/1.

⁸⁶³EŞS 4747, 64/7.

⁸⁶⁴EŞS 4732, 1/3.

SONUÇ

Edirne, Osmanlı Devleti için fethedildiği tarihten itibaren önemli bir şehir olmuştur. Bu önemi; ekonomik faaliyetleriyle, askerî üst olmasıyla ve coğrafi konumuyla ilgilidir. Edirne'nin yukarıda belirtilen özellikleri, burada servet anlamında bir kutuplaşmanın oluşmasını engellemiştir. Çünkü incelenen 5 defterin içindeki 846 tereke kaydından, Edirnelilerin 18. yüzyılın ilk yarısında fakirler, zenginler ve orta hallilerden oluştuğu anlaşılmıştır. Yine servetle askerî sınıf üyesi olma arasında doğru orantının olduğu da mutlaka belirtilmelidir. Başka bir söylemle, 18. yüzyılın ilk yarısında Edirne'de zenginlik söz konusu olduğunda '*servet ve unvan*' yani '*servet ve askerî sınıf üyesi olma*' arasında sıkı ilişki mevcuttur. Özellikle en zengin kişilerin, vezir, kadı, vali gibi yüksek kademedeki, diğer unvan sahiplerine göre padişaha daha yakın olan askerî sınıf üyeleri arasından çıkması, bu eşlemeye '*statü*'yü de eklememize olanak sağlamaktadır. O halde incelenen veriler, bu güne kadar pek çok araştırmacının öne sürdüğü servet, unvan ve statü eşlemesinin geçerliliğini bir kez daha doğrulamıştır. Zengin olan reâyâdan kimselerin de ticaret, para işletimi gibi faaliyetlerinin bulunması da dikkate değerdir. Diğer yandan Edirne'de var olduğunu belirttiğimiz orta sınıftakilerin yaklaşık yarısı askerî sınıf üyesiyken, yarısı da reâyâdandır. Bu durumu da Edirne'nin çeşitli zanaatların yapıldığı üretim ve aynı zamanda ticaret merkezi olmasına bağlayabiliriz. Çünkü önemli bir askerî üs olan Edirne'de pek çok askerî sınıf üyesinin bulunması doğaldır. Bunun yanında şehirde bulunan pek çok tüccar ve zanaatkâr, belirli gelir seviyesiyle orta hallilerin içinde, askerî sınıf üyelerinin yanında kendilerine yer açmayı başarmıştır.

Bu noktada bahsedilen üç grubun nasıl bir hayat sürdüğüne bakmakta yarar vardır. Fakir insanların hayatlarını 'sınırlı' olarak tanımlamak mümkündür. Bu insanların biraz üst başı ve bazılarının 'başlarını sokacak' evi ya da 'karınlarını doyurmak' için ettikleri bağları bulunmaktadır. Bunun yanında fakirlerin terekesinde düşük değerli bir dini kitaba, evin ihtiyaçları için bir hayvana, kadınlarda gümüş, değerli olmayan bir takıya nadiren rastlanılır.

Orta halliler söz konusu olduğunda durum biraz daha karmaşıklaşmaktadır. Karmaşıklığın sebebi, eşyaların sayısının ve çeşidinin artmasının yanında, orta hallilerin kendi içinde yaşam standardı anlamında ikiye ayrılabilmesinden kaynaklanmaktadır. Orta hallilerin terekeleri fakir eşiğine yakınsa bunların hayatlarında da lüksten bahsedilemez. Sadece fakirlere göre özel eşyalarının ve evlerinin daha iyi olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca taşınmazlarının içinde ticari faaliyetlerin yapıldığı dükkânlara da rastlanabilir. Fakat tereke aralıkları zengin eşiğe yaklaştıkça taşınmaz malların değerlerinin artmasıyla beraber, kişisel eşyalar daha da çeşitlenmekte ve daha da değerlenmektedir. Artık ithal eşyalardan, kürklerden, saatlerden, şallardan, kaftanlardan, daha çok mücevher ve bazen köle sahipliğinden, bahsedilebilir. Bu gruptakiler için hayat çok kaygı verici görünmemektedir. Belki de düşündükleri tek şey nasıl daha fazla servet edinebilecekleridir.

Zenginleri de hayat standartları bakımından ikiye ayırmak mümkündür. Eğer bahsedilen zengin üst düzey bir askerî sınıf üyesiye çok sayıda kürkler, kaftanlar, saat, ithal ev eşyaları, döşemeler söz konusudur. Yani kişinin statüsüne yakışır bir hayat standardından bahsedilebilir. Tabi çok değerli taşınmazlar, köleler, kişilerin tercihi göre mücevherler, simgesel atlar, at takımları, silahlar, dini kitaplar, artık

devreye girmiştir. İkinci grup zenginler için de lüks hayattan bahsedilebilir. Fakat bu lüks hayat, birinci gruptakilerle karşılaştırılmaz. Bu insanlar, belirli birikimlerini bazı fırsatlarla değerlendiren ve zenginleşen kişi imajı taşımaktadırlar. Dolayısıyla servetlerini taşınmaz mallara, para ilişkilerine ve ticari faaliyetlere yaymış görünmektedirler. Birinci gruptakiler kadar çok lüks malı, alamayacaklarından değil, lüzum görmediklerinden sahiplenmemiş olmalıdırlar.

Burada şu noktaya da değinmek gerekir ki, zenginler, fakirler ve orta halliler için farklı bir yaşam şeklinden bahsedilemez. Yani herkes aynı tarzda giyiniyordu, aynı tarzda şekilde yemek yiyordu. Fark, servetle orantılı olarak özel eşyaların değerlendirilmesinde ve çeşitlenmesindedir. Yani bir paşa fağfur tabakta yemek yerken, fakir bakır kabı kullanıyordu.

Konuya bir de zenginlerin belirli mahallelerde oturup oturmadıklarını sorgulayarak devam edilebilir. Aslında bu, zenginlerin fakirlerle aralarına komşuluk anlamında set çekip çekmediklerinin de sorgulanmasıdır. Yaptığımız sorgulama sonunda gördük ki, zenginlerin özellikle tercih ettiği mekânlar yoktur. Fakat bu sonucu, kesin gerçek gibi almamak gerekir. Nihayetinde bu çalışmayı okurken, herkesin aklından çıkarmaması gereken konu tereke kayıtlarının toplumun genelini temsiliyetlerinin sınırlı olmasıdır. Fakat kayıtlarda sezilen o ki, zengin bir kişinin evi oda sayısı tanımlanmasa da çiçeklerle bezeli büyük bahçeler içindedir. Fakat fakir birinin avlusuz bir göz odası eşyalarının azlığı göz önüne alındığında onun için ‘saraylara bedel’ olmalıdır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti’nin ikinci şehri konumundaki Edirne, sadece güçlü esnafların, tecirlerin ve askeri sınıf üyelerinin ikamet yeri değildir.

Hal böyle iken, Edirneli fakirin, zengin ve orta hallinin; köylünün, kentlinin yaşadıkları fiziki mekânın kapasitesi farklı olsa da ortak bir zevki vardır: Kahve. Kahveye olan düşkünlük, en fakir birinin yeterince giysisi olmadığı halde edindiği fincan ve cezveden anlaşılabilir.

Diğer yandan, bazı yatırım araçlarının belirli gruplarda daha çok sahiplenildiği görülmüştür. Mesela köle tamamen zenginlik göstergesidir ve ancak zenginlerin terekelerinde bulunabilir. Taşınmaz mallar içinde de bu özellikleri gösterenler vardır. Özellikle farklı ekonomik faaliyetlerin yapıldığı çiftlikler, değirmenler, fırınlar ve hanlar askerî sınıf üyelerinin ellerinde daha çok toplanmıştır. Bu da 18. yüzyılın ilk yarısındaki askerî sınıf üyelerinin çeşitlenen ekonomik faaliyetlerine işaret etmektedir. Özellikle çiftliği olanların önemli meblağlarda çeşitli canlı hayvan da beslemesi, bu tezi doğrulamaktadır. Yatırım araçları ve sahiplerine dair yapılan sorgulamada elde edilen en önemli sonuç, askerî sınıf üyelerinin çeşitlenen ekonomik faaliyetleridir. 18. yüzyılın ilk yarısına askerî sınıf üyelerinin bazıları üretici, işletmeci ve tacir olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik bahsedilen askerî sınıf unvanını taşıyanlar eğer zenginse şehrin önemli işletmelerini, deyim yerindeyse ekonominin kalbini ele geçirmiş durumdadır.

Son olarak servet edinme eğilimlerinden bahsetmek gerekir. Edirnelilerin genel olarak eşya, taşınmaz mal ve alacak para üzerine bir hayat inşa ettikleri anlaşılmaktadır. Bu hem tereke toplamında hem de ağırlıklı eğilimde böyledir. Fakat tereke sahipleri unvan, dini aidiyet, cinsiyet ya da yaşanan mekâna göre ayrıldığında ağırlıklı eğilimde olmasa da tereke yekûnlarında her bir grubun farklı refleksler gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durumu yaratanın genellikle gruplardaki bazı zengin kişilerin kişisel tercihleri olduğu anlaşılmıştır. Yani sadece tereke

yekûnları göz önünde tutularak yapılan sorgulamada, grup üyelerinden bir zengin grubun tercihinden farklı bir yatırım tercihi, ağırlıklı eğilimden farklı bir servet yapılanmasının oluşmasına sebep olmaktadır. Bu durum araştırmacılar tarafından dikkat edilmesi gereken bir konudur. Çünkü incelenen eğer bir toplum ya da grupsa ağırlıklı eğilim mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi takdirde sadece bir ya da iki kişinin tercihi bütün bir grubun tercihiymiş gibi gösterilebilir.

Tereke kayıtlarıyla elde edilen bir başka sonuç, askerî sınıf kavramının muğlâklığıdır. Görülen o ki, dikey hareketlilik yaşayan askerî sınıf üyeleri - dikey hareketlilik ister alttan üste, ister üstten alta doğru olsun- askerlik ya da yöneticilik dışında birer küçük zanaatkâr ya da zengin müteşebbisler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bizi iki sonuca götürmektedir. Öncelikle askerî sınıf üyeleri artık uzmanlık alanlarının dışında belki de statülerini kullanarak daha fazla para kazanmayı ummaktadırlar ve dikkatleri sadece devletin verdiği görev üzerine değildir. İkicisi de askerî sınıfı üyesi olmak, diğer yüzyıllarda olduğu gibi hala zorlanan bir şeydir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Edirne Şer'iyeye Sicili, 15 Muharrem 1114–20 Muharrem 1115, Demirbaş No 89, Mikrofilm No 4707.

Edirne Şer'iyeye Sicili, 25 Şevval 1129–5 Cemâziye'l-âhir 1130, Demirbaş No 105, Mikrofilm No 4723.

Edirne Şer'iyeye Sicili, 8 Şaban 1138–25 Ramazan 1139, Demirbaş No 114, Mikrofilm No 4732.

Edirne Şer'iyeye Sicili, 20 Muharrem 1153–5 Ramazan 1154, Demirbaş No 129, Mikrofilm No 4747.

Edirne Şer'iyeye Sicili, 8 Muharrem 1163–15 Şaban 1164, Demirbaş No 145, Mikrofilm No 4763.

Kronikler

Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704), Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara, 2000.

Kitaplar

AKDAĞ, Mustafa *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası 'Celâli İsyânları'*, Birinci Baskı, İstanbul, YKY, 2009.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, İkinci Baskı, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1995.

ALTINAY, A. Refik, *Lale Devri*, Haz. Haydar Ali Dirioz, Ankara, Bakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını, 1973.

ASLANTÜRK, Zeki, *Na'ima'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*, Birinci Baskı, İstanbul, Ayışığı Kitapları, 1997.

AYNURAL, Salih, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740–1840)*, çnc Baskı, İstanbul, TVY, 2002.

AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Birinci Baskı, İstanbul, Kubbealtı Yayınları, 2010.

BOCOCK, Robert, *Tüketim*, Çev. İrem Kutluk, çnc Baskı, Ankara, Dost Yayınevi, 2009.

CANBAKAL, Hülya, *17. Yüzyılda Ayntâb: Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, Birinci Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

CERASİ, Maurice M., *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyılda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, Çev. Aslı Ataöv, İkinci Baskı, İstanbul, YKY, 2001.

CİN, Halil, *Miri Arazi ve Bu Arazinin zel Mülkiyete Dönüşümü*, İkinci Baskı, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1986.

ÇAKIR, Baki, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI.–XVIII. Yüzyıl)*, Birinci Baskı, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2003.

DEVELLİOğLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lgat*, Yedinci Baskı, Ankara, Kurtuluş Basımevi, 1986.

D'OHSSON, M. De M., *18. Yüzyıl Türkiye'sinde örf ve Adetler*, Çev. Zerhan Yüksel, Tarihsiz, (Tercüman 1001 Temel Eser).

DAVİS, Fanny, *Osmanlı Hanımı*, Çev. Bahar Tırnakçı, İkinci Baskı, İstanbul, YKY, 2009.

ERDOĞAN Kaçan, Meryem vd., *Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796–1806) Rusçuk Ayanı*, Birinci Baskı, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2009.

ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara, TTK, 2006.

ERTEN, Hayri, *Konya Şer’iyye Sicillerinin Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Birinci Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

FAROQHÎ, Suraiya, *Orta Halli Osmanlılar: 17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri’de Ev Sahipleri ve Evler*, Çev. Hamit Çalışkan, Birinci Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.

....., *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, Çev. Gül Çağalı Güven–Özgür TÜresay, Birinci Baskı, İstanbul, YKY, 2003.

....., *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam –Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla–*, İstanbul, TVY, 2009.

FİNDLEY, V. Carter, *Kalemiyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çev. Gül Çağalı Güven, İkinci Baskı, İstanbul, TVY, 2011.

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2009.

GÖÇEK, Fatma Müge, *Burjuvazinin Yükselişi ve İmparatorluğun Çöküşü: Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme*, Çev. İbrahim Yıldız, Birinci Baskı, Ankara, Ayraç Yayınevi, 1999.

GÜN, Doğan, *XVIII. Yüzyılda Antakya’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1708–1777)*, Birinci Baskı, Elazığ, Fırat Üniversitesi Basımevi, 2012.

GÜRTUNA, Sevgi, *Osmanlı Kadın Giysisi*, Birinci Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

HAMMER, J. Von, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. III, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2008.

....., *Büyük Osmanlı Tarihi*, No 7, C. 13, İstanbul, 1998.

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1300-1600*, C. I, Üçüncü Baskı, Ankara, Eren Yayıncılık, 2000.

....., *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Dördüncü Baskı, İstanbul, YKY, 2004.

....., *Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.

KAHRAMAN, Seyit A., DAĞLI, Yücel, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 3, 2. Kitap, İstanbul, YKY, 1996.

KAZANCIGİL, Ratip, *Edirne Mahalleleri Tarihçesi 1529–1990*, No 4, İstanbul, İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 1999.

KILIÇ, Rüya, *Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler*, Birinci Baskı, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005.

KOÇU, Reşad Ekrem, *Osmanlı Padişahları*, Birinci Baskı, İstanbul, Ana Yayınevi, 1981.

MEHMED, Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, C. I, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

MONTAGU, Lady, *Şark Mektupları*, Haz. Dursun Gürlek, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2008.

NAGATA, Yuzo, *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara, TTK, 1997.

NUTKU, Özdemir, *IV. Mehmed'in Edirne Şenliği*, Ankara, TTK, 1987.

OKTAR, Tiğınçe, *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı*, Birinci Baskı, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1998.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Birinci Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.

OSMAN, Rifat, *Edirne Sarayı*, Haz. Süheyl Ünver, Ankara, TTK, 1989.

OSMAN, Tosyavizade Rifat, *Edirne Rehnüması*, Haz. Ratip Kazancıgil, Birinci Baskı, Edirne, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, 1994.

ÖKSÜZ, Melek, *Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, Birinci Baskı, Trabzon, Serander Yayınları, 2006.

ÖZ, Mehmet, *XV.–XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara, TTK, 1999.

ÖZDEMİR, Rifat, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

ÖZENDES, Engin, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne*, İkinci Baskı, İstanbul, Yapı Yayınları, 2005.

ÖZKAYA, Yücel, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, İkinci Baskı, İstanbul, YKY, 2010.

....., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Ankara, TTK, 1994.

ÖZTÜRK, Hüseyin, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, Birinci Baskı, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990.

ÖZTÜRK, Said, *Askerî Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defteri*, Birinci Baskı, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınevi, 1995.

ÖZVAR, Erol, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, Birinci Baskı, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2003.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul, MEB, 1982.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları Seçme Eserler I*, Üçüncü Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Birinci Baskı, Ankara, Yargı Yayınevi, 2006.

PEREMECİ, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, İkinci Baskı, Edirne, Bellek Yayınları, 2011.

PUHALA, Selami - YÜCEL, Yaşar, *I. Selimin Kânûnnâmesi, (1512–1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları*, Ankara, TTK, 1988.

RAYMOND, Andre, *Yeniçerilerin Kahiresi: Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*, Çev. Alp Tümertekin, Birinci Baskı, İstanbul, YKY, 1999.

REYHAN, Cenk, *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*, Birinci Baskı, İstanbul, TVY, 2008.

QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700–1922*, Yedinci Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

....., *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, Çev. Tansel Güney, Üçüncü Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

SAKAOĞLU, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul, Oğlak Yayınları, 2003.

SARICALIOĞLU, M. Esat, *Mali Tarih Açısından Osmanlı Devletinde Merkez Taşra İlişkileri (II. Mahmut Dönemi Edirne Örneği)*, Birinci Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgati*, No 46, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1986.

SEVÜKTEKİN, Melek, v.d., *Osmanlı Kadın Giyimleri*, Birinci Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997.

SHAY, Mary Lucille, *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu: Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)*, Çev. Münir Akın, Birinci Baskı, İstanbul, Özgü Yayınları, 2009.

SİNGER, Amy, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*, Baskı sayısı yok, İstanbul, TVY, 1996.

TAŞ, Aziz Nazmi Şakir, *Adrianopol'den Edirne'ye*, Birinci Baskı, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2009.

TAŞ, Hülya, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Birinci Baskı, Ankara, TTK, 2006.

TİMUR, Taner, *Kuruluş ve Yükselme Dönemlerinde Osmanlı Toplumsal Düzeni*, Ankara, İmge Kitabevi, 1994.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplumsal Yapısı*, İkinci Baskı, İstanbul, İtimat Ciltevi, 2004.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, C. I, İkinci Baskı, Ankara, TTK, 1984.

....., *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara, TTK, 1988.

....., *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara, TTK, 1982.

....., *Osmanlı Tarihi*, C. III, 2. Kısım, Ankara, TTK, 1982.

....., *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Üçüncü Baskı, Ankara, TTK, 1988.

ÜNVER, Süheyl, *Geçmiş Yüzyıllarda Kıyafet Resimlerimiz*, Üçüncü Baskı, Ankara, TTK, 1999.

YEŞİL, Fatih, *Osmanlı Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi: Ebubekir Ratib Efendi (1750-1799)*, Birinci Baskı, İstanbul, TVY, 2011.

YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, Gökkuşbe Yayınları, 2010.

ZİLFİ, Madeline C., *Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası*, Çev. M. Faruk Özçınar, Birinci Baskı, Ankara, Bileşik Kitabevi, 2008.

Makaleler

ABACI DÖRTOK, Zeynep, 'Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri', *OTAM*, Sa. 20, Ankara, 2006, s. 105–115.

ACAR, Şinasi-ÖZVERİ, Murat, 'Hacı Yusuf Beşe Terekesinin Düşündürdükleri', *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. X/1–2, İstanbul, 2007–2008, s. 120–136.

AÇIKEL, Ali, 'Rize Kazası'nda Müslim–Gayrimüslim İlişkisi', *I. Rize Sempozyumu*, Rize, 2006, s. 601–606.

AKDAĞ, Mustafa, 'Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar', *AÜDTCF Dergisi*, Sa. XIII (1–2), s. 27–51.

....., 'Osmanlı Tarihinde Âyânlık Düzeni Devri', *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. VIII, Sa. 14, Ankara, 1970, s. 51–61.

AKPINAR, Turgut, ‘Alman Seyahatnamelerinde Edirne’, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. E. Nedret İşli-Sabri Koz, İstanbul, 1998.

AKYILMAZ, Sevgi Gül, ‘Osmanlı Devleti’nde Reaya Kavramı ve Devlet–Reaya İlişkileri’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.4, Ankara, 1999, s. 40–51.

....., ‘Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması’, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, Sa. 1–2, 2008, s. 404–406.

AKYÜZ, Jülide, ‘Evlence Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan “Mehir” Hakkında Bazı Düşünceler’, *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, Sa. 37, Ankara, 2005, s. 213–230.

....., ‘Osmanlı Ulemasından Üç Efendi’nin Terekeleri’, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sa. 36, 2008, s. 188–200.

AKYÜZ ORAT, Jülide, ‘Avarız Vergisi Üzerine Bir Çalışma: 18. Yüzyıl Başlarında Ankara Uygulamaları’, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, Sa. 12, 2012, s. 219–232.

ALTUNAN, Sema, ‘XVII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul–Edirne Arasındaki Menziller ve Bazı Menzilkeş Köyler’, *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 25, Sa. 39, Ankara, 1963, s. 75–99.

....., ‘XVIII. Yüzyılda Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri’, *OTAM*, Sa. 18, Ankara, 1990, s. 1–20.

ANAMERİÇ, Hakan, ‘Osmanlılarda Kütüphane Kültür ve Bilimsel Yaşama Etkisi’, *OTAM*, Sa. 19, Ankara, 2008, s. 53–78.

ARMAĞAN, A. Latif, ‘Osmanlı Devleti’nde Konar Göçerler’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1999, s. 142–150.

ARTAN, Tülay, '18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatının Meşruiyet Arayışına Katılımı', *Toplum ve Bilim*, No 83, s. 292–321.

....., 'Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortalarında Eyüp'te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası', *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Ed. Tülay Artan, İstanbul, 1998, s. 49–64.

ASLAN, Eren, 'Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler', *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ed. Güler Eren, C. 3, Ankara, 1999, s. 236–249.

AVCILAR, Suna Başak, 'Osmanlı Tabakalaşma Sistemine İlişkin Görüşler Üzerine Bir Değerlendirme', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.4, Ankara, 1999, s. 55–67.

AYDIN, Âkif, 'Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri', *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sa. 3, İstanbul, 1982, s. 1–12.

....., 'Osmanlı'da Hukuk', *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ed. Eklemeddin İhsanoğlu, C. II, İstanbul, 1999, s. 375– 440.

BARKAN, Ömer Lütfi, 'Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defteri (1545–1659)', *Belgeler*, Ankara, 1966, C. III, s.1– 479.

....., 'Avarız', *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara, 1970, s. 13-19.

....., 'Timar', *İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Eskişehir, 1997, s. 186–333.

Başarır, Özlem, 'XVIII. Yüzyılın Taşrasında Statü Servet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme', *History Studies*, Vol. 3/3, 2011, s. 49–67.

....., 'Diyarbakır Voyvodası Aklâmı Malikânecileri Örneğinde XVIII. Yüzyılda Yatırımcıların Kimlikleri Üzerine Bir Değerlendirme', *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa. 15, Ankara, 2011, s. 48–49.

BATMAZ, Eftal Şükrü, ‘İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ed. Güler Eren, C. 3, Ankara, 1999, s. 250–257.

BAYARTAN, Mehmet, ‘Tarihi Coğrafya Çalışmaları Açısından Osmanlı Şehri’, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sa. 13, İstanbul, 2005, s. 85–92.

BAYAT, Haydar, ‘Edirne Sarayı Sosyal Hayatından Bir Kesit 861/1457 Sünnet Şenliği’, *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne, 1999, s. 62–67.

BAYSUN, Cavid, ‘Müsadere’, *İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1965, s. 669–673.

BEŞİRLİ, Mehmet, ‘17. ve 19. Yüzyılda Bir Orta Karadeniz Kenti: Tokat’, *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Ed. Erol Özvar– Arif Bilgin, İstanbul, 2008, s. 207–236.

BEYDİLLİ, Kemal, ‘Osmanlı Siyasi Tarihi Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa’, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C. I, İstanbul, 1999, s. 66–130.

BİLGİN, Arif – BOZKURT, Fatih, ‘Bir Mali Gelir Kaynağı Olarak Vârişsiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytül-mâl Mukataaları’, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 20, Kocaeli, 2010, s. 1–31.

BİLGİN, Arif – Ekin, Ümit, ‘Bir Kimliğin Dönüşümü: “Asker”likten “Asker–Esnaf”lığa’, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 2, Sa. 1, 2007, s. 215–229.

BİLİM, Cahit, ‘Tercüme Odası’, *OTAM*, Sa. 1, Ankara, 1990, s. 29–43.

BİZBİRLİK, Alpay, ‘Osmanlı Devletinde Ticaret ve Üretime Dair Bir Kaynak: “Tereke Defteri” ve Edirne Tereke Defterleri Üzerine Bir Deneme’, *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 731–735.

BOYACIOĞLU, Didem, ‘Arap Hanı ve Yapınının 18. – 19. Yüzyıl İstanbul Hanları İçindeki Yeri’, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C. 15, Sa.2, Bursa, 2010, s. 9–21.

BOZKURT, Nebi, ‘Lakap’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara, 2003, s. 65-67.

CANBAKAL, Hülya, ‘Barkan’dan Bu Yana Tereke Çalışmaları’, *Vefatınının 30. Yıldönümünde Ömer Lütfi Barkan, Türkiye Tarihçiliğine Katkıları ve Etkileri Sempozyumu*, İstanbul, 2009, s. 1–7.

CERASİ, Maurice M., ‘18. Yüzyıl Osmanlı Kenti’, *Cogito*, Çev. Kemal Atakay, Sa. 19, İstanbul, 1999, s. 201–215.

CERRAHOĞLU, İsmail, ‘Şeyhülislam Arif Hikmet ve Medine-i Münevvere’de Kurduğu Kütüphane’, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 30, Sa. 1, Ankara, 1988, s. 111–129.

CEZAR, Yavuz, ‘Bir Âyanın Muhallefâtı’, *Belleten*, C. XLI, Sa. 161, Ankara, 1977, s. 41–69.

....., ‘18 Yüzyılda Eyüp’te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler’, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, Ed. Tülay Artan, İstanbul, 1998, s. 15–32.

CUNBUR, Müjgan, ‘Türk Kütüphaneciliğinin Tarihi Kökeni’, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C. 8, Sa. 3–4, 1959, s. 105–116.

ÇADIRCI, Musa, ‘Hüseyin Avni Paşa’nın Terekesi’, *Belgeler*, C. 11, Ankara, 1986, s. 145–163.

ÇINAR, Hüseyin, '18. Yüzyılda Ayıntab (Antep) Sancağı'nın İdari ve Mali Yapısı', *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Ed. Erol Özvar– Arif Bilgin, İstanbul, 2008, s. 267–297.

ÇİFTÇİ, Cafer, 'Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri', *OTAM*, Sa. 27, Ankara, 2010.

....., '18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri', *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23(36), Ankara, 2004, s. 79–102.

ÇİFTÇİ, Murat, 'Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Özel Mülkiyet ve Yapısal Özellikleri', *Turkish Studies*, Vol, 6/3, s. 623–644.

ÇİZAKÇA, Murat, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Borçlanmanın Evrimi (XV. Yüzyıldan, XIX Yüzyıla)', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 3, Ed. Güler Eren, Ankara, 1999, s. 223–257.

DARKOT, Besim, 'Edirne: Coğrafi Giriş', *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 1–12.

DARLİNG, Linda T., 'Osmanlı Tarihinde Dönemlendirmeye Farklı Bir Bakış', *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu*, Haz. Mustafa Armağan, İstanbul, 2011, s. 151–164.

DEMİR, Tanju, 'Bir Tereke, Yetmiş Denizlili', *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C XXIV, Ankara, 2005, s. 131–144.

DEMİR, Tanju – ÇELİK, Bülent, 'XVII. Yüzyıl Sonlarında Aydın'da Bir Osmanlı Bürokrati: Defterdâr İsmail Paşa (Kırlı)', *AÜDTCF Dergisi*, C. 26, Sa. 42, Ankara, 2007, s. 78.

DİNÇ, Güven, 'Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo–Ekonomik Durumu', *OTAM*, Sa. 17, Ankara, 2005, s. 1–18.

DİNÇ Güven-ÇELİK Cemil, ‘Kıbrıs’ta Kölelik (1800-1878)’, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sa. 23, C. 5, Güz 2012, s. 185-196.

DİNGEÇ, Emine, ‘18. Yüzyılın İkinci Yarısında Saray Atlarının Binit Takımları’, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 20, 2011, s. 1-20.

EKİN, Ümit, ‘17. Yüzyılda Rodosçuk’ta Kölelerin Toplumsal Statüsü’, *Tarih Araştırmaları Dergisi (AÜDTCF)*, C. XXIX, Sa. 47, Ankara, 2010, s. 23-37.

ELDEM, Edhem, ‘18. Yüzyıl ve Değişim’, *Cogito*, Sa. 19, İstanbul, 1999, s. 189-199.

EMECEN, Feridun M., ‘Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne’, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. Emin Nedret İşle- M. Sabri Koz, İstanbul, 1998, s. 49-70.

....., ‘Osmanlı’da Yerleşik Hayat Şehirliler Köylüler’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1999, s. 91-97.

....., ‘Osmanlı Siyasi Tarihi Kuruluşta Küçük Kaynarca’ya’, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C. I, İstanbul, 1999, s. 5-61.

....., ‘Doğu Karadeniz’de Âyânlık: Tirebolulu Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa’, *Belleten*, C. LXV, Sa. 242, Ankara, 2001, s. 193-214.

....., ‘Âyân ve Muhallefâtı: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa’, *CIÉPO XIV. Sempozyumu Bildirileri 18-22 Eylül 2000*, Çeşme, Ankara, 2004, s. 141-148.

EMSEN, Şemim, ‘Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphanelerinin Tarihçesi’, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C. 9(1-2), 1960, s. 14-35.

ER, İlker, ‘Balıkesirli Tereke Sahipleri Hakkında Sosyo–Kültürel Açından Bazı Değerlendirmeler (1670–1700)’, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, Sa. 21, Balıkesir, 2009, s. 368–376.

ERCAN, Yavuz, ‘Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşmeye ve İslamlaşmaya Etkisi’, *Bellekten*, C. L, Ankara, 1986, s. 679–724.

....., ‘Gayri Müslimlerin Giyimi, Mesken ve Davranış Hukuku’, *OTAM*, Sa. 1, Ankara, 1990, s. 117–125.

ERDOĞAN Kaçan, Meryem, ‘Tereke Kayıtlarına Göre XVIII. Yüzyılın Ortalarında Rusçuk’ta Sosyo–Ekonomik ve Kültürel Hayat’, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sa. 45, 2010, s. 181–212.

ERDOĞU, Burçin , ‘Tarih Öncesi Dönemde Edirne’, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. Emin Nedret İşle- M. Sabri Koz, İstanbul, 1998, s. 13-18.

ERGENÇ, Özer – TAŞ, Hülya, ‘Assasments on Land Usufruct and Ownership in Anatolia During the 17th and 18th Centuries’, *Ajames*, No 23–2, Japan, 2007, s. 1–32.

ERGENÇ, Özer, ‘Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler’, *8. Türk Tarih Kongresi*, C. 2, TTK, Ankara, 1981, s. 1265–1274.

....., ‘Osmanlı Klasik Dönemindeki “Eşraf ve A’yan” Üzerine Bazı Bilgiler’, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sa. 3, İstanbul, 1982, s. 105–118.

....., ‘Osmanlı Merkez Askerinin Nitelik ve Fonksiyonları Üzerine’, *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler II*, Ankara, 1983, s.73–84.

....., ‘XVIII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Yönetiminin Mali Nitelikleri’, *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. 10, Ankara, 1986, s. 87–96.

....., ‘XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler’, *Belleten*, C. LII, Sa. 203, Ankara, 1988, s. 508–532.

....., ‘XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne’nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler’, *IX. Türk Tarih Kongresi*, C.III, Ankara, 1989, s. 1415-1424.

....., ‘XVIII. Yüzyılda Osmanlı Anadolu'sunda Tarım Üretiminde Yeni Boyutlar: Muzara'a ve Muraba'a Sözleşmeleri’, *Kebikeç*, Sa. 23, Ankara, 2007, 129–139.

ERTAŞ, Yaşar Mehmet, ‘17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Savaş Finansmanı ve 1715 Yılında Düzenlenen Mora Seferi’nin Maliyeti’, *1. İktisat Tarihi Kongreleri Tebliğler 1*, İstanbul, 2011.

ERÜNSAL, İsmail E., ‘Sahaf’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul, 2008, s. 504–510.

EYİCE, Semavi, ‘Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler’, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. Emin Nedret İşle- M. Sabri Koz, İstanbul, 1998, s.19-48.

FAROQHİ, Suraiya, ‘18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet’, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Çev. Necmiye Alpay, Ed. Madeline C. Zilfi, Birinci Baskı, İstanbul, TVY, 2000, s. 7-26.

....., ‘Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremid Âyânından Müridzade Hacı Mehmed Ağa’nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri’, *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, İstanbul, 2010, s. 81–100.

FAY, Mary Ann , ‘Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır’ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı’, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Birinci Baskı, İstanbul, 2000, TVY, s. 27–46.

GEDİKLİ, Fethi, *Osmanlı Şirket Kültürü: XVI.-XVII. Yüzyıllarda Mudârebe Uygulaması*, Birinci Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.

GENÇ, Mehmet, ‘Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi’, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara, 1973, s. 231–258.

....., ‘18. Yüzyıla Ait Osmanlı Mali Verilerinin İktisadi Faaliyetin Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği Üzerine Bir Çalışma’, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 2, Sa. 10, 1981, s. 33–55.

....., ‘İltizam’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul, 2000, s. 154–158.

....., ‘Malikâne’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, İstanbul, 2003, s. 516–518.

....., ‘Mukâtaa’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul, 2006, s. 129–132.

GENÇ, Serdar, ‘XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesir’de Ekmekçi Esnafı’, *Uludağ Üniversitesi Fen–Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 12, Bursa, 2007, s. 59–70.

GERBER, Haim , ‘Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa’da Kadının Sosyo–Ekonomik Statüsü (1600– 1700)’, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çev. Hayri Erten, Sa. 8, Konya, 1998, s. 231–244.

GÖKBİLGİN, Tayyip, ‘Edirne Şehrinin Kurucuları’, *Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 161–178.

....., ‘Edirne’, *TDV Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, 1994, s. 425–431.

GÖÇEK, Fatma Müge - BEAR, Marc David, '18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları', *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, 2000, s. 47–62.

GÖKÇE, Cemal, 'Edirne Âyânı Dağdevirenoğlu Mehmed Ağa', *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. XVII, Sa. 22, İstanbul, 1967, s. 97–110.

GÜLER, İbrahim, 'XVIII. Yüzyılda Köylüler', *Türkler*, C. 14, Ankara, 2002, s. 74–81.

GÜRAN, Tevfik, 'Kentlerin İaşesi', *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Ed. Erol Özvar– Arif Bilgin, İstanbul, 2008, s. 61–68.

GÜRTUNA, Sevgi, 'Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara, 1999, s. 190–203.

GÜNER, Selda, 'On Sekizinci Yüzyıl Şam'ına Dair Bazı Gözlemler', *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sa. 1, Ankara, 2011, s. 131–148.

GÜNEŞ, Mehmet, 'Karahisâr-ı Sâhib A'yânı Molla-zâde Hacı Ahmed Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri', *Afyon Karahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon, 2006, Sa. 8(2), s. 65–92.

HATHAWAY, Jane, 'Osmanlı Tarihinin Dönemlere Ayrılması Sorunu: 15. ve 18. Yüzyıllar', *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu*, Haz. Mustafa Armağan, İstanbul, 2011, s. 164–174.

HOWARD, Douglas A., 'Osmanlı Tarih Yazıcılığı ve 16.–17. Yüzyılların "Gerileme" Edebiyatı', *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu*, Haz. Mustafa Armağan, İstanbul, 2011, s. 223–248.

İNALCIK, Halil, '15. Asır Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Kaynakları', *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, İstanbul, 1953, s. 51–73.

....., 'Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü', *Odtü Geliştirme Dergisi Özel Sayısı*, Ankara, 1979–1980, s. 1–55.

....., 'Köy, Köylü ve İmparatorluk', *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Konferansı*, Ankara, 1990, s. 1–11.

....., 'Edirne'nin Fethi', *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s.137–160.

....., 'Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü', *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Ed. Tülay Artan, İstanbul, 1998, s. 9–14.

....., 'Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar', *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder–Faruk Tabak, İstanbul, 2010, s. 15–34.

İSLAMOĞLU, Huri, '16. Yüzyıl Anadolu'sunda Köylüler, Ticarileşme ve Devlet İktidarının Meşrulaştırılması', *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Faruk Tabak– Çağlar Keyder, İstanbul, 2010, s. 57–80.

İŞPİRLİ, Mehmet, 'Çelebi', *TDV Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 259.

KALAYCIOĞLU, Sibel, 'Toplumsal Yapı: Toplumsal Kurumlar, Gruplar ve Toplumsal Değişme', *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Ed. Mehmet Zencirkıran, Bursa, 2011.

KANSU, Şevket A., 'Edirne'nin Tarihöncesine Ait Araştırmalar', *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 13–20.

KARADEMİR, Zafer, ‘Sivas Ağa Sınıfının Sosyo–Ekonomik Durumuna Dair Bir İnceleme (1780–1831)’, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa. 14, Ankara, 2011, s. 183–210.

KARAGÖZ, Mehmet, ‘Osmanlıda Şehir ve Şehirli Mekân İnsan–Beşeri Münasebetler (XV–XVIII. Yüzyıl)’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara, 1999, s. 103–109.

....., ‘Ayıntab (Antep) A’yanı Es–Seyyid El–Hac Mehmed Ağa Bin Es–Seyyid Battal Ağa’nın Terekesi’, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, Sa. 2, Elazığ, 2009, s. 315–328.

KARAHASANOĞLU, Selim, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirîzâde Ahmed Efendi’nin Terekesi’, *OTAM*, Sa. 24, Ankara, 2008, s. 97–128.

KARATAŞ, Ali İhsan, ‘XVIII. Yüzyılda Bursa Halkının Ekonomik Yapısı’, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, Sa. 2, Bursa, 2006, s. 231–264.

KARATAŞ, Mehmet, ‘18.–19. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Bazı Müsâdere Uygulamaları’, *OTAM*, Sa. 19, s. 219–237.

KARPAT, Kemal, ‘Osmanlı Tarihinin Dönemleri: Yapısal Bir Karşılaştırmalı Yaklaşım’, *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu*, İstanbul, 2011, s. 199–222.

KARPUZ, Emine, ‘Anadolu Mutfaklarında Kullanılan Bakır Kaplar ve Osmanlı Dönemi Örnekleri’, *Türkler*, C. 12, Ankara, 2002, s. 425–432.

KAVAK, Nuri, ‘Osmanlı’da Girişimcilik ve Mudarebe Usulü’, 8. *Uluslararası Türk Dünyası Bilimler Kongresi*, 2010, s. 459–466.

KEYDER, Çağlar, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?’, *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder-Faruk Tabak, İstanbul, 2010, s. 1–14.

KILIÇ, Orhan, ‘Harputlu Hacı Osman’ın 1725 Tarihli Terekesi ve Düşündürdükleri’, *Turkish Studies*, Vol. 2/1, 2007, s. 17–28.

KOÇ, Yunus, ‘Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum’, *Bilig*, Sa. 35, 2005, s. 229–245.

KÖÇ, Ahmet, ‘XVIII. Yüzyılın Başlarında Ankaralı Bir Kadı: Muslu Efendi ve Terekesi’, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler 25–26 Ekim 2011*, C. I, Ed. Yılmaz Kurt, Ankara, 2012, s. 323–342.

KÖPRÜLÜ, Fuad, ‘Bey’, *TDV Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, 1992, s. 11–12.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, Osmanlı–Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (19. yy. Örnekleri Çerçevesinde)’, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I/I, Uşak, 2008, s. 17–26.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, ‘Osmanlı İktisadi Yapısı’, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ed. Eklemedin İslamoğlu, C. 2, İstanbul, 1999, s. 513–649.

LAJOS, Fekete, ‘XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi’, *Belleten*, Çev. Tayyip Gökbilgin, C. XLIII, Sa. 170, Ankara, 1979, s. 457–480.

LEWIS, Cristine M., ‘İstanbul’da 18. Yüzyıl Çalar Saatleri’, Çev. Necla Yurtsever, **Türkiyemiz**, Yıl 8, Sa. 23, İstanbul, 1977, s. 1–7.

MANSEL, Arif Müfit ‘İlk Çağlarda Edirne’, *Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 13–19.

MANTRAN, Robert, 1987, 'XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Asya Ticareti', *Bellekten*, Çev. Zeki Arıkan, C. LI, Ankara, 1978, s. 1433–1444.

MAYDAER, Saadet, 'Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)', *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, Sa. 2, Bursa, 2006, s. 365–380.

....., 'XVII. Yüzyılda Bursa'da Emekli Bir Kadı: Baldırzâde Oğlu Derviş Mehmed Efendi ve Serveti', *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, Sa. 2, Bursa, 2008, s. 569–592.

MCGOWAN, Bruce, 'Âyânlar Çağı 1699–1812', *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, C. 2, İstanbul, 2004.

MERİWTHUR, Margeret L., 'Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: 1770-1840', *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, 2000, s. 122–143.

MERT, Özcan, 'Âyan', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1991, s. 195–198.

....., 'Osmanlı Devleti Tarihinde Âyanlık Dönemi', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, Ankara, 1999, s. 174–180.

METİN, Rafet, '1699–1718 Yıllarında Bolu'da Yatırım Araçları', *Karadeniz Araştırmaları*, Sa. 33, 2012, s. 43–58.

MUŞMAL, Hüseyin, '1640–1650 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayata Dair Bazı Tespitler', *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa. 20, Konya, 2006, s. 201–231.

MUTAFCIEVA, V.P., ‘XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi’, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sa. 31, İstanbul, 1978, s. 163–182.

NAGATA, Yuzo – EMECEN, Feridun, ‘Bir Âyânın Doğuşu: Karaosmanoğlu, Hacı Mustafa Ağa’ya Ait Belgeler’, *Belgeler*, Ankara, 2004, C. XXV, Sa. 29, s. 1–7.

NEUMANN, Cristoph K., ‘Birey Olmanın Alameti Olarak Tüketim Kalıpları: 18. Yüzyıl Osmanlı Meta Evreninden Örnek Vakalar’, *Tarih ve Toplum*, Sa. 8, İstanbul, 2009, s. 7–47.

OFLAZ, Mustafa, ‘Osmanlı Dirlik Sistemi’, *Türkler*, C. 10, Ankara, 2002, s. 695–707.

OĞUZ, Gülser, ‘Tereke Kaydından Hareketle Bir Osmanlı Vezirinin 18. Yüzyılın Başlarındaki Yaşam Tarzı: Amcazâde Hüseyin Paşa’, *Milli Folklor*, Sa. 88, Ankara, 2010, s. 91–100.

....., ‘61 Numaralı Edirne Şer’iye Sicili’nden Hareketle Müslim-Gayri Müslim İlişkileri Üzerine Bir Deneme’, *Kök Araştırmalar Dergisi*, C. XII, Sa. 1, Ankara, 2010, s. 87-100.

....., ‘7 Numaralı Nevşehir Şer’iye Sicilinin Işığında Nevşehirlilerin Yatırım Araçları’, *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, C. 3, Nevşehir, 2011, s. 313–330.

....., ‘61 Numaralı Edirne Şer’iye Siciline Göre Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü’, *Milli Folklor*, Sa. 92, Ankara, 2011, s. 106–116.

OĞUZOĞLU, Yusuf, '17. Yüzyılda Konya Şehir Ekonomisini Etkileyen Bazı Faktörler', *AÜDTCF Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi*, C. 14, Sa. 25, Ankara, 1981, s. 335–341.

....., 'Osmanlı Şehirlerindeki Askerlerin Ekonomik Durumuna İlişkin Bazı Bilgiler', *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler II*, Ankara, 1983, s. 169–176.

....., 'Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Kültürel Malzeme Olarak Değeri', *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1985, s. 1–4.

....., 'Anadolu Şehirlerinde Osmanlı Döneminde Görülen Yapısal Değişiklikler', *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 1987, s. 1–10.

ORTAYLI, İlber, '18. Yüzyılda Akdeniz Dünyası ve Genel Çizgileriyle Türkiye', *Toplum ve Bilim*, İstanbul, Bahar 1977, s. 81–91.

....., '18. Yüzyılda İlimiye Sınıfının Toplumsal Durumu Üzerine Bazı Notlar', *Odtü Geliştirme Dergisi Özel Sayısı*, Ankara, 1979–1980, s. 155–160.

....., 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 10, Ankara, 2002, s. 216–220.

ÖĞÜN, Tuncay, 'Müsadere', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, 2006, s. 67–68.

ÖZ, Mehmet, 'Klasik Dönem Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler', *İslami Araştırmalar*, C. XII/1, 1999, s. 29–33.

ÖZBAY, Rahmi Deniz, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeğinin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi', *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 17, 2009, s. 148–163.

ÖZCAN, Abdülkadir, ‘Daltaban Mustafa Paşa’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 433–434.

....., ‘Paşa’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul, 2007, s. 182–183.

ÖZDEMİR, Nebi, ‘Osmanlı Tüketim Kültürü, Eğlence ve Yazılı Medya İlişkisi’, *Milli Folklor*, Sa. 73, Ankara, 2007, s. 12–22.

ÖZEL, Ahmet, ‘Gayrimüslim’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul, 1996, s. 418–427.

ÖZKAYA, Yücel, ‘XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu’, *Belleten*, Sa. 168, Ankara, 1978, s. 667–720.

....., ‘XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları’, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. XXXII, İstanbul, 1979, s. 219–247.

....., ‘Rumeli’de Âyânlık ile İlgili Bazı Bilgiler’, *8. Türk Tarih Kongresi*, C. 2, Ankara, 1982, s. 1407–1416.

....., ‘Merkezi Devlet Yapısının Zayıflamasının Sonuçları: Ayanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, Ankara, 1999, s. 165–173.

ÖZLÜ, Zeynel, ‘Terekeler Işığında Göynükte Aile’, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sa. 29, 2006, s. 81–102.

....., ‘XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gaziantep Mutfağı’, *Milli Folklor*, Sa. 72, Ankara, 2006, s. 118–128.

ÖZTÜRK, İsmail, ‘Edirne’de Geleneksel Sanatlar, Edirnekârî ve Edirne Kırmızısı’, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. Emin Nedret İşle- M. Sabri Koz, İstanbul, 1998, s. 485-493.

ÖZTÜRK, Mustafa, ‘Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili’, *Türkler*, C. 10, Ankara, 2002, s. 843– 849.

ÖZTÜRK, Said, ‘19. Yüzyılın Başlarında Kayseri’de Ailenin Sosyal ve Ekonomi Durumu Üzerine Gözlemler’, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Dr. Fikret İşıltan Hatıra Sayısı, İstanbul, 2000, s. 441–452.

PAMUK, Şevket, ‘Osmanlı Devlet Müdahaleciliğine Yeniden Bakış’, *Toplum Bilim*, No 83, İstanbul, 1999, s. 131–145.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, ‘Edirne’, *Türk Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara, 1966, s. 336– 354.

REYHAN, Cenk, ‘İlim–Kılıç–Kalem: Osmanlı Kamu Personeli Rejiminde Üçlü İşlevsel Ayrışma’, *Bellekten*, C. LXXII, Sa. 263, Ankara, 2008, s. 95–120.

SAHİLLİOĞLU, Halil, ‘XVIII. Yüzyılda Edirne’nin Ticari İmkânları’, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, C. III, Sa. 13, 1968, s. 60–68.

SALZMAN, Ariel, ‘İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Âyânlar’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 3, Ankara, 1999.

SAVAŞ, Saim, ‘Dağıstani Ali Paşa’nın Muhallefatı’, *Belgeler*, C. 15, Sa. 19, Ankara, 1993, s.249–293.

SAYDAM, Abdullah, ‘Trabzon’da Halkın Kitap Sahibi Olma Düzeyi (1795-1846)’, *Mili Eğitim*, Sa. 170, 2006, s. 187–201.

SERBESTOĞLU, İbrahim, ‘Tanzimat Döneminde Canik Sancağı’nda Arazi ve Vergi Anlaşmazlığı’, *Samsun Sempozyumu Bildiriler*, Samsun, 2011, s. 1–13.

SEZER, Hamiyet, ‘Tepedelenli Ali Paşa ve Oğullarının Çiftlik ve Gelirlerine İlişkin Yeni Bilgi –Bulgular’, *OTAM*, Ankara, 2005, Sa. 18, s. 333–357.

....., ‘Tepedelenli Ali Paşa’nın Çiftlikleri Üzerine Bir Araştırma’, *Belleten*, C. LXII, Sa. 233, Ankara, 1998, s. 75–106.

SEZGİN, İbrahim, ‘XVIII. Asırda Edirne’nin İktisadi ve Ticari Durumu’, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, Sa. 1, 2006, s. 28.

SÖYLEMEZ, Faruk, ‘Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Ömer Paşa’nın Muhallefatı’, *OTAM*, Sa. 27, Ankara, 2011, s. 165–194.

SÜMER, Faruk, ‘Ağa’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1992, s. 451–452.

ŞAHİN, Canay, ‘Ondokuzuncu Yüzyılda Samsun’da Çiftlik Sahibi Hazinedar zadeler ile Kiracı–Köylüler Arasındaki Arazi ve Vergi İhtilafı Üzerine Bazı Gözlemler ve Sorular’, *Kebikeç*, Sa. 24, Ankara, 2007, s. 75–88.

ŞAHİN, İlhan, ‘Göçebeler’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1999, s. 132–141.

ŞAHİNÖZ, Ahmet– TEOMAN, Özgür, ‘Osmanlı Tarımında Bir Sistem Tartışması: Tımar’, *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sa. 3, Ankara, 2002, s. 67–88.

TABAKOĞLU, Ahmet, ‘Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları’, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Ed. Mehmet Zencirkıran, Bursa, Dora Yayınları, 2011, s. 28.

TANKUT, Gönül, ‘Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı’, *VII. Türk Tarih Kongresi*, C. II, Ankara, 1973, s. 773–779.

TAŞ, Hülya, '19 Yüzyıl Öncesinde Osmanlı Kayıtlarında Tarla Sınırı ve Büyüklüğü İçin Kullanılan Ölçüler Ne Kadar Muğlaktı?', *Kebikeç*, Sa. 24, Ankara, 2007, s. 59–73.

....., 'Merkezi Mutlak Yönetim Modeli İçinde Yerel Unsurlar', *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Ed. Erol Özvar– Arif Bilgin, İstanbul, 2008, s. 202–203

TAŞ, Kenan Ziya, '18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri', *OTAM*, Sa. 9, Ankara, 1998, s. 367–387.

TEKİN, Zeki, 'Osmanlı Devleti'nde Kürk Ticareti', *Türkler*, C. 10, Ankara, 2002, s. 754–763.

TELCİ, Cahit, 'Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci', *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXII, Sa. 2, 2007, s. 145–166.

....., 'Muhassılın Serveti: Aydın Muhassılları Polad Ahmed ve Veli Paşa'nın Muhallefatları', *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIV, Sa. 2, 2009, s.179–208.

....., 'Muhassılın Serveti: Aydın Muhassılı Abdülbaki Paşa'nın 25 Temmuz 1697 (6 Muharrem 1109) Tarihli Muhallefatı', *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, Sa. 2, 2011, s. 551–576.

TEZCAN, Hülya, 'Ferace', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul, 1995, s. 349–350.

TOMAR, Cengiz, 'Müsâdere', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, 2006, s. 65–66.

TURAN, Ahmed Nezih, 'Bahçesaray Köleleri (17. – 18. Yüzyıllar)', *Bilig*, Sa. 48, 2009, s. 241–254.

TURAN, Namık Sinan, ‘16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Kılık Kıyafetine Dair Düzenlemeler’, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 60(4), Ankara, 2005, s. 239–267.

TUŞ, Muhittin, ‘Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700–1730)’, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Edebiyat Dergisi*, Sa. 4, Konya, 1999, s. 157–191.

....., ‘Osmanlılarda Özel Toprak Mülkiyeti ve Vakıf Münasebeti’, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 55, Konya, 1999, s. 181–196.

TÜLÜVELİ, Güçlü, ‘Osmanlı İmparatorluğunda Askerî–Reaya Ayrışması’, *CIÉPO XIV. Sempozyumu Bildirileri 18–22 Eylül 2000 Çeşme*, Ankara, 2004, s. 765–771.

TÜRKMEN, Mustafa Nuri, ‘XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü ve Esnafın Katkısı’, *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, Sa. 34, Ankara, s. 135–140.

ÜNVER, Süheyl, ‘Edirne Medeniyetimiz ve Tezyini Misalleri’, *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 233–253.

VEİNSTEİN, Gilles, ‘Çiftlik Tartışması Üzerine’, *Osmanlıda Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, İstanbul, 2010, s. 35–56.

YAĞCI Zübeyde Güneş,- GENÇ, Serdar, ‘XIX. Yüzyılda Balıkesir’de Giyim-Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı’, *Turkish Studies*, Vol. 2/1, 2007, s. 227–246.

YAKUT, Esra, ‘Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi’nin “Fetevâ–yi Ali Efendi” Adlı Fetvâ Mecmuasına Göre Osmanlı Toplumunda Aile Kurumunun Kurulması ve Dağılması’, *OTAM*, Sa. 7, Ankara, 1996, s. 287–318.

YALÇINKAYA, Alaaddin, 'XVIII. Yüzyıl, Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703–1789)', *Türkler*, C. 12, Ankara, 2002, s. 479–511.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, 'Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700–1800', *Osmanlı Araştırmaları*, Sa. 3, İstanbul, 1982, s. 143–164.

....., 'Osmanlı Toplumunu', *Osmanlı Toplumunu Tarihi*, C. 2, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1999, s. 441–499.

....., 'Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış', *Türkler*, C. 10, 2002, s. 183–213.

YILDIRIM, Naşide, 'Kadın Giyim ve Süslerinin Aileye Kazandırdığı Statü (İbecik Beldesi, Yeşildere ve Belevi Köyleri Örneği)', *Halk Kültürü'nde Giyim–Kuşam ve Süslenme Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Tekin Koçkar, Eskişehir, 2008.

YILDIRIM, Onur, 'Osmanlı Esnafında Uyum ve Dönüşüm: 1650–1826', *Toplum Bilim*, No 83, İstanbul, 1999, s. 146–171.

YILMAZ, Coşkun, 'Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma', *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara, 1999, s. 69–88.

YILMAZ, Serap, 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu ile Ekonomik İlişkileri: XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Hint Ticareti ile İlgili Bir Araştırma' *Bellekten*, C. LVI, Sa. 215, Ankara, 1992, s. 31–70.

....., 'İranlı Ermeni Bir Tüccarın Terekesi ve Ticari Etkinliği Üzerine Düşünceler', *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. VII, 1992, s.191-215.

....., '18. Yüzyıl Sonlarının En Zengin İzmirli: Hacı Osman Efendi', *1. İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler 2*, İstanbul, 2011.

YÜCEL, Yaşar , ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyon’, *Belleten*, C. XXXVIII, No 152, Ankara, 1970, s. 657–699.

....., ‘XVI–XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdari Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler’, *Belleten*, Sa. 163, C. XLI, Ankara, 1977, s. 495–506.

ZİYÂDE, Hâlid, ‘Osmanlı Devleti’nin Laikleşmesinde Bürokratların Rolü’, *AÜDTCF Dergisi*, Çev. Eyüp Baş, C. XLIV, Sa. 2, Ankara, 2003, s. 301–323.

ZORLU, Abdülkadir, ‘Batılı Bir Yaşam Tarzı Olarak Tüketim: Türkiye’de Tüketim Ürünlerinin ve Kültürünün Tarihi Gelişimi’, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e_dergisi*.

ZORLUTUNA, Salih, ‘17. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne’nin Sahne Olduğu Şahane Sünnet ve Evlenme Düğünleri’, *Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 265–296.

Tezler

AYDIN, İhsan, *Tanzimat Döneminde Ankara ve Gaziantep Terekelerinin Mukayeseli Bir Çalışması*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2008.

KARAGEDİKLİ, Gürer, *In Search of a Jewish Community in the Early Modern Ottoman Empire: The Case of Edirne Jews (c. 1686- 1750)*, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

BAŞ, Esra, *Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatında Kadın*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

BAŞARIR, Özlem, *18. Yüzyılda Malikane Uygulaması ve Diyarbekir Voyvodalığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.

BÜYÜK, Orhan, *Şer'ıye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Ortalarında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2009.

ÇELİK, Nazik Betül, *Tereke Defterlerine Göre II. Mahmut Döneminde Tokat'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2008.

DEMİR, Bünyamin, *XIX. Yüzyılda Tarihi Yarımada Hanlarının Ekonomik Yönü*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

DULUM, Sibel, *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2006.

ER, İlker, *Balıkesir Tereke Kayıtları Üzerinde Bir Değerlendirme (1670-1700)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2008.

KURU, Levent, *29 Numaralı Edirne Şer'ıye Sicili*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2006.

KUŞU, Selma, *Şer'ıye Sicillerine Göre H. 1065-1079/ M. 1655-1669 Tarihleri Arasında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2009.

KÜÇÜK, Levent, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

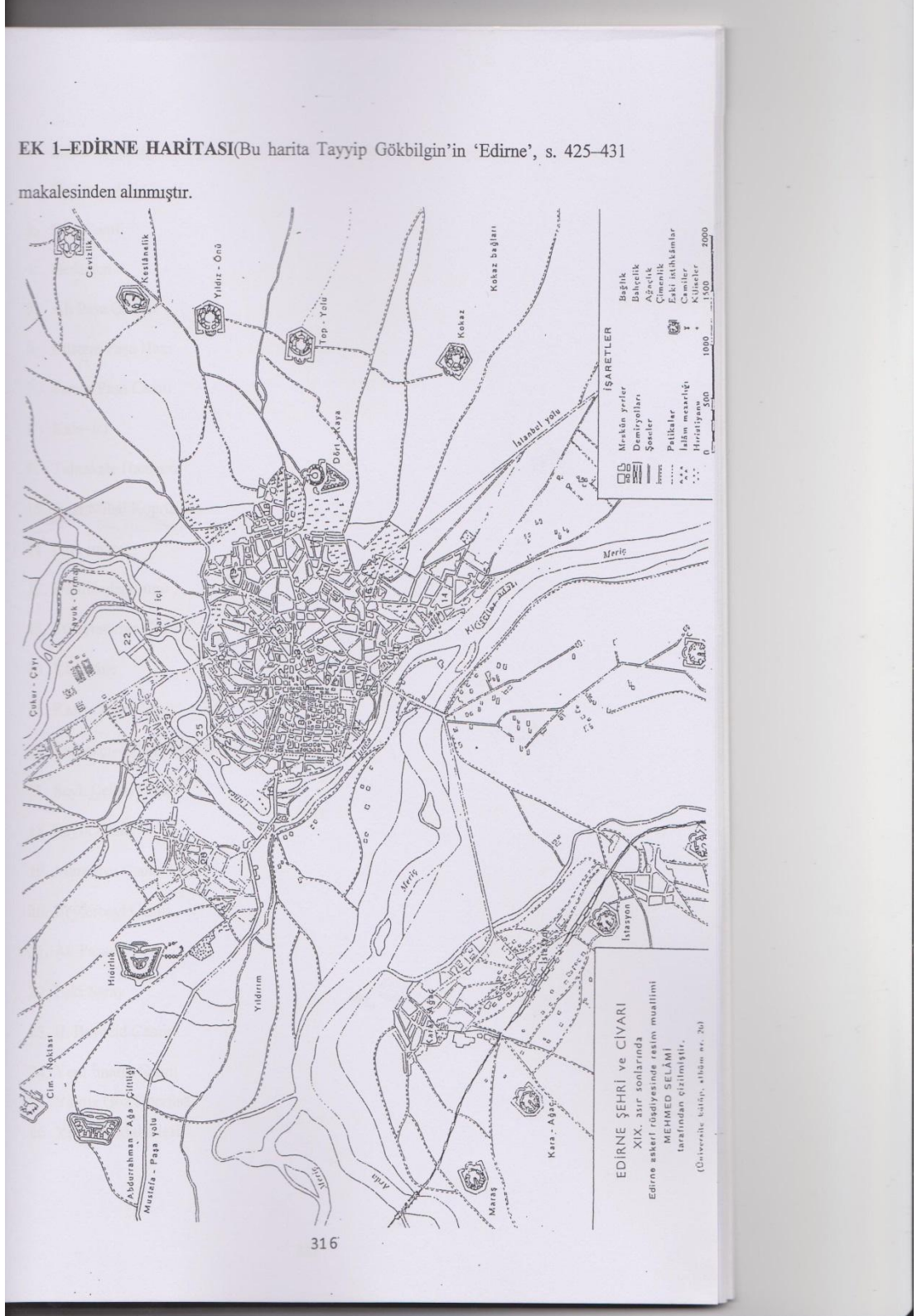
ÖZKAN, Selim Hilmi, *Amcazade Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644–1702)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2006.

PEHLİVAN, Zozan, *The Rich and The Poor: Wealth Polarization in Late Eighteenth Century Aynâb*, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

SAK, İzzet, *Şer'îye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler: (17. ve 18. Yüzyıllar)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1992.

TEKGÜL, Nil, *Reflections Of An External World In The Ottoman Mind The Production And Transmission Of Knowledge In The 18th Century Ottoman Society*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

EK 1-EDİRNE HARİTASI(Bu harita Tayyip Gökbilgin'in 'Edirne', s. 425-431 makalesinden alınmıştır.

1. Selimiye Camii
2. Üç Şerrefeli Camii
3. Eski Camii
4. Bedesten
5. Ali Paşa Çarşısı
6. Rüstem Paşa Hanı
7. Sarıca Paşa Camii
8. Kale-içi
9. Tahtakale Hamamı
10. Gazi Mihal Köprüsü
11. Orta İmaret
12. Dârülhadis Camii
13. Süleymaniye Camii
14. Kirişhâne
15. Kasım Paşa Camii
16. Ekmekçi-oğlu Kervansarayı
17. Şeyh Çelebi Camii
18. Kıyık Senti
19. Muradiye Camii
20. Beylerbeyi Camii
21. At-Pazarı
22. Eski Saray
23. II. Bayezid Camii
24. Yeni İmaret Camii
25. Yalnız Göz Köprüsü
26. Yıldırım Mahallesi

EK 2- TEREKE ÖRNEKLERİ

EK 2- TEREKE ÖRNEKLERİ

(EŞS 4747, 10/1)

محمد ادرنم دولت شاه محمد سوساکنلر نزل اولوب بوندن اقدم فوت اولده احمد اوسته ابن
عبداللهك ورائه زوجته سزوكنا زنيه بنت عباسه وامة التزينا همد الله كبر اولغله
عبدالله اغا واطفا و صغیره فرز خدیجه و محمد اولوب صغیره مزبوریه قبل شهادت و صلوات
اولغله علی اغا و مزبور عبدالله اغا و زوجته فریوزیه مورتله بخیر و بیج اولغله اشیا سیده که
بروجه ان ذکر فی الیوم الرابع و الفریق من سنه الف و ستمائة و ص و ثمان و الف

کلم	کلم	بصدق	کهنه بصدق	دوشک	مندر	نیش	توز کورک
۹۰۰	۱۱۰	۱۲۰	۱۲۰	۳۰۰	۲۱۰	۳۰	۱۸۰

بغورلن	الله انباری	قاون	چوز بئش	کهنه چغندر	قوشان	صارق
۵۰	۱۳۰	۱۰	۶۰	۸۱	۶۰	۱۰

یوز بصدیق	کبه	ساییش	یوخا	صندق	چوال	ساعت	قوشان کورک
۲۰	۱۲۰	۱۲۰	۱۵۰	۷۰	۶۰	۳۰	۳۱۰

نخچه	نخچه	تایه	طاس	طاس	بزام	صحن	لنکر	لکن	تبی
۱۲۰	۱۶۰	۵۰	۱۳۰	۱۲۰	۱۲۰	۳۰	۲۰	۲۰	۲۳۰

فرد	کلابان بخوردان	تاون	ایرینی	کجه	حبه	بابطه	رساله	نیم کورک
۲۵	۳۳۰	۱۰۰	۵۰	۱۰	۱۰	۲۰	۲۰	۲۰

چرفه	صندق	نغور دریک	حکیم
۳۰	۱۰	۱۸۰۰	۱۷۰۲

مهر بنیت لاله	مهر بنیت لاله	مهر بنیت لاله	مهر بنیت لاله
۱۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰

حرامه	دالیه بنار	کفن	انقازات
۲۰	۱۲۰	۵۰	۴۰۰

حصه زوجه	حصه زوجه	حصه زوجه	حصه زوجه
۲۰۶	۲۰۶	۱۱۰۰	۱۱۰۰

در نه علی انبار و مهر و نور و قضاوت و کتبی اولغله بر وجه

محمد اور نہ ہر برقوق انما علیہ سے س کڈ لرنہ ایک ہونہ نہ اقدم قوت اولابہ حد بخت
 عبداللہک وراثتے ذویج مہر و کولہ السید ابوب علی بن السید ابی والد سے امینت حسن
 و صدری صغیر او خطے السید احمد و صدریہ مقصر۔ چھہ قرنی شرفیہ فاطمہ بن شجرہ کوکن
 قبل القسمہ صغیر مڑو نہ شرفیہ فاطمہ و خنی قوت اولوب وراثتے بابا سے مڑو رالک
 جلیبے بلجہ صغیر سے مڑو نہ امینہ حاقو نہ مستحصہ اولدی بنی لدی الشرفیہ الا نور ظاہر و خنی
 اولوق نہ صغیر مڑو رقت لیسے اولانہ مڑو السید ابوب علیہ و مڑو لہ منہ جانو نہ
 القاسم لہ مڑو و بعد المزار بدیع اولانہ ترکہ صغیر حکمہ وقتہ مڑو کہ بروجمائے اولو اولو نہ
 خالیم الثامن والعشرون من صغیر الخیر السنہ ثلث و حسان و ثانی و الف

کھنہ مندر	کھنہ مندر و کڈ	دفعہ مندر	کھنہ مہر خانہ	اور نہ کچھ سے ویا نہ	کھنہ لکھنؤ
$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{24}$	$\frac{1}{10}$	$\frac{1}{15}$	$\frac{1}{10}$	$\frac{1}{18}$
کھنہ بلدیہ صدوق	کھنہ دو کٹ	کتابہ طرخنی	طینہ مع قیون	دفعہ بچہ	حوت با سے
$\frac{1}{18}$	$\frac{1}{18}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{10}$	$\frac{1}{10}$	$\frac{1}{18}$
قوتہ جو صغیر	طاس نکر	کھنہ ابرق	بشہ سا ج ادا	کھنہ اوچن بود	کھنہ حرک
$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{15}$	$\frac{1}{15}$
کھنہ ایقہ صدوق	قطعیہ اناری	کھنہ انار کبیر	کھنہ صوفیہ جید	کھنہ جو قزاق	دفعہ فرا
$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{20}$	$\frac{1}{15}$	$\frac{1}{10}$	$\frac{1}{11}$
حکایت شکر	کھنہ نس سرور	کھنہ بچہ	کھنہ بچہ	الوایہ بقیون	کھنہ بچہ
$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$
اہرست مقررہ	یک مقررہ سے	بڑا دوجہ	فتر کو سکا	دو روز بھرتے	بڑا بھرتے
$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$
اجک	سب قوت	مست با بوجہ کرک	کھنہ بوجہ	کھنہ جا کرک	کھنہ مقررہ
$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$
قطعیہ شکر	کتابہ ایلک	دفعہ صدوق	مہر مہر	مہر مہر	مہر مہر
$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{1}{11}$
جمعاً بکون	اصطلاحات	قیہ بحدید	والا لہ بناد	تقسیم لہر الہر	حصہ الام
۶۸۶۱	۴۰	۴۰	۸۰	۲۵۶۶	۱۳۸۸
۳۸۱۴	۲۶۶۶	۱۳۸۸	۲۵۶۶		

ÖZET

Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet

Analizi: Edirne Örneği, Gülser OĞUZ

18. yüzyıl, Osmanlı tarihinde önemli bazı gelişmelere tanıklık etmiş zaman dilimidir. Pek çok araştırmacının ortak fikri bu yüzyılın, geçiş dönemi olduğudur. Bu gün, yaşanan gelişmelerin izlerini, farklı birinci el kaynaklardan sürmek mümkündür. Bu kaynaklardan biri de tereke kayıtlarıdır.

Tereke kayıtları, belirli koşullarda kadı tarafından tutulmuştur. Dolayısıyla toplumun genelini yansıtmaz. Fakat araştırmacılara çok değerli bilgiler sunar. Şöyle ki, tereke kayıtları, bir kişinin öldüğünde geride bıraktığı her türlü malı kapsar. Aynı zamanda bu kayıtlardan kişilerin meslekleri, varsa unvanları, aile durumuyla ilgili bilgilere ulaşılabilir.

İncelediğimiz tereke kayıtlarındaki kişilerin sahip olduğu her mal, onun mesleğine, statüsüne, servetine göre farklı özellikler göstermektedir. Şöyle ki, halkı askerî sınıf ve reaya olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Bunun yanında ikamet yerine, inanç yapılarına göre de ayırım yapılabilir. Bu çalışma, bahsedilen grupların servetlerini, yatırım araçlarını, servet edinme şekillerini ve yatırım araçlarının tercih edilme sebeplerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Diğer yandan tereke kayıtları aracılığıyla, toplumda zengin, fakir ve orta tabakanın temsil edilip edilmediği sorgulanabilir. Çalışmada, 18. yüzyılın ilk yarısında bahsedilen grupların temsil edildiği görülmüştür. Görülen o ki, servet

edinmede, kişinin sahip olduğu unvanın etkili olduğu gözlemlense de istisnalar yok değildir.

Son olarak tereke kayıtları aracılığıyla bir şehrin sosyal yapısına dair izlerden hareketle portre çıkarılabilir. Toplumun geneli ve farklı özellikler gösteren bireylerinin izi sürülebilir. Böylece yaşanan dönem ve mekânda kişilerin özelliklerine dair verileri birleştirmek, toplum dokusunu anlatmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler:

Osmanlı Devleti, 18. Yüzyıl, Tereke, Edirne, Servet Analizi.

ABSTRACT

Based On The Existence Of An Ottoman City Of Wealth Analysis Of Movable And Immovable Property: Example Of Edirne, Gülser OĞUZ

18. th century is a period during which some important events occurred in Ottoman Empire. The common idea of many researchers is that this century is transition period. Today, it is possible to follow the trails of these happenings from first hand resources. One of these resources is estate records.

Estate records were written by judge under some conditions. But, they give significant information to researchers. Estate records include every kind of properties somebody left. Furthermore, the family status, jobs and the titles can be learnt from these records.

In the estate records we studied it is clear that properties belonging to someone has different features according to his job, status and wealth. The society can be grouped into two categories as the military group and the reaya. Besides it is possible to make groups according to their location and beliefs. So, this study aims to survey the ways of making their fortunes, investments and the reasons of preferring to the investments.

On the other hand, thanks to estate records, it is possible to question if the high, middle and low classes were represented in the society. Moreover in this study, it is definitely seen that all these classes are represented in the society during the first half of eighteenth century. But although the title of the person is efficient in making a fortune, there are some exceptions.

Mostly, it is probable to make a portrait about the social life of a city thanks to estate records. Not only the trail of the people who have different characters, but also the trail of the general society can be followed in records.

Key Words:

Ottoman State, 18. Century, Estate, Edirne, Wealth Analysis.